

ПАРАДИГМА СТІЙКОСТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОСВІТНЬОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

МАТЕРІАЛИ

I Міжнародної науково-практичної
конференції

---

15 травня 2026 р.
РІВНЕ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ

Рівненський державний гуманітарний університет

Департамент соціальної політики Рівненської обласної військової адміністрації

Факультет психології, здоров'я людини та спорту РДГУ

Кафедра педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи РДГУ

Кафедра біології, здоров'я людини та фізичної терапії РДГУ

Жешувський університет (м. Жешув, Республіка Польща)

Факультет педагогіки і філософії (Кафедра досліджень школи і медіа)

Аризонський Християнський Університет (м. Фінікс, США)

Університет Думлушінар (м. Кютахья, Турецька Республіка)

Інститут проблем виховання НАПН України

Київський національний університет технологій та дизайну

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

**ПАРАДИГМА СТІЙКОСТІ:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ОСВІТНЬОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ**

I Міжнародна науково-практична конференція

15 травня 2026 року

Рівне

Рекомендовано до видання
Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 6 від 28 травня 2026 р.)

Рецензенти:

Комар О. С., доктор педагогічних наук, професор кафедри лінгвістики та перекладу Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Куниця Т. Ю., кандидат педагогічних наук, старший дослідник, завідувач відділом соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України.

Коробчук Л. І., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри екології Луцького національного технічного університету.

Парадигма стійкості: виклики та перспективи освітньої та соціальної політики: збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 15 травня 2026 р.). Упоряд.: О. В. Безкоровайна, І. О. Сяська, М. Ю. Галатюк, О. В. Оксенюк. Рівне: РВВ РДГУ. 2026. 340 с.

У збірнику висвітлено актуальні проблеми інтеграції педагогіки, психології та соціальної роботи крізь призму сучасних суспільних викликів. У виданні розкрито питання психологічної безпеки, біоетики, здоров'язбережувальних підходів і підтримки особистості та спільнот у кризових умовах. Запропоновані результати міждисциплінарних досліджень відображають тенденції інституційних змін та інноваційного розвитку освіти.

Матеріали надруковані в авторській редакції. Редакційна колегія може не поділяти поглядів авторів. Відповідальність за зміст матеріалів, точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела, достовірність іншої інформації та за дотримання норм авторського права несуть автори.

© Кафедра педагогіки, освітнього менеджменту
та соціальної роботи РДГУ, 2026.

© Кафедра біології, здоров'я людини
та фізичної терапії РДГУ, 2026. Укладання.

© Автори статей, 2026

СЕКЦІЯ 1.
ІНТЕГРАЦІЯ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ:
ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ

Елла Бабич,
асистент кафедри психології
Поліський Національний Університет

РОЗВИТОК РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У
ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Анотація. У тезах розглянуто феномен резильєнтності як важливу психологічну характеристику майбутніх психологів. Проаналізовано основні чинники її формування у процесі навчання у закладі вищої освіти. Обґрунтовано значення розвитку резильєнтності для професійного становлення та психологічного благополуччя студентів.

Ключові слова: резильєнтність, професійне становлення, психологічна стійкість, стрес, копінг-стратегії, психологічне благополуччя.

Сучасні умови навчання у закладах вищої освіти характеризуються підвищеним рівнем стресу, інформаційним перевантаженням та соціальною нестабільністю. Для студентів-психологів ці виклики є особливо значущими, оскільки майбутня професійна діяльність передбачає постійну роботу з емоційно складними ситуаціями, кризами та травматичним досвідом клієнтів. У цьому контексті особливого значення набуває резильєнтність як здатність особистості ефективно адаптуватися до труднощів, відновлюватися після стресу та зберігати психологічну рівновагу.

Поняття резильєнтності у психології розглядається як динамічна здатність особистості успішно долати несприятливі життєві ситуації та відновлюватися після стресових подій. У вітчизняній психології резильєнтність досліджується

як інтегративна характеристика особистості, що включає емоційну стійкість, адаптивність та копінг-стратегії [1, с. 112].

Дослідники підкреслюють, що резильєнтність не є вродженою якістю, а формується у процесі життєвого досвіду та соціальної взаємодії [3, с. 85]. У студентському віці цей процес є особливо активним, оскільки саме в період навчання закладаються основи професійної та особистісної стійкості майбутніх фахівців.

Метою даної роботи є теоретичне обґрунтування значення розвитку резильєнтності студентів-психологів та визначити основні умови її формування у процесі професійної підготовки.

Резильєнтність розглядається як багатовимірне утворення, що включає емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти. Вона проявляється у здатності особистості зберігати внутрішню рівновагу, адаптуватися до змін і конструктивно долати труднощі [2, с. 64].

Для студентів-психологів резильєнтність має особливе значення, оскільки вона є основою їхньої майбутньої професійної діяльності. Психолог, який не володіє достатнім рівнем психологічної стійкості, ризикує зіткнутися з емоційним виснаженням, професійним вигоранням та зниженням ефективності роботи.

Одним із ключових чинників розвитку резильєнтності є навчальне середовище, освітня атмосфера в якій є підтримка, партнерські відносини між викладачами та студентами, а також можливості для практичного застосування знань сприяють формуванню впевненості у власних ресурсах [4, с. 98].

Важливу роль у розвитку резильєнтності відіграють копінг-стратегії, тобто способи подолання стресових ситуацій. Студенти-психологи з розвиненими адаптивними копінг-стратегіями (пошук соціальної підтримки, позитивне переосмислення ситуації, планування дій) демонструють вищий рівень психологічного благополуччя [1, с. 118].

Окрему увагу слід приділити емоційній регуляції як складовій резильєнтності. Здатність керувати власними емоційними станами дозволяє

студентам ефективніше справлятися з навчальним навантаженням та знижує рівень тривожності. Розвиток емоційної регуляції є важливим завданням психологічної підготовки майбутніх фахівців.

Соціальна підтримка також є важливим ресурсом резильєнтності. Взаємодія з одногрупниками, викладачами та професійною спільнотою сприяє формуванню відчуття приналежності та безпеки, що позитивно впливає на психологічну стійкість [3, с. 92].

Крім того, значущим чинником є розвиток рефлексії. Усвідомлення власних емоційних реакцій, аналіз життєвого досвіду та професійних ситуацій сприяє формуванню внутрішніх ресурсів особистості. Рефлексивні навички дозволяють студентам краще розуміти свої сильні та слабкі сторони, що підвищує рівень саморегуляції.

У процесі професійної підготовки резильєнтність може формуватися через різні освітні технології: тренінги стресостійкості, групову роботу, рольові ігри, аналіз кейсів та супервізію. Особливо ефективними є практико-орієнтовані методи, які дають змогу студентам моделювати реальні професійні ситуації та набувати досвіду їхнього вирішення.

Важливо зазначити, що резильєнтність тісно пов'язана з професійною ідентичністю майбутнього психолога. Усвідомлення себе як фахівця, розуміння професійних цінностей та цілей сприяє підвищенню внутрішньої мотивації та стійкості до труднощів.

У сучасних умовах, особливо в ситуації соціальних криз та воєнних викликів, значення резильєнтності значно зростає. Студенти-психологи повинні бути готовими не лише до роботи з клієнтами, які переживають травматичний досвід, але й до власного емоційного навантаження. Це робить розвиток резильєнтності одним із ключових завдань професійної освіти.

Дослідження показують, що високий рівень резильєнтності пов'язаний із кращою академічною успішністю, більшою задоволеністю навчанням та нижчим рівнем стресу [2, с. 71]. Такі студенти легше адаптуються до змін,

ефективніше долають труднощі та демонструють вищу психологічну готовність до професійної діяльності.

Підсумовуючи, резильєнтність є ключовою психологічною характеристикою студентів-психологів, що забезпечує їх здатність ефективно справлятися зі стресом, адаптуватися до складних умов і зберігати психологічне благополуччя. Її розвиток є важливою складовою професійної підготовки майбутніх психологів і має здійснюватися через комплекс освітніх, тренінгових та практичних заходів. Особливе значення мають соціальна підтримка, розвиток емоційної регуляції та рефлексивних навичок.

Список використаних джерел

1. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 272 с.
2. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2017. 344 с.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. Київ : Академвидав, 2020. 448 с.
4. Карамушка Л. М. Психологія професійної діяльності : навч. посіб. Київ : Либідь, 2018. 256 с.
5. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціально-психологічні виміри. Київ : Либідь, 2016. 376 с.

Елла Бабич,

асистент кафедри психології

Поліський Національний Університет

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Анотація. У тезах розглянуто значення емоційного інтелекту як ключового чинника професійного становлення майбутніх психологів.

Проаналізовано його структуру, функції та вплив на формування професійних компетентностей. Обґрунтовано необхідність цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту у процесі фахової підготовки.

***Ключові слова:** емоційний інтелект, професійне становлення, емпатія, саморегуляція, професійна компетентність, емоційна свідомість.*

Сучасні умови розвитку суспільства, зокрема зростання рівня стресу, невизначеності та соціальних криз, актуалізують вимоги до професійної підготовки психологів. Важливою складовою їхньої професійної компетентності є не лише теоретичні знання та практичні навички, а й здатність до розуміння власних і чужих емоцій, управління ними та ефективною емоційною взаємодією. Саме ці якості об'єднуються поняттям емоційного інтелекту.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах сучасних соціальних викликів, коли психологи працюють із клієнтами, що переживають стрес, тривогу, втрату або травматичний досвід. У таких умовах професійна ефективність значною мірою залежить від рівня сформованості емоційного інтелекту.

Емоційний інтелект розглядається як здатність людини усвідомлювати власні емоції, розуміти емоції інших і керувати емоційними станами [1, с. 48]. Дослідники підкреслюють, що він є важливим чинником життєвого успіху та професійної ефективності [4, с. 79]. У вітчизняній психології наголошується на його ролі у професійному розвитку особистості, зокрема у сфері допоміжних професій [3, с. 81].

Крім того, сучасні наукові підходи розглядають емоційний інтелект як інтегративну характеристику особистості, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Це дозволяє говорити про нього як про важливий ресурс професійного розвитку майбутніх психологів.

Метою даної роботи є обґрунтування ролі емоційного інтелекту у професійному становленні майбутніх психологів та визначення шляхів його розвитку в процесі професійної підготовки.

Емоційний інтелект включає низку взаємопов'язаних компонентів: емоційну обізнаність, саморегуляцію, емпатію, мотивацію та соціальні навички [1, с. 52]. Для майбутнього психолога ці компоненти є основою професійної діяльності.

Емоційна обізнаність забезпечує здатність до саморефлексії та усвідомлення власних переживань. Вона дозволяє майбутньому фахівцеві аналізувати власні реакції, визначати їх причини та прогнозувати поведінку у професійних ситуаціях. За даними досліджень, високий рівень усвідомлення емоцій сприяє розвитку професійної ідентичності та підвищує якість прийняття рішень [2, с. 134].

Саморегуляція є необхідною умовою ефективної професійної діяльності психолога. Вона дозволяє контролювати емоційні реакції, зберігати професійну позицію та уникати емоційного виснаження [5, с. 112]. Важливим аспектом є здатність до емоційної стабілізації у складних ситуаціях, що часто виникають у практиці психологічного консультування.

Емпатія виступає ключовою професійною якістю психолога, оскільки забезпечує глибоке розуміння внутрішнього світу клієнта. Вона сприяє встановленню довірливого контакту та ефективній взаємодії [3, с. 95].

Розвинена емпатія дозволяє не лише співпереживати, але й зберігати професійну дистанцію, що є важливим для уникнення емоційного виснаження.

Соціальні навички забезпечують ефективну комунікацію та взаємодію у професійному середовищі. Вони включають здатність до активного слухання, ведення діалогу, конструктивного вирішення конфліктів та побудови довірливих відносин [6, с. 156].

Окремої уваги заслуговує мотиваційний компонент емоційного інтелекту, який визначає спрямованість особистості на досягнення професійних цілей. Внутрішня мотивація сприяє саморозвитку, підвищенню рівня професійної майстерності та формуванню відповідального ставлення до професійної діяльності [4, с. 90].

Професійне становлення майбутнього психолога передбачає розвиток не лише знань і вмінь, а й особистісних якостей. Емоційний інтелект відіграє інтегративну роль у цьому процесі, поєднуючи когнітивні та емоційні аспекти діяльності [4, с. 88]. Він сприяє формуванню професійної ідентичності, розвитку рефлексії та здатності до самовдосконалення.

Важливим етапом професійного становлення є період навчання у закладі вищої освіти. Саме в цей час відбувається активне формування емоційного інтелекту через освітню діяльність, міжособистісну взаємодію та практичний досвід. Освітнє середовище може виступати як ресурсом розвитку, так і чинником стресу, що додатково підкреслює значення емоційної компетентності.

Дослідження свідчать, що студенти з високим рівнем емоційного інтелекту мають кращі показники адаптації до навчання, демонструють вищий рівень комунікативних здібностей і стресостійкості [2, с. 140]. Вони більш ефективно взаємодіють у групі, легше долають труднощі та швидше засвоюють професійні ролі.

У сучасних умовах, зокрема в ситуації соціальної нестабільності, значення емоційного інтелекту значно зростає. Майбутні психологи повинні бути готовими до роботи з різними категоріями клієнтів, включаючи осіб, які пережили травматичні події. Це вимагає високого рівня емоційної стійкості, здатності до саморегуляції та емпатії [6, с. 210].

Водночас недостатній рівень розвитку емоційного інтелекту може призводити до професійних труднощів. Серед них – проблеми у встановленні контакту з клієнтом, труднощі у розумінні емоційних станів інших, а також підвищений ризик професійного вигорання.

Важливо підкреслити, що емоційний інтелект піддається розвитку. Це відкриває широкі можливості для його формування у процесі професійної підготовки. До ефективних методів розвитку належать тренінги емоційної компетентності, розвиток рефлексії, рольові ігри, аналіз професійних ситуацій, супервізії та групові обговорення [3, с. 102].

Окрім цього, доцільним є впровадження спеціальних навчальних курсів, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту. Такі курси можуть включати вправи на усвідомлення емоцій, розвиток емпатії, формування навичок саморегуляції та ефективної комунікації.

Важливу роль відіграє також особистісний розвиток студента, зокрема його здатність до самопізнання та самовдосконалення. Формування емоційного інтелекту є безперервним процесом, який продовжується і після завершення навчання.

Отже, емоційний інтелект є важливою складовою професійного становлення майбутніх психологів. Він забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію, розвиток емпатії, саморегуляції та професійної рефлексії.

Розвиток емоційного інтелекту має бути системним і цілеспрямованим процесом, інтегрованим у професійну підготовку психологів. Використання сучасних освітніх технологій і практичних методів сприяє формуванню високого рівня емоційної компетентності.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та впровадженні ефективних програм розвитку емоційного інтелекту, а також у вивченні його впливу на професійну діяльність психологів у різних умовах.

Список використаних джерел

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Vivat, 2019. 512 с.
2. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 272 с.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник. Київ: Академвидав, 2020. 448 с.
4. Карамушка Л. М. Психологія професійної діяльності : навч. посіб. Київ : Либідь, 2018. 256 с.
5. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. К.: Академвидав, 2011. 464 с.

Тамара Бабійчук,

к.п.н., викладач-методист

Бердичівський педагогічний фаховий коледж

АКТИВНА КНИГОТЕРАПІЯ: ПОВІСТЬ «ПОЗА МЕЖАМИ БОЛЮ» ОСИПА ТУРЯНСЬКОГО В СТУДЕНТСЬКІЙ АУДИТОРІЇ

Анотація. У статті наголошено на важливості активної книготерапії сьогодні, у час війни. Подано вибірккові результати опитування студентів щодо читання художньої книги. Запропоновано методи і прийоми роботи над повістю «По́за межами болю» О.Турянського. наведено зразки виконаних робіт.

Ключові слова: книготерапія, Осип Турянський, «По́за межами болю», тривожність, стійкість, підтримка.

У час московсько-української війни книготерапія стала як ніколи затребуваною. Так, зокрема Жанна Клименко зазначає, що «... бібліотерапевтичний підхід до викладання літератури покликаний допомогти вчителю підтримувати психоемоційний баланс школярів, навчати ефективно долати кризові ситуації, розвивати їхні соціальні навички, емоційний інтелект, формувати оптимістичне світосприйняття та життєстійкість» [1, с. 45].

Ми розуміємо, що сьогодні студенти ЗПФО живуть і навчаються в час повітряних тривог і бомбардувань, постійних повідомлень про смерть, поранення, полон знайомих і близьких, отож переживають стресові ситуації, перебувають у затяжній депресії, отримують психічні травми.

Завдання викладача, зокрема філолога, – створювати психологічно комфортне освітнє середовище і на занятті, і в позааудиторній роботі, розширювати соціальний досвід юнаків і дівчат, формувати життєву стійкість, унормувувати психо-емоційний стан.

Виконати таке завдання допомагає книга, насамперед підібрана відповідно до вікових характеристик студентів (ранній юнацький вік).

Практичний психолог коледжу Антоніна Лисенко у квітні 2026-го провела опитування студентів віком 16-19 років щодо читання студентами художньої літератури і узагальнила результати. Зупинимося на окремих положеннях її дослідження, що є важливими для нашої розвідки.

Визначено лідерство любовно-агресивної прози (зокрема творів у стилі сучасних популярних трендів, як-от «саспенс»), що вказує на гострий запит молоді на інтенсивні переживання. У період воєнної нестабільності така література виконує роль «безпечного каналу» для виходу накопиченої тривожності та агресії. Акцент на темі кохання є закономірним для цієї вікової категорії, проте в умовах війни він набуває додаткового значення як спосіб утвердження життя на противагу деструктивним зовнішнім факторам.

Досить високий показник інтересу до книг, у яких розповідається про саморозвиток, самореалізацію, успішність героїв (близько 40%), є позитивним маркером. Це вказує на наявність запиту на екзистенційну підтримку, пошук сенсів та джерел стійкості, внутрішніх опор через осмислення травматичного досвіду.

Сучасний вектор інтересів молоді зміщений у бік емоційної рефлексії та ескапізму. Художня література сьогодні не лише задовольняє естетичні потреби, а й виступає інструментом сублимації страхів. Отримані дані підтверджують гіпотезу про те, що під час війни фокус уваги зміщується з раціонального (професійне зростання, історія) на емоційне (переживання «тут і зараз»), що необхідно враховувати при розробці освітніх та соціальних стратегій формування громадянської стійкості.

Однак статистичні дані дослідження демонструють також неоднорідність читацьких звичок (більшість респондентів читає одну книгу на місяць, незначна кількість – сім книг; є студенти, які взагалі не читають (обмежуються коротким переказом змісту)).

Широке коливання в кількості прочитаного (варіативність від 1 до 7) відображає індивідуальні стратегії адаптації до умов сьогодення. Якщо для одних респондентів фокусування на великій кількості текстів є способом подолання тривожности через занурення в альтернативні світи літературних героїв, то для інших неможливість прочитати більше однієї книги свідчить про труднощі з концентрацією уваги, що є типовим наслідком тривалого перебування у стресовому середовищі.

Аналіз відповідей на запитання щодо джерел книжкових рекомендацій. Безумовне лідерство соціальних мереж (BookTok, Instagram) підтверджує перехід до візуально-орієнтованого споживання інформації. Для студентів раннього юнацького віку саме блогери та короткі відеоогляди є головним джерелом довіри. Це зумовлено швидкістю подачі контенту та «ефектом присутности», де книга презентується через емоції та особистий досвід однолітка, а не через академічний аналіз. Соціальні мережі створюють відчуття причетности до спільноти, що є важливим елементом соціалізації та формування стійкості через колективні інтереси.

Високий рівень довіри до порад друзів вказує на пріоритетність неформальної комунікації. У молодіжному середовищі книга часто стає об'єктом обміну та спільного обговорення, що посилює горизонтальні зв'язки. Вибір за рекомендацією друга є формою соціального підтвердження: молодь прагне читати те, що є актуальним у їхньому безпосередньому колі спілкування (фан групи).

Насторожує відсутність інтересу до порад викладачів щодо рекомендацій прочитати ту чи іншу книгу. Це свідчить про те, що академічне середовище сприймається як консервативне та відірване від сучасних запитів молоді.

Виходячи із вищезазначеного, пропонуємо висновки щодо читання на заняттях української літератури і в позанавчальний час.

Студенти шукають і читають книги, які допомагають пережити власні тривожні стани, книги емоційні, книги, які формують громадянську стійкість.

Ті студенти, які читають більше п'яти книг на місяць, швидше виходять зі стресового середовища.

Щоб залишатися в очах студентів авторитетним порадиником у світі книг, викладач мусить шукати і реалізовувати в освітньому закладі цікаві активні форми і методи роботи, за яких студент / ка говорить сам / а і чує інших, осмислює інформацію, відбирає її, аналізує і узагальнює, учиться відчувати людей у різних, часто межових ситуаціях, людей, які помиляються, але не зупиняються і врешті перемагають,

Викладач повинен показати студентам своє вміння працювати в соціальних мережах, а також має пропонувати юнакам і дівчатам знаходити достовірну інформацію з різних джерел, створювати власну, зокрема з допомогою ІІІ.

Покажемо, як здійснюється активна книготерапія на занятті, на якому працюють з повістю «Поза межами болю» Осипа Турянського [2].

Викладач має виступати як умілий диригент і водночас розумний і цікавий учасник. Вітається самостійність студентів, їхня творчість, вміння працювати в групі, швидко реагувати на непередбачені ситуації тощо.

В основі повісті – події Першої світової війни. Протягом десяти днів сім втікачів із сербського полону блукають взимку в Альпах – голодні, змерзлі, схожі на мерців. Вони хочуть жити, вони молоді, розумні. Колишні вояки проходять через неймовірні випробування духу і залишаються гідними людьми, що сповідують християнські цінності. Яка вона – людина на війні? Про що думає, що хоче, хто її чекає додому, де те опертя, яке допомагає вистояти і перемогти? Чи в усіх воно є?

Безперечно, твір трагічний (врешті вирятовується лише один – найслабший тілом і найсильніший духом (а дух його кріпили Всевишній і любляча родина).

Вести розмову про повість слід делікатно, обережно, не травмуючи психіку студентів, водночас емоційно, щоб останні відчули небайдужість викладача, його почуття.

Назвемо апробовані складники роботи, які дістали схвалення студентів, мотивували і прочитати, і прорекламувати повість, залишилися в пам'яті і допомогли подолати екзистенційні виклики сьогодення.

Звернемо увагу на **попередню роботу викладача:**

А. Запис мінівідеолекції і прохання до студентів познайомитися з нею (дається відповідне посилання на перегляд).

Б. Вимога прочитати твір (у групу скидається ел.варіант книги).

В. Пропозиція конкретним студентам виконати випереджувальні індивідуальні завдання, проведення короткого інструктажу.

Г. Роздрук листків (шість-вісім уривків, що є знаковими місцями твору для озвучення в аудиторії і коментування).

Окремі зауваги до проведення заняття «"Поза межами болю" Осипа Турянського»)

1. Елементи пошуку: Чому автор так назвав твір? Значення слова *біль* у тлумачних словниках. Пригадайте біль, який ви пережили у своєму житті (розповідати не треба). Хто, що і як допоміг / допомогло вам у такій ситуації? Як ви розумієте: *поза межами болю*? Який це стан? Чи є він небезпечний для людини? Чи можна вийти з цього стану?

Зауважимо, що відповіді можуть бути не тільки різні, а й діаметрально протилежні. І це нормально. Викладач має уважно вислухати їх; коментарів, як правило, не давати, окрім хіба що коротких (виходячи із ситуації).

2. Невелика бесіда за змістом.

Орієнтовні питання.

А. Звідки ці слова: «Я й мої товариші впали жертвою жахливого злочину. Судилося нам за життя пройти пекло, яке кинуло нас поза межі людського болю – у країну божевілля й смерти»?

Б. Як Добровський проводить танець смерти?

В. Що знаходить у своїх кишнях Оглядівський, а що – Сабо? Як вони розпоряджаються забутими знахідками?

Г. Яку пісню востаннє грає Штранцінгер? Чи є вона символічна?

Бесіда дозволяє студентам ще раз пережити трагічні події, акцентувати увагу на головному, перевірити уважність читання тексту.

3. Звіт про виконання індивідуального випереджувального завдання:

один студент виводить на дошку (можна і мультимедійну) ключові слова повісті (можна дати відповідний малюнок у кольорі) і аргументує свій вибір, пояснюючи два-три з них.

Орієнтовні слова: сонце, небо, скрипка, гори, сніг, провалля, танець, корч, вогнище, хрест, Богоматір з дитиною.

4. Озвучення і коментування уривків з повісті_(групова робота з листками; додаток 1).

5. Звіт про виконання індивідуального випереджувального завдання:

сім студентів представляють героїв твору (Сабо, Штранцінгер, Бояні, Ніколич, Пшилуський, Добровський, Оглядівський), створюючи психологічні портрети Я (додаток 2). Така робота дозволяє зриміше побачити героя, зрозуміти його поведінку, відчути його болі, мрії, його духовний світ, переживання, боротьбу, причини перемог і поразок.

6. Питання до кожного героя і відповіді (до одного героя питань може не бути, а до іншого – кілька). Такий прийом роботи привчає студентів до посидючости, уважності, до вміння помічати часом, на перший погляд, дрібниці, які насправді роблять героя живим і зрозумілим.

Орієнтовні питання до:

А. Ніколича (Як ви, такий сентиментальний, зважилися виступити проти Сабо?)

Б. Добровського (Чому ви побігли рятувати напівбожевільного Оглядівського, адже після того самі знесилилися?)

В. Пшилуського (Чому ви не подумали про дітей, добровільно припинивши боротьбу за життя?)

7. Гронування навколо слова *війна*_(групова робота з використанням кольорових маркерів, кольорового паперу).

Орієнтовні слова: пекло, руїни, злочин, ненависть, убивство, смерть, каліцтва, полон, тортури, розлука, страждання, суїцид, самотність, приреченість тощо. Звертається увага, що серед цих важких слів з негативним наповненням є слова добрі: молитва, родина, побратимство...

Ці слова називають те, на що може опертися дух людини на війні, що дає людині надію на перемогу, надію вижити і жити.

8. Мікросцена, після якої – відповідь на питання: чи може самотня людина бути щасливою; чи може самотність для воїна бути благом? (**додаток 3**)

9. Мінідиспут:

А. Чому виживає Оглядівський – насправді фізично найслабший з героїв?

Б. Чи винен Сабо у смерті Бояні?

В. Чи є гроші всесильними?

Г. Оптимістичним чи песимістичним є кінець повісти?

10. Рефлексія (обов'язковий компонент заняття, **додаток 4**).

11. Домашнє завдання (на вибір):

А. Створіть рекламу, обґрунтувавши кілька причин прочитати повість «По́за межами болю» О.Турянського і вставте її (рекламу) з хештегами «#позамежамиболю» та «#осиптурянський».

Б. Проілюструйте повість О.Турянського (одна чи кілька ілюстрацій, можна з допомогою ШІ).

Додаток 1. Окремі уривки з листів для озвучення і коментування

А. «Хотів би я розбити скам'яніле небо і скинути всіх богів у цю безодню. Хай би боги, царі і всі можновладці, що кинули людство у прірву світової війни, перейшли оце пекло мук, у якому люди караються! Хай би вони самі відчули й пізнали бездонну глибіню людського страждання! Тоді боги стали б людьми, а люди братами».

Чи справді земля і небо байдужі до воєн? Хто винен у війнах? Коли люди можуть стати братами?

Б. «Без найменшої тіні спротиву почали людські скелети, замерзлі з морозу, смертельно вичерпані голодом, бігати і скакати довкола корча. Лиш

одна думка вводила в рух їх закостенілі ноги: "Скачи, скачи і витримай... а то, може, твої власні товариші тебе доб'ють!" Спершу могли всі ледве рухатися, опісля вже ходили жвавіше. Ніхто не хотів zostавитися позаду других, щоб не показати, що він найслабший».

Хто і чому пропонує танець для визначення найслабшого, який мусить померти? Як через танець увиразнюються герої, зокрема Добровський?

В. «Тяжко конати серед грому гранат, серед голоду й холоду, а ще тяжче жити серед нікчемності й хамства сучасних людей. З цієї причини я, товариші, присягаю вам: коли яким чудом застане хтось нас тут іще живими і схоче рятувати нас, то я скочу в дебри. Я не хочу назад вертати в озвірілий світ».

Чи дійсно світ такий лихий? Чому Добровський не хоче боротися з озвірілим світом? Хто ж залишиться жити, якщо загинуть такі, як Добровський?

Додаток 2. Психологічний портрет Я – Бояні

Ми приречені. Виходу немає Холод. Голод. Навколо урвища і безодні. Я знав, що має померти найслабший. Але я не найслабший. Просто я занедужав і мене лихоманить. Я буду танцювати і не впаду. А якщо спіткнуся, то швидко встану. Чого на мене так пильно дивиться Сабо? Як сатана... Невже думає, що я приречений? Друзі мої, скажіть моїй мамі, що я помер у теплій хаті на білій постелі.

Додаток 3. Мікросцена

Сабо: Ти зітхаєш, Ніколич, чи ти також покинув когось... там... далеко?..

Ніколич: Батька й матір (плаче).

Сабо: У мене немає нікого (гірко усміхається).

Ніколич: Ти щасливий.

Сабо: Так думаєш? Самітна людина ніколи не може бути щаслива.

Ніколич: Може. Ніхто не тужить за тобою...

Додаток 4. Рефлексія

А. Цей твір – відчайдушний крик людини, що бачила пекло війни. Повість Осипа Турянського – це протест проти війни. Від часу написання повісті пройшло більше ніж сто років. А у світі нічого не змінилося. Навпаки, війни

стали ще страшнішими – і за кількістю вбитих і скалічених, і за руйнуваннями... Невже завтра у війні гинуть мої діти? Отож мені треба щось конкретне робити сьогодні. А що?

Б. Війна оголює людину, показує її справжню суть. Війна може вбити людину фізично, але війна не спроможна вбити дух; матеріальні цінності байдужі духові. Треба вірити в Бога, треба жити в любові, треба творити добро.

Список використаних джерел

1. Клименко Ж. Бібліотерапевтичний потенціал шкільного курсу зарубіжної літератури. Освіта. Інноватика. Практика, 2026. Том 14, № 4. С. 42-49.

2. Турянський Осип. Поза межами болю
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=2344>

Михайло Галатюк,

к. п. н., доцент,

доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи

Рівненський державний гуманітарний університет

Юрій Галатюк,

к. п. н., професор,

професор кафедри фізики, астрономії та методики викладання РДГУ

Рівненський державний гуманітарний університет

ВИКОРИСТАННЯ МАРКОВСЬКИХ ПРОЦЕСІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ПЕДАГОГІЧНИХ ЯВИЩ

Анотація. Обґрунтовано доцільність використання марковських процесів у педагогічних дослідженнях. Розкрито можливості застосування відзначеного математичного апарату для моделювання динаміки навчальних досягнень здобувачів освіти. Представлено приклад побудови марковської моделі

переходів між рівнями навчальних досягнень, а також здійснено її інтерпретацію.

Ключові слова: педагогіка, марковські процеси, метод, моделювання, навчання, здобувачі освіти.

Сучасна педагогічна наука дедалі активніше інтегрує методи математичного моделювання для дослідження складних освітніх систем. Моделювання педагогічних процесів є важливим інструментом наукового пізнання, що дозволяє формалізувати складні динамічні явища освітньої практики.

Одним із перспективних напрямів є використання стохастичних моделей, зокрема марковських процесів, що дозволяють описувати динамічні зміни станів педагогічних об'єктів у часі. Особливої актуальності набуває проблема прогнозування результатів навчання, оцінювання ефективності педагогічних технологій та виявлення закономірностей переходу здобувачів освіти між різними рівнями навчальних досягнень.

Марковський процес – це стохастичний процес, який характеризується властивістю відсутності післядії (марковською властивістю), що формалізується наступним чином:

$$P(X_{t+1} | X_t, X_{t-1}, \dots, X_0) = P(X_{t+1} | X_t) \quad (1)$$

У контексті педагогічних досліджень це означає, що ймовірність переходу здобувачів освіти до наступного рівня сформованості знань (рівня навчальних досягнень) визначається його поточним станом.

Станами системи можуть виступати рівні навчальних досягнень, рівні сформованості компетентностей, внутрішньої мотивації або поведінкові характеристики здобувачів освіти та інше.

Наприклад, у контексті розвитку певної важливої якості здобувачів освіти доцільно розглядати освітній процес як систему, що перебуває у постійній зміні під впливом педагогічних, соціальних та індивідуально-психологічних чинників. З огляду на ймовірнісний характер цих змін, ефективним є

використання марковських ланцюгів, які дозволяють описати переходи між станами системи у дискретному часі.

Марковський ланцюг – це математична модель, яка описує процес, у якому система переходить між різними станами з певними ймовірностями. Зауважимо, що майбутній стан залежить лише від поточного, а не від усієї історії. Тобто марковський ланцюг – це випадковий процес, який задовольняє умову 1 (див. рівняння 1). Інакше кажучи, марковський ланцюг – це марковський процес із дискретним часом і дискретними станами [1].

На нашу думку, в педагогічних дослідженнях доцільно використовувати марковський ланцюг як окремий випадок марковського процесу для моделювання переходів між рівнями розвитку певної якості здобувачів освіти (навчальних досягнень), наприклад, спортивної культури. Марковський ланцюг є дискретною формою марковського процесу, адаптованою до моделювання педагогічних систем.

Важливим етапом побудови марковської моделі є визначення множини станів системи. У педагогічному дослідженні станами системи можуть бути рівні сформованості навчальних досягнень здобувачів освіти:

S_1 – низький рівень;

S_2 – середній рівень;

S_3 – достатній рівень;

S_4 – високий рівень.

Кожен стан характеризується сукупністю певних показників, які відображають, наприклад, мотивацію здобувачів, сформованість знань та інше.

Марковський ланцюг описує процес переходу здобувачів освіти між рівнями навчальних досягнень у часі (наприклад, від семестру до семестру). Перехід між станами задається матрицею ймовірностей:

$$P = (p_{ij}), \sum_{j=1}^n p_{ij} = 1, \text{ де}$$

p_{ij} – ймовірність переходу здобувача освіти зі стану S_i у стан S_j . Кожен рядок матриці нормований до 1.

Таким чином, для формалізації динаміки навчальних досягнень доцільно використовувати дискретний марковський ланцюг із скінченною множиною станів. Матриця ймовірностей переходів матиме вигляд:

$$P = \begin{pmatrix} p_{11} & p_{12} & \dots & p_{1n} \\ p_{21} & p_{22} & \dots & p_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ p_{n1} & p_{n2} & \dots & p_{nn} \end{pmatrix}$$

Ймовірності переходів визначаються на основі результатів педагогічного експерименту за формулою 1:

$$p_{ij} = \frac{n_{ij}}{\sum_j n_{ij}}, \text{ де}$$

n_{ij} – кількість здобувачів освіти, що перейшли зі стану S_i у стан S_j .

Формула 1 визначає зв'язок математичної моделі з реальними емпіричними даними.

Визначимо динаміку розподілу станів. Стан системи у момент часу t описується вектором розподілу:

$$\pi^{(t)} = (\pi_1^{(t)}, \pi_2^{(t)}, \dots, \pi_n^{(t)}), \text{ де}$$

$\pi_i^{(t)}$ – частка здобувачів освіти в стані S_i у момент часу t [1; 2; 3].

Еволюція системи визначається співвідношенням:

$$\pi^{(t+1)} = \pi^t P$$

Це рівняння дозволяє прогнозувати зміну розподілу здобувачів освіти за рівнями у часі.

У науково-педагогічному контексті марковська модель дозволяє:

- описати динаміку розвитку важливих якостей здобувачів освіти – відслідковувати перехід від нижчих до вищих рівнів навчальних досягнень;
- оцінювати ефективність розробленої моделі педагогічного впливу (дидактичної системи) до експерименту, а також після її впровадження;
- виявляти стабільні стани – закріплення здобувачів освіти на певному рівні навчальних досягнень;
- виявляти критичні етапи – низьку ймовірність переходу здобувачів освіти, наприклад, з рівня навчальних досягнень S_2 на рівень S_3 .

Отже, марковські ланцюги є ефективним інструментом моделювання педагогічних явищ, що дозволяє описати динаміку розвитку важливих якостей здобувачів освіти, виявити закономірності переходів між рівнями та обґрунтувати педагогічні рішення на основі кількісного аналізу. До переваг використання марковських ланцюгів у науково-педагогічних дослідженнях належать: можливість забезпечення кількісного аналізу та прогнозування; наочність інтерпретації результатів, а також адаптивність до поставлених педагогічних задач.

Список використаних джерела

1. Anderson T. W. *An Introduction to Multivariate Statistical Analysis*. New York: Wiley, 2003. 752 p.
2. Martin L Puterman. *Markov decision processes: discrete stochastic dynamic programming*. John Wiley & Sons, 2014. 684 p.
3. Norris J. R. *Markov Chains*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 237 p.

Анастасія Дзюбар
здобувачка вищої освіти ОС «Магістр»
спеціальності А4 Середня освіта
Уманський національний університет

ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У тезах розглянуто проблему формування рефлексивних умінь старшокласників у процесі вивчення англійської мови. Обґрунтовано роль рефлексії як складника розвитку особистості та ефективного навчання. Визначено методи та прийоми розвитку рефлексивних умінь на уроках англійської мови.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивні вміння, старшокласники, навчання англійської мови, критичне мислення, освітній процес, самооцінювання.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується переорієнтацією з накопичення знань на формування компетентної, самостійної та відповідальної особистості, здатної до саморозвитку та самонавчання. У цьому контексті особливого значення набуває формування рефлексивних умінь учнів, які забезпечують усвідомлення власної навчальної діяльності, аналіз досягнень і труднощів, а також здатність до самокорекції.

Проблема рефлексії є предметом дослідження у педагогіці та психології. Науковці розглядають рефлексію як здатність особистості до самоаналізу, осмислення власних дій, переживань та результатів діяльності [1, с. 12]. У педагогічному аспекті рефлексія виступає важливим компонентом навчального процесу, який сприяє підвищенню його ефективності.

Особливо актуальним є розвиток рефлексивних умінь у старшокласників, оскільки саме в цьому віці відбувається активне формування самосвідомості, ціннісних орієнтацій та здатності до самостійного мислення. Вивчення англійської мови створює сприятливі умови для розвитку рефлексії, адже передбачає постійне осмислення мовленнєвої діяльності, оцінювання власних досягнень та взаємодію з іншими учасниками освітнього процесу.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та визначення ефективних шляхів формування рефлексивних умінь старшокласників у процесі вивчення англійської мови.

Рефлексивні вміння включають здатність до:

- самоаналізу навчальної діяльності;
- оцінювання власних результатів;
- визначення труднощів і шляхів їх подолання;
- планування подальшої діяльності;
- усвідомлення власних навчальних стратегій [2, с. 45].

Формування цих умінь можливе за умови цілеспрямованого використання відповідних педагогічних технологій. Одним із ефективних підходів є впровадження рефлексивних вправ на різних етапах уроку англійської мови.

На етапі актуалізації знань доцільно використовувати прийоми прогнозування, коли учні визначають власні очікування від уроку. Це сприяє усвідомленню цілей навчання та активізації пізнавальної діяльності.

На основному етапі уроку ефективними є такі методи, як:

- ведення навчальних щоденників;
- виконання завдань із самооцінювання;
- обговорення результатів роботи в парах або групах;
- використання чек-листів для оцінювання виконаних завдань.

Навчальні щоденники дозволяють учням фіксувати власні досягнення, труднощі та емоції, що виникають у процесі навчання. Це сприяє розвитку навичок самоаналізу та усвідомлення власного прогресу.

Важливим інструментом формування рефлексивних умінь є самооцінювання. Учні можуть оцінювати свої відповіді, письмові роботи або участь у дискусіях за визначеними критеріями. Це допомагає їм краще зрозуміти власний рівень знань і визначити напрями подальшого розвитку [3, с. 78].

На завершальному етапі уроку доцільно застосовувати рефлексивні вправи, такі як:

- «Що я дізнався?»
- «Що було складним?»
- «Що я хочу покращити?»
- «Які стратегії були ефективними?».

Такі вправи сприяють усвідомленню результатів навчальної діяльності та формують навички саморефлексії.

Окрему увагу слід приділити використанню інтерактивних методів навчання, зокрема дискусій, рольових ігор та проектної діяльності. У процесі виконання таких завдань учні мають можливість аналізувати власні дії,

оцінювати результати та отримувати зворотний зв'язок від однокласників і вчителя.

Важливим чинником формування рефлексивних умінь є створення сприятливого психологічного середовища на уроці. Учні повинні відчувати себе впевнено, не боятися помилок і бути готовими до відкритого обговорення власних труднощів. Учитель у цьому процесі виступає не лише як джерело знань, а як фасилітатор, який підтримує розвиток самостійності та відповідальності учнів.

Слід зазначити, що формування рефлексивних умінь тісно пов'язане з розвитком критичного мислення. Рефлексія дозволяє учням аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність та формувати власну позицію. Таким чином, розвиток рефлексії сприяє підвищенню якості навчання та формуванню ключових компетентностей.

Ефективність формування рефлексивних умінь залежить від систематичності їх застосування у навчальному процесі. Важливо, щоб рефлексія стала невід'ємною частиною кожного уроку, а не використовувалася епізодично.

Отже, формування рефлексивних умінь старшокласників у процесі вивчення англійської мови є важливим завданням сучасної освіти. Використання різноманітних методів і прийомів сприяє розвитку самостійності, відповідальності та здатності до самонавчання. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку конкретних методичних рекомендацій щодо впровадження рефлексивних технологій у навчальний процес.

Список використаних джерел

1. Іванова І. П. Рефлексія в освітньому процесі: теоретичні аспекти. Київ: Освіта, 2019. 120 с.
2. Петрова О. С. Формування рефлексивних умінь учнів старшої школи. Харків: Ранок, 2020. 98 с.
3. Сидоренко Л. М. Сучасні підходи до навчання іноземних мов. Львів: Світ, 2021. 156 с.

4. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. New York: Pearson Education, 2018. 374 p.
5. Richards J. C. Communicative Language Teaching Today. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 120 p.

Віта Казимирська,

*здобувачка вищої освіти ОС «Магістр» спеціальності А4Середня освіта
Уманський національний університет*

РОЛЬ АВТЕНТИЧНИХ ТЕКСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

***Анотація.** У тезах розглядається роль автентичних текстів у процесі вивчення іноземної мови в умовах реалізації комунікативного підходу. Обґрунтовано доцільність використання матеріалів, створених носіями мови для реального спілкування, як ефективного засобу формування комунікативної та міжкультурної компетентностей здобувачів освіти. Висвітлено основні переваги автентичних текстів, зокрема їх здатність відобразити природне функціонування мови, розширювати словниковий запас, формувати навички мовленнєвої діяльності та підвищувати мотивацію до навчання. Підкреслено, що системне використання автентичних текстів сприяє наближенню навчання до реальних умов спілкування, розвитку критичного мислення та підготовці здобувачів освіти до практичного застосування іноземної мови.*

***Ключові слова:** автентичні тексти, освітній процес, формування комунікативної компетентності, автентичні засоби, освітній процес.*

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активним впровадженням комунікативного підходу до навчання іноземних мов. У цьому контексті особливої актуальності набуває використання автентичних текстів, які

забезпечують наближення освітнього процесу до реального мовного середовища. Традиційні навчальні матеріали не завжди відображають живу мову, що ускладнює формування практичних навичок спілкування.

Проблема використання автентичних матеріалів у навчанні іноземних мов розглядається у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Дослідники наголошують на важливості залучення реальних мовних зразків для формування комунікативної компетентності, розвитку мовленнєвої діяльності та міжкультурної взаємодії.

Автентичні тексти – це матеріали, створені носіями мови для реального спілкування, а не спеціально спрощені чи адаптовані для навчання. До них відносять газетні й журнальні статті, оголошення, листи, інтерв'ю, пісні, відеоматеріали, а також повідомлення з інтернет-ресурсів тощо. Використання таких текстів в освітньому процесі допомагає формувати міжкультурну комунікативну компетентність.

Автентичні тексти, це матеріали, створені носіями мови для носіїв мови, тобто оригінальні тексти, що ґрунтуються на реальних життєвих ситуаціях, а не мають навчального характеру. Вони сприяють розширенню словникового запасу, оскільки засвоєння лексики відбувається у контексті, який допомагає точніше розуміти значення слів, а також уточнювати й пояснювати особливості їх уживання відповідно до мовних норм і стандартів [1, с. 222].

Застосування автентичних матеріалів є доцільним і виправданим. Перш за все, автентичні тексти містять інформацію, яка зазвичай відсутня в навчальних матеріалах, зокрема професійну термінологію, жаргонізми, а також специфічні моделі побудови словосполучень і речень [6, с. 125]. Друге, такі матеріали мають виразний культурний компонент, що дає змогу глибше пізнати країну, мова якої вивчається. Автентичні матеріали умовно поділяють на чотири групи: друковані (книги, газети, журнали, листівки, рекламні оголошення тощо); аудіо- та відеоматеріали (телепрограми, радіопередачі, звукозаписи тощо); інтернет-ресурси; а також інші види (пісні, вірші, малюнки тощо).

Очевидно, що застосування автентичних текстів у сучасній школі пов'язане з низкою суперечностей. Основними з них є суттєва невідповідність між сучасними цілями навчання іноземної мови та обмеженою кількістю автентичних матеріалів, а також майже повна відсутність розроблених методик їх використання і належного теоретичного обґрунтування.

Однак застосування автентичних матеріалів на уроках іноземної мови має певні аргументи:

- використання штучно спрощених текстів у подальшому може ускладнювати розуміння реальних текстів, що відображають життєві ситуації;
- оброблені або адаптовані навчальні матеріали часто втрачають ознаки цілісного тексту як комунікативної одиниці, а також позбавляються авторської індивідуальності, національного колориту й культурної специфіки;
- автентичні тексти різноманітні у стильовому та тематичному планах, робота над такими текстами викликає в учнів значний інтерес;
- ілюструють функціонування мови у формі, що прийнята її носіями, а також у природному соціальному контексті;
- зазначений вид текстового матеріалу є найбільш оптимальним засобом навчання культури країни, мова якої вивчається;
- автентичні тексти ілюструють функціонування мови у формі, що прийнята носієм мови, і у природному соціальному контексті;
- матеріали підвищують мотивацію учнів, оскільки сприймаються як більш цікаві та значущі порівняно зі штучно створеними текстами, і виступають потужним стимулом до навчальної діяльності.

Використання автентичних матеріалів позитивно впливає на розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності. Під час роботи з текстами учні вдосконалюють навички читання та аудіювання, а також розвивають уміння висловлювати власні думки в усній і письмовій формах. Крім того, такі матеріали стимулюють пізнавальну активність і підвищують інтерес до навчання.

Автентичні засоби навчання повинні мати матеріальне вираження та виконувати свою основну функцію – забезпечувати організацію й реалізацію

діяльності викладача і здобувачів освіти в процесі вивчення англійської мови. Вони мають бути спрямовані на досягнення навчальних цілей, сприяючи ефективному оволодінню іноземною мовою. Такі засоби виступають інструментами впровадження методів навчання та забезпечують керування навчальною діяльністю як викладача, так і студента. Крім того, вони повинні відповідати сучасному рівню методики викладання англійської мови та підтримувати використання новітніх освітніх технологій [1].

Науковці, Конопляник Л. та Коваленко О. вважають, що для забезпечення ефективного використання автентичних відеоматеріалів на заняттях з іноземної мови слід дотримуватися низки умов. Зокрема, зміст відео має відповідати темі навчальної програми, конкретному заняттю, інтересам студентів і їхньому рівню володіння мовою. Важливо також правильно визначити момент демонстрації відеоматеріалу в структурі заняття, заздалегідь його запланувавши. Відеофрагменти повинні сприяти розвитку мовної, комунікативної та соціокультурної компетентностей здобувачів освіти. Крім того, вони мають супроводжуватися чіткими інструкціями викладача, які орієнтують на виконання конкретного навчального завдання, зрозумілого студентам і логічно вмотивованого. Також слід враховувати, що відеоматеріал не повинен бути надмірно тривалим [3].

Тож, використання автентичних матеріалів під час занять сприяє підвищенню мотивації та інтересу до вивчення мови, оскільки дозволяє сприймати й використовувати її в реальних комунікативних ситуаціях. Відомо, що робота з автентичними текстами, аудіо- та відеоресурсами допомагає здобувачам освіти зрозуміти особливості функціонування мови в різних культурних контекстах, а також те, які мовні структури є типовими для певних ситуацій спілкування. Широке використання оригінальних джерел сприяє усвідомленому застосуванню набутих лексико-граматичних знань у реальному мовленні [4, с. 125]. Крім того, саме автентичні тексти відкривають можливість ознайомитися з культурою, традиціями та особливостями мислення народу країни, мова якої вивчається.

Особливу роль автентичні тексти відіграють у розвитку мовленнєвої активності учнів. Вони стимулюють дискусії, обговорення, висловлення власної думки, що сприяє формуванню навичок діалогічного та монологічного мовлення. Крім того, робота з такими текстами розвиває критичне мислення, вміння аналізувати інформацію та робити висновки. Важливою перевагою є також культурологічний аспект: учні знайомляться з традиціями, цінностями та способом життя носіїв мови, що сприяє формуванню міжкультурної комунікативної компетентності.

Отже, автентичні тексти відіграють важливу роль у процесі вивчення іноземної мови, оскільки забезпечують формування комунікативної компетентності, розвиток мовленнєвих навичок та підвищення мотивації до навчання. Їх використання сприяє наближенню освітнього процесу до реальних умов спілкування та підготовці учнів до практичного використання іноземної мови.

Список використаних джерел

1. Войтанік І. В. Використання професійно-орієнтованих текстів із культурним компонентом для навчання англійської мови студентів-економістів-міжнародників. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. 2014. № 47, ч. 1. С. 218–228.

2. Коломійчук І. М. Автентичні матеріали як ефективний засіб забезпечення соціокультурного спрямування процесу навчання іноземної мови. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія».* Педагогічні науки. 2017. № 1 (13) С. 102–105.

3. Конопляник Л. М., Коваленко О. О. Використання автентичних відеоматеріалів для формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх інженерів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка. Психологія».* 2016. № 2 (9). С. 90–96.

4. Коротка Н.В. Роль автентичних матеріалів у вивченні ділової англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька*

академія». Серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72), грудень. С. 124–127.

5. Adam S.L., Stan R.S., Moangă A.S. Authentic Language Teaching Materials. *Advantages and Challenges*. Bulletin UASVM Horticulture. 2011. 68(2), 353–356.

6. Calderhead J., Shorrock S.B. Understanding Teacher Education. *Case studies in the Professional Development of Beginning Teachers*. London : The Falmer Press, 2005. 235 p.

Наталія Калінчук,

здобувачка вищої освіти ОС “Бакалавр” спеціальності Психологія

Поліський національний університет

Алла Литвинчук,

к. психол н., доцент, завідувач кафедри психології

Поліський національний університет

РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК НАПРЯМ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ

Анотація. У тезах представлено корекційно-розвиткову програму, спрямовану на розвиток логічного мислення дітей старшого дошкільного віку. Програма розроблена на основі результатів емпіричного дослідження та передбачає використання ігрових вправ, спрямованих на формування логічних операцій, необхідних для успішної підготовки дитини до шкільного навчання.

Ключові слова: логічне мислення, старший дошкільний вік, корекційно-розвиткова програма, пізнавальний розвиток, готовність до школи, розвиток дітей.

Одним із важливих напрямів сучасної дошкільної психології є вивчення особливостей розвитку логічного мислення дітей старшого дошкільного віку, оскільки саме в цей період закладаються основи пізнавальної діяльності, що визначають подальшу успішність навчання дитини у школі. Логічне мислення виступає важливим компонентом пізнавального розвитку особистості, оскільки забезпечує здатність аналізувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виявляти закономірності та формулювати висновки [1, с. 60].

За результатами проведеного експериментального дослідження було встановлено, що у значної частини дітей старшого дошкільного віку недостатньо сформовані базові логічні операції, зокрема аналіз, порівняння та узагальнення, а також спостерігаються труднощі у розумінні принципу збереження кількості та об'єму. У процесі діагностики використовувалися завдання, побудовані на основі підходів Жан Піаже, які спрямовані на вивчення особливостей становлення логічних операцій у дітей дошкільного віку, зокрема розуміння кількісних та просторових перетворень [2].

За результатами було виявлено, що діти переважно орієнтуються на зовнішні ознаки об'єктів, а не на їх кількісні характеристики: вони вважають, що об'єм води змінюється після переливання, довжина ряду впливає на кількість предметів, а зміна форми матеріалу призводить до зміни його кількості. Також це свідчить про недостатню сформованість логічного мислення та необхідність його цілеспрямованого розвитку. Додатково встановлено переважання середнього рівня готовності до шкільного навчання, що підтверджує актуальність корекційно-розвиткової роботи як засобу формування пізнавальної готовності дітей.

Метою програми є розвиток логічного мислення дітей старшого дошкільного віку через формування здатності порівнювати кількість предметів, встановлювати між ними відповідність, аналізувати ситуації та робити прості логічні висновки, що реалізується через систему ігрових вправ.

Програма призначена для дітей 5-6 років. Її реалізація може здійснюватися як у форматі роботи з невеликими підгрупами, так і в індивідуальній формі з дітьми, у яких виявлено нижчий рівень сформованості логічних операцій. Організація занять передбачає використання ігрової діяльності, що відповідає віковим особливостям дошкільників. Тривалість одного заняття становить 20-25 хвилин. Заняття проводяться 1- 2 рази на тиждень, загальна кількість - 5 занять.

Зміст занять

Заняття 1

Вправа: *“Розклади по тарілках”*

Мета: розвиток уміння перераховувати предмети та порівнювати їх кількість.

Хід вправи: дітям пропонують іграшкові тарілочки та дрібні предмети (квасолю, намистинки або гудзики). Психолог розкладає на дві тарілки однакову кількість предметів. Після цього на одній тарілці предмети розміщуються щільно, а на іншій — розкладені на відстані. Дітям пропонується визначити, де більше предметів. Після відповідей проводиться спільний перерахунок і робиться висновок про однакову кількість.

Заняття 2

Вправа: *“Знайди пару”*

Мета: розвиток логічного мислення та навичок порівняння кількості.

Хід вправи: перед дітьми розкладають картки з різною кількістю предметів (наприклад: 3 яблука, 3 м'ячі, 4 квітки, 4 олівці). Завдання дітей знайти картки з однаковою кількістю предметів, незалежно від їх змісту. Після виконання діти пояснюють свій вибір.

Заняття 3

Вправа: *“Почастуй ведмедиків”*

Мета: формування розуміння рівності кількості предметів.

Хід вправи: дітям пропонують “пригостити” двох іграшкових ведмедиків печивом (картонні кружечки). Діти по черзі розкладають предмети порівну. Після цього перевіряють рівність шляхом перерахунку.

Заняття 4

Вправа: “Будівельники”

Мета: формування уявлення про незмінність кількості предметів.

Хід вправи: дітям пропонують однакову кількість деталей конструктора. Вони будують різні фігури (будиночок, башту, доріжку тощо). Після завершення обговорюється, що кількість деталей не змінилася.

Заняття 5

Вправа: “Склади так само”

Мета: розвиток уміння співвідносити кількість предметів.

Хід вправи: психолог викладає певну кількість кубиків. Завдання дітей відтворити таку ж кількість. Після виконання результат перевіряється шляхом перерахунку.

Після впровадження програми очікується покращення розуміння дітьми старшого дошкільного віку того, що кількість предметів і об’єм залишаються незмінними незалежно від зміни їх форми або просторового розташування. Також передбачається, що діти частіше використовуватимуть перерахунок як спосіб перевірки результатів, а їхні відповіді стануть більш усвідомленими та логічно обґрунтованими. У цілому це сприятиме розвитку логічного мислення, підвищенню пізнавальної активності та загальному покращенню готовності до шкільного навчання.

Список літератури

1. Куліш І., Гой С. Розвиток логічного мислення як важливий компонент підготовки дітей старшого дошкільного віку до школи. *Освітні обрії*. 2020. № 2(51). С. 58-62.
2. Когнітивна теорія дитячого розвитку Ж. Піаже. *StudFiles*. URL: <https://studfile.net/preview/10829911/page:7/> .

Наталія Лепіхова,

*здобувачка вищої освіти ОС «Магістр» спеціальності А4 Середня освіта
Уманський національний університет*

ВПЛИВ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РОЗВИТОК УСНОГО ІНШОМОВНОГО МОВЛЕННЯ, МОТИВАЦІЇ ТА КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ

***Анотація.** У роботі досліджено вплив проєктної діяльності на розвиток усного іншомовного мовлення, мотивації та креативного мислення учнів та обґрунтовано актуальність використання проєктної технології як ефективного засобу формування іншомовної комунікативної компетентності в умовах сучасного освітнього середовища. Визначено роль проєктної діяльності у стимулюванні активного мовленнєвого спілкування, підвищенні навчальної мотивації та розвитку творчих здібностей школярів. Результати дослідження свідчать про ефективність використання проєктної технології як інтегративного засобу розвитку мовленнєвих, мотиваційних і творчих компонентів особистості учнів.*

***Ключові слова:** проєктна технологія, креативність, мотивація, освітній процес, комунікативна компетентність.*

Проєктна технологія є однією з інноваційних освітніх технологій, що забезпечує формування ключових компетентностей учнів, як зазначав у своєму блозі Іванишин І.М. [3]. Метод проєктів демонструє тісний зв'язок навчання з реальним життям і інтересами здобувачів освіти, оскільки ставить учня в позицію активного суб'єкта діяльності, наближену до ролей дорослого.

Проєктна технологія допомагає реалізувати принципи особистісно орієнтованого навчання, оскільки передбачає виконання конкретних завдань на основі індивідуального вибору учня з урахуванням його інтересів і потреб.

Крім того, така діяльність навчає школярів приймати рішення та нести відповідальність за результати власної роботи.

У контексті навчання іноземної мови, зокрема англійської, проєктна технологія набуває особливого значення, оскільки створює умови для використання мови як реального засобу спілкування. Учні залучаються до активної мовленнєвої діяльності, працюють у групах, обговорюють ідеї, презентують результати, що сприяє розвитку їхніх комунікативних умінь, підвищує мотивацію та активізує креативне мислення.

Метою нашого дослідження є обґрунтування ефективності використання проєктної технології на уроках англійської мови як засобу розвитку усного іншомовного мовлення, підвищення навчальної мотивації та формування креативного мислення учнів.

Побуває думка, що на уроках іноземної мови доцільно застосовувати елементи проєктної технології майже до кожної теми, адже вибір змісту ґрунтується на його практичній значущості для учнів. Ключовим же завданням для вчителя є чітке формулювання проблеми, над якою працюватимуть учні в процесі опрацювання теми, а також створення умов для самостійної та творчої діяльності школярів [1].

Садков І. С. вважає, що важливим чинником ефективності методу проєктів є його здатність створювати умови для розвитку автономії учні, що особливо актуально для старшої школи. На його думку, сучасні процеси цифровізації освіти значно розширюють можливості використання проєктної технології на уроках іноземної мови. Використання онлайн-платформ, хмарних сервісів, мультимедійних засобів, відеоконференцій і міжнародних компаній, що сприяє подальшому розвитку цифрової грамотності як важливої складової сучасної компетентнісної освіти [4, с. 32-33].

Погоджуємося з думкою вченого, що проєктна технологія є ідеальним інструментом для практичної реалізації комунікативно-орієнтованого підходу. Головною метою такого підходу є формування комплексної комунікативної компетентності – здатності студента не проте відтворювати завчені правила, а

вільно та ефективно використовувати іноземну мову в реальних життєвих ситуаціях. Цей процес опирається на гармонійне поєднання мовних навичок із соціокультурним контекстом та дискурсивними стратегіями [4, с. 32-33].

Окрім того, проектна діяльність створює сприятливі умови для реалізації автономності та зміни ролей у навчанні. Учні переходять від пасивного сприйняття до активної дослідницької роботи, що полягає в їх самостійному пошуку і аналізі інформації, генеруванні нових ідей та ухваленні рішень. Це надзвичайно стимулює розвиток критичного мислення та креативності. Водночас змінюється й роль вчителя – з традиційного ретранслятора знань він перетворюється на ментора та фасилітатора який лише спрямовує процес, уникаючи прямого втручання [2].

Крім того, проектна робота вимагає постійної взаємодії з іншими учасниками проекту. Наприклад, створюючи спільний культурний проект, де потрібно розповісти про певні історичні події, учням потрібно домовлятися, розподіляти завдання та шукати компроміси у разі виникнення конфліктних ситуацій виключно іноземною мовою. У такому психологічно комфортному середовищі страх зробити граматичну помилку відступає перед бажанням донести свою думку до команди. У цьому контексті варто зазначити, що проектний метод сприяє формуванню так званих «soft skills»: уміння співпрацювати, планувати діяльність, розподіляти ролі, нести відповідальність за результат. Це особливо важливо в сучасному освітньому середовищі, де акцент робиться на практичній підготовці студентів до реального життя.

Важливим етапом також є сама презентація результатів проекту, під час якої учні демонструють набуті знання й уміння, беруть участь у дискусіях, аргументують власну позицію. Це не лише закріплює мовні навички, а й розвиває впевненість у спілкуванні та здатність працювати в команді [2].

Отже, проектний метод є ефективним інструментом реалізації комунікативного підходу у викладанні іноземних мов. Його застосування створює умови для активного залучення учнів до іншомовного спілкування, що сприяє формуванню та розвитку комунікативної компетентності в єдності її

складників. Важливою перевагою проєктної діяльності є інтеграція теоретичних мовних знань із практичною діяльністю, у процесі якої мова використовується як реальний засіб комунікації.

Крім того, проєктна технологія позитивно впливає на мотиваційну сферу учнів, оскільки навчання набуває особистісного змісту та практичної значущості. Участь у проєктах стимулює інтерес до вивчення іноземної мови, сприяє формуванню внутрішньої мотивації та підвищує рівень навчальної активності. Не менш важливим є те, що проєктна діяльність розвиває креативне мислення, вміння працювати в команді, приймати рішення, аналізувати інформацію та презентувати результати власної діяльності.

Таким чином, проєктна діяльність виступає не лише засобом навчання мови, а й важливим інструментом формування ключових компетентностей ХХІ століття та життєвих навичок, необхідних для успішної самореалізації учнів у сучасному суспільстві. У зв'язку з цим його доцільно активно впроваджувати в освітній процес як один із провідних напрямів модернізації навчання іноземних мов.

Список використаних джерел

1. Використання методу проєктів на уроках англійської мови у НУШ. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-metodu-proektiv-na-urokah-angliysko-movi-u-nush-385482.html> (дата звернення: 30.04.2026).
2. Волкова С.Г., Мелешко І.В., Проєктний метод як один із комунікативних підходів для вивчення іноземних мов: теорія та методика навчання (з галузей знань). *Інноваційна педагогіка*. 2021. №31. с. 21–24.
3. Проєктна технологія. URL: <https://cutt.ly/ztXgPVG5> (дата звернення: 01.05.2026).
4. Садков І. С. Використання методу проєктів у процесі навчання учнів старшої школи діалогічного мовлення англійською мовою : кваліфікаційна р-та освітнього ступеня «магістр», магістранта II курсу, групи МА 21, спец. 014.02 Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література) / наук. керівник: к. п.

н., доцент С.В. Смоліна / Філологічний факультет; Кафедра іноземної філології та освітніх технологій. Чернігів, 2025. 63 с.

Оксана Оксенюк,

*к.пед.н., доцент, доцент кафедри педагогіки,
освітнього менеджменту та соціальної роботи
Рівненський державний гуманітарний університет*

Валерія Мартинюк,

*здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр»
спеціальності П10 Соціальна робота та консультування
Рівненський державний гуманітарний університет*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ТА ПОТРЕБИ СІМЕЙ ОНКОХВОРИХ ДІТЕЙ

***Анотація.** Розкрито особливості психологічного стану сімей, які виховують дітей з онкологічними захворюваннями. Проаналізовано основні емоційні, соціальні та економічні труднощі, з якими стикаються родини, а також визначено їх ключові потреби. Обґрунтовано значення комплексної соціально-психологічної підтримки як важливого чинника стабілізації сімейної системи та підвищення ефективності лікування дитини.*

***Ключові слова:** онкохворі діти, сім'я, психологічний стан, соціально-психологічна підтримка, стрес, емоційне вигорання, соціальна робота.*

Актуальність проблеми. Психологічний стан сімей, у яких виховується дитина з онкологічним захворюванням, є складним явищем. У ньому переплітаються емоційні переживання, соціальні труднощі та зміни у поведінці всіх членів родини. Такий діагноз стає серйозним випробуванням не лише для дитини, а й для її батьків, адже змінюється звичний ритм життя, переглядаються

сімейні ролі, по-іншому будуються стосунки між близькими. Родина опиняється в ситуації постійної напруги та невизначеності, що поступово підточує її внутрішню рівновагу і впливає на психологічний стан кожного. Зважаючи на те, що статистика онкологічних захворювань в Україні стрімко прогресує та омолоджується за віковою категорією, проблема соціально-психологічної підтримки сімей з онкохворими дітьми є надзвичайно актуальною.

Виклад основного матеріалу. Однією з найхарактерніших ознак життя сімей з онкохворою дитиною є постійний, тривалий стрес. Батьки змушені жити в очікуванні результатів лікування, часто перебуваючи в стані тривоги за здоров'я і життя дитини. Це не короточасна реакція, а тривалий процес, який може затягуватися на місяці або навіть роки. З часом формується своєрідний «фоновий» стрес, що супроводжує родину постійно і впливає навіть на найпростіші повсякденні рішення [1, с. 105]. Емоційний стан батьків при цьому рідко буває однозначним. Зазвичай, це складне поєднання різних почуттів: страху, тривоги, розгубленості, інколи – злості чи провини. Досить часто батьки починають шукати причини хвороби в собі, звинувачувати себе або відчувати, що роблять недостатньо для дитини. Якщо поруч немає підтримки або бракує зрозумілої інформації про перебіг хвороби, ці переживання лише посилюються [2, с. 22].

Окремо варто звернути увагу на емоційне виснаження батьків. Постійна напруга, турбота про дитину, фізична втома та відсутність відпочинку поступово призводять до стану, який можна описати як вигорання. Людина втрачає сили, мотивацію, стає менш емоційно залученою. У такому стані батькам важче підтримувати дитину, і це може позначатися і на її самопочутті.

Крім внутрішніх переживань, сім'ї стикаються із зовнішніми труднощами. Часто вони опиняються в ізоляції: через лікування дитина менше контактує з однолітками, а батьки – з друзями чи знайомими. Змінюється коло спілкування, зменшується соціальна активність. Це може викликати відчуття самотності та відчуженості, а також позбавляє родину важливої підтримки. Не менш складною є і матеріальна сторона питання. Лікування онкологічних

захворювань потребує значних витрат, і не кожна сім'я має достатні ресурси. Постійні фінансові труднощі додають ще один рівень напруги, посилюють тривожність і відчуття нестабільності [5, с. 30].

Якщо узагальнити, можна сказати, що сім'ї онкохворих дітей мають цілу низку важливих потреб. Передусім, це потреба в інформації – зрозумілій, доступній і чесній. Батькам важливо розуміти, що відбувається з їхньою дитиною, які є варіанти лікування і чого очікувати далі. Коли цієї інформації не вистачає, зростає тривога і відчуття безсилля [3, с. 80].

Другою важливою складовою є психологічна підтримка. Батьки потребують допомоги у тому, щоб справлятися зі своїми емоціями, зменшувати рівень тривоги і знаходити внутрішні ресурси. Робота з психологом або соціальним працівником у цьому випадку може стати реальною опорою [4].

Не менш значущою є соціальна підтримка. Контакт з іншими сім'ями, які переживають подібний досвід, участь у групах підтримки або допомога громадських організацій дозволяють відчувати, що ти не один. Це дає не лише емоційне полегшення, а й практичні поради, які часто дуже потрібні в реальному житті. Ще один важливий момент – це надія. Попри всі труднощі, саме вона допомагає родині триматися і рухатися далі. Коли вдається зберегти віру у позитивний результат, змінюється і ставлення до лікування, і взаємодія з лікарями, і загальний психологічний стан [6, с. 393].

Висновки. Отже, психологічний стан сімей онкохворих дітей є вразливим і нестабільним, що зумовлює потребу у всебічній підтримці. Допомога має бути не фрагментарною, а комплексною – такою, що враховує й емоційні переживання, і соціальні обставини, і внутрішні ресурси родини. Саме за таких умов можна говорити про покращення якості життя як самої дитини, так і її батьків. За таких умов особливо важливою стає роль соціального працівника. Він допомагає родині зорієнтуватися в ситуації, надає необхідну інформацію, підтримує емоційно і сприяє залученню ресурсів. Завдяки цьому робота з сім'єю стає більш цілісною і результативною.

Список використаних джерел

1. Березко І. В. Специфіка дискурсивних технологій самопроєктування особистості у кризових життєвих обставинах, викликаних онкологічним захворюванням. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Т. 2. Вип. 11. С. 99-112.
2. Березянська В. Психологічні особливості онкохворих. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 10 (62). С. 20-24.
3. Євдокимова Н. О. Раткогло О. М. Психологічний статус онкохворої людини. *Актуальні проблеми психології. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*. 2020. С. 74-83.
4. Зливков В. Лукомська С. Котух О. Копилов С. Краєва О. Психологічна підтримка онкопацієнтів під час війни. *Методичні рекомендації*. Київ. 2022. 20 с.
5. Лапшова Н. С. Особливості застосування психологічної реабілітації при онкології. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Психологічні науки*. 2025. С. 27-35.
6. Семенець І. Ю. Чинники дистресу та психологічні особливості батьків онкохворих дітей. *Modern Ways of Solving the Latest Problems in Science*. 2022. С. 393.

Микола Остапчук,

к. пед. н., доцент, доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненський державний гуманітарний університет

Вікторія Ліпка

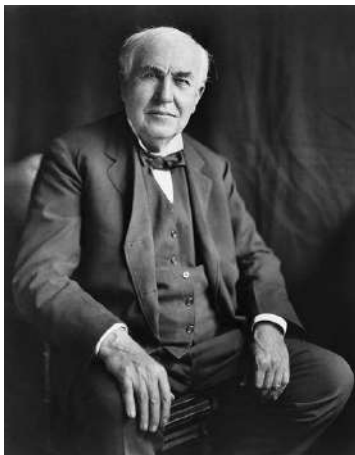
здобувач вищої освіти першого рівня ОС «Бакалавр» спеціальності І 10 Соціальна робота та консультування Рівненський державний гуманітарний університет

ПОШУК І ЦІЛЕСПРЯМОВАНИЙ ВІДБІР ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В РОБОТІ СОЦІЛЬНОГО ПЕДАГОГА, ПСИХОЛОГА, ВЧИТЕЛЯ ПРЕДМЕТНИКА

Анотація. Наведено приклади із життя двох обдарованих вчених із вадами слуху. Проаналізовано особистісні проблеми обдарованих дітей та показано способи їх цілеспрямованого відбору.

Ключові слова: Т. Едісон, К. Ціолковський, вади слуху, обдаровані діти, коефіцієнт кореляції.

Томас Алва Едісон — один з найвідоміших винахідників останніх століть. Він оформив 1093 патенти на винаходи в США та понад 3000 патентів в інших

країнах. Його кредо: усі винаходи мають бути максимально корисними людству та монетизованими.

Одного разу юний Томас Едісон повернувся додому зі школи та передав мамі лист від учителя. Мама зачитала синові листа вголос, зі сльозами на очах: *“Ваш син — геній. Ця школа занадто мала, і тут немає вчителів, здатних його чомусь навчити. Будь ласка, вчіть його самі”*. Через багато років після смерті матері Едісон, переглядаючи сімейний архів, наткнувся на цей лист і прочитав: *“Ваш син розумово відсталий. Ми не можемо більше вчити його в школі разом з усіма. Тому рекомендуємо вам вчити його самостійно вдома”*[3]. З цього приводу він написав: *“Томас Алва Едісон був розумово відсталою дитиною. Завдяки своїй героїчній матері він став одним з найбільших геніїв свого століття.”* Тож, до 11 років освітою хлопчика займалася його мати, вчителька за фахом. *Едісон не був розумово відсталою дитиною, проблема виникла через погане слухове сприйняття навчального матеріалу. Навпаки, він був одарований.*

У 12 років хвороба загострилася і майбутній учений почав втрачати слух, але, як не дивно, йому це подобалося! Едісон вважав, що завдяки глухоті він

став бiль майстерним винахiдником, тому, що вiдсутнiсть зовнiшнiх звукiв допомагала йому краще сфокусуватися на створеннi своiх винаходiв. Томасу Едiсону належить винахiд лампочки розжарення iз вольфрамовим волоском, якою людство користувалося бiльше ста рокiв. Цiкавим є той факт, що за життя винахiдника лампочку не змогли виготовити, технiчнi можливостi не дозволяли цього зробити.

Обдарованiсть – природнi схильностi до певного виду дiяльностi i задатки, розвинутi вiдповiдним вихованням, високий рiвень розвитку здiбностей людини, завдяки чому вона досягає значних успiхiв у певних галузях дiяльностi. Обдарованiсть розвивається в процесi виховання, навчання, трудової дiяльностi. [5, с. 453].

Обдарованiсть у психологiчному словнику за редакцiєю В. I. Войтка трактується: як високий рiвень задаткiв, схильностей. Обдарованiсть є результатом i свiдченням високого рiвня iнтелектуального розвитку iндивiда. Тому розробляти теорiю обдарованостi потрiбно як цiлiсний i системний вияв особистостi. А також вивчення особливостей реалiзацiї обдарованостi у рiзних вiкових перiоди життєдiяльностi людини.

Сучаснi словники мiстять понад сто визначень поняття «обдарованiсть». Термiн «обдарований» був уведений А. Треєвим у 1839 році в контекстi пояснення слова «генiй».

На даному етапi розвитку суспiльство схиляється до думки, що обдарованiсть – це синергетичний результат взаємодiї спадкових задаткiв i соцiального середовища, в якому живе i розвивається дитина.

Обдарованiсть визначається способом вивчення сфери її прояву, iнтелектуального (сукупностi iнтелектуальних можливостей), сфери найвищих досягнень у реалiзацiї здiбностей, рiвня фiзичного розвитку, рiвня працездатностi, мотивацiйного обґрунтування та його вiдображення в емоцiйному настрої й вольовiй зайнятостi. Тобто, продуктивна дiяльностi є результатом дiагностики обдарованостi.

Обдаровані діти – діти, які мають високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей. Обдаровані діти відзначаються високою допитливістю і дослідницькою активністю. Психофізіологічні дослідження виявили, що в обдарованих дітей підвищена біохімічна й електрична активність мозку, тому обмеження їх активності може провокувати негативні реакції невротичного характеру. У таких дітей яскраво виявлена здатність відкривати причинно-наслідкові зв'язки і робити відповідні висновки, особливо вони захоплюються побудовою альтернативних моделей і систем [5 с.596].

Обдаровані діти надчутливі в ставленні до навколишнього світу. Вони схильні не тільки себе, а й інших оцінювати критично і тому дуже вразливі у своїх стосунках з оточенням. Усе це, разом з високими показниками академічної успішності, породжує з боку однолітків подвійне ставлення до них: в одних – захоплення і повагу до їх здібностей, в інших - заздрість [5, с. 596].

Особистих проблем в обдарованих дітей напевне не менше, ніж у звичайних дітей, чи дітей з особливими проблемами. До них віднесемо: а) швидкість, гнучкість і неординарність мислення, чудово розвинуте мовлення, організаторські здібності, критичне ставлення до оточуючих; б) агресивність обдарованих дітей, часто її не розуміють не тільки ровесники, але й батьки; в) неприязнь до школи, навчальні програми для них дуже прості; г) ігрові інтереси, діти захоплюються складними інтелектуальними іграми, внаслідок цього опиняються в ізоляції; д) занурення у філософські проблеми, пошук відповіді на складні питання; е) невідповідність між фізичним, інтелектуальним і соціальним розвитками, такі діти часто спілкуються із дорослими; е) потяг до досконалості, діти не заспокоюються поки не досягнуть вищого рівня розвитку. Але це ще не повний перелік особливостей обдарованих дітей [6, с.300-301].

Яку дитину ми вважаємо обдарованою? У вирішенні цієї проблеми існує дві протилежні точки зору: усі діти є обдаровані, або тільки 2-6% людей можна вважати талановитими. Численні експериментальні дослідження показують, якщо народжується психічно нормальна дитина, то вона має задатки обдарованості, творчості. І подальша її доля буде залежати від багатьох

керованих, некерованих обставин життя, серед яких важливе значення мають: мікро-, мезо- й макросередовище. Якщо дотримуватися другої точки зору, то для подальшого розвитку суспільства потрібно таких дітей не втратити, а відшукати і створити сприятливі умови для збагачення їх творчого потенціалу.

Для цього використовуються різноманітні методи діагностики. Серед них спостереження. Матеріали спостережень проводяться у різних шкільних ситуаціях, у родині, у позашкільних закладах, при невимушених обставинах. Вони дозволяють зібрати дані для подальшої й більш точної характеристики дітей. Однак на основі одних спостережень не можна робити глобальних висновків, необхідне доповнення іншими методиками. Зокрема, особливе місце займають найбільш відомі в міжнародній практиці стандартизовані інтелектуальні тести, наприклад: шкала інтелекту Стефана–Біне, тест креативності Е Торенса, шкала дитячих здібностей Маккарті та інші. Але ми детально зупинимось на тесті визначення розумових задатків IQ, встановимо зв'язок між розумовими здібностями і знаннями учнів з основних предметів, використовуючи коефіцієнт кореляції.

Пригадаємо, що випадкові величини можуть бути зв'язані або функціональною або статистичною залежністю, або бути незалежними. При цьому статистична залежність між величинами носить імовірнісний характер. Якщо при зміні однієї з випадкових величин змінюється середнє значення іншої то це *кореляційна залежність*. Найбільш важливою характеристикою ступеня зв'язку між ознаками є *коефіцієнт кореляції*. Коефіцієнт кореляції - безрозмірна величина, для якої $|r| \leq 1$.

Якщо коефіцієнт кореляції r близький до одиниці, то ріст однієї випадкової величини викликає ріст другої і залежність між випадковими величинами наближається до лінійної. Якщо ж коефіцієнт кореляції близький до мінус одиниці, то ріст однієї величини викликає зменшення другої. При малих за абсолютною величиною r лінійна залежність між випадковими величинами слабка. [7].

Ми визначили коефіцієнт кореляції r між IQ і сумою балів з 16 предметів студентів I курсу за перший семестр 2025-2026 н. р. Рівненського фахового коледжу. Сума балів зменшує суб'єктивний вплив на оцінювання викладачів. Отримали, що коефіцієнт кореляції $r = 0,4$, який свідчить, що залежність між IQ і оцінюванням учнів слабка. Це наводить на думку, що маючи високі розумові здібності не всі діти здобувають знання високого рівня. Для роботи соціального педагога саме такі діти становлять практичний інтерес, адже вони розумово розвинуті, проте навчаються нижче своїх можливостей.

Повертаючись до початку, відмітимо, що аналогічна доля і іншого

науковця із вадами слуху – це Костянтин Едуардович Ціолковський. Так само, як і в Томаса Едісона, початковою освітою Костянтина займалася мама, але, коли хлопцеві виповнилося 13 років вона померла. У початковій школі Костянтин провчився до 4-го класу і був відрахований зі школи за неуспішність (*на 10-му році життя тяжка хвороба скарлатина дала ускладнення на слух*).

Необхідно відзначити, що наукова робота вченого не була належно поцінована. На його досліди дивилися як на розваги. У цілому наукові кола того часу вважали творця космонавтики дивним, більшість результатів його досліджень не друкувалися. Потрібні були велика енергія і впертість, віра і наполегливість на шляху прогресу техніки, щоб в такому оточенні й складних матеріальних умовах щоденно працювати, творити, обчислювати, рухатися тільки вперед. Найбільш прогресивні відкриття Ціолковського можна віднести до трьох напрямків: праці з аеродинаміки, ракетобудування, космонавтики.

У кінці XIX ст. вчитель початкової школи займається проблемою суто науковою – дослідити сили, які виникають під час руху твердого тіла в повітрі. Науковий потенціал вченого був настільки великим, що К. Е. Ціолковський заперечує правильність формули Ньютона для сили косоного удару повітря об

рухому площину, Пізніше Ейфель, будівник вежі в Парижі, підтвердив помилковість формули Ньютона, про яку говорив Ціолковський [1; 4].

Теоретичні основи космічних польотів були розроблені К.Е. Ціолковським на початку ХХ ст., але технічні можливості виробництва і якість палива не дозволяли це зробити. Лише в 50-тих роках ХХ століття, після смерті вченого, здійснені перші космічні польоти.

У Верховній Раді України зареєстрували законопроект №10160, який передбачає внесення змін до деяких законів України щодо розширення можливостей закладів загальної середньої освіти. Насамперед, працівники закладів загальної середньої освіти України працюють з учнями й ученицями, які мають вади зору та / або слуху. У школі їх навчають жити повноцінним життям, дають повну загальну середню освіту, а також надають психологічну допомогу й підтримку. Завдяки цьому діти можуть простіше інтегрувати в суспільство.

Список використаних джерел

1. Остапчук М, В., Остапчук О. М. Секрети родоводу та науково-педагогічна діяльність К. Е. Ціолковського. Дидактика фізики як концептуальна основа формування компетентісних і світоглядних якостей майбут. фахівця фізико-техн. проф. Збір. наук. пр. КПНУ ім. І. Огієнка. Вип. 21. КПНУ. 2015. С. 218-222.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання/ За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
3. Томас Алва Едісон. [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://investory.news/tomas-edison-vinaxidnik-ta-biznesmen>. Дата звернення 24.02.2025.
4. Ціолковський Костянтин Едуардович. [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://uk.wikipedia.org/wiki> . Дата звернення 24.02.2025.
5. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. 2 вид., переоб., і доп. Київ: Гол. ред. УРЕ. 1986, 800 с.

6. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. проф. А.Й. Капської. Київ: Центр навчальної літератури, 2004, 352 с.

7. Руденко В. М. Математичні методи в психології / В. М. Руденко, Н. М. Руденко. – К.: Академвидав, 2009. -384 с.

Ольга Савченко,

к.е.н., доцент,

доцент кафедри документальних комунікацій та менеджменту

Рівненський державний гуманітарний університет

Марина Антонюк,

здобувачка вищої освіти ОС «Магістр» спеціальності Менеджмент

Рівненський державний гуманітарний університет

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

***Анотація.** Досліджено особливості управління закладами дошкільної освіти в умовах невизначеності. Обґрунтовано трансформацію управлінських підходів під впливом сучасних викликів і визначено сутність адаптивного управління. Виокремлено ключові компоненти інноваційних управлінських рішень та їх роль у забезпеченні ефективного функціонування ЗДО. Окреслено основні проблеми управління і напрями їх вирішення через упровадження гнучких, цифрових та безпеково-орієнтованих підходів.*

***Ключові слова:** інноваційні управлінські рішення, заклад дошкільної освіти, невизначеність, управління, адаптивність, цифровізація, антикризове управління, стратегічне мислення.*

Сучасний етап розвитку системи освіти України характеризується зростанням рівня невизначеності зовнішнього середовища, що зумовлено

комплексом взаємопов'язаних факторів: воєнним станом, соціально-економічною нестабільністю, демографічними трансформаціями й прискореною цифровізацією суспільних процесів. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема трансформації управління закладами дошкільної освіти (ЗДО), які функціонують як складні соціально-педагогічні системи з підвищеними вимогами до безпеки, стабільності та якості освітнього середовища.

Актуальність дослідження підтверджується як теоретичними, так і емпіричними даними. Зокрема, за аналітичними матеріалами Міністерства освіти і науки України, значна частина закладів освіти функціонує в умовах часткових обмежень або змінених форматів організації освітнього процесу, що обумовлює необхідність адаптації управлінських моделей [1]. Водночас результати сучасних досліджень свідчать про зростання управлінських ризиків у сфері освіти, зокрема кадрових, безпекових та організаційних, що потребує впровадження нових підходів до прийняття управлінських рішень [2].

У контексті функціонування закладів дошкільної освіти ці виклики мають особливо загострений характер, оскільки управлінська діяльність безпосередньо пов'язана із забезпеченням фізичної безпеки, психоемоційного благополуччя і гармонійного розвитку дітей. Це зумовлює необхідність переосмислення сутності управління як наукової категорії.

У сучасному науковому дискурсі управління розглядається як цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт із метою забезпечення його функціонування та розвитку. Зокрема, Г. Єльнікова визначає управління як процес організації взаємодії суб'єктів, що ґрунтується на принципах адаптивності й зворотного зв'язку [3, с. 22]. Водночас В. Крижко акцентує увагу на системному характері управління, підкреслюючи його роль у забезпеченні ефективності функціонування освітніх систем [4, с. 72]. У зарубіжній науковій традиції (передусім у працях М. Мескона) управління розглядається як діяльність, спрямована на трансформацію неорганізованої групи у цілеспрямовану та ефективну систему [5, с. 15].

Узагальнення зазначених підходів дає підстави трактувати управління закладом дошкільної освіти як інтегровану діяльність, що поєднує педагогічні, організаційні, інформаційні й безпекові компоненти, спрямовані на створення стабільного та розвивального освітнього середовища.

Таблиця 1

Основні компоненти інноваційних управлінських рішень у ЗДО

Компонент	Зміст	Значення
Стратегічний	Прогнозування розвитку, визначення цілей	Забезпечення довгострокової стійкості
Організаційний	Гнучке планування, оптимізація процесів	Підвищення ефективності діяльності
Цифровий	Використання ІКТ та онлайн-сервісів	Забезпечення безперервності управління
Антикризовий	Управління ризиками, реагування на загрози	Мінімізація негативних наслідків
Комунікативний	Взаємодія з батьками, громадою	Формування довіри та партнерства

Особливого значення в умовах невизначеності набуває концепція адаптивного управління, яка передбачає здатність системи до гнучкого реагування на зміни зовнішнього середовища. За визначенням Г. Єльникової, адаптивне управління базується на постійному аналізі ситуації, коригуванні управлінських рішень та забезпеченні динамічної рівноваги системи [3, с. 22]. У контексті ЗДО це означає необхідність переходу від жорстко регламентованих управлінських процедур до гнучких, сценарно орієнтованих моделей управління.

Аналіз практики функціонування закладів дошкільної освіти дозволяє виокремити ключові проблеми управління в умовах невизначеності. До них належать: обмежена гнучкість планування, недостатній рівень цифровізації управлінських процесів, кадровий дефіцит, зростання психоемоційного навантаження на педагогічних працівників і недостатня ефективність комунікації із зацікавленими сторонами. Як зазначає Л. Карамушка, ефективність управління значною мірою залежить від здатності керівника інтегрувати професійні знання, управлінські навички та особистісні якості в умовах змін [6, с. 89].

У відповідь на окреслені виклики особливого значення набуває впровадження інноваційних управлінських рішень. У науковій літературі інноваційна управлінська практика трактується як діяльність, спрямована на впровадження нових підходів, методів і технологій управління з метою підвищення ефективності функціонування організації [7, с. 63]. У контексті закладів дошкільної освіти інноваційні управлінські рішення мають чітко виражений прикладний характер та спрямовані на забезпечення безперервності освітнього процесу, підвищення рівня безпеки й адаптивності організації.

Практичний аналіз діяльності ЗДО дозволяє виокремити низку ефективних інноваційних управлінських рішень. По-перше, це впровадження сценарного планування, яке передбачає розробку альтернативних моделей організації діяльності залежно від умов функціонування. По-друге, цифровізація управлінських процесів, що включає використання інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення оперативності управлінських рішень. По-третє, децентралізація управління через делегування повноважень та підвищення автономії педагогічних працівників. По-четверте, формування системи безпеково-орієнтованого управління, що передбачає розробку алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях. По-п'яте, упровадження практик психоемоційної підтримки персоналу як умови збереження кадрового потенціалу.

Узагальнення теоретичних та практичних підходів дозволяє сформулювати систему принципів управління закладом дошкільної освіти в умовах невизначеності. До ключових принципів належать: принцип безпекової пріоритетності, адаптивності, людиноцентризму, партнерства, цифровізації та децентралізації. Як зазначає О. Мармаза, ефективне управління в освіті передбачає поєднання стратегічного бачення з практичною здатністю до реалізації управлінських рішень [8, с. 14].

Таким чином, результати дослідження свідчать, що сучасна модель управління закладами дошкільної освіти формується під впливом процесів невизначеності та трансформації освітнього середовища. Інноваційні

управлінські рішення виступають не лише інструментом розвитку, але й необхідною умовою забезпечення стабільного функціонування ЗДО. Вони дозволяють підвищити адаптивність організації, забезпечити безперервність освітнього процесу та мінімізувати ризики, пов'язані з впливом зовнішнього середовища.

Отже, управління закладом дошкільної освіти в умовах невизначеності слід розглядати як складну, багаторівневу діяльність, що поєднує класичні функції менеджменту з інноваційними, адаптивними та безпеково-орієнтованими підходами, які забезпечують стійкість і розвиток освітньої організації.

Список використаних джерел

1. Міністерство освіти і науки України. Освіта в умовах воєнного стану: аналітичні матеріали. Київ, 2024. URL: <https://lnk.ua/Zyurzm4G5> (дата звернення: 16.04.2026).
2. OECD. Education at a Glance 2023: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2023.
3. Єльнікова Г. В. Основи адаптивного управління: навч. посіб. Київ : Кондор, 2017. 590 с.
4. Крижко В. В. Менеджмент освіти. Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 224 с.
5. Mescon M., Albert M., Khedouri F. Management. New York: Harper & Row, 1988.
6. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами освіти. Київ : Каравела, 2015. 424 с.
7. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 352 с.
8. Мармаза О. І. Менеджмент в освіті: дорожня карта керівника. Харків: Основа, 2018. 128 с.

Ольга Савченко,

к.е.н., доцент,

доцент кафедри документальних комунікацій та менеджменту

Рівненський державний гуманітарний університет

Олександр Кустовський,

здобувач вищої освіти ОС «Магістр» спеціальності Менеджмент

Рівненський державний гуманітарний університет

КОМУНІКАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ: ІНТЕГРАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАКТИК

Анотація. У роботі досліджено сутність та роль комунікаційної політики закладу освіти в умовах сучасних трансформацій. Обґрунтовано її значення як стратегічного інструменту забезпечення організаційної стійкості. Визначено вплив цифровізації та EdTech на трансформацію комунікаційних процесів. Запропоновано авторський підхід до структуривання комунікаційної політики та систематизовано її основні функціональні напрями. Доведено необхідність інтеграції педагогічного, психологічного та соціального вимірів у формуванні ефективної комунікаційної політики закладу освіти.

Ключові слова: комунікаційна політика, заклад освіти, стійкість, EdTech, цифровізація, стейкхолдери, освітнє середовище

У сучасних умовах трансформації освітньої системи України, зумовлених євроінтеграційними процесами, воєнним станом і цифровізацією суспільства, особливого значення набуває проблема забезпечення стійкості закладів освіти. Одним із ключових інструментів такої стійкості виступає ефективна комунікаційна політика, яка забезпечує адаптацію закладу до змін зовнішнього

середовища, підтримку довіри та координацію взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

Актуальність дослідження посилюється необхідністю інтеграції управлінських, педагогічних, психологічних і соціальних підходів, що відповідає сучасній парадигмі розвитку освіти.

Комунікація у сучасному науковому дискурсі розглядається як багатовимірний процес, що включає передачу інформації, формування смислів та вплив на поведінку суб'єктів. Еволюція підходів – від лінійних моделей до інтеракційних – свідчить про зростання ролі зворотного зв'язку, контексту і соціальних чинників.

Особливої актуальності в контексті забезпечення стійкості закладів освіти набуває роль інформаційно-комунікаційних технологій, які трансформують не лише освітній процес, але й систему комунікацій між його учасниками.

Як зазначає О. Маслак у дослідженні, прискорення цифрової трансформації освіти, зумовлене кризовими чинниками, сприяло активному впровадженню технологічних рішень, що забезпечують гнучкість, адаптивність та безперервність освітньої взаємодії [1]. У цьому контексті EdTech доцільно розглядати не лише як інструмент навчання, а як середовище реалізації комунікаційної політики закладу освіти.

Цифрові платформи, аналітичні інструменти, інтерактивні сервіси забезпечують розширення каналів комунікації, підвищують її оперативність та доступність для різних груп стейкхолдерів. Водночас вони створюють можливості для системного зворотного зв'язку, моніторингу освітніх результатів і рівня сформованості компетентностей, що є важливим елементом управління комунікаційними процесами.

Важливою тенденцією є інтеграція науково-педагогічної діяльності у цифрові комунікаційні практики, що проявляється у спільній взаємодії педагогів, науковців і розробників освітніх технологій. Така взаємодія формує нову модель комунікації – мережеву, інтерактивну та багаторівневу, яка забезпечує ефективну координацію освітнього процесу.

Отже, розвиток EdTech суттєво розширює можливості комунікаційної політики закладу освіти, забезпечуючи її адаптивність до умов цифровізації та виступаючи важливим чинником формування організаційної стійкості.

Узагальнюючи теоретичні підходи та враховуючи сучасні виклики цифровізації й кризових трансформацій, доцільно розглядати комунікаційну політику закладу освіти як ключовий інструмент забезпечення якості освіти та організаційної стійкості.

На наш погляд, якісна комунікаційна політика є багатовимірною системою, що забезпечує узгодження інтересів основних стейкхолдерів освітнього процесу, ефективне ресурсне забезпечення і формування позитивного інформаційного середовища закладу освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Комунікаційна політика як фактор забезпечення якості функціонування закладу освіти, сформовано автором

Напрямок	Суб'єкти комунікації	Зміст комунікаційної взаємодії	Результат
Освітній (якість освіти)	Керівництво – педагоги – здобувачі освіти – батьки	Узгодження цілей навчання, очікувань, освітніх результатів, зворотний зв'язок	Підвищення якості освіти, формування партнерської взаємодії
Ресурсний (матеріально-технічне забезпечення)	Заклад освіти – держава – роботодавці – партнери/спонсори	Обґрунтування потреб, залучення ресурсів, розвиток інфраструктури	Підвищення матеріально-технічної бази та конкурентоспроможності
Інформаційно-іміджевий	Заклад освіти – громадськість – абітурієнти – медіа	Висвітлення діяльності через цифрові канали, формування бренду закладу	Позитивний імідж, підвищення довіри та привабливості

Таким чином, узагальнення основних напрямів комунікаційної взаємодії дозволяє стверджувати, що комунікаційна політика закладу освіти виступає системоутворюючим чинником забезпечення якості його функціонування. Узгодження інтересів ключових стейкхолдерів – керівництва, педагогічних працівників, здобувачів освіти, батьків, а також зовнішніх партнерів – формує цілісне комунікативне середовище, у межах якого забезпечується не лише ефективна організація освітнього процесу, але й ресурсна спроможність та позитивне позиціонування закладу.

Причинно-наслідковий зв'язок у цьому випадку проявляється в тому, що якісно організовані комунікації забезпечують прозорість управлінських рішень, підвищують рівень довіри й залученості учасників освітнього процесу, що, у свою чергу, безпосередньо впливає на результативність освітньої діяльності та конкурентоспроможність закладу. Водночас недостатній рівень комунікаційної взаємодії призводить до фрагментації інтересів, зниження ефективності управління, втрати стійкості в умовах зовнішніх викликів.

Отже, комунікаційна політика набуває ознак інтегративного механізму, що поєднує освітні, ресурсні та іміджеві аспекти діяльності закладу освіти, що обумовлює необхідність її системного структурування й управління.

Таблиця 2

Структура комунікаційної політики закладу освіти, *сформовано автором*

Елемент	Опис
Цілі	Інформаційні, іміджеві, поведінкові
Цільові аудиторії	Внутрішні та зовнішні стейкхолдери
Канали комунікації	Традиційні та цифрові (сайти, соціальні мережі, платформи)
Зміст повідомлень	Освітній контент, управлінські рішення, іміджеві меседжі
Зворотний зв'язок	Моніторинг, оцінювання ефективності, аналітика

Чітке визначення цілей, ідентифікація цільових аудиторій, обґрунтований вибір каналів комунікації, формування релевантного змісту повідомлень і забезпечення ефективного зворотного зв'язку створюють передумови для цілеспрямованого впливу на поведінку та взаємодію стейкхолдерів.

У контексті забезпечення стійкості особливого значення набуває здатність цієї системи до адаптації: варіативність каналів комунікації, гнучкість змісту повідомлень і постійний моніторинг зворотного зв'язку дозволяють оперативно реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища. Саме тому комунікаційна політика виконує не лише інформаційну, але й антикризову функцію, виступаючи інструментом зниження невизначеності та підтримки організаційної цілісності.

Разом з тим, ефективність реалізації зазначених структурних компонентів неможлива без урахування міждисциплінарної природи комунікаційних процесів у закладі освіти. Це обумовлює необхідність їх розгляду крізь призму

педагогічного, психологічного і соціального вимірів, інтеграція яких забезпечує комплексний вплив на якість освітнього середовища та стійкість інституції.

Таблиця 3

**Міждисциплінарні виміри комунікаційної політики закладу освіти,
сформовано автором**

Вимір	Зміст реалізації	Значення для стійкості
Педагогічний	Організація освітнього процесу, формування освітнього середовища, розвиток комунікативних компетентностей	Забезпечення якості освіти та адаптивності навчального процесу
Психологічний	Формування мотивації, довіри, позитивного психологічного клімату, сприйняття управлінських рішень	Зниження напруженості, підвищення згуртованості в умовах криз
Соціальний	Взаємодія з громадськістю, партнерство з роботодавцями, диверсифікація фінансових джерел, соціальна інтеграція здобувачів освіти, інше	Посилення соціальної стійкості та відкритості закладу

Таким чином, результати дослідження дозволяють сформулювати низку узагальнених висновків:

1) політика закладу освіти в сучасних умовах трансформації освітнього середовища набуває статусу стратегічного інструменту управління, який визначає здатність закладу до адаптації, саморозвитку, функціонування в умовах невизначеності;

2) якісна комунікаційна політика має системний характер та забезпечує узгодження інтересів ключових зацікавлених сторін, що безпосередньо впливає на підвищення якості освіти, ресурсну спроможність і формування позитивного іміджу закладу;

3) інтеграція цифрових технологій та їх розвиток суттєво трансформують комунікаційні процеси, розширюючи канали взаємодії, посилюючи роль зворотного зв'язку, забезпечуючи гнучкість і безперервність комунікації, що є критично важливим чинником організаційної стійкості;

4) ефективність комунікаційної політики визначається її структурною цілісністю, яка охоплює цілі, аудиторії, канали, зміст повідомлень та механізми зворотного зв'язку, здатні функціонувати як адаптивна система в умовах динамічних змін;

5) міждисциплінарна інтеграція педагогічного, психологічного, соціального вимірів забезпечує комплексний вплив комунікаційної політики на освітнє середовище, сприяючи підвищенню рівня довіри, мотивації, соціальної згуртованості та відкритості закладу освіти.

Отже, комунікаційна політика закладу освіти виступає не лише інструментом інформаційного забезпечення, а й ключовим фактором формування його стійкості, конкурентоспроможності та здатності до інноваційного розвитку в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел

1. Маслак О. І., Маслак М. В., Яковенко Я. Ю., Гришко Н. Ю. EdTech в Україні: інноваційно-стійка трансформація науково-педагогічної діяльності та інтеграція у структуру сучасних наукових проєктів. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2025, №18. [Електронний ресурс]. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15659739> (дата звернення: 03.04.2026)

2. Новини Міністерства освіти і науки України щодо цифрової трансформації / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2025)

Ольга Савченко,

к.е.н., доцент,

доцент кафедри документальних комунікацій та менеджменту

Рівненський державний гуманітарний університет

Катерина Медведюк,

здобувачка вищої освіти ОС «Магістр» спеціальності Менеджмент

Рівненський державний гуманітарний університет

РОЗВИТОК УПРАВЛІНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕФОРМ

Анотація. У тезах досліджено сутність та трансформацію управлінських компетентностей керівника закладу освіти в умовах реформування освітньої системи України. Обґрунтовано зміну ролі керівника від адміністратора до лідера змін і менеджера освітнього розвитку. Визначено ключові структурні компоненти управлінських компетентностей та їх взаємозв'язок із забезпеченням якості освіти. Проаналізовано вплив освітніх реформ (НУШ, децентралізація, цифровізація) на зміст управлінської діяльності. Запропоновано підхід до систематизації напрямів розвитку компетентностей керівника та визначено ефективні механізми їх формування в умовах кризових викликів.

Ключові слова: управлінські компетентності, керівник закладу освіти, освітні реформи, НУШ, децентралізація, цифровізація, лідерство, якість освіти.

У сучасних умовах трансформації освітньої системи України, зумовлених впровадженням концепції «Нова українська школа», процесами децентралізації та цифровізації суспільства, особливої актуальності набуває проблема розвитку управлінських компетентностей керівника закладу освіти. Сучасні виклики, зокрема воєнний стан, нестабільність соціально-економічного середовища та необхідність забезпечення безперервності освітнього процесу, зумовлюють переосмислення ролі керівника як ключового суб'єкта управління змінами.

Актуальність дослідження визначається тим, що ефективність функціонування закладу освіти дедалі більше залежить не лише від ресурсного забезпечення, а від якості управлінських рішень, здатності керівника до стратегічного мислення, адаптації та лідерства.

У науковому дискурсі управлінська компетентність розглядається як інтегрована характеристика особистості керівника, що охоплює сукупність знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій і досвіду, необхідних для ефективного здійснення управлінської діяльності в умовах невизначеності та

динамічних змін. Водночас відсутність єдиного підходу до трактування цього поняття зумовлює його багатовимірність.

Так, Л. Карамушка визначає управлінську компетентність як інтегративне утворення, що поєднує професійні знання, управлінські вміння, особистісні якості та досвід керівника [2], тоді як Г. Єльнікова акцентує на її здатності забезпечувати адаптивний розвиток організації [1]. О. Мармаза підкреслює практичний вимір, розглядаючи її як здатність приймати ефективні управлінські рішення та відповідати за їх реалізацію [3], а зарубіжні дослідники пов'язують її з комплексом поведінкових характеристик, що забезпечують досягнення організаційних результатів [4; 5].

Таким чином, управлінську компетентність доцільно трактувати як комплексну, динамічну характеристику, що поєднує знання, навички, особистісні якості та здатність до їх ефективного застосування в управлінській діяльності.

Суттєвий вплив на трансформацію управлінських компетентностей мають освітні реформи. Запровадження автономії закладів освіти змістило акценти з адміністративно-контрольних функцій на стратегічне управління, що передбачає формування візії розвитку, визначення місії та реалізацію довгострокових цілей.

Як зазначає К. Тамбовська, управлінська компетентність керівника є одним із визначальних чинників забезпечення якості освітнього процесу, оскільки саме вона формує здатність до ефективного використання ресурсів, організації взаємодії та впровадження інновацій [4].

Узагальнюючи сучасні підходи, доцільно виокремити ключові структурні компоненти управлінських компетентностей керівника закладу освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Структура управлінських компетентностей керівника закладу освіти

Компонент	Зміст	Значення для ефективності управління
Стратегічний	Формування місії, візії, стратегічного планування	Забезпечення довгострокового розвитку закладу
Організаційно-	Планування, координація,	Оптимізація управлінських

управлінський	контроль діяльності	процесів
Лідерський	Мотивація персоналу, делегування, формування команди	Підвищення ефективності колективу
Цифровий	Використання ІКТ та управлінських платформ	Підвищення оперативності управління
Емоційно-комунікативний	Управління конфліктами, партнерська взаємодія	Формування сприятливого соціально-психологічного клімату

Таким чином, управлінська компетентність має багатовимірну структуру, яка забезпечує цілісність управлінської діяльності та її результативність.

В умовах реформ суттєво змінюється функціональне навантаження керівника. Він виступає не лише організатором освітнього процесу, але й менеджером фінансових ресурсів, комунікатором із громадою, гарантом якості освіти та кризовим управлінцем. Це обумовлює необхідність формування нових компетентнісних ролей (табл. 2).

Важливою тенденцією є зростання ролі цифрової компетентності. Використання інформаційно-комунікаційних технологій забезпечує автоматизацію управлінських процесів, підвищує прозорість діяльності та сприяє прийняттю рішень на основі даних.

Таблиця 2

Трансформація ролей керівника закладу освіти в умовах реформ

Роль	Зміст діяльності	Очікуваний результат
Освітній лідер	Формування культури партнерства, підтримка інновацій	Підвищення якості освіти
Менеджер автономії	Управління фінансами та ресурсами	Ефективне використання бюджету
Гарант якості	Розбудова внутрішньої системи якості освіти	Підвищення освітніх результатів
Кризовий менеджер	Реагування на виклики (війна, брак кадрових ресурсів, безпекова політика, ін.)	Стабільність функціонування
Комунікатор	Взаємодія з громадою та стейкхолдерами	Підвищення довіри до закладу

Разом з тим, розвиток управлінських компетентностей неможливий без системного підходу до професійного зростання керівника. У сучасних умовах найбільш ефективними є моделі безперервного навчання, що поєднують формальну, неформальну та інформальну освіту (табл. 3).

Таблиця 3

Напрями розвитку управлінських компетентностей керівника

Напря́м	Форми реалізації	Результат
Формальна освіта	Курси підвищення кваліфікації	Оновлення знань
Неформальна освіта	Тренінги, вебінари, професійні спільноти	Розвиток практичних навичок
Самоосвіта	Професійна література, кейси	Індивідуальний розвиток
Менторство	Обмін досвідом	Підвищення ефективності управління

Отже, розвиток управлінських компетентностей керівника закладу освіти є складним, багаторівневим процесом, що визначає здатність освітньої організації до ефективного функціонування в умовах реформ.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє сформулювати такі висновки:

✓ сучасні освітні реформи зумовлюють трансформацію ролі керівника закладу освіти у напрямі лідерства, стратегічного управління та інноваційної діяльності;

✓ управлінська компетентність має інтегративний характер і включає стратегічний, організаційний, цифровий та комунікативний компоненти;

✓ ефективність управління закладом освіти безпосередньо залежить від рівня сформованості управлінських компетентностей керівника;

✓ цифровізація освітнього середовища виступає важливим чинником підвищення якості управлінських процесів;

✓ розвиток компетентностей має здійснюватися на засадах безперервного професійного навчання із використанням інноваційних форм і методів.

Таким чином, управлінські компетентності керівника закладу освіти виступають ключовим ресурсом забезпечення якості освіти, організаційної стійкості та успішної реалізації освітніх реформ в Україні.

Список використаних джерел

1. Єльнікова Г. В. Адаптивне управління: сутність та характеристики. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2019. № 2. С. 5–11.

2. Карамушка Л. М. *Психологія освітнього менеджменту* : навч. посіб. Київ : Либідь, 2004. 424 с.
3. Мармаза О. І. *Менеджмент в освіті: дорожня карта керівника*. Харків : Основа, 2018. 160 с.
4. Тамбовська К. В. Управлінська компетентність керівника закладу освіти як чинник забезпечення якості освітнього процесу в умовах трансформаційних змін. *Інноваційна педагогіка*. 2025, Випуск 85. Том 1. С. 191 – 194. DOI <https://doi.org/10.32782/ip/85.1.38>
5. Хижняк О. В. Розвиток управлінської компетентності керівника школи. *Педагогічний альманах*. 2021. Вип. 48. С. 112–118.

Ольга Савченко,

к.е.н., доцент,

доцент кафедри документальних комунікацій та менеджменту

Рівненський державний гуманітарний університет

Мирослав Радіца,

здобувач вищої освіти ОС «Магістр» спеціальності Менеджмент

Рівненський державний гуманітарний університет

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

***Анотація.** У тезах досліджено засади регіоналізації управління закладами загальної середньої освіти в умовах децентралізації та розширення автономії територіальних громад. Обґрунтовано зростання ролі регіонального контексту як чинника формування управлінських рішень у сфері освіти та розкрито сутність регіональних особливостей. Проаналізовано перехід від централізованої до поліцентричної моделі управління освітою з посиленням ролі місцевого самоврядування. Узагальнено європейський досвід (Чеська*

Республіка) та окреслено напрями його адаптації в Україні. Запропоновано модель управління освітою, що поєднує державне регулювання, регіональну автономію та інституційну спроможність закладів освіти.

Ключові слова: регіоналізація освіти, децентралізація, управління закладом освіти, територіальна громада, освітня політика, автономія закладів освіти

У сучасних умовах реформування системи освіти України, що супроводжується процесами децентралізації, цифрової трансформації та розширенням автономії закладів загальної середньої освіти, суттєво зростає значення регіонального виміру управління освітньою сферою як ключового рівня реалізації освітньої політики в умовах децентралізації. Освіта як соціальний інститут є чутливою до змін суспільного розвитку, науково-технічного прогресу та економічних трансформацій, оскільки виконує функцію підготовки людського капіталу та формування особистості, здатної до адаптації в умовах динамічного середовища.

Актуальність дослідження регіональних особливостей управління закладами загальної середньої освіти зумовлена необхідністю забезпечення ефективності освітньої політики на місцевому рівні, що в умовах децентралізації прямо залежить від здатності органів місцевого самоврядування і керівників закладів освіти адаптувати управлінські рішення до специфіки територіальних громад. Як зазначається в наукових дослідженнях, реформаційні процеси в освіті актуалізують пошук нових моделей освітнього менеджменту, орієнтованих на розвиток закладу та підвищення його конкурентоспроможності [3, с. 32].

У наукових дослідженнях наголошується на необхідності впровадження перманентних практик адаптивного та антикризового управління закладами освіти, зокрема в умовах тривалих криз, що передбачає використання інструментів антикризового менеджменту, ефективного розподілу ресурсів у нестабільному середовищі та управлінських практик, спрямованих на

одночасне забезпечення безпеки, якості освіти та психологічної підтримки учасників освітнього процесу [2].

Зважаючи на зазначене, модернізація системи управління освітою передбачає комплексні структурні зміни, зокрема оптимізацію центральних органів управління, децентралізацію управлінських функцій та перерозподіл повноважень між рівнями владної ієрархії [1]. У цьому контексті відбувається трансформація управлінської моделі від централізовано-адміністративної до поліцентричної (мережевої), в якій ключова роль відводиться територіальним громадам як базовому рівню формування та реалізації освітньої політики.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», виконавчі органи територіальних громад здійснюють управління закладами освіти, забезпечують їх фінансове та матеріально-технічне функціонування, а також створюють умови для доступності освіти на відповідній території [5]. У свою чергу, Закон України «Про освіту» визначає відповідальність органів місцевого самоврядування за розвиток мережі закладів освіти, забезпечення доступності освітніх послуг та фінансування освітньої інфраструктури [6].

У науковому розумінні регіональні особливості управління закладами загальної середньої освіти в умовах децентралізації доцільно трактувати як інтегровану систему умов і факторів територіального середовища, що включає соціально-економічні, демографічні, інфраструктурні, культурно-освітні та безпекові параметри, які визначають специфіку управлінських рішень керівника закладу освіти та впливають на результативність освітньої діяльності.

Європейський досвід, зокрема Чеської Республіки, демонструє, що ефективність децентралізованих моделей управління освітою забезпечується не лише передачею повноважень на місцевий рівень, але й формуванням цілісної системи інституційної підтримки автономії закладів освіти. У Чехії ключовими інструментами реалізації освітньої політики виступають фінансова децентралізація, розвиток системи зовнішнього та внутрішнього оцінювання якості освіти, а також активне залучення місцевих органів влади та громадськості до управління освітніми процесами [4, с. 109–111].

Особливого значення набуває орієнтація на результативність освітньої діяльності через впровадження стандартизованих механізмів моніторингу якості освіти, що забезпечує баланс між автономією закладів освіти та їх відповідальністю за результати діяльності. Важливим компонентом є також системна підтримка професійного розвитку педагогічних і управлінських кадрів як умова підвищення ефективності освітньої системи в умовах децентралізації.

Адаптація європейських підходів в Україні передбачає не механічне запозичення моделей, а їх інституційну трансформацію з урахуванням національного контексту. Це означає необхідність посилення управлінської спроможності територіальних громад через розвиток стратегічного планування в освіті, впровадження системи регулярного моніторингу якості освітніх послуг та формування ефективних механізмів взаємодії між органами місцевого самоврядування і керівниками закладів освіти.

Таким чином, формування ефективної моделі управління закладами загальної середньої освіти в умовах децентралізації передбачає поєднання трьох взаємопов'язаних компонентів: державних освітніх стандартів як нормативної основи функціонування системи освіти, регіональної управлінської автономії як інструменту адаптації освітньої політики до потреб територіальної громади та внутрішньої інституційної спроможності закладу освіти як умови реалізації управлінських рішень на практиці.

Отже, перспективи розвитку регіонального управління освітою в Україні пов'язані з поглибленням децентралізаційних процесів, удосконаленням механізмів фінансової та організаційної автономії закладів освіти, а також запровадженням системи комплексного оцінювання ефективності освітньої діяльності на рівні територіальних громад. Це дозволить сформувати гнучку, адаптивну та стійку систему управління освітою, здатну ефективно реагувати на сучасні соціально-економічні та безпекові виклики.

Список використаних джерел

1. Беззуб І. Реформа середньої освіти в Україні : виклики та нововведення. Громадська думка про правотворення. 2020. № 4 (189). С. 3–14.
2. Дем'янишина О., Лукашенко Л. Управління закладами загальної середньої освіти в умовах підвищеної небезпеки та економічної нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2026, № 83. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-71>
3. Дем'янишина, О. А., Лукашенко, Л. В. Управління загальною середньою освітою України в умовах децентралізації. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022, № 3-4 (82-83). С. 30–40. URL: <https://vsed-oneu.com.ua/index.php/journal/article/download/74/75>
4. Нос Л. Стан і тенденції розвитку системи у Чехії на сучасному етапі. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2025, Вип. 43. С. 108–116. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2025.43.13830>.
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.
6. Про освіту : Закон України № 2145-ХІІІ від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Анжеліка Солодка,

д.п.н., професор,

професор кафедри перекладу,

Національний університет кораблебудування

імені адмірала Макарова,

м. Миколаїв

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню психолого-педагогічних умов формування моральної компетентності студентів. Модифікація викладання психолого-педагогічних дисциплін визначається ефективним засобом, що забезпечує послідовне створення соціально-педагогічних умов у навчально-виховному процесі ЗВО. Визначаються провідні фактори організації виховного простору формування моральної компетентності студента, які сприяють актуалізації особистісних смислів моральної діяльності.

Ключові слова: моральна компетентність студентів, соціально-педагогічні умови формування моральної компетентності студентів, навчально-виховний процес, моральна діяльність, моральна ситуація, психолого-педагогічні дисципліни, особистісні смисли.

Характеристика студента як суб'єкта навчально-виховного процесу, особистості та індивідуальності в контексті розвитку його моральної сфери вказує на те, що він є активним суб'єктом своєї життєдіяльності, у тому числі моральних виборів, що виражається у його «само» проявах. Це конкретизується в наступному: в інтересі до морально-етичних проблем, вибору життєвих цінностей, посилення ролі моральної свідомості, інтеріоризації моралі, вироблення власного світогляду; у прагненні до самобутності, самопізнання, саморозуміння, рефлексії, що проявляється у пошуку нових засобів, способів морального самовизначення та морального самовираження за допомогою розширення діапазону фактично доступних або нормативно-обов'язкових соціальних ролей, у здатності «виявляти» себе через моральні правила, поняття, судження, принципи життєдіяльності. Формування моральної компетентності студента здійснюється з урахуванням даних особливостей вікового розвитку студента [1; 2].

Психолого-педагогічні дисципліни, будучи одним із змістовних компонентів навчально-виховного процесу закладів вищої освіти, мають багатий аксіологічний потенціал, актуалізація якого сприяє формуванню моральної компетентності студента. Формування моральної компетентності

студента у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін здійснюється за рахунок педагогічних стратегій, умов, методів та засобів їх реалізації. Однією з таких стратегій є модифікація їх змісту, яка у контексті формування моральної компетентності студента орієнтована на розширення обсягу моральних знань про навколишній світ та оволодіння інструментарієм їх отримання; накопичення та диференціацію досвіду оперування моральними поняттями, розширення можливих ракурсів осмислення змісту моральних цінностей; вибудовування суб'єктивних засобів морального ставлення до дійсності; розвиток прагнення самопізнання.

До умов, за рахунок яких формування моральної компетентності в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін здійснюється більш ефективно, відноситься: актуалізація аксіологічного потенціалу психолого-педагогічних дисциплін; створення ситуацій активізації соціально-перцептивного стилю спілкування студента; організація виховного простору формування моральної компетентності студента. Дані умови виступають у вигляді гнучкого використання форм, методів, прийомів, які забезпечують формування моральної компетентності студента.

Перша умова – *реалізація аксіологічного потенціалу психолого-педагогічних дисциплін*, що забезпечується реалізацією трьох взаємодоповнюючих напрямків здійснення цього процесу: актуалізацією ціннісного змісту дисциплін даного циклу; активізацією способів навчальної діяльності студентів; удосконаленням управлінської діяльності викладача.

Перший напрямок – актуалізація ціннісного змісту дисциплін психолого-педагогічного циклу, пов'язаний з підбором та розробкою матеріалу морального характеру (афоризми, метафори, казки, легенди, міфи, прислів'я тощо), який привертає увагу студентів до аксіологічного потенціалу тієї чи іншої дисципліни психолого-педагогічного циклу.

У роботі із змістом психолого-педагогічних дисциплін необхідно виходити із дворівневої характеристики: перший рівень модифікації – «горизонтальна модифікація», яка є системою заходів щодо доповнення традиційного

навчального плану спеціальними або інтегрованими курсами; другий рівень – «вертикальна модифікація» – поглиблення навчального матеріалу та його моральної насиченості.

Реалізація другого напрямку пов'язана з активізацією роботи студентів з інформацією морального характеру. Це розробка «універсальних питань», що сприяють переходу об'єктивного морального знання в особисто значуще; створення алгоритму для спільної роботи викладача та студентів з аксіологічним потенціалом психолого-педагогічних дисциплін.

Третій напрямок передбачає вдосконалення управлінської діяльності викладача на основі виділення блоків-модулів морального змісту матеріалу, що вивчається (орієнтовний, оцінний та практичний блоки), у змісті яких відображається моральні пріоритети та використання вищезазначеного алгоритму.

Включення студентів у процес роботи з аксіологічним потенціалом психолого-педагогічних дисциплін активізує формування моральної компетентності студентів найбільшою мірою за ціннісно-орієнтаційним показником.

Створення ситуацій активізації соціально-перцептивного стилю спілкування студента виступає як друга організаційно-педагогічна умова. Відбір ситуацій ґрунтується на наступних засадах: інформаційної додатковості, системності, вітагенності, моральної ресурсності, соціальної бажаності, структурованості та креативності. Ситуації класифікуються за видовою ознакою («об'єктні» та «суб'єктні»). До ситуацій «об'єктного» характеру віднесено ситуації сприйняття, розуміння, інтерпретації предметної діяльності; до «суб'єктних» – ситуації самосприйняття, саморозуміння, інтерпретації інтерперсонального досвіду.

Третя педагогічна умова – *організація виховного простору формування моральної компетентності студента* – реалізується за допомогою анімаційної форми – педагогічної майстерні, як простору проектування та здійснення спільної діяльності та спілкування викладача та студентів. Базовим механізмом, що забезпечує створення такого простору, є модель виховного простору. Модель

виховного простору формування моральної компетентності студента може бути представлена у вигляді «Карти», в якій відображено основні сфери простору: сфера моральних цінностей (особистісних та професійних); сфера діяльності (ціннісна поведінка, яка представлена сукупністю правильних і неправильних вчинків); рефлексивна область (особистісна та професійна рефлексія).

Педагог організує виховний простір, поєднуючи базові та елективні дисципліни з широким спектром дисциплін психолого-педагогічного та гуманітарно-культурологічного профілю; використовує різноманіття індивідуальних освітніх програм відповідно до особистих потреб та можливостей студентів; збагачує вплив змісту навчальної дисципліни, форм та методів навчання, стилю взаємодії; застосовує гуманістичний принцип як принцип збереження унікальності особистості, її індивідуальності, визнання своєрідності особистісного потенціалу, гармонізації цінностей; використовує герменевтичний підхід, який передбачає зверненість навчально-виховного процесу до розуміння внутрішнього духовного світу людини.

Розгортання виховного простору з метою формування моральної компетентності студента у вигляді представленого вище педагогічного інструментарію сприяє формуванню моральної компетентності студента загалом. Реалізація аксіологічного потенціалу психолого-педагогічних дисциплін сприяє усвідомленому володінню знаннями у сфері моралі. Створення ситуацій соціально-перцептивного стилю спілкування студента забезпечує ціннісне ставлення до інформації морального характеру. Організація виховного простору формування моральної компетентності студента сприяє актуалізації особистісних смислів моральної діяльності.

Таким чином, ефективність роботи забезпечується послідовним створенням сформульованих соціально-педагогічних умов та науково-педагогічною забезпеченістю їх реалізації у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Список використаних джерел

1. Ногінська А.О., Федорова І.В. Морально-етична компетенція як складова культури майбутніх фахівців-аграріїв. Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. 2025. С. 169-175.
2. Krokoszinski L., Westenberger A., Hosser D. Social competencies and the sociomoral reflectiveness of imprisoned fraudsters. The Journal of Forensic Practice. 2018. <https://doi.org/10.1108/JFP-05-2018-001>

*Дмитро Трейтяк,
доктор філософії (PhD),
старший науковий співробітник
відділу національно-патріотичного виховання
Інституту проблем виховання НАПН України*

ПРОВІДНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ

У дослідженні проаналізовано проблематику формування активної громадянської позиції старшокласників у цифровому просторі та визначено основні принципи її формування, враховуючи нові соціокультурні умови та розвиток цифрових технологій.

Ключові слова: *старшокласники, громадянська активність, громадянська позиція, цифровий простір, цифровізація.*

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою цифровізацією всіх сфер життєдіяльності людини. Інтернет-технології, соціальні мережі та цифрові платформи стають важливим середовищем соціалізації молоді, місцем формування її світогляду, громадянської позиції та майданчиком участі в суспільному житті. Саме у цифровому просторі сучасні

підлітки набувають досвіду громадянської взаємодії, висловлюють власну позицію щодо суспільних проблем, беруть участь у соціальних ініціативах та громадських кампаніях [1, р. 107]. Спробуємо визначити та обґрунтувати провідні принципи формування громадянської активності старшокласників у цифровому просторі.

Сучасний розвиток демократичного суспільства потребує формування громадян, здатних до активної участі в суспільному житті, відповідального прийняття рішень та усвідомленого виконання громадянських обов'язків. У науковій літературі громадянська активність розглядається як інтегральна характеристика особистості. Вона проявляється у свідомій участі людини в суспільному житті, спрямованій на вирішення соціально значущих проблем, захист демократичних цінностей та розвиток громадянського суспільства. Громадянська активність включає різноманітні форми участі, зокрема громадські ініціативи, волонтерську діяльність, участь у громадських організаціях, суспільних обговореннях та громадянських кампаніях [4, р. 7].

Особливу роль у формуванні громадянської активності молоді відіграє система освіти. Освітні заклади виступають важливим соціальним інститутом, який сприяє становленню громадянських цінностей, розвитку демократичної культури та формуванню навичок громадянської участі. У процесі навчання учні отримують можливість ознайомитися з принципами демократії, правами людини, механізмами функціонування громадянського суспільства та формами громадянської участі. Враховуючи нові соціокультурні умови та розвиток цифрових технологій, існує необхідність переосмислення традиційних підходів до громадянської освіти. Існує потреба створення освітнього середовища, яке стимулює активну участь учнів у суспільному житті, сприяє розвитку критичного мислення та формує здатність до відповідальної громадянської поведінки як у реальному, так і в цифровому просторі [7, с. 189].

Цифрова соціалізація молоді характеризується низкою особливостей. Вона відбувається в умовах високої інформаційної насиченості та швидкого поширення інформації, забезпечує широкі можливості для комунікації,

співпраці та обміну думками та створює умови для нових форм громадянської участі, зокрема участі в онлайн-дискусіях, громадських кампаніях, електронних петиціях, соціальних ініціативах тощо [5]. Соціальні мережі виступають своєрідними платформами громадянської участі. Через соціальні мережі молодь може поширювати інформацію про соціальні проблеми, підтримувати громадські ініціативи, долучатися до благодійних та волонтерських проєктів, а також брати участь у громадських дискусіях. Таким чином, цифрові платформи значно розширюють можливості молоді для участі у суспільному житті та формування громадянської позиції [2, р. 211]. У цьому контексті важливим є поняття цифрового громадянства, яке активно використовується у сучасних педагогічних і соціологічних дослідженнях. Цифрове громадянство розглядається як сукупність знань, умінь, цінностей та моделей поведінки, які забезпечують відповідальну, етичну та безпечну діяльність людини в цифровому середовищі. Воно передбачає здатність користувачів критично оцінювати інформацію, дотримуватися норм онлайн-комунікації, поважати права інших користувачів [6, с. 751].

Ефективне формування громадянської активності старшокласників у цифровому середовищі потребує дотримання певних педагогічних принципів, які визначають зміст, організацію та напрями освітньої діяльності. Першим важливим принципом є принцип громадянської відповідальності. Він передбачає формування в учнів усвідомлення власної відповідальності за дії у цифровому просторі. Старшокласники мають розуміти, що їхня онлайн-діяльність може впливати на інших користувачів, суспільну думку та соціальні процеси. Не менш важливим є принцип цифрової етики та безпеки. Цей принцип передбачає дотримання норм етичної поведінки в мережі, повагу до інших користувачів, толерантність у комунікації та відповідальне використання інформації. Розвиток цифрової етики сприяє формуванню культури онлайн-взаємодії та запобігає проявам агресії та конфліктів у цифровому середовищі [3, р. 3283].

Наступним важливим принципом є принцип критичного мислення та медіаграмотності. Він передбачає розвиток здатності учнів аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність та розпізнавати маніпулятивні повідомлення. Формування таких умінь є необхідною умовою відповідальної громадянської поведінки у сучасному інформаційному суспільстві. Важливу роль відіграє також принцип активної участі, який передбачає залучення учнів до різноманітних форм громадянської діяльності в цифровому середовищі. Це можуть бути участь у соціальних проєктах, онлайн-дискусіях, громадських кампаніях або створенні соціально значущого цифрового контенту. Ще одним принципом є принцип партнерства та співпраці, який передбачає взаємодію учнів, учителів, громадських організацій та онлайн-спільнот. Така співпраця сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку громадянської активності старшокласників. Важливим є також принцип інтеграції формальної та неформальної освіти, що передбачає поєднання навчальної діяльності у школі з різноманітними практиками громадянської активності у цифровому середовищі. Такий підхід дозволяє учням застосовувати отримані знання у реальних соціальних ситуаціях.

Таким чином, цифровий простір виступає важливим середовищем, у якому відбувається формування громадянської активності старшокласників, що відкриває нові можливості для громадянської участі, але водночас потребує педагогічного супроводу та розвитку відповідних компетентностей. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває визначення педагогічних принципів формування активної громадянської позиції старшокласників у цифровому просторі.

Фінансування. Дослідження виконане в рамках проєкту «Формування активної громадянської позиції старшокласників в умовах цифрового простору» за рахунок коштів гранту Президента України, наданого Національним фондом досліджень України.

Список використаних джерел та літератури

1. Bennett W., Wells C., Rank A. Young citizens and civic learning: two paradigms of citizenship in the digital age. *Citizenship Studies*, 2009. № 13(2). P. 105-120. DOI: <https://doi.org/10.1080/13621020902731116>.
2. Gleason B., von Gillern S. Digital Citizenship with Social Media: Participatory Practices of Teaching and Learning in Secondary Education. *Journal of Educational Technology & Society*, 2018. № 21(1), P. 200-212.
3. Harrison T., Polizzi G. (In)civility and adolescents' moral decision making online: drawing on moral theory to advance digital citizenship education. *Education Inf. Technology*, 2022. № 27. P. 3277-3297. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10710-0>.
4. Kahne J., Hodgin E., Eidman-Aadahl E. Redesigning Civic Education for the Digital Age: Participatory Politics and the Pursuit of Democratic Engagement. *Theory & Research in Social Education*, 2016. № 44(1). P. 1-35. DOI: <https://doi.org/10.1080/00933104.2015.1132646>.
5. Saud M., Ida R., Mashud M., Yousaf F. N., Ashfaq A. Cultural dynamics of digital space: Democracy, civic engagement and youth participation in virtual spheres. *International Journal of Intercultural Relations*, 2023. Vol. 97, 2023. 101904. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2023.101904>.
6. Ломачинська І. Цифрове громадянство та управління знаннями в освіті: стратегічні шляхи до сталого розвитку. *European Journal of Sustainable Development*, 2025. № 14 (2). С. 747-762. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2025.v14n2p747>.
7. Трейтяк Д. Формування громадянської активності старшокласників у цифровому просторі як складової виховання національної солідарності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 2024. № 28(2). С. 187-198. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-2-187-198>.

Тетяна Щербатюк,

д.б.н., професор,

*професор кафедри біотехнології, шкіри та хутра
Київський національний університет технологій та дизайну*

Тетяна Букорос,

к.п.н., доцент,

*директор науково-технічної бібліотеки
Київський національний університет технологій та дизайну*

Олена Мокроусова,

д.т.н., професор,

*завідувач кафедри біотехнології, шкіри та хутра
Київський національний університет технологій та дизайну*

МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ДНК У КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ: ДОСВІД НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ТА ВИХОВНОЇ РОБОТИ

***Анотація.** Ініціативна група працівників науково-технічної бібліотеки і факультету хімічних та біофармацевтичних технологій Київського національного університету технологій та дизайну пропонує нову форму представлення та поширення науково-культурної інформації, насамперед для студентської молоді, а також для максимально широкого кола населення. Мета освітньо-наукового культурологічного проекту «Стежками видатних земляків-науковців» – об'єднати у дослідженні кілька напрямів, зокрема залучити здобувачів освіти і фахівців туристичної галузі для розробки та реалізації наукового історичного маршруту, дизайнерів та художників- для створення оригінальних, сучасних та зрозумілих об'єктів- супутників маршрутів.*

***Ключові слова:** Генетизація, Григорій Андрійович Левитський, Феодосій Григорович Добржанський, національна пам'ять.*

Генетика, як дисципліна, є невід'ємною частиною сучасного світу. Однак аналіз взаємодії між генетикою та суспільством може бути складним. Генетика – це не лише біологічне явище, а й протягом десятиліть, культурне явище. Від фільмів до реклами та навіть оголошень у сфері охорони здоров'я, багато хто усвідомлює зростаючу поширеність галузі генетики в сучасному суспільстві. Поняття «генетизація» було введено в наукову літературу для опису різних взаємопов'язаних та непомітних механізмів взаємодії між генетикою, медициною, біотехнологією, агробіологією та суспільством [1]. Інформованість населення в галузі генетики – важлива складова сучасності, яка спонукає викладачів посилювати вивчення феномена спадковості та мінливості [5, с.204].

Студентоцентризм в сучасній освіті передбачає, що освітня діяльність повинна максимально відповідати індивідуальним потребам та стилю навчання здобувачів вищої школи. З урахуванням цього на кафедрі біотехнології, шкіри та хутра Київського національного університету технологій та дизайну здійснюється постійне анкетування перед початком вивчення генетики, яке допомагає встановити вхідний рівень знань та широту уявлень студентів.

Анкетування виявило [2, с. 152], що 90 % респондентів надає правильне визначення терміну «ген». Наступне питання про локалізацію гена зафіксувало зниження показника правильних відповідей до рівня 80 %. При цьому 70% респондентів підтримують впровадження новітньої технології редагування геному в медичну практику. Відповіді на питання з історії генетики виявилися досить різноманітними. Лише 51% учасників правильно відповів на питання щодо досягнень вчених, пов'язаних з генетикою. Найчастіше респонденти називали Грегора Менделя, автора ідеї існування матеріальних часток спадковості, Томаса Ханта Моргана, який пояснив роль хромосома у спадковості, Джеймса Вотсона та Френсіса Кріка, авторів структури подвійної спіралі ДНК. Однак, лише незначна кількість учасників (8%) знайома з іменем Григорія Левицького і про те, що він є українським генетиком, цитологом, каріологом, засновником цитогенетики, автором першої монографії з

цитогенетики «Матеріальні основи спадковості», яка опублікована в Києві в 1924 році.

Слід визнати, що жоден з респондентів не вказав імені Теодосія Добжанського, українсько-американського генетика та еволюціоніста. Нажаль це є результатом прогалиною державної політики, оскільки ми до сих пір не маємо ані пам'ятної дошки, ані назви вулиці на батьківщині науковців, наприклад, засновника цитогенетики, Григорія Андрійовича Левитського, який в Києві надрукував «Матеріальні основи спадковості» – книгу, що є першим підручником з цитогенетики. З цієї книги вирости всі покоління генетиків країни ХХ ст., а світ прийняв поняття та терміни автора. Інша постать – Феодосій Григорович Добржанський, засновник експериментальної і популяційної генетики, один з засновників синтетичної теорії еволюції [5, с.204].

Ініціативна група працівників науково-технічної бібліотеки і факультету хімічних та біофармацевтичних технологій Київського національного університету технологій та дизайну започаткувала освітньо-науковий культурологічний проєкт «Стежками видатних земляків-науковців» [4, с. 296]. Основна ідея проєкту – висвітлення та популяризація наукових відкриттів та досягнень просвітителів і меценатів української землі.

Перший рік функціонування проєкту «Стежками видатних земляків-науковців» було присвячено діяльності Григорія Андрійовича Левитського, фундатора світової цитогенетики, автора терміну «каріотип», українцю за походженням, який народився, навчався й працював в Україні та загинув у сталінських таборах [3, с. 66].

Перша (<https://knutd.edu.ua/pod-ta-publkats/news/16603/>) та друга (<https://knutd.edu.ua/pod-ta-publkats/news/16718/>) експедиції в рамках проєкту «Стежками видатних земляків-науковців» встановили, що ні в с. Білки, ні на батьківщині, ні в колегії Галагана, ні в КПІ немає жодної згадки про видатного співвітчизника, цитогенетика, внесок якого у світову генетику є дуже суттєвим.

Проектні експедиції 2025 року були присвячені Феодосію Григоровичу Добржанському (25.01.1900–18.12.1975), який відомий у світі як засновник американської школи популяційної генетики, як один із фундаторів синтетичної теорії еволюції. При цьому Ф. Г. Добржанський народився 125 років тому в м. Немирів, нині Вінницької області [3, с. 60].

Експедиція учасників проекту до батьківщини Феодосія Григоровича Добржанського в Немирів (<https://knutd.edu.ua/pod-ta-publkat/news/18370/>), на жаль, встановила відсутність зацікавленості з боку адміністрації міста, та на щастя, небайдужість місцевих самородків, діамантом серед яких є Денисенко Микола Федорович, педагог, журналіст, член спілки журналістів України, краєзнавець-дослідник, етнограф, письменник, поет, поет-пісняр, лауреат літературно-мистецької премії імені Марка Вовчка, спеціаліст-експерт з культурної спадщини, туристичної та музейної справ.

Загалом, в період з осені 2023 р. по літо 2025 р., залучаючи студентів Київського національного університету технологій та дизайну, викладачі кафедри біотехнології, шкіри та хутра та працівники науково-технічної бібліотеки пройшли «стежками» двох видатних земляків-науковців – Григорія Андрійовича Левитського та Феодосія Григоровича Добржанського.

У пошуках платформи для обговорення та поширення набутої інформації в Київському національному університеті технологій та дизайну запроваджено щорічне проведення «Міжнародного дня ДНК».

В 2024 р. науковий семінар під назвою «Міжнародний день ДНК – 2024», вперше проведений в КНУТД, було присвячено до століття з дня видання «Матеріальних основ спадковості» Григорія Андрійовича Левитського. Захід було проведено у форматі популяризації історичних фактів та ролі українських науковців у контексті формування генетики; висвітлення технічних аспектів світового наукового відкриття структури ДНК; ознайомлення із аспектами сучасної цитогенетики та вірусології; презентації соціо-культурних експедицій стежками науковців-співвітчизників та розвитку напряму біоніки в архітектурі та дизайні на основі структури ДНК.

Вдруге, 25 квітня 2025 року в Київському національному університеті технологій та дизайну відбувся науковий семінар «Міжнародний день ДНК», який був присвячений 125-річчю з дня народження Феодосія Григоровича Добржанського (<https://knutd.edu.ua/pod-ta-publkat/news/18388/>). Сьогодні впевнено усвідомлюємо, що КНУТД є науковим майданчиком, де вперше оприлюднено невідомі сторінки біографії всесвітньо відомого генетика-еволюціоніста, автора важливої формули «Ніщо в біології не має сенсу, окрім як у світлі еволюції».

Дотримуючись структури першого Дня ДНК у КНУТД, доповіді учасників були представлені за двома напрямками – історичним та науково-технологічним. Традиційно було презентовано результати поїздки на батьківщину видатного вченого.

За два роки семінарі взяли участь 127 учасників, зокрема представники таких закладів вищої освіти: ННЦ «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, Кембриджського університету (Кембрідж, Велика Британія); Ратгерського університету (Нью-Йорк, США), Технологічного університету Цілу (КНР).

Сьогодні Київський національний університет технологій та дизайну з оптимізмом розглядає перші результати освітньо-наукового культурологічного проекту «Стежками видатних земляків-науковців», оскільки робота над ним допомогла знайти небайдужих до історії науки та батьківщини людей, висвітлити механізми реалізації планів однодумців.

Організація та проведення семінарів «Міжнародний день ДНК» акцентує увагу молодого покоління на важливості збереження національної пам'яті про розвиток науки, інтегрує у сучасні світові тенденції біотехнології та біомедицини.

Список використаних джерел

1. Mannede, R. Navigating a world of genes: A conceptual analysis of gene fetishism, geneticization, genetic exceptionalism and genetic essentialism / *European*

Journal of Medical Genetics, 2021. volume 64, Issue 8.

2. Mokrousova O., Okhmat O., Shcherbatyuk T. Impact of educational popularization of genetics on the development of society. / Proceedings of the 10th International conference on advanced materials and systems, Bucharest, Romania, 30-31 October 2024, ICAMS 2024. P.150-154.

3. Голда Д. М. Генетика. Історія. Відкриття. Персоналії. Терміни. Київ: Фітосоціоцентр. 2004. 128 с.

4. Щербатюк Т. Г., Букорос Т. О. Наукова спадщина мистецтвом дизайну та туристичними індустріями. /Освіта для сталого майбутнього: екологічні, технологічні, економічні і соціокультурні питання: колективна монографія за матеріалами Всеукраїнської конференції /за ред.. В.П. Плаван, А.О. Косич, О.О. Бутейко, Київ: КНУТД, 2024. С. 295-299.

5. Щербатюк Т.Г. «Стежками відатного земляка-науковця»: до 125-річчя від народження Добржанського Феодосія Григоровича./ Фактори експериментальної еволюції організмів. Т.36. С.204.

6. Щербатюк Т. Г., Охмат О. А. Гейміфікація під час викладання генетики у Київському національному університеті технологій та дизайну./ Фактори експериментальної еволюції організмів. Т.36. С.184-187.

Eduard Ivashkevych

Dr. in Psychology, Professor,

Professor of the Department of General and Practical Psychology,

Rivne State University of the Humanities,

Rivne (Ukraine)

Yevhen Kharchenko

Dr. in Medicine, Professor,

Professor of the Department of Physical Rehabilitation and Ergo-Therapy,

Rivne Medical Academy, Rivne (Ukraine)

POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER OF TEENS IN THE SITUATION OF WAR IN UKRAINE

***Abstract.** We proved, that psychotraumatic experiences of adolescents or post-traumatic stress disorder occurred in individuals who had experienced war events that traumatized the personality, most often in the conditions of combat operations or in situations, which were close to combat operations (for example, in a case of people, children who are in the conditions of combat operations, on the line of combat operations, or quite close to the line of combat operations).*

***Key words:** psychotraumatic experiences of adolescents, a modern war in Ukraine, post-traumatic stress disorder, combat operations, the line of combat operations, to be quite close to the line of combat operations.*

Nowadays there is a significant, general problem: a significant change in life prospects of people who have experienced a traumatic situation and have traumatic experiences in adolescent age or post-traumatic stress disorder at a certain period of time. The past, in this case, is decomposed into the time “before” and “after” the psychological trauma. The present is perceived quite painfully, the future seems to be non-existent or has been leveled, and desires, goals, plans, that is everything that is a factor of movement for a person in ordinary life, is completely paralyzed. The state of traumatic experiences of adolescents or post-traumatic stress disorder has a rather deep and clear effect on the personality of the teenager as a feeling of a somewhat leveled, shortened life perspective, and therefore it is included in the list of diagnostic symptoms of post-traumatic stress disorder in the American classifier and the American diagnostic standard of traumatic experiences. In the age of adolescents as participants in serious combat traumatic and post-traumatic events that are associated with an immediate or deliberately delayed threat to the adolescent’s life, there is a clearly expressed feeling of somewhat or significantly shortened life perspective and the adolescent’s reluctance to make any, let alone serious, plans for the future.

So, **the purpose** of this article is to describe psychotraumatic experiences of adolescents in a modern war in Ukraine.

When planning *an empirical study*, we took into account that the migration behavior of internally displaced persons in the context of the war in Ukraine had, in its general basis, a certain central, dominant motive, a basic motivational domain that directs the activity, life activities and individual types of activities of a teenager. A displaced teenager wants to gain equality with the indigenous inhabitants of the data, in our case, the western regions of Ukraine (86 teenagers, internally displaced from the city of Luhansk to the city of Rivne and the Rivne region in February 2022, who participated in our study).

Thus, we emphasize that these families are clearly aware that they have the right to property ownership, the right to work, recreation, education, housing and other social benefits to the same extent as families living in the territory of western Ukraine. Taking into account these factors, the legal fields of people permanently residing in the territory of western Ukraine and those who are internally displaced persons significantly overlap in those cases where the interests of internal displaced persons and indigenous residents of western Ukraine do not collide or coincide. As a rule, internal displaced persons are engaged in unskilled labor, receive lower wages for a long time compared to the local population, and are completely dependent on local authorities. At the same time, the local population often significantly, generally overestimate its social status, moving to more prestigious and qualified specialties.

So, taking into account all our interpretations, explanations and justifications, we conducted an empirical study of the personal characteristics and self-concept of children of internally displaced persons from eastern Ukraine, from the city of Luhansk to the city of Rivne and the Rivne region in February 2022. The research was carried out taking into account practical recommendations for working with relocated persons of the Psychological Center of the Academician Stepan Demyanchuk International University of Economics and Humanities in Rivne within the Municipal Institution “CHILDREN’S AND YOUTH’S FORMATION CENTER OF THE CITY OF RIVNE” of the Rivne City Council. Two groups of respondents

participated in the research (the experimental group included adolescents who were resettled as a result of military operations from eastern Ukraine, from the city of Luhansk to the city of Rivne and Rivne region in February 2022; the control group included adolescents who had always lived in western Ukraine, in the city of Rivne and Rivne region):

- Group E1 (experimental group) – adolescents who were resettled as a result of military operations from eastern Ukraine, from the city of Luhansk to the city of Rivne and Rivne region in February 2022 – a total number is 43 people.

- Group C1 (control group) – adolescents who had always lived in western Ukraine, in the city of Rivne and Rivne region – a total number is also 43 people.

Based on the study of scientific literature on the topic of our research, we have identified the following, in our opinion, the most important criteria for the self-concept of a teenager for the purposes of our research: his self-esteem, the teenager's belonging to social groups, ideological orientations of the personality of a teenager, orientation to the interests of the child, his hobbies. In addition, we considered the number of judgments that are tangential and those that are differentiated, which gave us the opportunity to determine the index of the teenager's self-attitude. In order to conduct our empirical research, we used the following research Methodology "Analysis of Three-phase Induction Motor Performance under Different Voltage Unbalance Conditions Using Simulation and Experimental Results" [1]. These results are shown in Table 1.

Table 1

Empirical results of adolescents of group E1 (adolescents who were resettled as a result of military operations from eastern Ukraine, from the city of Luhansk to the city of Rivne and Rivne region in February 2022) in a ascertainment study (using psychodiagnostic methods: The Methodology "Analysis of Three-phase Induction Motor Performance under Different Voltage Unbalance Conditions Using Simulation and Experimental Results"; The Methodology "The Twenty Statements Test"; "Orientation questionnaire for determining the orientation of the personality" by B. Bass; Approval

Motivation Rating Scale by D. Crown and D. Marlow (in points, based on the results of factor analysis, using the oblique data of factorization procedure)

Indicator	Factor 1	Factor 2	Factor 3
National rejection	0,7321	0,0004	0,0004
Unformed ethnic identity	0,7008	-0,0034	-0,0013
Unformed national and ethnic identity	0,6831	0,0001	0,0075
Ethnic rejection	0,6657	-0,0005	0,0004
Social disapproval	0,6419	0,0045	-0,0001
Unformed Self-conception	0,6328	-0,0006	0,0034
Monoethnic identity	0,6210	-0,0004	0,0006
Ethnic awareness	0,5981	0,0001	-0,0015
Unawareness of one's own nationality	0,5677	-0,0023	0,0006
Unawareness of one's own ethnicity	0,5503	0,0001	-0,0007
Unformed ability to identify oneself with a significant ethnic group	0,5248	-0,0009	0,0006
Biethnic identity	0,5216	0,0061	0,0008
Marginal ethnic identity	0,5209	-0,0004	0,0005
Unformed ability to identify oneself with a significant national and cultural group	0,4901	0,0001	-0,0006
Fears during a war	-0,0021	0,6543	0,0007
Traumatic experiences during war	0,0013	0,6401	-0,0019
Neuroses as a result of military actions	0,0005	0,6238	-0,0004
Psychotrauma of adolescents	0,0008	0,6008	-0,0001
Military rejection	0,0056	0,5871	0,0048
Non-acceptance of the environment	0,0005	0,5803	-0,0001
Disagreement with a significant social microgroup	-0,0005	0,5643	-0,0007
Non-acceptance of the entire life process	0,0011	0,5544	-0,0008
Unwillingness to learn	0,0004	0,5325	-0,0006
Uninitiated	0,0007	0,5213	-0,0003
Non-acceptance of others	0,0089	0,5124	0,0004
Negative Self-conception	-0,0002	0,4877	-0,0010
Negative motivational domains	-0,0005	0,4672	0,0013

Low level of ideological orientation	0,0006	0,0001	0,5129
Low Self-esteem	-0,0004	0,0003	0,4987
Not Self-centered	-0,0006	0,0004	0,4762
Tendency to compete	0,0025	0,0007	0,4671
Irritability	0,0008	-0,0009	0,4561
Anxiety	0,0017	0,0002	0,4458
Introversion	-0,0032	0,0054	0,4320
Aggressiveness	0,0001	-0,0013	0,4287
Accepting emotional interactions with people	0,0046	0,0009	0,3971
Specific gravity	8,2	6,2	4,3

As a result of the ascertaining study conducted with adolescents of the experimental group E1 (adolescents who were resettled as a result of military actions from the eastern Ukraine, from the city of Luhansk to the city of Rivne and the Rivne region in February, 2022), taking into account the data presented in Table 3, based on the results of factor analysis using oblique factorization of data, we obtained three least significant factors. The most significant it is Factor 1, the specific weight of which is 8,2 points. We called it “*Ethnic and national-cultural imperfection*”, because it included indicators with the greatest factor weight that indicated the rejection by adolescents of the national-cultural and ethnic values of people from other social groups.

That is, the first factor records those indicators that indicate the rejection of their ethnic and national-cultural identity by adolescents who were resettled as a result of military operations from eastern Ukraine, from the city of Luhansk to the city of Rivne and the Rivne region in February, 2022. As a result, adolescents developed psycho-traumatic experiences in war conditions. Therefore, the program of the formative experiment was modeled by us in such a way as to correct the ethnic and national-cultural identity of adolescents who were resettled as a result of military operations from eastern Ukraine, from the city of Luhansk to the city of Rivne and the Rivne region in February, 2022.

The second factor of adolescents in the experimental group, whose specific weight is also quite large, 6,2 points, we called the “*Factor of stressful experiences*

as a result of the war in Ukraine". That is, the indicators of ethnic and national-cultural identity, namely their lack of formation, are even more significant for teenagers than the terrible situation of the war in Ukraine. That is, teenagers who are in the conditions of military operations, on the line of military operations, or fairly close to the line of military operations, the experience is less from missile attacks, drones, and destruction of housing than from the fact that they have an unformed ethnic and national-cultural identity.

So, psychotraumatic experiences of adolescents or post-traumatic stress disorder occur in individuals who have experienced war events that traumatize the personality, most often in the conditions of combat operations or in situations close to combat operations (for example, in a case of people, children who are in the conditions of combat operations, on the line of combat operations, or quite close to the line of combat operations).

Literature

1. Методика «Експрес-аналіз висловлювань за допомогою моторної проби» (The Methodology "Analysis of Three-phase Induction Motor Performance under Different Voltage Unbalance Conditions Using Simulation and Experimental Results"). 2023. URL:

https://www.researchgate.net/publication/245325823_Analysis_of_Three-phase_Induction_Motor_Performance_under_Different_Voltage_Unbalance_Conditions_Using_Simulation_and_Experimental_Results.

Nataliia Mykhalchuk

Dr. in Psychology, Professor,

Head of the Department of General and Practical Psychology,

Rivne State University of the Humanities,

Rivne (Ukraine)

Ernest Ivashkevych

PhD in Psychology, Associate Professor, Doctoral Student, Translator,

*Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
Pereiaslav (Ukraine)*

CONTEMPORARY APPROACHES TO THE PHENOMENON OF PROCRASTINATION

Abstract. *Procrastination, as a multifactorial psychological phenomenon, has come a long way from a simple understanding as laziness to the modern interpretation as a complex psychological process. Its emergence and development are associated with the evolution of views on human behavior, motivation and internal conflicts. From ancient times to the present day, procrastination has been changed in its understanding, and today it is considered not only as a personal flaw, but as a problem that requires special attention and intervention.*

Key words: *procrastination, motivation, internal conflicts, laziness, levels of procrastination, difficulties, stress.*

Procrastination is the tendency to postpone important, but usually unpleasant or difficult tasks for later, replacing them with less important or more enjoyable activities. This psychological phenomenon is widespread in modern society and can have serious consequences for the individual, his/her productivity and health. Procrastination is often accompanied by feelings of guilt, anxiety and stress, which, on the one hand, leads to postponing tasks, and on the other hand, to increase internal tension. It can manifest itself in various areas of the person's activity, such as study, work, personal relationships, which negatively affect the general state of a person.

The increasing pace of life in the conditions of information overload and technological progress contributes to the deepening of the problem of procrastination. Modern people are constantly surrounded by a large amount of information that requires immediate attention, while new technologies and gadgets create additional distractions that only increase the postponement of some more important matters. People begin to feel that they do not have time to complete all the necessary tasks,

and therefore gradually spend time on less significant things that give them instant gratification or simplify the process of execution [1].

One of the main reasons for procrastination is the fear of failure or low self-esteem. A person who doubts his/her abilities or considers a task too difficult may deliberately avoid completing it. This becomes a kind of protective reactions that allow the person to maintain internal comfort, but as a result negative emotions will be associated with postponing the matter has been arisen. In addition, procrastination can be the result of a low level of motivation, when a person does not feel the importance of the task or cannot clearly define its purpose.

The problem of procrastination has serious consequences, both for the individual and for a society as a whole. From a psychological point of view, it is often accompanied by anxiety, stress and feelings of guilt, which worsen the emotional state and can lead to depression. Postponing important things affects a person's productivity, reducing the person's effectiveness in the process of the activity or at school, which in turn leads to a decrease our self-confidence. In addition, the lack of results can contribute to the development of feelings of dissatisfaction and helplessness.

In a social context procrastination can lead to a decrease in the process of interaction and communication with other people. When a person procrastinates, it can affect his/her relationships with colleagues, friends or families, especially if there were shared projects or commitments suffer. This can lead to different conflicts, loss of trust, and even social isolation. Thus, procrastination is not only individual in nature, but it can also affect the broader social context.

So, **the aim** of our research is to show psychological peculiarities of procrastination as the important problem in Modern Psychology, to describe the results of our research of the level of procrastination of teenagers.

The following theoretical methods of the research were used to solve the tasks formulated in the article: a categorical method, structural and functional methods, the methods of the analysis, systematization, modeling, generalization. The experimental method was the method of organizing empirical research. In our research we use such

Methodologies: The General Procrastination Scale (GPS) (2024); The Tuckman Procrastination Scale (TPS) [2].

Respondents were divided into two groups: experimental and control ones. The experimental group consisted of 40 people who participated in a psychocorrectional program with the aim at reducing the level of procrastination using specially developed methods. The control group, also consisting of 40 people, performed only ordinary everyday tasks without the use of additional interventions. This distribution allowed us to assess the effectiveness of the applied methods by comparing the changes in the level of procrastination between the groups.

So, our groups were:

- experimental group E1 – 40 teenagers of the 6th-A form of Rivne secondary school №15;
- control group C1 – 40 teenagers of the 6th-B form of Rivne secondary school №15.

The study was organized in several stages: first stage – respondents filled out questionnaires that assessed the level of procrastination using GPS and TPS. After that, groups were formed according to the level of their procrastination, which made it possible to identify the most common factors contributing to task postponement, as well as determine the relationships between procrastination and other psychological factors, such as self-control, motivation and emotional state. An important stage of our research was the focus groups, which helped not only to confirm the obtained quantitative results, but also to delve deeper into the individual characteristics of the respondents, the reasons for procrastination and their attitude towards this phenomenon. Thus, the results of the study allow us to draw conclusions about the level of procrastination in different groups of respondents, as well as to identify the most effective methods of combating this phenomenon.

Let us consider the results of the study and provide a detailed analysis of the results having been obtained, as well as to make the conclusions that allow us to assess the scale and the impact of procrastination on various aspects of the respondents' lives. The study has the aim to determine the level of procrastination in

general, as well as to find out in which situations and under what conditions respondents are most likely to postpone completing tasks. The results allow us to distinguish three groups by the level of procrastination: low, medium and high ones. The collected data make us possible not only to classify respondents by their level of procrastination tendency, but also to identify the psychological and behavioral characteristics of each group, as well as to assess the impact of procrastination on the overall level of productivity of the person's activity and emotional state of the person.

These results are important for understanding the nature of procrastination, because they allow us to identify both typical situations, which provoke procrastination and individual factors that contribute to this process. The derivation of such patterns is the basis for developing effective methods and strategies for overcoming procrastination that can be adapted to different groups of people (Table 1).

Table 1

General Procrastination Scale Results of teenagers (GPS) (in %, a descriptive research)

The Level of Procrastination	Group E1	Group C1
Low	15,98	14,31
Average	40,21	44,61
High	43,81	41,08

Respondents with a low level of procrastination are highly organized and efficient in completing tasks. They are usually able to plan their activities with precision and adhere to the planned schedule, which allow them to avoid procrastination and postponing tasks for later. This ability to complete tasks in time is the result of well-developed time management skills, organization, and self-discipline. Pupils with a low level of procrastination are able to tune into completing tasks, even if they require significant effort or difficulties arise. They can also work effectively under stress, when they are affected by several tasks at once. The lack of procrastination is often explained by a high level of intrinsic motivation, since such

pupils are focused on achieving results and personal growth. They understand the importance of completing tasks, which allows them to overcome potential obstacles and stay focused. At the same time, such respondents may experience some stress due to excessive demands on themselves and high standards they set for themselves. This can lead to overload, especially when the number of tasks exceeds their capabilities or when there is a need to complete complex tasks in a short time.

A middle group of respondents, who show a moderate tendency to procrastinate, demonstrate situational procrastination. They may put off tasks if they have a lack of sufficient motivation or when the tasks seem difficult or uninteresting. Procrastination of this group of respondents is often not constant, but depends on the context and conditions of tasks' performance. For example, when tasks are too abstract or do not have personal significance for them, they may postpone them until later, because they do not see a direct benefit or motivation for immediate completion. They often face great difficulties due to fear of failure or reach a lack of clear goals, which inhibits the start of work doing this task.

Respondents with a high level of procrastination consistently experience difficulties in organizing their time and completing tasks in time. Their tendency to procrastinate often becomes a systematic one, and it is a significant barrier for achieving personal and professional goals. Pupils may put off different tasks due to fear of failure, perfectionism, low level of motivation or lack of clearly formulated goals. A high level of procrastination of such respondents may be associated with deeper psychological problems, such as anxiety, depression or low self-esteem.

Thus, the results of the research show that procrastination has different degrees of severity among respondents. Most amount of pupils have average level of procrastination, which means that this phenomenon does not occur to them constantly, but it is in certain situations. Only 15,98% of respondents from group E1 and 14,31% from C1 have a low level of procrastination, demonstrating high organization and the ability to effectively complete the tasks without significant delays. At the same time, more than 40% of participants face serious difficulties in

overcoming procrastination, which has a significant negative impact on their psycho-emotional and physical well-being, as well as on the productivity of their activity.

Procrastination, as a multifactorial psychological phenomenon, has come a long way from a simple understanding as laziness to the modern interpretation as a complex psychological process. Its emergence and development are associated with the evolution of views on human behavior, motivation and internal conflicts. From ancient times to the present day, procrastination has been changed in its understanding, and today it is considered not only as a personal flaw, but as a problem that requires special attention and intervention.

Literature

1. Рудоманенко Ю.В. Потреби та цінності в структурі індивідуальної мотивації проявів прокрастинації. *Соціально-психологічні технології розвитку особистості: збірник наукових праць за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів* / ред. кол.: А.М. Яцюк, Н.О. Олейн. Херсон, 2020. С. 142–151. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/10671>
2. The General Procrastination Scale (GPS). 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/337163385_General_Procrastination_Scale_Development_of_Validity_and_Reliability

Marta WRÓŃSKA,

Prof. dr hab., Katedra Badań Szkoły i Media,

Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Rzeszowskiego (Rzeszów, Polska)

SZTUKA NAUCZANIA-UCZENIA SIĘ: NAUCZYCIEL CZY UCZEŃ JAKO HOMO HUBRIS W PRZESTRZENI MEDIALNEJ?

Abstrakt

Dynamiczne przemiany kulturowe, ekonomiczne czy naukowo-techniczne wymuszają transformacje w procesach edukacyjnych. Obecnie nauczanie-uczenie się

nie należą do dziedzin prostych i z pewnością nie zawsze przyjemnych. Współcześnie proces uczenia nie polega na sztywnym realizowaniu programu, lecz na reagowaniu na pojawiające się problemy i na umiejętności utworzenia odpowiednich warunków do ich rozwiązywania. Dlatego podjęte przeze mnie badania własne miały na celu odpowiedzieć na następujące pytania: jakie są konstytutywne elementy sztuki nauczania uczenia się? czy będą sprzyjać rozwojowi osobowości nowoczesnej określanej jako *homo hubris*? kogo w przestrzeni medialnej można określić mianem *homo hubris*? Koncepcja człowieka nowoczesnego – *homo hubris* – została opracowana przez dwóch amerykańskich psychologów społecznych: Davida McClellanda i Alexa Inkelesa. Tezy koncepcji są aktualne i przydatne zarówno w edukacji szkolnej, jak i w rozwijającej się przestrzeni medialnej, w której na co dzień przebywa adolescent i jego nauczyciel. W badaniach zastosowałam autorskie testy diagnozujące: wiedzę deklaratywną (*declarative knowledge*) adolescentów i nauczycieli o mediach; wiedzę proceduralną (*procedural knowledge*) związaną z umiejętnościami stosowania mediów, oraz skalę do badania postaw adolescentów i nauczycieli wobec mediów.

THE ART OF TEACHING–LEARNING: THE TEACHER OR THE STUDENT AS *HOMO HUBRIS* IN THE MEDIA SPACE?

Abstract

Dynamic cultural, economic, and scientific–technological transformations necessitate changes in educational processes. Today, teaching and learning are no longer simple domains, nor are they always pleasant. Contemporary learning is not about rigidly implementing a curriculum, but rather about responding to emerging problems and creating appropriate conditions for solving them. Therefore, the research I conducted aimed to answer the following questions: What are the constitutive elements of the art of teaching–learning? Do they foster the development of a modern personality described as *homo hubris*? Who, within the media space, can be identified as *homo hubris*? The concept of the modern individual—*homo hubris*—

was developed by two American social psychologists, David McClelland and Alex Inkeles. The assumptions of this concept remain relevant and useful both in school education and in the expanding media space in which adolescents and their teachers function on a daily basis. In the study, I employed original diagnostic tools to assess: adolescents' and teachers' declarative knowledge about media; their procedural knowledge related to media use skills; as well as a scale designed to examine the attitudes of adolescents and teachers toward media.

СЕКЦІЯ 2.
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ПІДТРИМКА
ОСОБИСТОСТІ ТА СПІЛЬНОТ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

Ольга Антонюк,
здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр»
спеціальності «Соціальна робота та консультування»
Рівненський державний гуманітарний університет,

Микола Остапчук,
к.п.н., доцент, доцент кафедри педагогіки,
освітнього менеджменту та соціальної роботи
Рівненський державний гуманітарний університет,

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В
УКРАЇНІ

Анотація. В статті розглянуто складові системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах воєнного стану, проаналізовано основні напрямки їх соціальної допомоги і підтримки

Ключові слова: соціальний захист, система соціального захисту, внутрішньо переміщені особи

Події повномасштабної війни, розв'язаної Росією у лютому 2022 року, спричинили небачену хвилю переміщення населення. За даними Державної служби України з питань переміщених осіб, кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) перевищила мільйони, що створило серйозні соціальні виклики для держави, громади та самих переселенців. Внутрішньо переміщені особи потребують соціального захисту, оскільки перебувають у складних життєвих обставинах через втрату своїх соціальних зв'язків, майна, були змушені

покинути місця постійного проживання, не перетинаючи кордону своєї держави [5].

Соціальний захист населення є однією з складових соціальної політики держави, що передбачає забезпечення мінімального рівня життя, підтримку вразливих категорій населення. І. Белова, Н. Семенишена визначають соціальний захист як багаторівневу систему економічних, соціальних та правових відносин по управлінню соціальними ризиками суспільства для ліквідації їх небажаних наслідків та забезпечення належного рівня життя [1].

Військові дії на території України змусили значну кількість громадян залишити своє постійне місце проживання та переїхати в інші регіони країни, або за її межі. Цей вимушений міграційний процес привів до серйозних наслідків, які впливають не лише на особисті життєві обставини переміщених осіб, але і на загальну динаміку розвитку держави та територіальних громад. Питання соціального захисту людей зі статусом ВПО активно вирішується на рівні держави та місцевого самоврядування на основі комплексних заходів, що містять соціальну підтримку, забезпечення соціального захисту відповідно їх потребам

Система соціального захисту для внутрішньо переміщених осіб в Україні станом на лютий 2026 року є розгалуженою мережею державних, комунальних та громадських інституцій, що забезпечують реєстрацію, проживання та надання спеціалізованих послуг.

1. Державні та комунальні органи управління. Ці установи є першою точкою контакту для отримання статусу ВПО та оформлення виплат.

- управління соціального захисту населення (УСЗН): Приймають заяви на допомогу та ведуть облік переселенців;
- Центри надання адміністративних послуг (ЦНАП): Видають довідки ВПО та реєструють зміну місця проживання;
- виконавчі органи місцевих рад: Розробляють муніципальні програми інтеграції та підтримки ВПО.

2. Заклади тимчасового проживання:

– місця тимчасового проживання (МТП): гуртожитки, санаторії та інші об'єкти, що внесені до офіційного Узагальненого переліку МТП, який оновлюється кожні два місяці;

– соціальні притулки: Спеціалізовані заклади для вразливих категорій, де у 2026 році акцент робиться на медсестринському догляді.

3. Спеціалізовані надавачі соціальних послуг. Для підтримки окремих груп населення функціонують:

– територіальні центри соціального обслуговування: надають послуги вдома або в умовах стаціонару для людей похилого віку та осіб з інвалідністю;

– Центри соціальних служб: забезпечують психологічну підтримку та соціальний супровід сімей ВПО.

– гуманітарні штаби та хаби: створюються обласними військовими адміністраціями для видачі продуктових та гігієнічних наборів.

4. Громадські та міжнародні організації: надають юридичну та фінансову допомогу:

– ресурсні центри: консультують щодо працевлаштування та адаптації у громадах;

– благодійні фонди: такі організації як «Право на захист» або UNHCR надають спеціалізовані програми підтримки (житло, гранти) [4].

Основні напрямки соціального захисту визначаються потребами внутрішньо переміщених осіб, які охоплюють забезпечення базових умов життя, відновлення соціальної стабільності та інтеграцію в громади. Матеріальна підтримка містить адресну грошову допомогу, соціальні виплати, надання гуманітарної допомоги та пільг. Окрім прямих виплат, держава активно впроваджує нові фінансові інструменти, такі як базова соціальна допомога, що розраховується на основі сукупного доходу сім'ї, та субсидії на оренду житла, які допомагають компенсувати витрати на винайм квартир у випадках, коли орендна плата перевищує встановлений відсоток сімейного бюджету [2].

Важливим напрямом є захист прав дітей, що проявляється у забезпеченні безоплатним харчуванням у закладах освіти, першочерговому зарахуванні до дитячих садків та наданні пільг при вступі до вишів, соціальні стипендії та безоплатне проживання в гуртожитках.

Медична сфера гарантує ВПО доступ до будь-якої державної клініки без прив'язки до місця реєстрації, що дозволяє отримувати життєво необхідні ліки та реабілітаційні послуги за спрощеною процедурою.

Житлове питання також вирішується через формування фондів тимчасового проживання, надання пільгових кредитів у рамках програми «Оселя» та видачу житлових ваучерів. Житлове забезпечення містить тимчасове розміщення, компенсації за оренду житла, програми соціального житла.

Соціальні та психологічні послуги спрямовані на подолання наслідків соціальної дезадаптації та психологічної травми. До таких послуг належать соціальний супровід, психологічне консультування, кризова допомога, тренінги та реабілітаційні програми. Психологічна підтримка є особливо актуальною, оскільки значна кількість ВПО зазнала травматичного досвіду та потребує професійної допомоги для відновлення соціальної функціональності.

Сприяння зайнятості та професійна адаптація містять допомогу у працевлаштуванні, перекваліфікацію, навчальні курси та підтримку підприємницької діяльності.

У 2026 році державні програми виплат зосереджені на найбільш вразливих категоріях (особи з інвалідністю, багатодітні сім'ї), тоді як загальна стратегія зміщується на соціальну інтеграцію та розвиток послуг з догляду. Воєнний стан змусив державу відмовитися від принципів територіальності: сьогодні ВПО можуть отримувати соціальні та медичні послуги в будь-якій точці країни без прив'язки до «прописки», а ідентифікація пенсіонерів-переселенців перейшла у формат відеозв'язку або використання цифрових підписів. Особливістю цього періоду стало впровадження екстрених соціальних послуг, які надаються

негайно за фактом звернення у разі загрози життю, оминаючи тривалі процедури перевірки доходів.

Водночас воєнний стан посилив вимогу адресності допомоги у 2025 році система перейшла від тотальних виплат до підтримки конкретних вразливих груп (маломобільних громадян, сімей з дітьми, літніх людей), що дозволяє ефективніше розподіляти обмежені ресурси бюджету.

Окрім цього, Сидоренко О. зазначає, що воєнний стан суттєво підвищує соціальну вразливість населення і вимагає від держави підвищеної організаційної мобільності та впровадження інноваційних форм соціальної допомоги» [3]. У відповідь на ці виклики соціальні служби впроваджують електронні сервіси, мобільні бригади та дистанційні консультації, що дозволяє забезпечити більш оперативне реагування на потреби переселенців. Водночас ефективність таких заходів залежить від готовності персоналу та доступності технічних ресурсів. Інноваційною є програма «Відновлення» для компенсації за знищене майно та субсидії на оренду житла, які інтегровані безпосередньо в цифрову інфраструктуру держави.

Отже, соціальний захист ВПО в умовах воєнного стану є складним і вимагає комплексного підходу та злагодженої роботи урядових інституцій, місцевого самоврядування, міжнародних та неурядових організацій, громад.

Реалізація соціального захисту внутрішньо переміщених осіб здійснюються через діяльність органів соціального захисту населення, центрів соціальних служб, ЦНАПів, служб зайнятості, громадських організацій та міжнародних інституцій. Такий багаторівневий підхід дозволяє забезпечити комплексний характер соціальної підтримки та враховувати індивідуальні потреби кожного переселенця,

Список використаних джерел

1. Белова, І. М., Семенишена, Н. В. Суть, основні напрями та функції соціального захисту населення. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*, 34, 92-106. <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2021-1-11>

2. Косач І. А. Система надання соціальних послуг в умовах децентралізації влади на засадах механізму державно-приватного партнерства. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. С.156-165

3. Сидоренко О. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в Україні: монографія. Київ: Наукове видавництво, 2020. 250 с.

4. Система закладів соціального захисту для внутрішньо переміщених осіб. URL: https://www.google.com/search?qBE&rlz=1C1GCEA_enUA1083UA

5. Guiding Principles on Internal Displacement. URL: http://www.un.org/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml2

Дар'я Бибик,

доктор філософії в галузі соціальної роботи, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ ГРОМАДИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У тезах досліджено роль соціальної згуртованості молоді як стратегічного ресурсу зміцнення стійкості територіальних громад в умовах воєнного стану та сучасних суспільних трансформацій. Визначено соціопсихологічні механізми впливу групової ідентичності та міжособистісної довіри на здатність молодіжного середовища до самоорганізації та ефективного реагування на кризові виклики.

Ключові слова: соціальна згуртованість, стійкість громади (resilience), молодь, соціопсихологічна адаптація, суспільні виклики.

Актуальність теми. У контексті сучасних глобальних та локальних

потрясінь, зумовлених безпековими викликами, соціально-економічною нестабільністю та процесами вимушеної міграції, питання життєздатності територіальних громад набуває стратегічного значення. Особливе місце у забезпеченні цієї властивості посідає соціальна згуртованість молоді. Вона виступає не лише показником інтегрованості молодіжної спільноти, а й фундаментальним ресурсом резильєнтності (стійкості) всієї громади.

Традиційні підходи до вивчення стійкості часто фокусуються на інфраструктурних чи економічних чинниках, тоді як соціально-психологічний капітал молоді залишається недостатньо артикульованим. Соціальна згуртованість — як сукупність довіри, спільних цінностей та готовності до колективної дії, що сукупно дозволяє громаді не лише адаптуватися до критичних навантажень, а й розвиватися в умовах невизначеності. Для молоді цей процес пов'язаний із подоланням ризиків атомізації та соціального відчуження, що є критичним для збереження демографічного та інтелектуального потенціалу країни.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та визначення ключових параметрів соціальної згуртованості молоді як базового чинника зміцнення стійкості громади перед обличчям сучасних криз.

Теоретичний базис дослідження спирається на розробки провідних міжнародних інституцій (OECD, 2012; United Nations, 2016; Council of Europe, 2010), де соціальна згуртованість трактується як фундамент суспільного добробуту, механізм подолання нерівності та інструмент зміцнення взаємної довіри. В українському науковому дискурсі акценти зміщуються на виховний та адаптивний потенціал згуртованості. Зокрема, психолого-педагогічні аспекти формування ціннісних орієнтацій молоді обґрунтовані у працях І. Бега [1]. Роль студентського середовища як простору для розвитку громадянської активності та групової динаміки розкривають Д. Бибик [3, 34-35] та Н. Довгань [6]. Макросоціальний контекст трансформації солідарності в українському соціумі досліджує О. Дейнеко [5]. Особливої ваги в умовах воєнного стану набувають розвідки І. Савельчук, які фокусуються на стійкості молоді через розвиток

взаємопідтримки та відповідальності [4, 10]. Сучасні дослідники (Д. Бибик, Т. Куниця, І. Савельчук) підкреслюють, що сьогодні освітній простір трансформується у стратегічний осередок формування інституційної довіри, де згуртованість постає як складний синтез академічної інтеграції та спільної ідентичності.

У межах соціопсихологічного підходу І. Савельчук згуртованість не зводиться до формальної єдності чи відсутності конфліктів, а трактується як процес постійного відтворення соціальних зв'язків, довіри та спільних смислів [4]. Важливими складовими цього процесу є горизонтальна та вертикальна згуртованість. Горизонтальний вимір згуртованості реалізується через міжособистісну довіру та готовність молоді до взаємодопомоги, тоді як вертикальний — через довіру до інституцій, що гарантують безпеку та справедливість. У період суспільних трансформацій та безпекових загроз фундаментом консолідації громади стають колективна ідентичність і спільність ціннісних смислів, які забезпечують єдність уявлень про майбутнє та стійкість до соціальної нестабільності.

У контексті сучасних викликів молодь доцільно розглядати не лише як соціально вразливу категорію населення, а передусім як активного суб'єкта формування стійкості громади. Соціально-психологічний підхід акцентує увагу на здатності молоді виступати ініціатором соціальних змін, генератором інноваційних практик та рушійною силою волонтерського руху. Молодіжне середовище характеризується високою адаптивністю, гнучкістю соціальних зв'язків і здатністю до швидкої самоорганізації, що особливо проявляється в умовах кризових ситуацій [3].

Ключовим аспектом дослідження є визначення механізмів, через які соціальна згуртованість трансформується у стійкість громади. Одним із провідних механізмів виступає соціальний капітал, що формується на основі довіри, взаємності та соціальної взаємодії. Високий рівень згуртованості сприяє зниженню транзакційних витрат у громаді, оскільки за умов довіри та налагоджених горизонтальних зв'язків члени спільноти швидше координують

дії, ефективніше розподіляють ресурси та мобілізують допомогу під час кризових ситуацій.

Не менш важливим є психологічний механізм, відповідно до якого відчуття приналежності до групи знижує рівень тривожності, сприяє формуванню емоційної підтримки та запобігає розвитку соціальної апатії серед молоді. Наявність підтримувального соціального середовища посилює відчуття безпеки та контролю над ситуацією навіть за умов тривалого стресу. Водночас згуртованість виступає підґрунтям для колективної дії, оскільки згуртована молодь демонструє вищий рівень самоорганізації та готовності до спільного вирішення суспільних проблем. Прикладом цього є діяльність волонтерських об'єднань, гуманітарних штабів, молодіжних ініціатив та оборонних проєктів, які забезпечують оперативне реагування громади на зовнішні загрози та знижують її вразливість до кризових впливів [4].

Разом із тим формування соціальної згуртованості молоді супроводжується низкою викликів і бар'єрів, що можуть послаблювати стійкість громади. Одним із таких викликів є соціальна поляризація, спричинена вимушеною міграцією населення, переміщенням молоді в межах країни або за кордон. Розрив соціальних зв'язків між молодими людьми, які залишилися у громаді, та тими, хто набув статусу внутрішньо переміщених осіб чи емігрував, може призводити до послаблення почуття спільності та фрагментації соціального простору. Додатковим ризиком виступає емоційне вигорання, обумовлене тривалим перебуванням у стані невизначеності та хронічного стресу. Психологічне виснаження здатне посилювати соціальну ізоляцію, знижувати рівень громадянської активності та руйнувати сталі моделі соціальної взаємодії [6].

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває пошук стратегічних напрямів зміцнення соціальної згуртованості молоді як чинника стійкості громади. Одним із пріоритетних напрямів є розвиток молодіжних центрів та просторів, які виконують функцію платформ соціальної взаємодії, комунікації та інтеграції різних соціальних груп молоді. Такі простори сприяють

формуванню довіри, розвитку громадянських компетентностей та підтримці молодіжних ініціатив [3].

Важливим інструментом підвищення рівня соціальної згуртованості є також залучення молоді до процесів прийняття рішень через діяльність молодіжних рад, громадських консультацій та механізмів партисипативного управління. Це сприяє розвитку політичної суб'єктності молоді, посиленню відповідальності за розвиток громади та формуванню довіри до інституцій. Ефективним засобом зміцнення соціальної інтеграції виступає реалізація спільних соціально значущих проєктів — волонтерських, екологічних, культурних чи освітніх ініціатив, які формують досвід колективної діяльності та виконують роль своєрідного «соціального клею», що підтримує єдність громади в умовах сучасних суспільних викликів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціальна згуртованість молоді є базовим предикатором стійкості громади, що трансформує індивідуальні ресурси у колективну спроможність до опору та адаптації через механізми соціального капіталу й емоційної підтримки. Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на вивчення інструментів подолання цифрової поляризації молодіжного середовища та розробку стратегій реінтеграції вимушено переміщеної молоді в єдиний соціокультурний простір громади.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. *Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади*. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
2. Бибик Д. Д. Лідерство як чинник соціальної згуртованості молоді // *Матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України*. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України, 2023. С. 29-33.
3. Бибик Д. Д. Соціальна згуртованість молоді: умови для спільної діяльності та громадянського залучення // *Зростаюча особистість у*

смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України, 2023. С. 34–39.

4. Бибик Д. Д., Савельчук І. Б. Соціальна згуртованість молоді в Україні в умовах воєнного стану // *Social Work and Education*. 2023. Т. 10, № 1. С. 7–16. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.1>.

5. Дейнеко О. О. Соціальна згуртованість у децентралізованій Україні: від старих практик до нового порядку // *Studia Sociologiczne*. 2021. № 1(240). С. 117–138. DOI: <https://doi.org/10.24425/sts.2021.136281>.

6. Довгань Н. О. Пошуки вимірів згуртованості: академічний дискурс // *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2024. Т. 35(74), № 1. С. 97–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.1/17>.

Ірина Гелецька,

к.ю.н., доцент,

викладач кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка, адвокат

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМЕЙ ЗАГИБЛИХ ТА ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У роботі розглядається сучасний стан та трансформація системи соціального захисту сімей загиблих і зниклих безвісти військовослужбовців в умовах воєнного стану. Здійснено комплексний аналіз чинних державних соціальних гарантій (фінансових, житлово-комунальних, медичних, освітніх) та розглянуто перспективні законодавчі ініціативи щодо кодифікації ветеранського права. Акцентується увага на необхідності

переходу державної політики від пасивного надання пільг до комплексної проактивної підтримки постраждалих родин.

Ключові слова: *соціальний захист, соціальні гарантії, сім'ї військовослужбовців, зниклі безвісти, ветеранське законодавство.*

Сучасна система соціального захисту сімей загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців перебуває у стані глибокої трансформації. Як слушно зауважує В. Грабовий, «у зв'язку з тривалою збройною агресією російської федерації проти України та масштабними людськими втратами, проблема забезпечення ефективного соціального захисту цих вразливих категорій громадян набула безпрецедентної актуальності. Воєнні дії спричинили глибокі демографічні зміни та суттєве навантаження на систему соціального захисту», що, за словами науковця, «зумовлює потребу в удосконаленні нормативно-правових механізмів, розвитку міжсекторальної взаємодії та впровадженні комплексних програм соціальної й психосоціальної підтримки постраждалих родин» [2, с. 33].

Відповіддю на таку потребу стала підготовка нових законодавчих ініціатив. Наразі на розгляді парламенту знаходяться проекти кодифікації ветеранського законодавства, які пропонують дві кардинально різні філософії надання гарантій. Урядовий проєкт Кодексу (реєстр. № 14265) акцентує увагу на формуванні комплексної екосистеми послуг (психологічної реабілітації, медичного патронажу, соціального супроводу), зміщуючи фокус із пасивної роздачі пільг на проактивну підтримку життєстійкості родини [3]. Натомість альтернативний проєкт (реєстр. № 14265-1) пропонує інструмент глибокої монетизації існуючих гарантій та передбачає заміну декларативних, і часто непрацюючих на практиці натуральних пільг на адресні цільові грошові виплати [4]. До моменту прийняття зазначеної кодифікації чинна система соціальних гарантій залишається розпорошеною по різних нормативно-правових актах.

Незважаючи на певну нормативну децентралізацію, юридичною основою державної підтримки сімей загиблих є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [5]. Системний аналіз статей 15 і 16 вказаного Закону дає нам можливість сформулювати пільги сім'ям загиблих (померлих) ветеранів війни, Захисників і Захисниць України за ключовими напрямками. Так, у сфері житлово-комунальних знижок, які надаються всім членам сім'ї, що проживають разом, незалежно від того, кому належить житло, передбачено знижку 50% на квартплату (в межах норми: 21 кв. метр на кожну особу та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю), причому площа розраховується за максимально можливим розміром, навіть якщо в квартирі прописані особи без пільг. Також надається знижка 50% на комунальні послуги (газ, електроенергія, опалення тощо), скраплений газ у балонах та паливо (включаючи рідке) для будинків без центрального опалення. Для сімей, що складаються лише з непрацездатних осіб, норма площі для знижки на опалення подвоюється.

Щодо забезпечення житлом, землею та ремонтом, родини, які потребують поліпшення житлових умов, мають бути забезпечені житлом поза чергою протягом двох років з моменту постановки на квартирний облік. Держава зобов'язана першочергово виділяти земельні ділянки для будівництва, садівництва чи городництва, допомагати з будівництвом. Крім того, вона гарантує право на безоплатний капітальний ремонт власного будинку (поза чергою) та першочерговий поточний ремонт квартир. Надається можливість отримати позику на будівництво, ремонт будинку чи дачі, проведення комунікацій з погашенням протягом 10 років (виплати починаються лише з 5-го року після завершення будівництва), а також першочергове право на вступ до житлових, гаражних чи садових кооперативів та купівлю будматеріалів.

У сфері медицини та оздоровлення гарантується повністю безкоштовне отримання ліків за рецептами, медичних виробів та засобів реабілітації, безкоштовне та першочергове протезування зубів (крім протезів із дорогоцінних металів). Забезпечується щорічне безкоштовне медобстеження, першочергове обслуговування в лікарнях та аптеках, пріоритетна

госпіталізація, а при виході на пенсію людина зберігає право лікуватися у відомчих поліклініках та госпіталях, до яких була прикріплена на роботі. Передбачено право на безкоштовні путівки до санаторіїв або грошову компенсацію за самостійне лікування, хоча дія цієї норми тимчасово призупинена Кабінетом Міністрів України до кінця 2026 року через умови воєнного стану.

У площині трудових прав та відпусток гарантується оплата лікарняного листа у розмірі 100% від середньої зарплати незалежно від страхового стажу, право брати щорічну відпустку у будь-який зручний час, додаткову відпустку за власним рахунком до 2 тижнів на рік, а також переважне право залишитися на роботі під час скорочень або реорганізацій, тоді як у разі повної ліквідації підприємства держава гарантує першочергове працевлаштування. Щодо освіти та підтримки дітей, вони мають право на безкоштовне харчування в дитсадках, школах та коледжах (забезпечується місцевою владою), а також на вступ поза конкурсом на бюджетні місця до державних та комунальних закладів освіти. Побутові послуги, зв'язок та податки охоплюють звільнення від сплати певних податків, зборів та мита згідно з Податковим кодексом.

У розрізі фінансових виплат та доплат до пенсій у разі загибелі воїна родина отримує одноразову виплату. Якщо військовий загинув у період воєнного стану під час безпосередньої участі в бойових діях, сума виплати становить 15 мільйонів гривень, при цьому родина має обрати лише одну (найбільш вигідну) виплату, якщо має право на декілька за різними законами. Відповідно до останніх законодавчих змін 2026 року щодо справедливості виплат, якщо військовослужбовець тривалий час вважався зниклим безвісти, а згодом був визнаний загиблим, сума одноразової грошової допомоги зменшується на суму тих щомісячних виплат, які родина вже встигла отримати за час його розшуку.

Членам сімей загиблих Захисників (або непрацевдатним родичам) до пенсії чи соцдопомоги щомісяця доплачується 25% прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб, причому особа повинна обрати щось одне: або цю

надбавку, або спеціальну щомісячну грошову виплату за заслуги перед Батьківщиною. Також щороку держава виплачує родині разову грошову премію до Дня Незалежності, розмір якої визначає Уряд [5].

Окремим напрямом є захист родин зниклих безвісти військовослужбовців. Оскільки факт їхньої загибелі не підтверджений, законодавство передбачає для таких сімей специфічний комплекс гарантій задля підтримки соціально-економічної стабільності в період правової невизначеності.

У сфері фінансового та пенсійного забезпечення базовою гарантією є збереження за зниклими безвісти військовослужбовцями виплати їхнього грошового забезпечення, яке отримують члени їхніх сімей. Крім того, непрацездатні члени сім'ї, які перебували на утриманні зниклого, а також його діти, наділяються правом на призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Відповідно до п. 6 Порядку №884 механізм виплати грошового забезпечення залежить від наявності особистого розпорядження військовослужбовця. «Так, за наявності розпорядження, кошти виплачуються конкретним особам у відсотках, визначених самим військовим. Якщо він розподілив не всю суму (менше 100%), залишок зберігається на його особистому рахунку. Якщо ж особисте розпорядження відсутнє, то за правилом так званої першої черги - 50% грошового забезпечення ділиться порівну між найближчими родичами: дружиною (чоловіком), неповнолітніми дітьми, дітьми з інвалідністю та батьками. У разі відсутності особистого розпорядження та осіб, так званої першої черги - 20% грошового забезпечення виплачується рівними частками повнолітнім дітям або рідним братам (сестрам), законним представником яких є військовослужбовець» [1, с. 89]. Решта коштів не анулюється, а підлягає депонуванню на спеціальних рахунках військової частини до моменту з'ясування обставин (повернення військовослужбовця з полону або документального підтвердження факту його загибелі).

Щодо житлово-комунальних та майнових прав, держава гарантує членам сімей зниклих безвісти 50-відсоткову знижку плати за користування житлом та комунальними послугами в житлових будинках усіх форм власності в межах

законодавчо встановлених норм. У частині реалізації права на житло, родичі наділяються правом на безоплатне одержання у приватну власність житлового приміщення, яке вони займають у будинках державного житлового фонду, а також мають позачергове право на поліпшення житлових умов. Додатково передбачено право на отримання земельної ділянки та допомоги від органів місцевої влади у разі виявлення бажання здійснювати індивідуальне житлове будівництво. У сфері медико-соціальних та освітніх гарантій з метою підтримки здоров'я члени сім'ї забезпечуються путівками до санаторно-курортних закладів на пільгових умовах (з оплатою 50 відсотків їх вартості). Окрема увага приділяється захисту інтересів дітей зниклих безвісти військовослужбовців, для яких передбачено право позачергового прийому до дошкільних закладів за місцем проживання.

Щодо спеціальних транспортних пільг, законодавець виокремлює батьків військовослужбовців, які пропали безвісти, надаючи їм право на безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (за винятком таксі) за місцем проживання, залізничним та водним транспортом приміського сполучення, а також приміськими автобусними маршрутами. Крім того, вони користуються 50-відсотковою знижкою при здійсненні поїздок міжміським залізничним, повітряним, водним та автомобільним транспортом.

Таким чином, сучасна система соціального захисту родин загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців в Україні, незважаючи на розгалужений характер пільг, потребує системного переосмислення. В умовах тривалої збройної агресії та збільшення кількості постраждалих сімей, держава має здійснити перехід від пасивної (і часто декларативної) моделі натуральних пільг до проактивної, індивідуалізованої підтримки. Пріоритетним завданням законодавця на цьому етапі є прийняття єдиного кодифікованого акта (Ветеранського кодексу), який не лише впорядкує фінансові, житлові та медичні гарантії, а й закріпить механізми комплексної психосоціальної реабілітації та інституційного супроводу сімей, гарантуючи їм стабільність у період правової невизначеності та після підтвердження факту втрати.

Список використаних джерел

1. Гелецька І.О. Проблеми підтвердження родинних зв'язків при оформленні грошового забезпечення сім'ям зниклих безвісти: практичний аспект. Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики : матеріали XVIII міжнародної науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 24 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 264 с. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-582-5-24>
2. Грабовий В. Нормативно-правові засади соціального захисту сімей військових, полонених і зниклих безвісти. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2026. № 1(16). С. 32-47. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(16\).2026.355707](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(16).2026.355707)
3. Проект Кодексу України про захист державності, незалежності та статус захисників держави : від 28 листоп. 2025 р. № 14265. *Верховна Рада України : Офіційний вебпортал*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59012> (дата звернення: 02.05.2026).
4. Проект Кодексу України про захист державності, незалежності та статус захисників держави (альтернативний) від 17 грудня 2025 р. № 14265-1. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59385> (дата звернення: 02.05.2026).
5. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 03.05.2026).

Надія Грищенко,

здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр»

спеціальності «Соціальна робота та консультування»

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА**

Анотація. У статті розглянуто психотерапевтичні елементи як важливу складову професійної діяльності соціального працівника. Психотерапевтичні елементи виступають ефективним інструментом надання психологічної підтримки клієнтам, сприяють встановленню довірливих взаємин, зниженню емоційного напруження та активізації внутрішніх ресурсів безробітного населення. Особливу увагу приділено таким елементам, як бесіда, мотиваційний аспект, когнітивна терапія та використання тренінгів як методу, що розвиває навички, необхідні для успішного працевлаштування.

Ключові слова: соціальна робота, соціально-психологічний аспект безробіття, безробіття, психоемоційний стан, психологія, психосоціальні методи.

Події останніх десятиліть в Україні пов'язані з різними соціальними явищами, що дотепер мають свій вплив на суспільство – соціально-економічна криза, воєнний стан, зниження рівня якості життя населення, зростання рівня злочинності та дедалі більшим посиленням напруги в суспільстві. Саме сучасний стан відображає суперечність між системами тодішнього соціального захисту та допомоги населення з нинішніми викликами, що сприяли появі різних новоутворень в суспільстві.

Варто звернути увагу, що втрата роботи часто призводить до зниження самооцінки, почуття непотрібності, апатії, що унеможливорює активний пошук нових форм трудової зайнятості. Тому виникає потреба у допомозі безробітним людям переосмислити свої внутрішні психологічні ресурси, що стануть основою для трудового відродження особистості. Проте перш ніж допомагати такій категорії населення треба спочатку з'ясувати соціально-психологічні чинники, які призвели до переживання такої ситуації:

- фінансовий аспект (фінансові труднощі для людини, що переживає втрату роботи, підживлюють тривогу та стрес);
- соціальне оточення (цілковитий вплив на безробітну особу має її близьке оточення – сім'я, друзі, родичі);

- емоційна стійкість та внутрішні ресурси (індивідуальна емоційна стійкість та наявність ресурсів для подолання травматичної ситуації теж мають значну роль);
- спосіб сприйняття (ставлення та сприйняття людини цього світу докорінно впливає на прийняття тої чи іншої проблеми);
- доступність психологічної допомоги (часто нездатність підтримати чи допомогти навколишньому оточенні призводить до замкнутості та соціальної ізоляції) [3, с. 132].

Для кращого розуміння психоемоційного стану безробітного соціальному працівнику необхідно розуміти визначення "стрес". У загальному під цим визначенням ми розуміємо всі події, що стаються у людини та викликають сильне негативне нервово-психічне напруження, а також мають негативні наслідки організму та психологічного благополуччя особистості. Г. Сельє дав інше визначення, що означало неспецифічну відповідь організму на подразник. Тому згідно його визначення, психологічний стан безробітного є стресовим станом. Для поліпшення такого стану застосовуються різні психологічні методи, що й при роботі з іншими стресовими станами [5, с. 259-261].

Варто зауважити, що в процесі діяльності соціальний працівник використовує різні методи та форми для стабілізації психоемоційного стану клієнта. Бесіда є одним з найрозповсюдженіших методів у терапевтичній роботі з клієнтом. Цей метод дозволяє не лише отримувати інформацію, а й надавати допомогу та підтримку. Найважливішою особливістю бесіди є обговорення проблеми на рівних, яка сприяє формуванню довіри між працівником та клієнтом або навіть дійти до прийняття позитивного рішення для задоволення потреб. Під час бесіди соціальний працівник має можливість глибше зрозуміти ситуацію, самого клієнта, його хвилювання і потреби [2, с. 80-81].

Іншим необхідним методом для ефективного вирішення проблем є мотиваційний аспект клієнта. Соціальному працівнику під час надання допомоги у вирішенні проблем необхідно не лише вирішити ситуацію, а й

надати клієнту мотивацію рухатися далі. Якщо брати вітчизняний досвід психології, то основним методологічним підходом мотивації вважався саме гуманістичний підхід. Враховуючи факти, що трудова діяльність полімотивована, то предметом вивчення і виявлення соціальним працівником є саме мотиви клієнта. Їхнє розпізнавання дає можливість соціальному працівникові зрозуміти, що спонукає клієнта діяти таким чином.

Основна ідея когнітивної терапії полягає у тому, що емоції та поведінка людини прямолінійно залежить від її думок, ставлення та світогляду. Тому можна зробити висновок, що когнітивна терапія – метод психотерапії, що має на меті зміну негативних думок, які впливають на дії та поведінку людини. Поведінка людини має важливу роль у підтримці чи зміні психологічних станів. Це можна спостерігати в різних ситуаціях, що викликають в людей певні емоції та реакції. До прикладу можна взяти зустріч з давньою знайомою, яка не звернула на вас увагу. Зреагувавши на це, у вас з'являться різні негативні думки ("що сталося?", "чи не ображена на мене за щось?"). Соціальний працівник у роботі з клієнтом, що опинився у СЖО, повинен допомогти людині позбутися негативних думок і впоратися з проблемами. Взавши до уваги наведений вище приклад, ви б могли поцікавитися її ігноруванням, який вас зачепив. Могло б виявитися, що вона була просто задумана, тому і не звернула уваги [1, с. 16-17].

Варто звернути увагу на використання методу тренінгів у роботі з незайнятим населенням. Цей метод має в собі мету формування і розвиток навичок клієнта. Вони також позитивно впливають на закріплення та пробудження пізнавальної діяльності. Розглянемо визначення тренінгу.

Тренінг – вид групової роботи в діяльності соціального працівника, що містить в собі використання активних методів формування нових навичок, самопізнання та саморозвитку індивіда.

Значною перевагою застосування тренінгів є включення усієї групи в процес, де кожен може поділитися своїм досвідом та знаннями, обмірковувати

проблеми та дізнатися шляхи вирішення ситуації, що сталася з кожним. Завдання працівника створити безпечний мікроклімат, який би заохочував учасників тренінгу до обговорення. Часто тренінги використовуються як етап роботи з клієнтом, тим часом намагаючись зрозуміти особливості кожної людини та коригувати її поведінку в різних ситуаціях [4, с. 228-232].

Отже, психоемоційний стан безробітних осіб формується під впливом комплексу соціально-психологічних чинників, що зумовлюють потребу у фаховій підтримці. Використання соціальним працівником психотерапевтичних елементів – бесіди, мотиваційних підходів, когнітивних технік і тренінгів – сприяє зниженню рівня стресу, переосмисленню негативного досвіду та активізації внутрішніх ресурсів клієнта. Це, у свою чергу, підвищує ефективність соціальної допомоги та створює передумови для відновлення соціальної активності й трудової зайнятості особистості.

Список використаних джерел

1. Вестбрук Д., Кеннерлі Г., Кірк Дж. Вступ у когнітивно-поведінкову терапію. Львів: Свічадо, 2014. 410 с.
2. Карпенко, О. Г. Вступ до спеціальності "Соціальна робота". Навчально-методичний посібник. К.: Видавничий дім "Слово", 2011. 248 с.
3. Рудюк О. В. Психологічне здоров'я особистості як копінг-ресурс подолання кризи безробіття. Психологія: реальність і перспективи: зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Рівне: РДГУ, 2015. Вип. 4. С. 78–82.
4. Теорії і методи соціальної роботи: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. К.: Академвидав, 2005. 328 с.
5. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

Вікторія Котисько,

здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр»

спеціальності Соціальна робота

Рівненський державний гуманітарний університет

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Анотація. В умовах сучасних соціально-економічних трансформацій, зростання кількості соціальних ризиків та поглиблення кризових явищ особливого значення набуває система соціального захисту населення. Важливу роль у забезпеченні її ефективного функціонування відіграє соціальна робота, яка спрямована на підтримку вразливих категорій населення, подолання складних життєвих обставин та забезпечення соціальної справедливості. В умовах воєнного стану в Україні значення соціальної роботи суттєво зростає, оскільки збільшується кількість осіб, які потребують соціальної, психологічної та правової допомоги.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний захист, соціальні послуги, соціальні ризики, соціальна політика, зарубіжний досвід, кризові умови.

Соціальна робота є професійною діяльністю, спрямованою на надання допомоги особистості, сім'ї чи соціальній групі у процесі подолання життєвих труднощів, адаптації та інтеграції у суспільство. У сучасному науковому дискурсі вона розглядається як міждисциплінарна сфера, що поєднує елементи соціології, психології, педагогіки, права та медицини [1, с. 56].

Основу соціальної роботи становлять гуманістичні цінності, серед яких повага до людської гідності, права людини, соціальна справедливість та принцип рівних можливостей. Практична реалізація соціальної роботи здійснюється через консультування, соціальний супровід, профілактику, кризове втручання, реабілітацію та адвокацію інтересів клієнтів.

Соціальний захист є важливою складовою соціальної політики держави та являє собою систему правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на підтримку населення у разі виникнення соціальних ризиків. До основних соціальних ризиків належать безробіття, інвалідність, старість, хвороба, втрата працездатності та інші складні життєві обставини [2, с. 118].

Система соціального захисту України включає соціальне страхування, державну соціальну допомогу та систему соціальних послуг. Нормативно-правовою основою її функціонування є Конституція України, Закон України «Про соціальні послуги» та інші нормативно-правові акти. У сучасних умовах важливого значення набувають принципи адресності, доступності та клієнтоорієнтованості соціальних послуг.

Водночас система соціального захисту в Україні стикається з низкою проблем, серед яких недостатній рівень фінансування, кадровий дефіцит у соціальній сфері, нерівномірний доступ населення до соціальних послуг та перевантаження соціальних працівників в умовах воєнного стану.

Зарубіжний досвід свідчить про високий рівень розвитку соціальної роботи в країнах Європейського Союзу, Канаді та США. У більшості європейських держав соціальна робота має комплексний характер та базується на принципах партнерства держави, громади та недержавних організацій. Значна увага приділяється ранньому виявленню соціальних проблем, профілактиці кризових ситуацій та розвитку соціальних послуг у громаді [3, с. 204].

Наприклад, у країнах Скандинавії соціальна політика орієнтована на забезпечення високого рівня соціальної безпеки населення та підтримку добробуту громадян. Соціальні працівники активно залучаються до міждисциплінарної взаємодії з медичними, освітніми та психологічними службами. У Німеччині та Франції важливе місце займає система соціального страхування, а також діяльність недержавних соціальних організацій. У США та Канаді значна увага приділяється індивідуальному підходу до клієнта, розвитку волонтерського руху та програм соціальної адаптації [4, с. 167].

Порівняльний аналіз свідчить, що спільною рисою соціальної роботи в Україні та зарубіжних країнах є її спрямованість на підтримку людини та подолання соціальної нерівності. Водночас у розвинених країнах система соціального захисту характеризується вищим рівнем фінансування, ширшим спектром соціальних послуг, ефективнішою міжвідомчою взаємодією та більшою орієнтацією на профілактику соціальних проблем.

Для України важливим є використання позитивного міжнародного досвіду у сфері розвитку соціальних послуг, підвищення професійної підготовки соціальних працівників, цифровізації соціальної сфери та розширення міжсекторальної взаємодії.

Це сприятиме підвищенню ефективності системи соціального захисту населення та покращенню якості надання соціальної допомоги.

Отже, соціальна робота займає важливе місце у системі соціального захисту як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Її ефективність значною мірою залежить від рівня розвитку соціальної політики держави, професійної підготовки фахівців та здатності системи реагувати на сучасні соціальні виклики.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Вступ до спеціальності «Соціальна робота» : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2020. 256 с.
2. Зверева І. Д. Теорія і практика соціальної роботи в Україні : монографія. Київ : Академвидав, 2020. 336 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота : підручник. Київ : Слово, 2022. 448 с.
4. Міщик Л. І. Соціальна педагогіка : підручник. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. 392 с.
5. Тесленко М. М. Право соціального захисту України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 384 с.

Ірина Левчук,

к. п. н., доцент,

доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи

Рівненський державний гуманітарний університет

Руслан Тарасюк,

здобувач вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності Соціальна робота

Рівненський державний гуманітарний університет

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ПРИ РОБОТІ З СІМ'ЯМИ ЗАГИБЛИХ ТА ПОРАНЕНИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Ключові поняття: соціальна робота, арт-терапія, військовослужбовці, реабілітація, психологічна травма, сім'ї загиблих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців та їхніх родин перебуває у центрі уваги багатьох сучасних дослідників, що зумовлено викликами повномасштабної війни. Фундаментальні аспекти використання арт-терапії в роботі з психічною травмою висвітлено у працях О. Вознесенської, яка обґрунтовує роль візуальної експресії у стабілізації емоційного стану та наголошує на ресурсності мистецтва як засобу подолання кризових станів [2].

Питання психологічної допомоги безпосередньо військовослужбовцям в умовах бойових дій та на етапі госпіталізації після поранень детально аналізуються у роботах О. Кокуна, де підкреслюється важливість експресивних методів для профілактики деструктивних змін особистості [5]. Соціальний супровід сімей загиблих та специфіка їхнього горювання розглядаються у публікаціях В. Зарицької [3] та Н. Падун [8], які акцентують увагу на необхідності створення «безпечного простору» для легітимізації втрати.

Особливої актуальності набувають дослідження О. Без'язичної, присвячені інтеграції арт-терапії в комплексну систему реабілітації при ПТСР, де мистецтво виступає інструментом десенсибілізації травматичних спогадів [1]. Дослідник В. Луньов доповнює цей напрямок аналізом когнітивно-поведінкових аспектів арт-терапії, вказуючи на її здатність відновлювати цілісність «Я-концепції» ветерана [6].

У контексті міжнародного досвіду надзвичайно цінними є праці К. Малькьоті (С. Malchiodi), яка розглядає арт-терапію крізь призму нейробіології травми, доводячи, що творча активність сприяє зниженню рівня кортизолу та активації префронтальної кори, що є критично важливим для клієнтів із бойовим стресом [9]. Також у сучасних публікаціях О. Осадько піднімається питання цифровізації арт-терапевтичних послуг та можливості їх дистанційного надання, що є стратегічно важливим для соціальних працівників, які працюють із маломобільними групами поранених [7].

Водночас, попри наявність ґрунтовної теоретичної бази, практичний аспект підвищення ефективності інтеграції цих методик у мультидисциплінарну роботу соціального працівника в умовах динамічної зміни воєнного контексту потребує подальшого глибинного вивчення.

Мета статті – обґрунтувати шляхи підвищення ефективності арт-терапевтичних методик у діяльності соціальних працівників, спрямованої на підтримку поранених військовослужбовців та членів сімей загиблих, а також визначити ключові умови професійної компетентності фахівця для успішної реалізації цих методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній соціальній роботі арт-терапія перестає бути лише допоміжним засобом і стає самостійним інструментом діагностики та корекції [7]. Підвищення її ефективності для вказаних категорій клієнтів можливе через реалізацію таких стратегій:

1. Травмофокусована адаптація методик. Стандартні техніки мають бути модифіковані з урахуванням специфіки військової травми. Як зазначає С. Malchiodi, важливо задіяти уяву та тілесний досвід для безпечного

опрацювання спогадів [9]. Це передбачає відмову від «директивного» малювання на користь м'яких проєктивних методик, що дозволяє уникнути ретравматизації через несподівані візуальні тригери.

2. Мультиmodalність та залучення інновацій. Ефективність зростає при використанні матеріалів з різною сенсорною дією. Для поранених військовослужбовців робота з пластичними матеріалами сприяє відновленню моторних функцій та виходу заблокованої агресії [1]. Новим шляхом підвищення ефективності є впровадження елементів цифрової арт-терапії (створення цифрових колажів, робота з графічними планшетами), що може бути особливо актуальним для молодих ветеранів, які мають фізичні обмеження у пересуванні, але зберігають когнітивну активність.

3. Впровадження сімейно-центрованого підходу та групової взаємодії. Перехід від індивідуальної до спільної арт-терапії (військовослужбовець + родина) дозволяє подолати емоційне відчуження та знайти нові точки дотику через спільний естетичний досвід [4]. Важливим фактором ефективності є створення груп самопомоги на базі арт-технік, де родини загиблих можуть легітимізувати свій біль у колі людей зі схожим досвідом, що значно прискорює процес соціальної адаптації.

4. Екологічність та часовий регламент. Підвищення результативності терапії безпосередньо залежить від створення «безпечного контейнера». Соціальний працівник має чітко дотримуватися принципу добровільності та поступовості: від роботи з зовнішніми ресурсами (природа, архітектура) до опрацювання глибоких внутрішніх станів.

5. Професійна супервізія та етичний супровід. Соціальний працівник повинен володіти знаннями з соціально-психологічного супроводу осіб з інвалідністю внаслідок війни [10]. Регулярна супервізія є ключовою умовою підвищення ефективності, оскільки дозволяє фахівцю уникати вторинної травматизації та зберігати об'єктивність у роботі з категорією сімей загиблих [3, с. 115].

Висновки. Ефективність арт-терапевтичних методик у роботі з військовослужбовцями та їхніми сім'ями залежить від глибини їх адаптації до потреб клієнта та рівня підготовки соціального працівника. Основними шляхами вдосконалення цієї діяльності визначено:

- Диференціацію матеріалів залежно від фізичного та психологічного стану клієнта (від пластичних до цифрових форм);

- Синхронізацію арт-терапії з програмами соціальної реабілітації, що дозволяє перенести здобуті під час творчості інсайти у реальне життя;

Акцент на груповій динаміці, яка сприяє відновленню втрачених соціальних зв'язків.

Для практичного впровадження рекомендовано створювати спеціалізовані арт-платформи при центрах соціальних служб, що забезпечить сталість та доступність допомоги. Правильно організований арт-терапевтичний простір стає не просто місцем творчості, а фундаментом для успішної соціальної інтеграції та психологічного відновлення особистості в умовах посткризового розвитку.

Список використаних джерел

1. Без'язична О. В. Арт-терапія як засіб психологічної реабілітації військовослужбовців із ПТСР. Психологічні часописи. 2021. № 7. С. 45–58.
2. Вознесенська О. Л. Арт-терапія в роботі з психічною травмою : навч. посіб. Київ : Фенікс, 2019. 214 с.
3. Зарицька В. В., Тарасюк Л. С. Особливості застосування арт-терапевтичних технік у роботі з сім'ями загиблих учасників бойових дій. Вісник психології і педагогіки. 2022. Вип. 24. С. 112–119.
4. Караман О. Л. Соціальна робота з ветеранами та членами їх сімей : підручник. Київ : Академвидав, 2023. 320 с.
5. Кокун О. М. Психологічна допомога військовослужбовцям в умовах бойових дій : практич. посіб. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2020. 180 с.

6. Луньов В. Є. Психологія травматичних станів та арт-терапевтична корекція : монографія. Одеса : Видавець, 2021. 240 с.
7. Осадько О. Ю. Арт-терапія у соціальній роботі : теорія та практика. Харків : Основа, 2022. 156 с.
8. Психологічна підтримка сімей загиблих військовослужбовців : методичні рекомендації / за ред. Н. В. Падун. Дніпро : Середняк Т. К., 2022. 94 с.
9. Malchiodi C. A. Trauma and Expressive Arts Therapy: Brain, Body, and Imagination in the Healing Process. New York : Guilford Press, 2020. 322 p.

Ірина Левчук,

к. п. н., доцент,

доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи

Рівненський державний гуманітарний університет

Ігор Яремчук,

здобувач вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності Соціальна робота

Рівненський державний гуманітарний університет

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ, ЯКІ МАЮТЬ ПРОЯВИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ (ПТСР)

Ключові поняття: Соціальна реабілітація; Арт-терапія; Учасники бойових дій; Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР); Бойова травма; Психоемоційна стабілізація; Нейропластичність; Реінтеграція ветеранів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий дискурс навколо ПТСР зміщується у бік тілесно-орієнтованих та експресивних підходів, що зумовлено складністю архітектоніки військової травми. Фундаментальні

дослідження Б. ван дер Колка, які сьогодні активно інтегруються в українську реабілітаційну практику, доводять, що травматичний досвід «закарбовується» у підкіркових структурах мозку, роблячи традиційні вербальні методи малоефективними на етапах гострої реакції на стрес [1]. Українські дослідники, зокрема Т. Титаренко, фокусують увагу на феномені життєстійкості (резильєнтності) особистості, розглядаючи арт-терапію як інструмент посттравматичного зростання, що дозволяє ветерану не просто повернутися до «норми», а й набути нових сенсів [10]. І. Галян наголошує на важливості трансформації ціннісно-сміслової сфери ветеранів через роботу з метафоричними образами, що є критичним для відновлення ідентичності [3].

Вагомим внеском у розвиток вітчизняної школи арт-терапії є праці О. Вознесенської, де обґрунтовано використання візуальної експресії для стабілізації емоційного фону та подолання дисоціації [2]. Водночас О. Лазорко досліджує питання психологічної безпеки та нейропластичності, доводячи, що творча активність сприяє регенерації когнітивних функцій, пошкоджених внаслідок бойового стресу [6].

Окремий пласт сучасних досліджень, представлений роботами В. Луньова та Н. Падун, присвячений специфіці «мови травми» та використанню кінетичних матеріалів для опрацювання невербалізованого гніву та провини [7; 9]. Також у наукових публікаціях останніх років (зокрема О. Осадько) піднімається питання адаптації арт-терапевтичних протоколів до умов цифровізації соціальних послуг, що відкриває шлях до дистанційної реабілітації ветеранів у громадах [8].

Попри значний масив теоретичних напрацювань, залишається потреба у подальшому вивченні ефективності комбінованих протоколів, які поєднують арт-терапію з методами соціальної інтеграції, що дозволило б забезпечити цілісний підхід до відновлення учасників бойових дій.

Мета статті – Аналіз специфічних механізмів впливу арт-терапевтичних технік на психоемоційний стан ветеранів із ПТСР та обґрунтування

інноваційних підходів у соціальній реабілітації для стабілізації їхнього ментального здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Соціально-реабілітаційний потенціал арт-терапії при ПТСР полягає у здатності методу працювати з лімбічною системою мозку, відповідальною за емоційну пам'ять, оминаючи «мовний бар'єр» травми [1].

Інноваційні аспекти використання методу:

Кінетична арт-терапія та робота з матеріалом-опором. Для учасників бойових дій із симптомами гіперзбудливості ефективною є робота з матеріалами, що потребують значних фізичних зусиль (обробка дерева, робота з каменем, металом). Як зазначає В. Луньов, це дозволяє каналізувати м'язову напругу та агресію, трансформуючи руйнівний імпульс у творчий продукт [7].

Фототерапія та «рефреймінг» реальності. Використання фотографії як методу соціальної реабілітації допомагає ветерану заново налагодити зв'язок із оточуючим середовищем. Завдання на фіксацію «естетики мирного життя» сприяє подоланню тунельного зору, характерного для ПТСР [5].

Техніка «Ландшафт пам'яті». На відміну від прямого малювання бойових дій, ця методика пропонує створення тривимірних макетів, що дозволяє безпечно «винести» травматичний досвід у зовнішній простір. Це відповідає підходам Н. Падун щодо феноменології бойової травми через експресивні техніки [9].

Цифровізація та доступність. Впровадження елементів цифрової арт-терапії дозволяє залучати до реабілітації маломобільні групи ветеранів, що є частиною загальної трансформації соціальних послуг [8].

Ключові фактори ефективності в соціальній роботі:

Депатологізація: соціальний працівник презентує арт-терапію як «тренування психологічної стійкості» [4].

Соціальне визнання: створення спільних громадських арт-об'єктів сприяє реінтеграції ветеранів у громаду та подоланню соціальної ізоляції [7].

Висновки. Арт-терапія у соціальній реабілітації осіб із ПТСР виступає як інструмент невербальної комунікації та стабілізації. Головними результатами дослідження є:

1. Підтвердження того, що робота з матеріалом-опором є найбільш ефективною для зниження проявів агресії та гіперактивації. Обґрунтування переходу від індивідуальних технік до колективних соціальних арт-проектів як засобу реінтеграції ветеранів у громаду.

2. Акцент на необхідності навчання соціальних працівників основ нейробіології травми для безпечного застосування арт-методів. Ефективна реабілітація ветерана закінчується там, де він починає бачити себе не як «людину з ПТСР», а як творця власного майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Галян І. М. Психологія життєстійкості особистості : ресурси та стратегії. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2021. Вип. 2. С. 15–22.
2. Вознесенська О. Л. Арт-терапія в роботі з психічною травмою : навч. посіб. Київ : Фенікс, 2019. 214 с.
3. Крижановська Т. І. Арт-терапевтичні методи відновлення ментального здоров'я ветеранів. Соціальна робота та соціальна освіта. 2022. № 1(8). С. 104–112.
4. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості : засоби самопомоги в умовах війни. Київ : КНУ, 2023. 128 с.
5. Кокун О. М. Оптимізація психологічної стійкості військовослужбовців. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2020. № 3. С. 44–56.
6. Луньов В. Є. Соціально-психологічна реабілітація ветеранів засобами мистецтва. Психологія і суспільство. 2021. № 2. С. 78–91.
7. Осадько О. Ю. Арт-терапія в умовах цифрової трансформації соціальних послуг. Харків : Основа, 2022. 160 с.

8. Падун Н. В. Феноменологія бойової травми : погляд через призму експресивних технік. Актуальні проблеми психології. 2021. Т. 5, Вип. 18. С. 210–225.

9. Ван дер Колк Б. Тіло веде лік : як лишити травму в минулому. Київ : Vivat, 2022. 512 с. (Оригінальне вид. — 2014, переклад — 2022).

10. Лазорко О. В. Психологічна безпека особистості в умовах воєнного стану. Психологічні перспективи. 2023. Вип. 41. С. 132–148.

Ірина Левчук,

к. п. н., доцент,

доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи

Рівненський державний гуманітарний університет

Михайло Ярославський,

здобувач вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності Соціальна робота

Рівненський державний гуманітарний університет

ОСОБЛИВОСТІ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ЛЮДЬМИ З РОЗЛАДАМИ ПСИХІКИ ТА ПОВЕДІНКИ

Ключові поняття: Мультидисциплінарна команда, розлади психіки та поведінки, біопсихосоціальна модель, соціальна інтеграція, кейс-менеджмент, деінституціалізація, резильєнтність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мультидисциплінарної взаємодії в системі охорони психічного здоров'я є предметом глибокого вивчення як в Україні, так і за кордоном. Теоретичний підґрунтя соціальної роботи з людьми, що мають ментальні порушення, розробляли Т. Семигіна та Н. Кабаченко, які наголошують на важливості

переходу від патеркалістської медичної моделі до партнерської соціальної моделі допомоги [2].

Сучасний науковий дискурс зосереджений на декількох ключових напрямках:

Концепція «Recovery» (Відновлення): Дослідження В. Ентоні та П. Слейда доводять, що одужання можливе навіть за наявності залишкових симптомів хвороби, якщо мультидисциплінарна команда фокусується на самодетермінації клієнта та його соціальній включеності [4].

Організація допомоги в громаді: Праці І. Пінчук та О. Хаустової висвітлюють ефективність мобільних команд мультидисциплінарної допомоги, які стали критично важливими в умовах воєнного стану в Україні для забезпечення безперервності лікування [3].

Вплив цифровізації: Останні публікації Д. Нассіра та С. Муньєра (2022-2024 рр.) вказують на зростаючу роль телемедицини та цифрових інструментів кейс-менеджменту як допоміжних елементів у роботі мультидисциплінарних груп, що дозволяє швидше координувати дії між лікарем та соціалістом.

Стигматизація: Дослідження Г. Торнікрофта підкреслюють, що саме соціальний компонент мультидисциплінарного підходу є найефективнішим у подоланні «самостигми» клієнтів, що є головним бар'єром до їх працевлаштування [5].

Попри значну кількість напрацювань, потребує додаткового вивчення питання координації команд у громадах із дефіцитом вузьких спеціалістів, що особливо актуально для сільської місцевості України.

Мета статті – Обґрунтувати ефективність мультидисциплінарного підходу як ключового фактора успішної соціальної реабілітації осіб з розладами психіки та поведінки, а також деталізувати механізм взаємодії фахівців для забезпечення безперервності допомоги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мультидисциплінарний підхід у соціальній роботі з особами, які мають розлади психіки та поведінки, є складною системою взаємодії, що базується на принципах цілісності,

безперервності та поваги до гідності особистості. Впровадження цього підходу зумовлене тим, що клінічне одужання (відсутність симптомів) не тотожне соціальному відновленню.

1. Методологічні засади та структура команди

Фундаментом підходу є створення мультидисциплінарної команди (МДК), де кожен фахівець діє не автономно, а в межах єдиного реабілітаційного вектора. Згідно з дослідженнями Т. Семигіної, ключовою характеристикою такої команди є трансдисциплінарність — здатність фахівців виходити за межі своєї вузької спеціалізації для розуміння загальної картини потреб клієнта [2].

Кейс-менеджмент як сполучна ланка: Соціальний працівник у ролі кейс-менеджера забезпечує горизонтальні зв'язки між медициною та соціальною сферою. Він здійснює оцінку потреб за декількома доменами: житлові умови, фінансова грамотність, соціальне оточення, юридичний статус та працевлаштування.

Паритетність взаємодії: У моделях, описаних І. Пінчук, наголошується на відході від суворой медичної ієрархії. Психіатр фокусується на нейрохімічному аспекті, тоді як соціальний працівник та психолог працюють із «соціальним тілом» пацієнта, запобігаючи деградації особистості внаслідок тривалої хвороби [3].

2. Етапи реабілітаційного процесу в межах МДК

Процес допомоги в мультидисциплінарному форматі поділяється на кілька стратегічних етапів:

Комплексна діагностика: Одночасна оцінка клінічного стану (лікар), когнітивного ресурсу (психолог) та соціального потенціалу (соціальний працівник).

Розробка Індивідуального плану відновлення (ІПВ): План створюється не «для» клієнта, а «разом» із ним. Це реалізує концепцію «Recovery», де фокус зміщується з обмежень, викликаних діагнозом, на збережені можливості людини [4].

Етап активної соціальної інтервенції: Соціальний працівник допомагає клієнту відновити навички самостійного життя (ADL – activities of daily living). Це включає супровід у державні установи, навчання користуванню громадським транспортом, допомогу в управлінні бюджетом.

3. Робота з мікро- та макросоціальним середовищем

Важливою особливістю підходу є те, що об'єктом впливу стає не лише людина з розладом, а й її оточення:

Психоосвіта родини: Команда працює над зниженням рівня критицизму та «високої експресивної емоційності» в сім'ї, що, за даними Г. Торнікрофта, є основним фактором профілактики рецидивів [5].

Адвокація та подолання стигми: Соціальний працівник здійснює медіацію між клієнтом та громадою (наприклад, з потенційними роботодавцями або сусідами), руйнуючи міфи про небезпечність людей із психічними розладами.

4. Специфіка роботи в умовах кризи та воєнного стану

В сучасних українських реаліях мультидисциплінарний підхід набув нових ознак. Мобільні мультидисциплінарні команди (ММК) стали формою оперативного реагування. Вони поєднують психологічну допомогу при ПТСР із соціальним супроводом внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які мають тяжкі психічні розлади. Основний акцент тут робиться на резильєнтності — здатності клієнта та його системи підтримки адаптуватися до екстремальних умов при збереженні психічного здоров'я.

5. Технологічний аспект взаємодії

Сучасний розвиток підходу передбачає використання цифрових кейс-менеджмент платформ, де всі члени команди можуть у реальному часі відстежувати динаміку клієнта, вчасно реагувати на ознаки декомпенсації та коригувати дозування препаратів або інтенсивність соціальних візитів, що значно підвищує ефективність втручання.

Висновки. Мультидисциплінарний підхід у соціальній роботі є найбільш гуманним та економічно виправданим методом підтримки осіб з ментальними розладами. Він дозволяє реалізувати перехід від інституційної опіки до

повноцінного життя в громаді. Ключовим успіхом реабілітації стає не лише відсутність симптомів, а відновлення соціального функціонування особи. Для подальшого розвитку необхідно впроваджувати єдині протоколи взаємодії між МОЗ та Мінсоцполітики на рівні територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000 р. № 1489-III (зі змінами та доповненнями).
2. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія, 2020. 272 с.
3. Пінчук І. Я., Хаустова О. О. Організація психіатричної допомоги в громаді: досвід та перспективи. *Архів психіатрії*. 2019. Т. 25, № 1. С. 12-18.
4. Drake R. E., Bond G. R., Rapp C. A. Explaining the Evidence: Why Certain Mental Health Practices Become Standard. *The Oxford Handbook of Clinical Psychology*. 2014.
5. World Health Organization. WHO QualityRights guidance and training tools on mental health and social care. Geneva: WHO, 2019. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/who-qualityrights-guidance-and-training-tools>.

Оксана Оксенюк,

*к.пед.н., доцент, доцент кафедри педагогіки,
освітнього менеджменту та соціальної роботи
Рівненський державний гуманітарний університет*

СОЦІАЛЬНІ РЕКЛАМНІ КАМПАНІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Анотація. Соціальна реклама упродовж багатьох десятиліть була і є засобом реалізації та коригування соціальних установок особистості та суспільства загалом. Сьогодні соціальна реклама в Україні через емоційний підхід створює репутацію країни, де живуть відважні люди, сміливі бізнеси та національно-об'єднуючі ідеї.

Ключові слова: соціальна реклама, рекламна кампанія, меседж, людський вимір.

Актуальність проблеми. Соціальна реклама під час повномасштабного збройного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року набула нового значення та змісту. При запровадженні в країні воєнного стану значну підтримку з формування національної єдності почали надавати компанії зовнішньої реклами. З перших днів повномасштабного вторгнення поширювалися сюжети про те, що російським окупантам абсолютно не раді в Україні; про підтримку окупованих міст; про подяку Збройним Силам України; про необхідність евакуації людей та заклики до порятунку тварин із зони бойових дій; закриття неба над Україною [1].

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо наймасштабніші рекламні кампанії, які відбувалися та тривають в Україні від часу повномасштабного вторгнення росії, а саме: «Згуртовані», «4.5.0.» (2022 р.); Be Brave (2023) за змістово-функціональною схемою: *меседж, людський вимір, суспільні норми та цінності, об'єднання суспільства, збереження культурної та природної спадщини, заклик до відповідальної поведінки, формування соціально значущих дій, знання про суть проблеми, віддзеркалення суспільних проблем.*

Кампанія соціальної реклами «Згуртовані» стартувала у грудні 2022 р. Її запустили Збройні Сили України спільно з фондом «Повернись живим», медіа «The Ukrainians» та компанією «BigMedia». Борди з військовими та ветеранами були встановлені у 17 містах України. Героями кампанії стали троє військових: боєць 95-тої окремої десантно-штурмової бригади Євген Авдєєв, командир інженерно-саперної роти 93-тої окремої механізованої бригади Ігор Мавдрік та командир роти вогневої підтримки 30-тої ОМБР Олександр Петриков. До проекту долучились також ветерани, співробітники фонду «Повернись живим» [4]. Ця реклама мала позитивний *меседж*, оскільки використовувалися утверджувальні формулювання: «Сапер одним дотиком перетворює смерть на шмат металу», «Я б'юся за власний дім», «Одягнути однострій не означає бути

готовим до бою. Справжній воїн йде до кінця», «Допомога ЗСУ – це інвестиція у майбутнє наших дітей». Згідно схеми аналізу, *людський вимір*: соціальна реклама «Згуртовані» має «людське обличчя», позаяк зображені військові ЗСУ, ветерани, люди, які постійно жертвують для війська. *Суспільні норми та цінності*: патріотизм та соціальна відповідальність. *Об'єднання суспільства*: зміст реклами сприяє об'єднанню суспільства через зображення реальних людей, що дає можливість сформуванню спільних цінностей. *Збереження культурної та природної спадщини*: головною метою соціальної реклами «Згуртовані» є формування патріотизму та національної свідомості. В рекламі, на наш погляд, відсутній *заклик до відповідальної поведінки*, але вона спрямована на *зміну ставлення* до війни. Повномасштабна війна на сьогодні є найбільшим *випробуванням* для українського суспільства, що сприяє тому, що громадськість активно реагує на дану кампанію та *віддзеркалює* актуальні суспільні процеси.

У лютому 2022 року «Повернись живим» спільно із ЗСУ, художником Нікітою Тітовим та агенцією BigMedia запустили всеукраїнську кампанію соціальної реклами «4.5.0», щоб нагадати українцям про міць нашого війська. Цей напис розмістили на бордах 18 міст України, зміст якого на сленгу військових означає «все спокійно» [4]. За словами В. Залужного, «Ці борди та сітілайти, розміщені по всій території України, мають стати нагадуванням для людей про те, що їхнє військо завжди на захисті держави. За роки війни ми зміцнились. І зробимо все, щоб у наших громадян було «4.5.0». BigMedia зазначають, що акція «4.5.0.» -- їхній вклад як соціально відповідального бізнесу в стримування російських інформаційних атак [3].

З усіх перелічених критеріїв аналізу можна означити такі: ця реклама має позитивний *меседж*, оскільки використовувався утверджувальне формулювання: «Армія захищає твій спокій. *Все спокійно»; *об'єднання суспільства* через формування спільної цінності – міць Збройних Сил України і, як результат, виховання почуття патріотизму, що відповідає критерію *збереження культурної та природної спадщини*.

Авторами креативної ідеї інформаційної кампанії «Be Brave like Ukraine» («Сміливість») є рекламне агенство Banda Agency. Розробити цю рекламу агентству запропонувало Міністерство цифрової трансформації, з яким Banda вже співпрацювала над проектом «Дія.City». Відмінність «Сміливості» – у плануванні та цілісності кампанії: одне повідомлення та багато каналів. «Ми прокачуватимемо українську крутість як рекламне завдання», – зазначив керівник агенства Forbes наприкінці березня перед стартом проекту. На логотипах кампанії над словом «сміливість» розташовано мініатюрний герб України. Це алюзія на зведення числа у степінь: буває звичайна сміливість, а буває сміливість в українській степені.

Приклади української сміливості – в іміджах кампанії: рятувальники дістають людей із пожеж, волонтери вивозять тварин з окупованих територій, мирні городяни зупиняють військову техніку голими руками. Для західної аудиторії Banda використовує цитати місцевих політиків і медіа. Наприклад, заголовок статті з розділу «Думки» The New York Times: «Я думав, що знав, що таке сміливість. Потім я побачив Україну» («I Thought I Knew What Bravery Was. And Then I Saw Ukraine») [1]. Дана інформаційна кампанія була втілена у 20 країнах світу завдяки медійним агенціям Carat Ukraine та Posterscope Ukraine, які входять до групи dentsu Ukraine. Кампанія охопила понад 50 мільйонів контактів, була розміщена на 11000+ цифрових екранах, мала близько 100+ адаптацій одного креативного макету та була представлена у понад 150 містах (у США, Канаді, Великобританії, Польщі, Литві, Латвії, Естонії, Швеції та ін.). Комерційна вартість проекту становила приблизно \$3,2 млн. Усі розміщення кампанії були надані Dentsu International та її партнерами на безоплатній основі. Bravery to be Ukraine була безпрецедентною не лише за масштабом, а й за охопленням найбільш популярних та інноваційних Out-of-Home локацій світу – наприклад, Floating Out-of-Home, цифровий екран на Billboat, що курсує річкою в Стокгольмі, або культове місце на Таймс-сквер у Нью-Йорку [5].

Дана реклама формує позитивний *меседж*, оскільки використовувалися утверджувальні формулювання: «Сміливість не купити. Не забрати. Вона від батька й матері», «Сміливість – наш національний ресурс», «Сміливі за паспортом». *Людський вимір*: соціальна реклама «Be Brave like Ukraine» має «людське обличчя», оскільки використовувалися зображення реальних людей – дівчини, яка рятує тварин; військових, які відпочивають після бою; звичайних людей. *Суспільні норми та цінності*: патріотизм та соціальна відповідальність. *Об'єднання суспільства*: зміст даної реклами сприяє об'єднанню суспільства через зображення реальних людей, що дає можливість сформувати спільні цінності. *Збереження культурної та природної спадщини*: головною метою соціальної реклами «Be Brave like Ukraine» є формування патріотизму, національної свідомості та української ідентичності. *Заклик до відповідальної поведінки*: саме формулювання «Be Brave like Ukraine» = «Будь хоробрим як Україна» зобов'язує до такої поведінки. Вона спрямована на зміну ставлення до війни як нетерпимого зла та необхідністю спротиву. Повномасштабна війна на сьогодні є найбільшим *випробуванням* для українського суспільства, що сприяє активній реакції громадськості на дану кампанію та *віддзеркалює* актуальні суспільні процеси.

Висновки. Отже проаналізовані рекламні кампанії використовують емоційний підхід, який дозволяє їм краще встановити зв'язок з аудиторією. Ці інформаційні рекламні кампанії спонукають людей до різних дій: одні – приєднатися до війська, другі – формують повагу до ветеранів та військових, інші – спонукають до патріотизму та гордості за свою країну. Необхідно відзначити рекламну кампанію «Сміливість України», оскільки це була надзвичайно вдала внутрішня та міжнародна соціальна ініціатива. Означена кампанія демонструє, що за допомогою правильної комунікації можна сформувати більш справедливе та правильне ставлення до іншого суспільства, яка перебуває у стані війни. Українська сміливість стала брендом, в результаті чого було зреалізовано головне завдання – створити репутацію країни, де живуть відважні люди, сміливі бізнеси та об'єднуючі ідеї.

Список використаних джерел

1. Мороз І. Соціальна реклама в часи війни: особливості висвітлення в підручника історії. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/73..>
2. На Таймс-сквер з'явилися борди із написом Be Brave like Ukraine. Режим доступу: <https://forbes.ua/inside/na-tayms-skver-poyavilis-bordy-s-nadpisyu-be-brave-like-ukraine-eto-chast-mezhdunarodnoy-promo-kampanii-smelost-kak-i-zachem-ee-sozdali-18042022-5498>.
3. Перун В. В Україні стартує соціальна акція «4.5.0.» на підтримку війська та українців. Режим доступу: <https://lb.ua/society/2022/02/15/505702..>
4. Фонд «Повернись живим» запустив всеукраїнську кампанію соціальної реклами «Згуртовані» Режим доступу: <https://svidomi.in.ua/page/fond-povernys-zhyvym-zapustyv-vseukrainsku-kampaniiu-sotsialnoi-reklamy-zghurtovani>.
5. Bravery to be Ukraine, яку за кордоном реалізувала група Dentsu Ukraine, стала найдорожчою кампанією України. Режим доступу: <https://dentsu.com.ua/news/ukr/2022/05/Bravery..>

Оксана Оксенюк,

к.пед.н., доцент,

доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи

Рівненський державний гуманітарний університет

Анастасія Урбановська,

здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр»

спеціальності П10 Соціальна робота та консультування

Рівненський державний гуманітарний університет

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З РОДИНАМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Анотація. У роботі проведено комплексний аналіз специфіки та пріоритетних напрямів соціально-психологічної підтримки родин

військовослужбовців у період повномасштабної війни. Досліджено пряму кореляцію між психологічним благополуччям сім'ї та рівнем боєдатності військовослужбовця, а також окреслено алгоритми подолання гострих кризових станів у родинах.

***Ключові слова:** соціальна робота, соціально-психологічна підтримка, родини військовослужбовців, кризове втручання, психологічна допомога, соціальний захист.*

Повномасштабна збройна агресія проти України радикально трансформувала соціокультурний та психологічний ландшафт країни. Війна стала каталізатором появи нових, надскладних соціальних запитів, де на передовій опинилися не лише військові, а й їхні родини. Сім'я військовослужбовця сьогодні виступає як тилова опора, але водночас вона є надзвичайно вразливою системою, що піддається хронічному стресу, вторинній травматизації та соціальній ізоляції. Діяльність соціального працівника в таких умовах виходить за межі простого надання послуг; вона стає стратегічним інструментом збереження людського капіталу та ментального здоров'я нації. Ефективна робота з цією категорією вимагає від фахівця не лише емпатії, а й глибокого знання специфіки військової психології, правових аспектів захисту та володіння інструментарієм кризового менеджменту.

Як підкреслює В. Грабовий, нормативно-правові засади соціального захисту сімей військових, полонених і зниклих безвісти є тим фундаментом, без якого неможлива побудова стійкої системи підтримки [1, с. 35]. Проте на практиці родини часто стикаються з інформаційним вакуумом або надмірною бюрократизацією процесів. З огляду на це, соціальний працівник має виконувати роль навігатора, допомагаючи родині орієнтуватися у чинному законодавстві. Така діяльність охоплює консультування щодо отримання відповідних статусів, пільг та грошових виплат, надання допомоги у взаємодії з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, військовими частинами та Міністерством оборони, що набуває особливої

актуальності у випадках полону чи зникнення безвісти, а також комплексний правовий супровід сімей загиблих героїв. Забезпечення правової захищеності є першим і ключовим етапом стабілізації: коли родина відчуває підтримку держави на матеріальному та юридичному рівнях, рівень її базової тривоги знижується, що створює сприятливе підґрунтя для переходу до глибинної психологічної корекції.

Психологічна стійкість родини безпосередньо конвертується у бойову ефективність захисника. Дослідниця Н. Дідик акцентує увагу на тому, що соціально-психологічна підтримка членів родин військовослужбовців є критичним чинником впливу на морально-психологічний стан бійця під час виконання бойових завдань [2, с. 39]. Військовослужбовець, який отримує від дому тривожні звістки про фінансову скруту, хвороби близьких або депресивні стани дружини, неминуче втрачає концентрацію, що в умовах бою може стати фатальним. Саме тому фахівець із соціальної роботи працює над створенням своєрідного «ресурсного тилу». Це передбачає систематичне навчання родини правилам безпечної комунікації з бійцем, формування вміння не перевантажувати його побутовими проблемами, підтримувати морально та конструктивно проговорювати власні почуття. Таким чином, формування позитивного психологічного мікроклімату вдома стає запорукою витривалості воїна на передовій.

Окремим і надзвичайно важливим вектором є підтримка дітей військовослужбовців, які постійно перебувають у стані тривалої розлуки та страху втрати. Це може проявлятися через регресивну поведінку, агресію, зниження успішності в навчанні або соматичні розлади. Як наголошує А. Криворотта, робота з дітьми вимагає міждисциплінарного підходу, де соціальний працівник тісно співпрацює зі шкільними психологами та педагогами [3, с. 45]. Доведено ефективність застосування специфічних методів, зокрема казкотерапії, яка допомагає дитині метафорично прожити ситуацію відсутності батька чи матері, а також арт-терапевтичних технік, пов'язаних із малюванням страхів чи створенням оберегів, що дозволяє

екологічно вивільнити заблоковані емоції. Поряд із цим важливим є залучення дітей до груп підтримки, де створюється середовище взаєморозуміння. Головне завдання фахівця на цьому етапі – допомогти дитині зберегти емоційний зв'язок з батьком чи матір'ю, які перебувають на фронті, та сформувати почуття гордості за їхню діяльність, що слугує потужним захисним механізмом для дитячої психіки.

Соціальна робота з родинами військових не є статичним процесом; вона динамічно трансформується залежно від етапу проходження служби. Згідно з дослідженнями А. Назмієва, ця робота структурується за кількома послідовними етапами [4, с. 151]. Профілактичний, або передмобілізаційний етап фокусується на підготовці членів сім'ї до розлуки та передбачає детальну психоедукацію щодо нормальних реакцій психіки на гострий стрес. Наступний етап – супровід безпосередньо під час несення служби – охоплює кризові консультації, підтримку зв'язку з військовою частиною, організацію гуманітарної та побутової допомоги сім'ї. Етап реінтеграції настає після повернення воїна додому і полягає у допомозі щодо адаптації ветерана до цивільного життя та пристосування самої сім'ї до «нового» ветерана. Родина має навчитися жити з людиною, яка отримала складний бойовий досвід, можливо, має контузії або прояви посттравматичного стресового розладу. Завершальним є етап довготривалої підтримки, що передбачає роботу з віддаленими наслідками травм, а також всебічне сприяння працевлаштуванню та відновленню соціальної активності демобілізованого.

Найскладнішим напрямом соціальної роботи є супровід сімей полонених та зниклих безвісти. Специфічний феномен «невизначеної втрати» не дозволяє психіці завершити природний цикл горювання, змушуючи родину жити у виснажливих гойдалках між надією та відчаєм. У таких випадках соціальний працівник має стати надійним «контейнером» для важких емоцій клієнтів, проявляючи максимальну толерантність до невизначеності. Надзвичайно важливим є залучення членів таких родин до спільнот самодопомоги, де неухильно діє принцип «рівний-рівному», що допомагає людям вийти зі стану

тотальної ізоляції та знайти внутрішні ресурси для продовження життя в умовах тривалого чекання.

Особливої уваги заслуговує надання психологічної допомоги цивільними фахівцями. Як зазначають О. Кокун та співавтори, існує виражена проблема так званого «бар'єра довіри» між військовою спільнотою та цивільними психологами чи соціальними працівниками [5, с. 22]. Військові та їхні рідні часто переконані, що цивільні спеціалісти апріорі не здатні зрозуміти глибину їхнього травматичного досвіду. Для успішного подолання цього бар'єра соціальний працівник повинен володіти ґрунтовними знаннями з військової етики та субкультури, свідомо уникати патологізації природних реакцій на неприродні обставини війни, а також використовувати виключно дестигматизуючу термінологію. Ефективним рішенням для формування довіри є розвиток комплексних ветеранських хабів, де в єдиному просторі органічно поєднуються юридичні, психологічні та соціальні послуги.

Працюючи з людським горем такого безпрецедентного масштабу, соціальні працівники самі опиняються під серйозною загрозою вторинної травматизації та глибокого професійного вигорання. Емпатична втома може швидко призвести до професійного цинізму або депресивних епізодів у самого фахівця. Тому абсолютно обов'язковою умовою сталого та ефективного функціонування соціальних служб є інституційне впровадження системи регулярних супервізій, інтервізійних груп та обов'язкових програм психологічного розвантаження для надавачів послуг, адже лише психологічно «збережений» фахівець може бути справжнім ресурсом для свого клієнта.

Отже, соціально-психологічна робота з родинами військовослужбовців – це складна, комплексна і багаторічна стратегія підтримки, що базується на непорушних принципах гуманізму та високого професіоналізму. Її успішна реалізація вимагає тісної та скоординованої інтеграції зусиль державних інституцій, громадського сектору та наукової спільноти. Своєчасне, кваліфіковане втручання соціального працівника дозволяє попередити розпад сімей, істотно знизити рівень соціальної напруги в суспільстві та сприяти

максимально безболісній реінтеграції захисників у мирне життя. Стійкість родини воїна є невід'ємною складовою загальнонаціональної стійкості держави. Глибоке усвідомлення цього факту має стати міцним фундаментом для подальшого розвитку та вдосконалення соціальної політики України, де кожна сім'я захисника відчуватиме себе надійно захищеною, почутою та безумовно цінною для суспільства.

Список використаних джерел

1. Грабовий В. Нормативно-правові засади соціального захисту сімей військових, полонених і зниклих безвісти. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2026. Вип. 1 (16). С. 32–47. URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(16\).2026.355707](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(16).2026.355707) (дата звернення: 24.04.2026).
2. Дідик Н. Ф. Соціально-психологічна підтримка членів родин військовослужбовців як чинник впливу на морально-психологічний стан бійця під час виконання завдань у зоні АТО. *Український психологічний журнал*. 2018. № 1 (7). С. 36–47. URL: <http://upj.com.ua/> (дата звернення: 24.04.2026).
3. Криворотта А. О. Особливості соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей : кваліфікаційна робота ... магістра : 231 Соціальна робота. Миколаїв, 2024. 92 с. URL: <https://chmnu.edu.ua/> (дата звернення: 24.04.2026).
4. Назмієв А. О. Сутність і зміст соціально-психологічної роботи з військовослужбовцями, ветеранами війни та членами їх родин. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. Вип. 1 (56). С. 150–153. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.56.150-153> (дата звернення: 24.04.2026).
5. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. / О. М. Коцун, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/> (дата звернення: 24.04.2026).

Микола Остапчук,

*к. пед. н., доцент, доцент кафедри
педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи
Рівненський державний гуманітарний університет*

Світлана Андрощук,

*здобувач вищої освіти першого рівня ОС «Бакалавр»
спеціальності І 10 Соціальна робота та консультування
Рівненський державний гуманітарний університет*

МОЛОДІЖНІ БАНКИ ІНІЦІАТИВ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

***Анотація:** у статті акцентовано на актуальності соціальної активності молоді в умовах війни. Визначено особливості діяльності банку молодіжних ініціатив як форми залучення молоді до вирішення соціальних проблем громади*

***Ключові слова:** соціальна активність молоді, молодіжний банк ініціатив, моделі організації діяльності молодіжних банків.*

Соціальна активність молоді – це добровільна, ініціативна участь молодих людей у житті суспільства, спрямована на вирішення соціальних проблем, самореалізацію та перетворення соціальних умов. Вона проявляється через волонтерство, громадську діяльність, екологічні рухи та захист прав, формуючи активну громадянську позицію [1].

Проблема розвитку соціальної активності молоді є особливо актуальною для соціальної роботи та зумовлена у складних умовах війни потребою у діяльних, активних громадян, здатних на духовне, моральне й соціально-культурне самотворення, готових конструктивно адаптуватися до соціальних реалій, відшукувати оптимальні шляхи вирішення кризових ситуацій, спричинених війною, організувати себе та оточуючих на просоціальне

служіння державі та суспільству. Неабияке значення це має для молодих людей, на плечі яких лягає вантаж прийняття складних реалій війни, адаптація до неї, мобілізації ресурсів й активної участі у вирішенні соціальних проблем громади через діяльність молодіжних банків ініціатив [4].

Молодіжний банк ініціатив – некомерційна молодіжна організація, яка здійснює благодійну діяльність шляхом збору коштів та фінансової підтримки на конкурсній основі некомерційних проєктів, що реалізуються молоддю в територіальних громадах. Це форма залучення молоді до вирішення соціальних питань, що стосуються безпосередньо, а також є нагальними для громади в якій проживають молоді люди. Діяльність молодіжного банку спрямована на підтримку молодіжних ініціатив, спрямованих на розвиток громади шляхом організації конкурсів благодійного фінансування проєктів, які реалізуються молоддю. Молодіжні банки ініціатив є прямим інструментом для розвитку соціальної активності молоді, перетворюючи їх з пасивних спостерігачів на активних творців позитивних змін у своїх громадах [5].

Учасники молодіжного банку ініціатив – соціально активні молоді люди, які створюють умови підтримки молодіжних ініціатив, а саме: займаються пошуком благодійників та коштів, залучають активну молодь до розробки соціальних проєктів, організовують та поводять конкурси молодіжних проєктів. Учасники працюють як волонтери, на добровільній основі. Молоді люди можуть долучатися до роботи молодіжного банку ініціатив як: учасники ініціативної групи, що розробляють та втілюють молодіжні проєкти, спрямовані на розвиток власної громади; благодійники, що долучаються до фінансування молодіжних проєктів;

- члени команди молодіжного банку (комітету), що збирають кошти та організовують конкурси молодіжних проєктів, в якості експертів приймають рішення щодо доцільності реалізації проєктів, наданих на конкурс [2].

В практиці соціальної роботи реалізуються три найбільш розповсюджені моделі організації діяльності молодіжних банків.

1. Молодіжний банк створюється на базі фонду місцевої громади, який слугує джерелом та/або провідником фінансових коштів, конкурсних технологій і технологій збору коштів. Фонд може сам надавати кошти на конкурси молодіжного банку, а може допомогти знайти донора або донорів, які будуть фінансувати молодіжну програму.

2. Молодіжний банк діє на базі освітнього закладу (наприклад, школи, університету), некомерційної організації, державних або місцевих структур (наприклад, на при відділі з реалізації молодіжної політики). Учасниками молодіжного банку стають учні, студенти, активна молодь, а конкурсний бюджет може надавати як адміністрація закладу/організації, так і місцеві фонди або інші донори.

3. Молодіжний банк реєструється як некомерційна громадська організація (з утворенням самостійної юридичної особи). Але у всіх моделях зберігаються дві основні ознаки молодіжного банку, які допомагають відрізнити їх від інших молодіжних програм: самостійне проведення молодими людьми грантових конкурсів, збір молоддю коштів для фінансового забезпечення конкурсів молодіжних проєктів [5].

Молодіжні банки ініціатив проводять грантові конкурси молодіжних проєктів, що є інноваційним інструментом формування молодіжної активності. Молодіжні соціальні проєкти – це ініціативи, спрямовані на вирішення проблем громади (екологія, ментальне здоров'я, дозвілля, працевлаштування) силами молоді, які містять конкретні дії (конкурси, толоки, створення просторів) та результати (покращення інфраструктури, підвищення рівня участі в житті громади тощо). Вплив проєкту на життя громади має бути позитивним за своїм соціальним значенням. Для реалізації молодіжного соціального проєкту потрібно: створення команди однодумців, налагодження комунікації для обміну думками та координації спільної діяльності, визначення проблеми, яка потребує вирішення, дослідження проблеми, збір інформації, визначення оптимальних шляхів розв'язання обраної проблеми, розподіл ролей і закріплення відповідальних, складання покрокового плану. Робота у такій команді заохочує

молодь до активних дій з покращення власного життя у своїй громаді, дозволяє швидко вчитися та надихає молодь до усвідомлення ролі власних дій. Крім того, молодь отримує унікальний досвід – управління проектами, прийняття фінансових рішень, роботи в команді, реального впливу на якість життя громади тощо. Молоді люди, які долучаються до роботи молодіжного банку ініціатив, отримують досвід і можливості, які в подальшому слугують основою формування їхнього світогляду та життєвої позиції, а саме: управляти і приймати рішення щодо фінансування молодіжних проєктів; змінювати життя та благоустрій громади; втілювати власні ідеї в реальність на благо спільноти; формувати лідерські та організаційні навички; навички комунікації та мотивації людей [6].

Отже, створення молодіжних банків ініціатив та реалізація молодіжних соціальних проєктів уможлиблює підвищення активності молодих громадян у вирішенні соціальних, економічних, професійних, матеріальних та інших проблем тощо. Завдяки активній соціальній діяльності молодь долучається до вирішення соціальних проблем громади.

Список використаних джерел

1. Мануйлов Є. М. Соціальна активність молоді: до проблеми розуміння сутності. Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2010. №3. Харків : Право, 2010. С. 3-12.

2. Молодіжний банк ініціатив – Єднання. Новини – Єднання.

URL: <http://ednannia.ua/our-programs-and-activities/pidtrymuiemo-lokalnu-filantropiiu/166-fondy-hromad/8610-molodizhni-banki>

3. Молодіжні соціальні проєкти.

URL: <https://vseosvita.ua/lesson/molodizhni-sotsialni-proiekty-368690.html>

4. Петрочко Ж. В., Карпенко О. Г., Лютий В. П. Соціальна активність особистості у територіальній громаді. Соціальна педагогіка: теорія та практика № 2, 2024. С.80-84

5. Пеша І. Молодіжні банки як інноваційна технологія молодіжної участі. Соціальна робота та соціальна освіта. 2023. Вип. 1 (10). С. 57-63.

6. Стань учасником «Молодіжного банку ініціатив».

URL: <https://mynizhyn.com/news/misto-iregion/9054-stan-uchasnikom-molodizhnogo-banku-iniciativ.html>

Микола Остапчук,

к. пед. н., доцент, доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненський державний гуманітарний університет

Руслана Філоненко,

викладач, викладач кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненський державний гуманітарний університет

Наталія Соломко,

здобувачка вищої освіти першого рівня ОС «Бакалавр» спеціальності І 10 Соціальна робота та консультування Рівненський державний гуманітарний університет

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ДІТЬМИ СИРОТАМИ В УКРАЇНІ

***Анотація:** у статті акцентовано увагу на актуальності соціальної-педагогічної роботи з дітьми сиротами в сучасних умовах. Дано юридичне визначення соціальної категорії дітей-сиріт, показано шляхи і особливості даної роботи в контексті дій соціального педагога.*

Ключові слова: соціальний педагог, діти-сироти, людино центризм, інвалідність, арт-терапія.

Проблема сирітства в сучасній Україні є одним із найбільш гострих соціальних викликів, що набув критичного значення в умовах повномасштабної війни. Постійне зростання кількості дітей, які залишилися без батьківського піклування, вимагає від держави та суспільства не просто формальної опіки, а створення якісно нової системи соціально-педагогічної підтримки. Сьогодні фокус роботи зміщується з утримання дітей у закритих інтернатах до їхньої повної інтеграції в сімейні форми виховання та громади.

Юридичне визначення соціальної категорії діти-сироти подано у статті 1 Закону України «Про охорону дитинства». Дитина сирота – дитина у якої померли, або загинули батьки. Статус дитини-сироти, визначене відповідно до законодавства становить дитини, що надає їй право на повне державне забезпечення й отримання передбачених законодавством пільг і яке підтверджене комплексом документів, що підтверджують обставини, через які дитина не має батьківського піклування [2].

Соціальний статус дитини-сироти підтверджують такі документи: дитина сирота – свідоцтво про смерть обох батьків; якщо дитина виховується матір'ю – одиночкою, довідка органів державної реєстрації актів громадянського стану про те, що батько записаний зі слів матері; батьки оголошені померлими – рішення суду про оголошення батьків померлими; батьки позбавлені батьківських прав – рішення суду про позбавлення прав обох батьків; дитина вилучена із сім'ї без позбавлення батьківських прав – рішення суду про вилучення дитини без позбавлення прав; батьки визнані безвісті зниклими або недієздатними – рішення суду про визнання батьків недієздатними або безвісті зниклими; батьки відбувають покарання в місцях позбавлення волі – вирок суду; батьки перебувають під арештом чи в розшуку – постанова слідчого, санкціонована судом; прихована хвороба батьків – медична довідка; підкинуті діти – акт про знайдення дитини; батьки невідомі – акт органу опіки піклування про

виявлення дитини та взяття на облік; батьки відмовилися – письмова відмова батьків про виховання дитини, завірена головним лікарем чи керівником медичної установи [2, с. 142].

Дітям –сиротам законодавчо передбачено гарантії особливого захисту та гарантії соціального забезпечення; матеріальна підтримка; оздоровлення, пільги при вступі до професійно-технічних і вищих навчальних закладів під час навчання; працевлаштування; забезпечення житлом після закінчення навчання або досягнення повноліття; запобігання жорстокому поводженню. Законодавчо передбачено запровадження принципово нового механізму гарантованих норм забезпечення виховання, розвитку й утримання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від того, де така дитина перебуває на утриманні та вихованні (в сім'ї чи закладі) [2, 5].

Тому, актуальність теми зумовлена необхідністю подолання «соціального інфантилізму» вихованців та їхньої комплексної реабілітації після пережитих травм. Соціальний педагог у цьому процесі стає основною фігурою, яка допомагає дитині відновити довіру до світу, здобути навички самостійного життя та успішно реалізуватися в соціумі.

Дослідження особливостей цієї діяльності дозволяє виявити найбільш ефективні методи роботи, що здатні забезпечити дитині-сироті повноцінне майбутнє попри перенесені випробування.

Сучасна парадигма соціально-педагогічної допомоги в Україні базується на людиноцентрованому підході. Головною особливістю роботи з дітьми-сиротами є необхідність подолання феномену «соціальної відчуженості». Дитина, яка втратила батьків, часто втрачає і зв'язок із суспільними нормами. Тому першочерговим завданням педагога є відновлення базової довіри до світу. Це досягається через індивідуалізацію виховання, де кожна дитина має власну траєкторію розвитку, зафіксовану в індивідуальному плані соціального супроводу.

Важливою особливістю сучасної соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами є мультидисциплінарність. Соціальний педагог сьогодні працює в

тісному зв'язку з психологом, юристом та медиками. В контексті деінституціалізації особлива увага приділяється роботі в громадах (ОТГ), де створюються малі групові будинки. Тут педагог виконує роль «соціального мами/тата» або наставника, навчаючи дітей елементарним навичкам: від використання онлайн-банкінгу для оплати послуг до основ критичного мислення та захисту від маніпуляцій у мережі.

Технологічний аспект соціально-педагогічної роботи також зазнав змін. Впровадження методик арт-терапії, сенсорної інтеграції та анімалотерапії (робота з тваринами) дозволяє ефективніше опрацьовувати наслідки ПТСР у дітей-сиріт які постраждали внаслідок війни.

Соціальний педагог стає фасилітатором, який організовує простір навколо дитини так, щоб вона почувалася в безпеці. Особливе місце посідає соціальне партнерство — залучення бізнесу та волонтерських організацій для професійної орієнтації підлітків-сиріт, що забезпечує їм «м'який» перехід з-під опіки держави у доросле життя [3, 4, 5].

Окремим викликом є робота з дітьми-сиротами, які мають інвалідність. Тут соціально-педагогічна діяльність інтегрується з корекційною педагогікою. Основний акцент робиться на абілітації — не просто лікуванні, а навчанні дитини жити повноцінно зі своїми особливостями в межах інклюзивного суспільства. Таким чином, сучасна соціально-педагогічна робота в Україні стає більш гнучкою, мобільною та спрямованою на кінцевий результат — повну автономність вихованця [1].

Ефективність соціально-педагогічного супроводу визначається не формальними показниками, а реальним рівнем готовності випускника до самостійного дорослого життя. Це передбачає розвиток життестійкості, формування навичок фінансової та правової грамотності, а також успішну професійну орієнтацію. Лише комплексний підхід, що поєднує індивідуальну підтримку дитини, допомогу прийомним батькам та активне залучення громади, дозволяє мінімізувати наслідки сирітства.

В цілому, майбутнє соціально-педагогічної роботи в Україні вбачається у подальшій деінституціалізації, посиленні інституту наставництва та створенні безпечного середовища, де кожна дитина, незалежно від минулого, отримає шанс на повноцінну самореалізацію.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. - Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 328 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. -2-ге видання. За заг. ред. Проф. І. Д. Зверєвої. – Київ-Сімферополь. 2013. -536 с.
3. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/>
4. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2002 р. № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>
5. ЮНІСЕФ Україна. Звіт про становище дітей в Україні в умовах війни (2024). URL: <https://www.unicef.org/ukraine/reports/sitan2024>

Мар'яна Радчук,

здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр»

спеціальності «Соціальна робота»

Рівненський державний гуманітарний університет

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Анотація. У тезах узагальнено теоретичні засади та практичні напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні. Розкрито нормативно-правову основу захисту прав ВПО, охарактеризовано їхні основні соціальні потреби, визначено напрями соціальної підтримки та обґрунтовано

роль фахівця соціальної роботи у процесах адаптації, інтеграції й психосоціального відновлення цієї категорії населення.

***Ключові слова:** внутрішньо переміщені особи, соціальна робота, соціальна підтримка, соціальні послуги, адаптація, інтеграція, кейс-менеджмент.*

Повномасштабна війна та попередні хвилі вимушеного переселення зумовили різке зростання кількості внутрішньо переміщених осіб в Україні, що актуалізувало потребу в розвитку цілісної та ефективної системи соціальної роботи з цією категорією населення. У таких умовах соціальна робота набуває особливого значення як професійна діяльність, спрямована не лише на подолання кризових обставин, а й на забезпечення довготривалої адаптації та інтеграції ВПО у приймаючі громади [1, с. 52].

Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яку змусили залишити місце проживання внаслідок збройного конфлікту, окупації, насильства чи інших надзвичайних обставин [3]. Це визначення дає підстави розглядати ВПО як особливу соціальну групу, що потребує посиленої уваги з боку держави та соціальних інституцій.

Актуальність теми зумовлена тим, що внутрішнє переміщення в Україні має тривалий і комплексний характер. Для значної частини переселенців проблеми житла, працевлаштування, доступу до соціальних послуг, психологічної підтримки та відновлення соціальних зв'язків залишаються невирішеними протягом тривалого часу, а отже потребують системного професійного супроводу [2, с. 121].

Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад і аналіз сучасних практик соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні.

У процесі підготовки тез використано методи аналізу наукової літератури, нормативно-правового аналізу, узагальнення, порівняння та систематизації наукових підходів до соціальної підтримки ВПО.

У науковому дискурсі соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами розглядається як спеціалізований напрям професійної діяльності, орієнтований на відновлення соціального функціонування особи, подолання наслідків вимушеного переселення та створення умов для інтеграції у нове соціальне середовище [1, с. 88].

Однією з головних підстав для соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами є їхня підвищена соціальна вразливість. Вона проявляється у втраті житла, роботи, соціального оточення, погіршенні психоемоційного стану та обмеженому доступі до базових ресурсів [2, с. 122].

Нормативно-правову основу соціальної роботи з ВПО становлять Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», законодавство у сфері соціальних послуг та підзаконні акти Кабінету Міністрів України, що регулюють порядок надання допомоги та соціального супроводу [3].

Серед основних проблем внутрішньо переміщених осіб особливо гострими залишаються питання житла, працевлаштування, доступу до медичних і соціальних послуг, психологічної підтримки та інтеграції у громаду. Переміщення часто призводить до втрати джерел доходу, професійних контактів і звичного способу життя [4, с. 74].

Психологічна підтримка є одним із ключових напрямів соціальної роботи з ВПО. Досвід війни, втрати дому, роз'єднання сім'ї та невизначеності щодо майбутнього створює високі ризики психоемоційного виснаження, тому соціальна робота має бути тісно пов'язана з психосоціальними сервісами та кризовим консультуванням [6].

Соціальна робота з ВПО реалізується через кілька взаємопов'язаних напрямів: соціальний супровід і консультування, психосоціальну підтримку,

соціальну адаптацію та інтеграцію у приймаючу громаду, а також захист прав ВПО та адвокацію їхніх інтересів [4, с. 76].

Однією з найбільш ефективних технологій соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами є кейс-менеджмент. Його сутність полягає в індивідуалізованому підході до особи чи сім'ї, комплексній оцінці потреб, складанні плану допомоги та координації послуг [1, с. 214].

Роль фахівця соціальної роботи у роботі з ВПО є багатофункціональною та охоплює діагностичну, консультативну, координаційну, посередницьку, адвокаційну та реабілітаційну функції.

У сучасних умовах результативність соціальної роботи з ВПО значною мірою залежить від ресурсів громади та міжвідомчої взаємодії. Інтеграція переселенців потребує координації діяльності органів соціального захисту, закладів освіти, охорони здоров'я, служби зайнятості, громадських організацій і волонтерських ініціатив [6].

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання сформульованих положень у діяльності фахівців соціальної сфери, центрів надання соціальних послуг, органів місцевого самоврядування та закладів вищої освіти при підготовці майбутніх соціальних працівників.

Отже, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами є складною багатовимірною професійною діяльністю, спрямованою на захист прав, задоволення базових потреб, психосоціальне відновлення та інтеграцію переселенців у приймаючі громади. Перспективними напрямками розвитку є підвищення адресності соціальних послуг, розвиток міжсекторальної взаємодії, удосконалення практик кейс-менеджменту та зміцнення спроможності територіальних громад до довготривалої підтримки ВПО [1; 4].

Список використаних джерел

1. Борисова О. В., Знаткова О. М., Кульга О. О., Нікітіна В. В. Соціальна робота з вимушеними переселенцями в сучасній Україні : монографія. Київ : Кондор, 2019. 468 с.

2. Нікітіна В. В. Соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб як підстава соціальної роботи з ними. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. Вип. 2 (49). С. 120–123.
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII.
4. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Український соціум. 2015. № 2. С. 65–72.
5. Соціальна підтримка та соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам в Україні. Економіка та суспільство. 2023. № 48.
6. Соціальна робота в громаді в умовах війни : навч.-метод. матеріали. Київ, 2022.
7. Уряд вніс зміни до порядку надання допомоги на проживання для ВПО. Пенсійний фонд України. 2026.

Наталія Стеца,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки,
освітнього менеджменту та соціальної роботи
Рівненський державний гуманітарний університет*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ВЕТЕРАНІВ ЯК СКЛАДОВА ПАРАДИГМИ СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті розглянуто особливості соціально-психологічного супроводу військовослужбовців та ветеранів в умовах сучасних викликів українського суспільства. Проаналізовано значення комплексної підтримки військових у формуванні суспільної стійкості, визначено основні напрями

освітньої та соціальної політики у сфері супроводу захисників України. Акцентовано увагу на необхідності міждисциплінарного підходу, розвитку системи психологічної допомоги, соціальної адаптації та професійної реінтеграції ветеранів. Обґрунтовано роль освітнього середовища як простору підтримки, розвитку та відновлення особистості військового після участі у бойових діях.

Ключові слова: *військовослужбовці, ветерани, соціально-психологічний супровід, стійкість, освітня політика, соціальна адаптація, реінтеграція.*

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні стала не лише викликом для системи національної безпеки, а й серйозним випробуванням для соціальної та освітньої політики держави [1; 2]. Тривале перебування військовослужбовців у зоні бойових дій, високий рівень психоемоційного навантаження, втрати, травматичний досвід та труднощі повернення до мирного життя потребують створення ефективної системи супроводу військових та ветеранів [4; 5].

Сучасна парадигма стійкості суспільства передбачає не лише здатність держави протистояти зовнішнім загрозам, а й уміння підтримувати людину в кризових умовах, забезпечуючи її психологічне благополуччя, соціальну інтеграцію та можливості для самореалізації [3; 12]. Саме тому питання соціально-психологічного супроводу військовослужбовців набуває особливої актуальності.

Аналіз актуальних досліджень. Проблематика психологічної підтримки військових та ветеранів активно досліджується українськими й зарубіжними науковцями. Значну увагу приділено питанням посттравматичного стресового розладу, соціальної адаптації ветеранів, реабілітації та розвитку резильєнтності особистості [4; 5; 6; 12]. Науковці наголошують, що ефективний супровід військових має базуватися на комплексному підході, який поєднує психологічну, соціальну, медичну та освітню підтримку [7; 8; 9].

Водночас сучасні умови вимагають переосмислення традиційних моделей допомоги та впровадження нових механізмів міжвідомчої взаємодії. Особливого значення набуває інтеграція ветеранської політики у систему освіти та соціального захисту населення [1; 2].

Мета статті. Метою статті є аналіз особливостей соціально-психологічного супроводу військовослужбовців та ветеранів як важливого елемента формування стійкості суспільства в умовах воєнних викликів.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах війни поняття стійкості набуває комплексного значення. Воно охоплює не лише військову чи економічну спроможність держави, а й психологічну готовність суспільства долати кризові ситуації, зберігати внутрішню стабільність та підтримувати громадян, які зазнали травматичного досвіду [3; 12].

Військовослужбовці є однією з найбільш уразливих категорій населення щодо впливу тривалого стресу. Бойові дії супроводжуються фізичним і психоемоційним виснаженням, переживанням втрат, високим рівнем відповідальності та постійною небезпекою для життя [4]. Наслідком цього можуть бути тривожні розлади, депресивні стани, порушення соціальної адаптації та посттравматичний стресовий розлад [5; 6; 11].

У таких умовах соціально-психологічний супровід виступає важливим інструментом підтримки військових. Його основна мета полягає у створенні умов для збереження психічного здоров'я, розвитку адаптаційних ресурсів особистості та успішної інтеграції військовослужбовця у суспільство після завершення служби [8; 9].

Основні напрями супроводу військовослужбовців. Система супроводу військових повинна бути комплексною та безперервною. До основних напрямів такої підтримки належать:

1. Психологічний супровід. Психологічна допомога є одним із ключових компонентів підтримки військових. Вона включає кризове консультування, психотерапевтичну допомогу, профілактику емоційного вигорання, роботу з травматичним досвідом та розвиток навичок саморегуляції [4; 6]. Особливого

значення набуває впровадження травмоорієнтованого підходу, який передбачає уважне ставлення до психологічного стану людини та створення безпечного середовища для її відновлення [8].

2. Соціальна адаптація. Повернення до цивільного життя часто супроводжується труднощами у спілкуванні, працевлаштуванні та відновленні соціальних ролей [10]. Тому важливо забезпечити ветеранам доступ до соціальних послуг, програм перекваліфікації та підтримки у громаді [7]. Ефективна соціальна адаптація сприяє відновленню активної життєвої позиції військового та зменшує ризики соціальної ізоляції [10; 11].

3. Освітня підтримка. Освіта є важливим чинником реінтеграції ветеранів. Заклади освіти можуть стати простором професійного розвитку, психологічної підтримки та формування нових життєвих перспектив [7]. Сьогодні актуальним є створення програм ветеранської освіти, курсів підвищення кваліфікації, а також підготовка фахівців із супроводу військовослужбовців [2; 8].

Формування ефективної системи підтримки військових потребує консолідації зусиль державних інституцій, громадських організацій, освітніх закладів та волонтерського сектору [1; 2].

Державна політика повинна бути спрямована на:

- розвиток системи психологічної допомоги [3];
- створення доступних реабілітаційних програм [9];
- підтримку ветеранського підприємництва [1];
- забезпечення соціального захисту військових та їхніх родин [2];
- розвиток інклюзивного освітнього середовища [7].

Водночас громадські організації відіграють важливу роль у наданні гуманітарної, психологічної та консультативної допомоги ветеранам [8]. Саме міжсекторальна взаємодія дозволяє створити ефективну модель супроводу, орієнтовану на потреби людини [12].

Виклики та перспективи. Попри активний розвиток системи підтримки військових, сьогодні існує низка проблем:

- недостатня кількість кваліфікованих фахівців [5];
- стигматизація звернення по психологічну допомогу [11];
- фрагментарність соціальних послуг [10];
- труднощі координації між різними структурами [7].

Перспективним напрямом є впровадження комплексних програм супроводу, цифрових сервісів психологічної підтримки, розвиток ветеранських просторів та формування культури турботи про психічне здоров'я у суспільстві [3; 12].

Важливим аспектом також є підготовка освітян, соціальних працівників та психологів до роботи з військовими та членами їхніх сімей [6; 7].

Висновки. Отже, соціально-психологічний супровід військовослужбовців та ветеранів є важливим елементом сучасної парадигми стійкості українського суспільства. Комплексна підтримка військових сприяє не лише збереженню психічного здоров'я та успішній реінтеграції ветеранів, а й зміцненню соціальної згуртованості держави.

Ефективна освітня та соціальна політика у сфері супроводу військових повинна базуватися на принципах міждисциплінарності, доступності, безперервності та людиноцентризму. Саме такий підхід дозволить забезпечити належну підтримку захисників України та сприятиме формуванню стійкого суспільства в умовах сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовт. 1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 07.05.2026).
2. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 07.05.2026).
3. Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 груд.

2017 р. № 1018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 07.05.2026).

4. Блінов О. А. Психологія бойової психічної травми : монографія. Київ : Талком, 2016. 246 с.

5. Кокун О. М. Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками АТО на етапі відновлення : метод. посіб. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

6. Максименко С. Д. Психологічна допомога особистості в кризових ситуаціях : навч. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2018. 256 с.

7. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посібник : у 2 ч. / за ред. Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ : Обнова Компані, 2017. Ч. 2. 352 с.

8. Психологічна допомога учасникам бойових дій та членам їхніх сімей : колект. монографія / за ред. М. М. Слюсаревського. Київ : Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 198 с.

9. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. / заг. ред. Л. Царькової. Київ : Логос, 2018. 208 с.

10. Кравченко О. О. Соціальна адаптація ветеранів війни в умовах сучасного українського суспільства // Соціальна робота та соціальна освіта. 2023. № 2 (11). С. 45–52.

11. Пірен М. І. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців в умовах війни // Український соціум. 2022. № 4. С. 98–105.

12. Резильєнтність особистості в умовах кризових суспільних змін : колект. монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. 276 с.

Sofia PERPELYTSIA,

kierunek: Pedagogika Ogólnoakademicka,

specjalność: Pedagogika Medialna z Animacją Kultury,

Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiki i Filozofii, Instytut Pedagogiki

MEDIA SPOŁECZNOŚCIOWE A EDUKACJA

Streszczenie

W dzisiejszych czasach media społecznościowe stają się coraz bardziej używane przez uczniów, już prawie wszyscy uczniowie mają założone konto przynajmniej na jednej platformie, właśnie to powoduje różne zmiany w komunikacji, edukacji i relacjach międzyludzkich. Portale społecznościowe takie jak TikTok, Instagram i inne zawierają w sobie nie tylko treści rozrywkowe, lecz także informacyjne. Te platformy mogą być pomocne uczniom i nauczycielom we współpracy i do wymiany informacji. Z jednej strony, kanały społecznościowe zawierają w sobie ryzyko uzależnienia, oszustwa i fake newsów. Z tego wynika, że uczniowie coraz częściej tracą zdolność do obiektywnej analizy i oceny treści medialnych. Dlatego edukacja medialna jest bardzo istotna w kształceniu świadomych ludzi, ucząc ich wykorzystywać krytyczne myślenie, zapobiegać cyberatakam i rozumieć jak można wykorzystywać media z korzyścią. Z drugiej strony narzędzia społecznościowe mogą ułatwiać zdobywanie potrzebnej wiedzy, umożliwiając dostęp do różnorodnych programów edukacyjnych. Uczniowie także mogą zdobywać nową wiedzę dyskutując z innymi ludźmi i ekspertami z całego świata. Podsumowując, sieci społecznościowe są pomocne w wykorzystaniu do nauki, ale wymagają odpowiedniej edukacji, żeby być bezpieczną przestrzenią do dyskusji i wymianą doświadczeń.

Abstract

Nowadays, social media is becoming more and more used by students, almost all students already have an account on at least one platform, this is what causes various changes in communication, education and interpersonal relationships. Social networking sites such as TikTok, Instagram and others contain not only entertainment but also information content. These platforms can help students and teachers collaborate and exchange information. On the one hand, social media channels carry the risk of addiction, fraud and fake news. This shows that students are increasingly losing the ability to objectively analyze and evaluate media content. Therefore, media

education is very important in educating informed people, teaching them to use critical thinking, prevent cyberattacks and understand how the media can be used to benefit. On the other hand, social media tools can facilitate the acquisition of needed knowledge by providing access to a variety of educational programs. Students can also gain new knowledge by discussing with other people and experts from around the world. In summary, social networks are helpful for learning, but they require appropriate education to be a safe space for discussion and exchange of experiences.

СЕКЦІЯ 3.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЕТИКИ
ВЗАЄМОДІЇ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Елла Бабич,
асистент кафедри психології
Поліський Національний Університет

ВПЛИВ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПСИХОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ
СТУДЕНТІВ

Анотація. У тезах здійснено розширений теоретичний аналіз впливу цифрового середовища на психологічну безпеку студентів. Розкрито як потенційні ресурси, так і ризики цифровізації освітнього та соціального простору. Детально охарактеризовано феномени інформаційного перевантаження, кібербулінгу, цифрової залежності та соціального порівняння. Обґрунтовано значення психологічної безпеки як базової умови психічного здоров'я та успішної навчальної діяльності студентів.

Ключові слова: цифрове середовище, психологічна безпека, кібербулінг, цифрова залежність, інформаційне перевантаження, резильєнтність, саморегуляція.

Сучасне суспільство характеризується стрімкою цифровізацією всіх сфер життя, зокрема освіти. Студенти щоденно взаємодіють із цифровими платформами, соціальними мережами, освітніми сервісами та онлайн-комунікаційними засобами. Цифрове середовище стало не лише інструментом навчання, а й важливим простором соціалізації та міжособистісної взаємодії.

Водночас цифровізація породжує нові психологічні виклики, які безпосередньо впливають на психологічну безпеку студентів. Під психологічною безпекою розуміють стан захищеності особистості від

психологічних загроз, можливість вільного самовираження, відсутність деструктивного впливу та наявність умов для збереження психічного здоров'я.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що цифрове середовище є водночас і ресурсом розвитку, і джерелом ризиків, що може призводити до емоційної нестабільності, підвищення тривожності та зниження якості життя студентів.

У сучасній психологічній науці цифрове середовище розглядається як складна соціально-психологічна система, що впливає на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери особистості. Дослідники зазначають, що його вплив є амбівалентним: з одного боку, воно розширює можливості навчання та комунікації, з іншого — створює нові форми психологічного тиску [2, с. 114].

Психологічна безпека студентів у цифровому середовищі визначається рівнем їх цифрової грамотності, емоційної стійкості, навичками саморегуляції та здатністю критично оцінювати інформацію [3, с. 87]. Недостатній розвиток цих якостей підвищує ризик деструктивного впливу онлайн-простору.

Окремі дослідження підкреслюють роль соціальної підтримки та резильєнтності як ключових ресурсів подолання негативних наслідків цифрової взаємодії [5, с. 162].

Метою даної роботи є теоретично проаналізувати вплив цифрового середовища на психологічну безпеку студентів, визначити основні ризики цифрової взаємодії та окреслити психологічні ресурси її забезпечення.

Цифрове середовище як нова соціальна реальність.

Цифрове середовище сьогодні є невід'ємною частиною життя студентів. Воно включає освітні платформи, соціальні мережі, месенджери, відеоконференції та інші онлайн-сервіси. Його функції виходять за межі навчання, формуючи новий тип соціальної взаємодії.

З одного боку, цифрові технології сприяють доступності освіти, розвитку комунікативних навичок і швидкому обміну інформацією. З іншого — вони створюють умови для психологічного перевантаження та емоційного виснаження.

Інформаційне перевантаження як фактор стресу.

Одним із найпоширеніших негативних явищ є інформаційне перевантаження. Студенти щоденно опрацьовують великий обсяг навчальної, соціальної та розважальної інформації.

Наслідками цього є: зниження концентрації уваги; когнітивна втома; підвищення рівня тривожності; труднощі у прийнятті рішень.

Постійний потік інформації ускладнює її критичне осмислення та сприяє формуванню стану психологічної напруги.

Кібербулінг. Кібербулінг є однією з найсерйозніших загроз психологічній безпеці студентів. Він проявляється у формі образ, принижень, поширення неправдивої інформації, ігнорування або соціального виключення у віртуальному просторі. Його психологічні наслідки включають: зниження самооцінки; розвиток тривожних станів; соціальну ізоляцію; відчуття небезпеки навіть у цифровому середовищі. Особливо вразливими є студенти з низьким рівнем емоційної стійкості.

Цифрова залежність. Надмірне використання цифрових технологій може призводити до формування залежної поведінки. Це проявляється у постійному перебуванні в онлайн-просторі, нав'язливій потребі регулярно перевіряти оновлення, страху пропустити важливу інформацію, що супроводжується зниженням навчальної та повсякденної продуктивності, а також порушенням режиму сну, що негативно впливає на загальний психофізіологічний стан особистості. Цифрова залежність негативно впливає на: навчальну мотивацію; соціальні контакти в реальному житті; емоційну стабільність.

Соціальне порівняння у цифровому середовищі. Соціальні мережі створюють умови для постійного порівняння себе з іншими. При цьому інформація часто є ідеалізованою, що формує викривлене уявлення про реальність.

Наслідки соціального порівняння: зниження самооцінки; відчуття невідповідності; посилення емоційного дискомфорту; розвиток фрустрації.

Психологічна безпека як умова розвитку. Психологічна безпека в цифровому середовищі передбачає наявність умов, за яких студент може вільно висловлюватися, не зазнаючи психологічного тиску. Вона забезпечується через: розвиток цифрової грамотності; формування критичного мислення; навчання етичній онлайн-комунікації; розвиток саморегуляції.

Психологічні ресурси студентів. До основних внутрішніх ресурсів, що забезпечують психологічну безпеку, належать: резильєнтність; емоційна стабільність; навички саморегуляції; соціальна підтримка. Ці ресурси дозволяють зменшити негативний вплив цифрового середовища та підвищити адаптаційні можливості студентів.

Заклади вищої освіти відіграють ключову роль у формуванні безпечного цифрового простору. Вони повинні: впроваджувати правила етичної онлайн-взаємодії; проводити профілактику кібербулінгу; розвивати цифрову компетентність студентів; забезпечувати психологічну підтримку.

Цифрове середовище є невід'ємною частиною життя сучасних студентів і має складний вплив на їхню психологічну безпеку. Воно одночасно створює можливості для розвитку та нові ризики для психічного здоров'я.

Основними негативними факторами є інформаційне перевантаження, кібербулінг, цифрова залежність і соціальне порівняння. Водночас психологічна безпека може бути забезпечена через розвиток цифрової грамотності, саморегуляції та резильєнтності.

Отже, формування безпечного цифрового середовища є важливим завданням сучасної освіти.

Список використаних джерел

1. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 272 с.
2. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2017. 344 с.

3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. Київ : Академвидав, 2020. 448 с.
4. Карамушка Л. М. Психологія професійної діяльності : навч. посіб. Київ : Либідь, 2018. 256 с.
5. Титаренко Т. М. Життестійкість особистості: соціально-психологічні виміри. Київ : Либідь, 2016. 376 с.

*Елла Бабич,
асистент кафедри психології
Поліський Національний Університет*

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ В УМОВАХ ВІЙНИ

***Анотація.** У тезах розглянуто комплекс психологічних наслідків травматичного досвіду, спричиненого умовами війни. Проаналізовано емоційні, когнітивні та поведінкові реакції особистості на хронічний стрес. Обґрунтовано роль соціальної підтримки, психологічної допомоги та резильєнтності у процесі відновлення психічного здоров'я.*

***Ключові слова:** травматичний досвід, війна, посттравматичний стрес, тривожність, резильєнтність, психологічна допомога, емоційні реакції.*

Війна як соціально-психологічне явище є потужним травматичним фактором, що впливає на всі рівні функціонування особистості. Умови постійної загрози життю, втрати близьких, вимушене переселення, руйнування звичного способу життя та невизначеність майбутнього призводять до глибоких психологічних змін.

Особливістю воєнного травматичного досвіду є його хронічний характер, оскільки стресові фактори не є поодинокими, а діють тривалий час. Це значно

ускладнює процес психологічної адаптації та підвищує ризик розвитку стійких психічних розладів. У зв'язку з цим проблема вивчення психологічних наслідків війни набуває особливої актуальності.

У сучасній психології травматичний досвід визначається як подія або сукупність подій, що перевищують адаптаційні можливості особистості та викликають інтенсивні негативні емоційні реакції [1, с. 94].

Війна розглядається як один із найсильніших комплексних стресорів, що може призводити до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожних і депресивних станів, а також порушень соціального функціонування [2, с. 117].

Дослідники підкреслюють, що інтенсивність наслідків травматизації залежить від поєднання зовнішніх факторів (тривалість впливу, рівень загрози) та внутрішніх ресурсів особистості (резильєнтність, копінг-стратегії, рівень соціальної підтримки) [4, с. 88].

Метою даної роботи є теоретичний аналіз психологічних наслідків травматичного досвіду в умовах війни та визначення основних напрямів психологічної допомоги і відновлення особистості.

Психологічні наслідки травматичного досвіду в умовах війни є багатовимірними та охоплюють емоційну, когнітивну, поведінкову та соціальну сфери особистості.

Найбільш вираженими є емоційні порушення. До них належать підвищена тривожність, страх, почуття небезпеки, емоційна нестабільність та дратівливість. У багатьох випадках спостерігається стан хронічного стресу, який супроводжується постійною напругою та відчуттям загрози.

Також можливі прояви емоційного заціпеніння — захисної реакції психіки, коли особа зменшує інтенсивність емоцій для збереження внутрішньої рівноваги. Це може ускладнювати міжособистісні взаємини та знижувати рівень емпатії.

Травматичний досвід також впливає на когнітивні процеси. У постраждалих осіб часто спостерігаються труднощі концентрації уваги, зниження пам'яті та уповільнення мислення.

Характерним є формування негативних когнітивних схем, що проявляються у песимістичному сприйнятті майбутнього, втраті відчуття контролю та зниженні самооцінки. Людина може сприймати світ як небезпечний і непередбачуваний.

Також можна спостерігати поведінкові зміни включають соціальну ізоляцію, уникання контактів, порушення сну та зміну звичних моделей поведінки. Часто спостерігається зниження активності, втрата інтересу до звичних справ або, навпаки, підвищена збудливість.

У деяких випадках можливі агресивні реакції як спосіб захисту від внутрішнього напруження. Такі поведінкові зміни можуть негативно впливати на соціальну адаптацію особистості.

Соціально-психологічні наслідки. Війна призводить до руйнування соціальних зв'язків, що є важливим фактором психологічної стабільності. Втрата близьких, вимушене переселення та розрив соціальних контактів підсилюють відчуття самотності та ізоляції.

Соціальна підтримка є критично важливим ресурсом відновлення, оскільки вона знижує рівень стресу та сприяє формуванню відчуття безпеки [3, с. 102].

Резильєнтність розглядається як здатність особистості адаптуватися до стресових умов і відновлюватися після травматичних подій. Вона включає емоційну стійкість, гнучкість мислення та ефективні копінг-стратегії [4, с. 91].

Особи з високим рівнем резильєнтності демонструють кращу адаптацію до воєнних умов, швидше відновлюють психологічну рівновагу та менш схильні до розвитку хронічних психічних розладів.

Психологічна допомога при травматичному досвіді включає кризове консультування, стабілізаційні техніки, когнітивно-поведінкову терапію та роботу з емоційною регуляцією.

Важливим є відновлення відчуття безпеки, формування ресурсного стану та розвиток навичок самопомоги. Ефективна психологічна підтримка дозволяє значно зменшити інтенсивність симптомів травматизації.

Без належної психологічної допомоги наслідки травматичного досвіду можуть мати довготривалий характер. Це включає хронічну тривожність, депресивні стани, порушення соціального функціонування та труднощі у професійній реалізації.

Особливо вразливими є діти, підлітки та особи з низьким рівнем психологічних ресурсів.

Психологічні наслідки травматичного досвіду в умовах війни є комплексними та охоплюють усі сфери функціонування особистості. Найбільш поширеними є емоційні порушення, когнітивні труднощі та соціальна дезадаптація.

Важливу роль у відновленні психічного здоров'я відіграють соціальна підтримка, психологічна допомога та розвиток резильєнтності. Своєчасне втручання дозволяє знизити негативний вплив травматичного досвіду та сприяє адаптації особистості до складних умов життя.

Список використаних джерел

1. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 272 с.
2. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2017. 344 с.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. Київ : Академвидав, 2020. 448 с.
4. Титаренко Т. М. Життестійкість особистості: соціально-психологічні виміри. Київ : Либідь, 2016. 376 с.
5. Карамушка Л. М. Психологія професійної діяльності : навч. посіб. Київ : Либідь, 2018. 256 с.

Елла Бабич,

асистент кафедри психології

Поліський Національний Університет

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ЧИННИК ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ - ПСИХОЛОГІВ

Анотація. У тезах розглянуто роль саморегуляції як ключового чинника профілактики професійного вигорання осіб, що здобувають психологічну освіту. Проаналізовано психологічні механізми виникнення емоційного виснаження в умовах навчальної діяльності. Обґрунтовано значення розвитку навичок саморегуляції для збереження психологічного благополуччя та професійної стійкості майбутніх фахівців.

Ключові слова: саморегуляція, професійне вигорання, стрес, емоційне виснаження, копінг-стратегії, психологічне благополуччя.

Навчання осіб, які здобувають психологічну освіту, характеризується високим рівнем емоційного, інтелектуального та інформаційного навантаження. Майбутні фахівці постійно стикаються з необхідністю опрацювання складних психологічних тем, участі у практичних заняттях та рефлексії власного емоційного досвіду. У таких умовах зростає ризик виникнення емоційного виснаження та формування симптомів професійного вигорання ще на етапі навчання.

Особливої актуальності набуває проблема розвитку саморегуляції як психологічного ресурсу, що забезпечує здатність особистості керувати власними емоційними станами, знижувати рівень стресу та підтримувати ефективність навчальної діяльності.

Професійне вигорання визначається як стан емоційного, психічного та фізичного виснаження, що виникає внаслідок тривалого стресу та

перевантаження [2, с. 118]. У процесі навчання воно проявляється у зниженні мотивації, емоційній втомі та зменшенні залученості до освітнього процесу.

Саморегуляція розглядається як здатність особистості свідомо керувати своїми емоціями, поведінкою та когнітивними процесами відповідно до вимог ситуації [1, с. 76]. Дослідники підкреслюють її роль як одного з основних чинників психологічної стійкості та адаптації до стресових умов [4, с. 91].

Метою даної роботи є теоретичне обґрунтування ролі саморегуляції як чинника профілактики професійного вигорання осіб, що здобувають психологічну освіту, а також визначення основних напрямів її розвитку.

Саморегуляція є складним багаторівневим процесом, що включає емоційний, когнітивний і поведінковий компоненти. Вона дозволяє людині адаптуватися до змінних умов, контролювати власні реакції та підтримувати внутрішню рівновагу [1, с. 80].

У контексті підготовки майбутніх психологів саморегуляція набуває особливого значення, оскільки їхня діяльність пов'язана з високим рівнем емоційного залучення, аналізом складних життєвих ситуацій та необхідністю постійної рефлексії. Недостатній розвиток саморегуляції може призводити до накопичення стресу та розвитку симптомів вигорання.

Професійне вигорання у здобувачів психологічної освіти проявляється через емоційне виснаження, деперсоналізацію та зниження відчуття власної ефективності [2, с. 121]. Найпершим і найпоширенішим є саме емоційне виснаження, яке виникає внаслідок тривалого навчального навантаження.

Важливим чинником профілактики вигорання є розвиток адаптивних копінг-стратегій. До них належать позитивне переосмислення ситуацій, планування дій, пошук соціальної підтримки та розвиток самоконтролю [3, с. 104].

Емоційна саморегуляція дозволяє усвідомлювати власні емоційні стани та керувати ними у стресових ситуаціях. Це сприяє зниженню рівня тривожності, підвищенню стійкості до навчальних навантажень і збереженню мотивації до професійного розвитку.

Когнітивна саморегуляція забезпечує здатність до планування, аналізу навчальних завдань та прийняття обґрунтованих рішень. Вона допомагає структурувати навчальну діяльність і уникати перевантаження.

Соціальна підтримка є додатковим ресурсом зниження ризику вигорання. Взаємодія з одногрупниками, викладачами та професійним середовищем сприяє формуванню відчуття безпеки та зниженню емоційної напруги [3, с. 108].

Результати досліджень свідчать, що особи з високим рівнем саморегуляції мають нижчий рівень стресу, кращу академічну успішність і вищий рівень психологічного благополуччя [4, с. 95]. Вони більш стійкі до навантажень і менш схильні до розвитку професійного вигорання.

Ефективними засобами розвитку саморегуляції є тренінги емоційної компетентності, техніки релаксації, майндфулнес-практики, ведення рефлексивних щоденників та аналіз професійних ситуацій. Практико-орієнтовані методи дозволяють моделювати реальні професійні умови та формувати навички самоконтролю в безпечному середовищі.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що саморегуляція є ключовим психологічним чинником профілактики професійного вигорання осіб, які здобувають психологічну освіту. Вона забезпечує здатність ефективно керувати емоційними станами, знижувати рівень стресу та підтримувати психологічне благополуччя. Розвиток саморегуляції є важливою складовою професійної підготовки майбутніх психологів і має здійснюватися системно через освітні та тренінгові методи. Це сприяє формуванню психологічної стійкості та готовності до майбутньої професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 272 с.
2. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2017. 344 с.

3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. Київ: Академвидав, 2020. 448 с.
4. Карамушка Л. М. Психологія професійної діяльності : навч. посіб. Київ : Либідь, 2018. 256 с.
5. Титаренко Т. М. Життестійкість особистості: соціально-психологічні виміри. Київ : Либідь, 2016. 376 с.

Тарас Кулаковський,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Поліський національний університет

Вікторія Янковець,

здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності Психологія

Поліський національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТРИВОЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

***Анотація.** У тезах представлено результати емпіричного дослідження психологічних чинників тривожності особистості в юнацькому віці. Проаналізовано взаємозв'язок між рівнем тривожності, самооцінкою та соціально-психологічною адаптованістю студентської молоді. Визначено основні індивідуально-психологічні та соціальні чинники формування тривожності.*

***Ключові слова:** тривожність, юнацький вік, студенти, самооцінка, соціальна адаптація, емоційний стан, психологічні чинники.*

У сучасних умовах соціального розвитку проблема тривожності особистості в юнацькому віці набуває особливої актуальності. Зростання

навчального навантаження, соціальна нестабільність та вплив стресогенних факторів спричиняють підвищення емоційної напруженості серед молоді [5]. Юнацький вік є важливим етапом становлення особистості, формування самосвідомості, життєвих цінностей і професійного самовизначення [4, с. 112–116]. Тривожність розглядається як багатовимірне психологічне явище, яке може проявлятися як ситуативний стан або як відносно стійка особистісна характеристика. Ситуативна тривожність відображає емоційний стан у конкретній ситуації, тоді як особистісна тривожність характеризує загальну схильність індивіда до переживання тривожних станів [1].

Метою дослідження було вивчення психологічних чинників тривожності особистості в юнацькому віці та визначення їх взаємозв'язку із самооцінкою і соціальною адаптованістю.

Емпіричне дослідження проводилося на базі закладу вищої освіти серед студентів віком 18–21 рік. У вибірку увійшло 40 осіб (21 чоловік і 19 жінок).

У дослідженні використано комплекс психодіагностичних методик: шкалу ситуативної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна [1], методику дослідження самооцінки Дембо–Рубінштейн [2], а також методику соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р. Даймонда [3].

Отримані результати за методикою Спілбергера–Ханіна засвідчили переважання середнього рівня ситуативної тривожності (середній показник – 43,2 бала). Водночас особистісна тривожність у більшості респондентів є підвищеною (середній показник – 52,2 бала), що свідчить про стійку схильність до переживання тривожних станів [1].

Результати дослідження самооцінки показали переважання середнього та високого рівнів. Середній показник самооцінки становить 7,5 бала, рівень домагань – 9,6 бала. Виявлена різниця між рівнем самооцінки та рівнем домагань може виступати чинником внутрішньої психологічної напруги [2].

Аналіз соціально-психологічної адаптації засвідчив нерівномірний її розвиток у студентської молоді, що проявляється у різних рівнях пристосованості до соціального середовища [3].

Отримані результати дозволяють стверджувати, що тривожність у юнацькому віці формується під впливом комплексу індивідуально-психологічних, соціальних та ситуативних чинників [4; 5].

Таким чином, результати дослідження підкреслюють необхідність розробки психологічних програм, спрямованих на зниження рівня тривожності, розвиток емоційної стійкості та підвищення соціально-психологічної адаптації студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Спілбергер Ч. Д., Ханін Ю. Л. Методика діагностики рівня ситуативної та особистісної тривожності // Практична психологія. 1976.
2. Дембо Т., Рубінштейн С. Я. Методика дослідження самооцінки особистості // Психологічні дослідження. 1962.
3. Роджерс К., Даймон Р. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації особистості. США, 1954.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2004.
5. Немов Р. С. Психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2003.

ОЛЕНА НАГОРНА,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

Марія Кошева,

здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності Спеціальна освіта

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ТА ГЕНДЕРНО РІВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Анотація. У тезах розглянуто особливості формування інклюзивного та гендерно рівного освітнього середовища у закладах освіти. Визначено основні принципи забезпечення рівних можливостей, безбар'єрності, толерантності та недискримінації в освітньому процесі. Проаналізовано роль педагогів і сучасних освітніх підходів у створенні безпечного та комфортного середовища для всіх учасників навчання.

Ключові слова: інклюзивна освіта, гендерна рівність, освітнє середовище, безбар'єрність, толерантність, недискримінація, інклюзія.

Вступ. Проблема формування інклюзивного та гендерно рівного освітнього середовища є актуальною в умовах модернізації сучасної освіти України. У Законі України «Про освіту» визначено, що одним із принципів державної політики у сфері освіти є забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками та розвиток інклюзивного освітнього середовища [2, с. 6]. Важливу роль у формуванні демократичного суспільства відіграє заклад освіти, оскільки саме освіта сприяє вихованню поваги до прав людини, толерантності та рівності. Відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, держави визнають право осіб з інвалідністю на освіту без дискримінації та на основі рівності можливостей [4, с. 24].

Поняття інклюзивного та гендерно рівного освітнього середовища. Сутність інклюзії полягає у забезпеченні рівного доступу до освіти для всіх здобувачів освіти незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та потреб. У Законі України «Про освіту» зазначено, що інклюзивне освітнє середовище - це сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх особливостей [2, с. 1]. Важливим аспектом інклюзивного освітнього середовища є врахування індивідуальних потреб кожного учня. Освіта має сприяти розвитку культури

взаєморозуміння, недискримінації та підтримки всіх учасників освітнього процесу.

Поняття гендерної рівності в освіті передбачає забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків у процесі навчання та професійного розвитку. У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначено, що гендерна рівність - це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації [3, с. 1]. Одним із важливих завдань сучасної освіти є подолання гендерних стереотипів. Забезпечення рівних можливостей для всіх здобувачів освіти є важливою умовою демократичного розвитку суспільства.

Основним нормативним документом України є Конституція України, у якій зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [1, с. 24]. Крім того, одним із принципів державної політики у сфері освіти є недискримінація за будь-якими ознаками та розвиток інклюзивного освітнього середовища [2, с. 6]. Питання забезпечення гендерної рівності регулює Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». У законі зазначено, що державна політика спрямована на утвердження гендерної рівності, недопущення дискримінації за ознакою статі [3, с. 3]. Міжнародним документом, який гарантує право людей з інвалідністю на освіту, є Конвенція ООН про права людей з інвалідністю. [4]. Державна політика щодо безбар'єрності реалізується відповідно до Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року, безбар'єрність є загальним підходом до формування державної політики, який забезпечує рівні можливості для всіх громадян у доступі до освіти, праці, інформації та суспільного життя [5]. Отже, нормативно-правова база України забезпечує правові засади для формування інклюзивного та гендерно рівного освітнього середовища, спрямованого на реалізацію принципів рівності, доступності та недискримінації.

Основні напрями формування інклюзивного та гендерно рівного середовища. Важливою умовою формування інклюзивного та гендерно рівного

освітнього середовища є створення безпечного психологічного клімату в закладі освіти. Освітній процес має ґрунтуватися на повазі до особистості кожного учня, незалежно від його індивідуальних особливостей, статі чи соціального статусу. Особливого значення набуває попередження булінгу та дискримінації. Закони України визначають булінг як діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві [2, с. 1]. Відповідно до Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні, безбар'єрність означає створення умов, за яких кожна людина може вільно отримувати доступ до освіти, інформації та суспільних послуг [5]. Важливим напрямом є архітектурна доступність приміщень закладів освіти, що включає облаштування пандусів, ліфтів, спеціально обладнаних санітарних кімнат та інших елементів безбар'єрного простору. У Конвенції ООН про права людей з інвалідністю наголошується на необхідності забезпечення доступу людей з інвалідністю до інформаційно-комунікаційних технологій та освітніх ресурсів на рівних умовах з іншими людьми [4, с. 9]. Освітній процес має сприяти усуненню гендерних стереотипів із підручників, навчальних матеріалів та педагогічних практик.

Ефективність формування інклюзивного та гендерно рівного середовища значною мірою залежить від професійної підготовки педагогів. Сучасний учитель повинен володіти інклюзивною та гендерною компетентністю, вміти враховувати індивідуальні потреби здобувачів освіти та створювати атмосферу психологічного комфорту. Важливими складниками професійної діяльності педагога є розвиток емпатії, толерантності, навичок ненасильницької комунікації та здатності працювати в різноманітному освітньому середовищі. Вагоме значення має просвітницька робота щодо формування толерантності, недискримінації та гендерної культури. До цієї діяльності доцільно залучати фахівців психологічної служби, соціальних педагогів і громадські організації, які працюють у сфері захисту прав людини та розвитку інклюзивної освіти.

Проблеми та виклики. Формування інклюзивного та гендерно рівного освітнього середовища в Україні супроводжується низкою проблем і викликів,

які впливають на ефективність реалізації освітньої політики у цій сфері. Однією з основних проблем є недостатня матеріально-технічна база закладів освіти. Незважаючи на законодавчо закріплену вимогу створення безбар'єрного середовища, не всі школи та інші заклади освіти забезпечені необхідною інфраструктурою, зокрема пандусами, ліфтами, спеціальним обладнанням та адаптованими навчальними матеріалами [2, с. 19]. У Концепції розвитку інклюзивної освіти в Україні наголошується на необхідності підвищення професійної компетентності педагогів і формування позитивного ставлення до інклюзивного навчання. Однією з ключових перешкод є закріплені у суспільстві гендерні стереотипи щодо ролей жінок і чоловіків [6]. Психологічна неготовність суспільства до інклюзії також є суттєвим викликом. Частина учасників освітнього процесу ще не повністю сприймає ідеї рівності та включення людей з ООП в загальноосвітнє середовище, що може призводити до упередженого ставлення або соціальної ізоляції. Недостатня кількість кваліфікованих фахівців, зокрема асистентів учителя, практичних психологів і спеціальних педагогів, які забезпечують якісну підтримку інклюзивного навчання. Це ускладнює реалізацію індивідуального підходу до кожного здобувача освіти та знижує ефективність інклюзивного процесу.

Шляхи вдосконалення. Удосконалення процесу формування інклюзивного та гендерно рівного освітнього середовища потребує комплексного підходу, який охоплює як державну політику, так і практичну діяльність закладів освіти. Одним із ключових напрямів є розвиток безбар'єрного простору. Держава має забезпечити рівні можливості доступу до освіти, інформації та інфраструктури для всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних чи інших особливостей [5]. Важливим шляхом удосконалення є оновлення та адаптація освітніх програм відповідно до принципів інклюзії та гендерної рівності. У Законі України «Про освіту» наголошується на необхідності формування освітніх програм, які враховують індивідуальні потреби здобувачів освіти та забезпечують рівний доступ до навчання [2, с. 33]. Необхідним є також систематичне проведення тренінгів, семінарів та інших

форм підвищення кваліфікації педагогічних працівників. У Концепції розвитку інклюзивної освіти в Україні підкреслюється важливість професійної підготовки педагогів для роботи в умовах інклюзивного навчання та розвитку їхніх компетентностей у сфері індивідуального підходу до учнів [6].

Висновки. Інклюзивне та гендерно рівне освітнє середовище є невід'ємною основою сучасної якісної освіти, оскільки воно забезпечує рівні можливості для навчання, розвитку та самореалізації кожного здобувача освіти незалежно від його індивідуальних особливостей. На мою думку, саме така модель освіти формує у дітей та молоді повагу до різноманітності й вчить приймати інших без упереджень. Коли кожен учень відчуває підтримку та має рівний доступ до освіти, це позитивно впливає на його мотивацію, впевненість у собі та майбутню соціальну активність. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні залишається необхідність подальшого вдосконалення інклюзивної та гендерно чутливої освіти. Важливо не лише впроваджувати відповідні законодавчі норми, а й змінювати суспільне ставлення, формуючи культуру поваги, рівності та прийняття різноманітності як норми життя.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 09.05.2026).
2. Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 09.05.2026).
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08 верес. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 09.05.2026).
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 09.05.2026).
5. Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квіт. 2021 р. №

366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p> (дата звернення: 09.05.2026).

6. Стратегія гендерної рівності в освіті до 2030 року // Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 09.05.2026).

Світлана Пухно,

к. п. н., доцент,

доцент кафедри психології

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Представлені результати наукових досліджень ресурсного потенціалу здобувачів вищої освіти – студентів вітчизняних закладів вищої освіти, що навчаються в умовах війни. Визначено, що вагоме значення для навчання і життєдіяльності особистості здобувача вищої освіти в умовах війни мають показники стресостійкості. До психологічних ресурсів студентства відносяться життєстійкість, оптимізм, а також потребує розвитку така психологічна властивість особистості, як пластичність, яка проявляється, зокрема, у гнучкості у ставленні до невизначеності з метою підтримки особистісного зростання в умовах війни.

Ключові слова: стресостійкість, психологічні ресурси, життєстійкість, оптимізм, особистісне зростання.

В умовах військових дій змінюється життя і пріоритети всіх верст українського суспільства, і, зокрема, – молоді. Традиційні орієнтири – вибір професії, професійно-орієнтоване навчання, суспільні зв'язки, все це починає мати перспективи невизначеності, життя стає нестабільним. В цих умовах

підґрунтям життя юнаків стають ті психологічні ресурси, що підтримують цілісність особистості, перспективи розвитку. Ресурсність особистості визначається її можливостями адаптуватися до складних умов життя з метою професійного становлення. Дефіцит життєвих ресурсів позначається на змінах емоційної сфери особистості – підвищенні тривожності, ускладненню процесів соціально-психологічної адаптації, зокрема, – під час навчання в закладі вищої освіти (надалі, – ЗВО), зниженні мотивації, переживанні відчуття небезпеки.

Психологічні ресурси дослідниками розглядаються тим підґрунтям, що надають можливість долати викликів невизначеності життя і, водночас, – сприяють професійному становленню. Згідно досліджень щодо психологічних ресурсів здобувачів вищої вітчизняної освіти, визначено наступне. Під час життя і навчання в умовах війни і невизначеності одним із головних психологічних ресурсів студентства є стресостійкість. Показники цієї психологічної особливості забезпечують успішність адаптації і, відповідно, – професійний і особистісний розвиток молодої людини. Згідно досліджень О. В. Зазимко [1, с. 106 – 108], визначені групи студентів з відносно високими показниками стресостійкості, які демонстрували впевненість, сприймають труднощі як виклик, що сприяє особистісному розвитку. Ці студенти демонструють здатності швидкого відновлення емоційної рівноваги. Студенти з середніми показниками стресостійкості, загалом, справляються з повсякденними труднощами, проте, накопичення переживання стресів, втрачали мотивацію до навчання і демонструють ознаки виснаження. Для студентів з низькими показниками стресостійкості характерною є вразливість, висока тривожність, труднощів емоційної регуляції, складність долати кризових ситуацій.

Відповідно, важливий показник ресурсності студентства в умовах навчання під час війни є показники стресостійкості, як збереження можливості функціонування в ситуації невизначеності і активності в пошуках нових ефективних стратегій поведінки. Особливої уваги потребують студенти ЗВО з

низьким рівнем стресостійкості і, відповідно, – загрозою розвитку дезадаптаційних процесів під час навчання в ЗВО.

Серед психологічних ресурсів студентства вагоме місце належить життєстійкості, оптимізму, усвідомленню особистісної самоефективності. Розвинені компоненти ресурсності сприяють внутрішній орієнтації на майбутнє, здатність підтримки стабільності, усвідомленні професійної і особистісної перспективи в умовах війни і невизначеності. Визначені компоненти ресурсності забезпечують здатність молоді не лише адаптуватися в умовах життя і навчання під час війни, але і проектування нових життєвих стратегій [1]. Згідно дослідження М. Кушнерик, Т. Перепелюк, посилення почуття ідентифікації здобувачів вищої освіти зі студентською групою (можливо, – іншою новою соціальною групою, наприклад, – волонтерською), сприяє підвищенню почуття благополуччя [2, с. 125].

Толерантність до невизначеності є важливим показником когнітивної і емоційної гнучкості, здатності збереження психологічної рівноваги в умовах змін життя, інтерпретації нових обставини не лише як ситуації, яку можна вирішити в процесі навчання, але й такої, яка сприяє особистісному розвитку. Психологічно вразливі студенти складно адаптуються до ситуації невизначеності, схильні до катастрофізації. Для них характерними є високі показники тривожності, вони уникають нові виклики. Вказане позначається на зниженні адаптивності, підвищенні ризику дезорганізації, блокуванні розвитку компетентностей. Інтолерантність до невизначеності (схильність сприймання ситуації, що характеризується неповною або суперечливою інформацією як неприйнятну або загрозливою, що супроводжується підвищенням тривожності, переживанням стресу, спробами уникання подібних ситуацій) є тією межевою характеристикою між психологічною вразливістю і адаптивністю. Для одних людей невизначеність може бути ресурсом розвитку, а для інших є специфічною зоною ризику. Відповідно, та частина студентства, що володіє середнім рівнем стресостійкості, здатна до емоційної регуляції і постстресового відновлення. Проте, для студентів з середнім і низьким рівнем стресостійкості,

характерним є те, що вони не завжди вірять в здатність ефективного впливу на проблемну ситуацію. Середні показники толерантності до невизначеності надають можливість підтримки відносної стабільності в умовах невизначеності, а у студентів з високими показниками інтолерантності високі показники тривожності, схильність до катастрофізації, вони демонструють недостатньо сформовану самоефективність [1, с. 110 – 112]. Показники надії, оптимізму й життєстійкості створюють смислове підґрунтя самоефективності. Високі показники інтолерантності до невизначеності можуть провокувати переживання відчуття безсилля, сприяти виникненню дезадаптації. Психологічні ресурси студентства являють собою складну вказаних компонентів, баланс яких визначає здатність здобувачів вищої освіти подолати невизначеність життя в умовах війни.

Згідно дослідження Н. В. Чепелевої, вагоме значення в житті особистості має така властивість, як життєва компетентність, яка забезпечує продуктивність розв'язання тих життєвих задач, що виникають впродовж життя людини [3]. Визначена компетентність – вагомий чинник долання складних, часто непередбачуваних і, навіть, травмуючих обставин життя і знаходження їх рішення. Джерело життєвої компетентності – осмислений життєвий досвід як трансформація складних обставин в самостійно визначені задачі і знаходження ефективних способів розв'язання. Ефективний шлях розвитку життєвої компетентності в умовах війни полягає в активному опануванні новими видами діяльності з метою не лише виконувати життєві задачі, а й формувати власні, що передбачають адаптацію до нових, непередбачуваних видів діяльності [3]. Визначене формує компетентну особистість фахівця і ґрунтується на визначених ресурсах молодшої людини. Відповідно, завдання психологічної служби ЗВО полягає в психологічній підтримці, спрямованій на формування гнучкого відношення до невизначеності, оцінки її не як загрози, а як ресурсу, що, в свою чергу, позначиться на розвитку самоефективності особистості. Визначене набуває особливого значення в умовах війни, коли збереження

ресурсності і реалізації власного потенціалу майбутніх фахівців залежать перспективи розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Зазимко О. В. Психологічні ресурси студентської молоді у подоланні невизначеності життєвого простору в умовах війни. *Актуальні проблеми психології навчання в умовах війни* : збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу, присвяченого пам'яті доктора психологічних наук, професора, академіка НАПН України Сергія Дмитровича Максименка (м. Київ, 9 жовтня 2025 року). Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2025. С. 104 – 112.
2. Кушнерик М., Перепелюк Т. Ресурси психологічної адаптації студентів до умов війни. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. 85 (3). С. 125 – 131.
3. Чепелева Н. Особливості життєвої компетентності в умовах війни. *Technologies of intellect development*. 2024. Т. 8. № 35.

Артур Хасматулін,

здобувач ступеня PhD

Рівненський державний гуманітарний університет

Ольга Безкоровайна,

д.п.н., професор,

завідувач кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи

Рівненського державного гуманітарного університету

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В АКАДЕМІЧНОМУ ПРОСТОРИ

Анотація. У тезах обґрунтовано системний підхід до розуміння психологічної безпеки в академічному просторі як багатокомпонентного феномена, що інтегрує інституційний, комунікативний та особистісний рівні. Розкрито динамічну природу безпечного освітнього середовища та визначено роль етичних стандартів і психологічної резильєнтності у забезпеченні стійкості закладу вищої освіти перед сучасними кризовими викликами.

Ключові слова: психологічна безпека, системний підхід, академічний простір, освітня екосистема, резильєнтність, етика взаємодії, суб'єкти освітнього процесу.

В умовах глобальної нестабільності, збройних конфліктів та стрімкої цифровізації освіти, проблема психологічної безпеки в закладах вищої освіти переходить із розряду допоміжних чинників до стратегічних пріоритетів. Психологічна безпека більше не може розглядатись лише як відсутність конфліктів. Це складний, багаторівневий феномен, що потребує системного підходу, а саме розгляду ЗВО як цілісного організму, де зміна в одному елементі неминуче впливає на стан усієї системи. [1, 2, 3]

1. Теоретико-методологічні засади системного підходу.

Системний підхід в контексті психологічної безпеки передбачає, що безпека в академічному просторі не є сумою станів окремих індивідів, а є системною властивістю самого середовища. [1, 3]

Ключовими характеристиками такої системи є:

1. Емерджентність. Наприклад поява нових якостей, які не притаманні окремим учасникам поза межами закладу.
2. Інтерактивність. Зазвичай безпека формується в процесі постійної взаємодії суб'єктів.
3. Адаптивність. Це здатність системи зберігати стійкість (резильєнтність) під тиском зовнішніх викликів.

2. Рівнева структура психологічної безпеки ЗВО.

Для глибинного розуміння проблеми доцільно виокремити взаємопов'язані рівні такої структури. [1, 3]

1. Макросистемний рівень (Інституційний). На цьому рівні безпека визначається освітньою політикою закладів вищої освіти, наявністю чітких етичних кодексів та стратегій реагування на кризи. В даному випадку системність проявляється у прозорості рішень керівництва. Якщо інституція транслює чіткі правила, рівень тривожності в системі зазвичай знижується.

2. Мезосистемний рівень (Груповий/Комунікативний). Цей рівень передбачає наявність простору взаємодії у якості викладач – здобувач освіти, адміністрація – викладач, здобувач освіти – здобувач освіти. Психологічна безпека тут реалізується через значущість середовища, адже системна помилка на цьому рівні при будь якому сценарії руйнує довіру, яка є ключовим елементом безпеки.

3. Мікросистемний рівень (Особистісний). Цей рівень включає індивідуальні ресурси стійкості кожного учасника, наприклад такі, як: емоційний інтелект, копінг-стратегії, суб'єктивне відчуття захищеності та ін. Згідно з системним підходом, стан викладача безпосередньо корелює з психологічним станом групи здобувачів освіти.

3. Психологічна безпека як динамічна рівновага.

Необхідно розуміти, що системний підхід дозволяє побачити те, що психологічна безпека не статичний, а динамічний процес. Вона підтримується завдяки багатьом факторам, деякі з яких розглянуто тут. [1, 3, 4]

1. Зворотний зв'язок. Це дає можливість здобувачам освіти та працівникам відкрито заявляти про дискомфорт без страху негативних наслідків.

2. Захищеність від психологічного насильства. Відсутність маніпуляцій, мобінгу та дискримінації на рівні системних процесів, а не лише поодиноких випадків.

3. Етична регуляція. Етика в системному підході виступає в якості імунної системи закладу, а це в свою чергу мінімізує деструктивні впливи.

4. Виклики парадигми стійкості.

Сучасна парадигма стійкості вимагає від академічної системи трансформації безпеки з пасивної у активну, тобто має відбуватись чіткий перехід від просто захисту від загроз до розвитку потенціалу до відновлення. На сьогоднішній день психологічна безпека стає фундаментом для академічної свободи, тому що тільки в безпечному середовищі людина готова до інтелектуального ризику, творчого пошуку та інновацій. [1, 3, 4]

У підсумку можна сказати, що системний підхід до психологічної безпеки у закладах вищої освіти дозволяє перейти від точкового вирішення конфліктів до створення здорової екосистеми. Це передбачає одночасну роботу на всіх рівнях, включаючи законодавчо-нормативне забезпечення, етичні протоколи, розвиток психологічної компетентності кожного учасника освітнього процесу і т.д. Психологічна безпека є не просто умовою навчання, вона є базовим компонентом якості вищої освіти в постіндустріальному суспільстві. [1, 3, 4]

Список використаних джерел

1. Вітвицька С. С. Педагогіка вищої школи: практикум. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. – 174 с.
2. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. : – К.: Видавництво ТОВ "КММ", 2006, – 240 с.
3. Психологія освітнього менеджменту: навч.-метод. посібник / укл. Лариса Мафтин. – Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2021. 296 с.
4. Панок В. Г. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультації : навч. посібник / В. Г. Панок, Я. В. Чаплак, Я. Ф. Андрєєва / за заг. ред. В.Г. Панка, І.М. Зварича. – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. – 384 с.

Dmytro Bernadin,

PhD student,

*assistant at the Institute of Pedagogy of
the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*

PSYCHOLOGICAL SAFETY AND ETHICAL REGULATION OF CADET INTERACTION IN UNITED STATES MILITARY ACADEMIES

***Abstract.** The article analyzes psychological safety and ethical regulation of cadets' interaction in US military academies as system-forming factors in the training of future officers. It is substantiated that the effectiveness of military education is determined by the balance between disciplinary requirements and psychological and pedagogical support, which is implemented through managed stress, mentoring and ethical norms of interaction. It is established that the integration of psychological safety and ethical infrastructure contributes to the formation of professional identity, stress resistance and socio-psychological adaptability of cadets.*

***Keywords:** psychological safety, ethics of interaction, US military education, cadets, mentoring, professional identity, emotional stability, ethical culture.*

In the current conditions of transformation of the US military education system, there is an increased attention to the psychological, pedagogical and ethical, and organizational parameters of training future officer cadres. In particular, the psychological safety of cadets and the ethics of interaction in military academies acquire the status of system-forming factors that determine not only the effectiveness of the educational process, but also the quality of the formation of the professional identity of a military specialist [6; 7].

The aforementioned issues are becoming more and more relevant in the context of the growing complexity of the modern military environment, increasing requirements for cognitive flexibility, emotional stability, and the ability to make collective decisions in conditions of high uncertainty. Accordingly, military

education is increasingly viewed as an integrative system for the formation of not only professional, but also psychosocial competencies.

Psychological safety in US military academies can be conceptualized as an integral state of the educational and service environment, within which the possibility of cognitive and behavioral activity of cadets is ensured without the risk of disproportionate socio-psychological sanctions, while maintaining a high level of normative discipline and organizational hierarchy [1].

Unlike civilian educational institutions, in the military context psychological safety does not imply the elimination or minimization of stressors; rather, it is grounded in their deliberate, pedagogically controlled institutionalization as a core mechanism for developing stress resilience and adaptive competence among cadets [7]. Stress, in this framework, is not treated as a disruptive factor but as a functional and necessary component of professional formation, provided that it is systematically calibrated, time-limited, and embedded within a structured learning design. This reflects a shift from a protective model of education toward a developmental-exposure model, where controlled difficulty serves as a catalyst for cognitive, emotional, and behavioral growth.

Analytically, such an approach aligns with the concept of “optimal stress” (or eustress), where performance and learning are enhanced under conditions of moderate, well-regulated pressure. Military academies operationalize this through scenario-based training, simulations, and high-stakes decision-making exercises that replicate the uncertainty and intensity of real-world operations. However, the effectiveness of this model depends on the presence of regulatory safeguards – clear rules, predictable structures, and accessible support systems – that prevent stress from exceeding adaptive thresholds and turning into distress. Thus, psychological safety emerges not from the absence of challenge, but from the predictability, legitimacy, and perceived fairness of the stress-inducing conditions. In this context, psychological safety appears not as a static state of comfort, but as a dynamic, system-level capacity to maintain functional equilibrium between demandingness and support. This equilibrium is achieved through the integration of several

interdependent mechanisms: structured feedback loops, reflective debriefings, mentorship relationships, and institutionalized norms of respectful interaction. These elements enable cadets to process stressful experiences cognitively and emotionally, transforming them into learning resources rather than sources of trauma or disengagement. Without such mediating mechanisms, even pedagogically intended stress can become disorganizing and counterproductive.

Importantly, the perception of safety in such environments is closely linked to legitimacy and trust. Cadets are more likely to interpret stress as meaningful and developmental when they perceive instructors and commanders as competent, fair, and ethically consistent. Conversely, inconsistencies between declared norms and actual practices – such as arbitrary punishment or tolerance of informal coercion – can undermine this perception, reframing stress as unjust and psychologically unsafe. Therefore, ethical regulation and leadership behavior play a constitutive role in sustaining the very conditions under which controlled stress remains pedagogically effective.

Furthermore, this model of psychological safety is inherently relational and context-dependent. It relies on the quality of interpersonal interactions within hierarchical structures, where authority must be exercised not only as control but also as guidance and support. The transformation of hierarchy into a developmental resource requires leaders to possess not only technical and tactical expertise but also pedagogical and emotional competence. In this sense, psychological safety becomes an emergent property of the interaction between institutional design and human factors.

Thus, the defining feature of psychological safety in military education lies in its paradoxical nature: it is achieved not by reducing tension, but by structuring it. The system's effectiveness depends on its ability to continuously calibrate this balance, ensuring that high demands are matched by equally robust support mechanisms. This balance is critically important for military-professional socialization, as it enables cadets to internalize discipline, responsibility, and resilience without compromising their psychological integrity or long-term professional viability.

The ethics of interaction in US military academies represents a normative value complex that regulates permissible forms of communicative, disciplinary and pedagogical interaction in a strictly hierarchical educational environment [5]. Its substantive core is formed by the principles of respect for human dignity, professional responsibility, procedural justice and prevention of abuse of power. At the same time, ethical regulation does not deny subordination relations, but provides for their humanized interpretation, which excludes practices of psychological pressure outside the limits of normatively defined procedures [2]. Thus, the ethics of interaction performs the function of stabilizing the socio-psychological climate of the military-educational environment and acts as a mechanism for preventing deviant forms of pedagogical and managerial behavior.

The formation of psychological safety of cadets is determined by a set of organizational-pedagogical and socio-psychological factors, among which the key place is occupied by institutionalized practices of managed stress, mentoring and team interaction [6]. Managed stress is considered as a pedagogically constructed environment of increased complexity, aimed at the development of cognitive endurance and operational adaptability. Its effectiveness is determined by the presence of clearly regulated mechanisms of reflection and after-action analysis. Mentoring, in turn, performs the function of a compensatory mechanism that provides individualized support for cadets in the process of professional socialization and reduces the risks of maladaptive states [6].

The ethical infrastructure of the US military academies is aimed at minimizing the risks of destructive socio-psychological phenomena, in particular bullying, excessive authoritarianism and informal violence. In this context, the principle of collective ethical responsibility acquires special importance, according to which each participant in the educational process acts not only as an object, but also as a subject of ethical regulation of the environment [2]. This approach ensures the institutional consolidation of the norms of professional mutual respect and contributes to the formation of a stable ethical culture of the military organization.

Despite the institutionally established mechanisms of regulation, the US military education system is characterized by a number of structural tensions associated with the need to simultaneously ensure a high level of disciplinary control and meaningful psychological support for cadets [7]. This dual imperative generates a persistent functional contradiction: on the one hand, strict hierarchy, standardization, and compliance are essential for operational readiness; on the other hand, modern military effectiveness increasingly depends on initiative, critical thinking, and psychological resilience, which require a supportive and development-oriented environment. As a result, educational institutions must continuously calibrate the boundary between coercive regulation and pedagogical facilitation.

The main problem areas include the risks of professional burnout, asymmetry of power relations, and the difficulty of implementing an individualized approach under conditions of mass training. Burnout risks are intensified by prolonged exposure to controlled stress, high performance expectations, and limited recovery time, especially when reflective and support mechanisms are insufficiently integrated into training cycles. Power asymmetry, inherent in military hierarchy, may lead to the normalization of excessive control or, in some cases, the emergence of informal practices that undermine officially declared ethical standards. At the same time, large cohort sizes and rigid curricula constrain instructors' ability to adapt learning trajectories to individual cognitive styles, emotional needs, and prior experiences of cadets.

An additional complicating factor is the growing cultural and social heterogeneity of the cadet population, which introduces both opportunities and challenges. While diversity enhances collective problem-solving capacity and intercultural competence, it also requires a higher level of pedagogical sensitivity to differences in communication styles, value systems, and stress responses. In this context, insufficient intercultural competence among instructors or cadet leaders can exacerbate misunderstandings, reduce group cohesion, and weaken perceptions of fairness and psychological safety.

Analytically, these tensions can be interpreted as manifestations of a broader systemic transformation of military education – from a predominantly disciplinary model toward a hybrid paradigm that integrates elements of human-centered leadership development. This transition necessitates not only formal regulatory frameworks but also the development of informal institutional cultures that legitimize support, dialogue, and ethical reflexivity. Therefore, the sustainability of the system depends on its capacity to institutionalize feedback loops, strengthen mentorship structures, and embed ethical leadership practices at all levels of interaction.

Therefore, psychological safety and ethics of interaction in US military academies constitute an interconnected system of regulatory and support mechanisms aimed at ensuring effective professional training of officer personnel. Their integration into the educational process provides a functional combination of high disciplinary requirements with the need to maintain psycho-emotional stability of cadets, which is a determining condition for the formation of a modern military professional.

References

1. Edmondson A. Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly*. 1999. Vol. 44, № 2. P. 350–383.
2. Hannah S. T., & Sowden W. J. Leadership in the profession of arms. *The Oxford handbook of leadership* / M. G. Rumsey (eEd.). Oxford University Press, 2013. P. 291–310.
3. Goleman D. *Emotional Intelligence*. New York : Bantam Books, 1995. 368 p.
4. Tinto V. *Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition* (2nd ed.). Chicago, IL : University of Chicago Press, 1994. 296 p. DOI : <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226922461.001.0001>
5. U.S. Department of Defense. *ETHICS AND STANDARDS OF CONDUCT*. Washington, DC, 2024. URL : <https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodd/550007p2.pdf>

6. Wong L., Gerras S. Lying to ourselves: dishonesty in the Army profession. Carlisle : U.S. Army War College, 2015. 35 p. URL : <https://www.files.ethz.ch/isn/188367/pub1250.pdf>

7. Winslow D. Rites of passage and group bonding in the Canadian airborne. *Armed Forces & Society*. 1999. Vol. 25. P. 429–457. DOI : <https://doi.org/10.1177/0095327X9902500305>

Oleksandra Bondarenko,

PhD in Educational and Pedagogical Sciences,

Associate Professor of the Department of English for Humanities 3,

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”,

Kyiv, Ukraine

PSYCHOLOGICAL SAFETY AND ETHICS OF INTERACTION IN A MODERN HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Abstract. *The article examines the transformation of the higher education system in the context of globalization and digitalization with an emphasis on the importance of psychological safety and ethics of interaction. Their role as key factors in the formation of an effective educational environment, the development of students' personalities and ensuring academic integrity is substantiated. The main challenges are identified and systemic approaches to creating a safe and ethically oriented educational space are outlined.*

Keywords: *psychological safety, ethics of interaction, higher education, educational environment, academic integrity, digitalization of education, tolerance.*

In the 21st century, the higher education system is undergoing significant transformations associated with globalization, digitalization, and changing

educational paradigms [5; 6]. In these conditions, the issues of psychological safety and ethics of interaction become particularly relevant, determining not only the effectiveness of the educational process, but also the general well-being of all its participants [1]. A modern higher education institution functions as a complex socio-psychological system within which professional competencies, social skills, and personal qualities of students are formed [6]. The problem of psychological safety is closely related to the quality of the educational environment, while the ethics of interaction serves as the normative basis for interpersonal relationships [3]. Their harmonious combination creates conditions for personality development, the formation of critical thinking, and ensuring academic integrity. Psychological safety in a higher education institution is considered as a state of the educational environment in which its participants can freely express their thoughts, ideas, ask questions and admit mistakes without fear of negative consequences or condemnation [1; 2]. It implies the absence of psychological pressure, discrimination, bullying and other forms of destructive interaction.

Ensuring psychological safety contributes to increasing academic performance, developing students' creative potential and forming trusting relationships between participants in the educational process [1; 6]. It also has a positive effect on motivation for learning and the level of student involvement [4]. A special role in creating such an environment is played by the teacher, who must not only transfer knowledge, but also maintain an open dialogue, demonstrate respect for students' opinions and promote their self-realization [2; 3].

The ethics of interaction in a modern higher education institution is based not only on the declarative recognition of the principles of humanism, respect for the individual, tolerance, justice and academic integrity, but also on their real institutionalization in everyday practices of the educational process. These principles form the value basis of an educational environment in which each participant (student, teacher or representative of the administration) is considered an autonomous, respectable person with the right to self-expression, protection of one's own dignity and equal access to educational opportunities.

From an analytical point of view, the ethics of interaction performs a regulatory, normative and integrative function. The regulatory function is manifested in the establishment of clear rules of conduct that define the boundaries of what is permissible in communication, assessment and conflict resolution. The normative function ensures the formation of standards of professional and academic behavior, in particular through policies of academic integrity that provide for the prevention of plagiarism, falsification of results or unfair assessment. The integrative function contributes to the creation of an environment of trust where different social and cultural groups can interact effectively. The principle of justice, which is manifested in the transparency of assessment procedures, equality of learning conditions and impartiality of decision-making, acquires particular importance. In this context, the ethics of interaction also acts as a tool for preventing discrimination, bullying and abuse of power. At the same time, tolerance as a component of the ethical system implies the recognition of diversity of opinions, cultural identities and styles of thinking, which is critically important in the globalized educational space.

No less important is the aspect of communicative ethics, which covers both formal (academic discussions, lectures, assessments) and informal (daily communication) interactions. The quality of this communication directly affects the effectiveness of the educational process, the level of student motivation, and the general psychological climate in the institution. Thus, the ethics of interaction in a higher education institution is a complex multidimensional system that not only regulates behavior, but also forms the culture of the academic environment, promotes the development of critical thinking, responsibility, and mutual trust between all participants in the educational process.

Important components of the ethics of interaction are correctness in communication, non-discrimination, responsibility for the results of one's own activities, and honesty in teaching and scientific work. Adherence to these principles forms a positive moral and psychological climate in an educational institution [2]. In the current conditions of digitalization of education, ethical norms also extend to

online communication, which requires compliance with digital etiquette, respect for privacy and prevention of cyberbullying [4; 5].

Despite the awareness of the importance of psychological safety, modern higher education institutions face a number of challenges. One of the key ones is the increase in the level of stress among students caused by high academic workload, competition and the need to combine study with work [4; 5].

Another important factor is the internationalization of education, which leads to cultural diversity in the academic environment. On the one hand, this enriches the educational process, and on the other hand, it can create difficulties in communication and mutual understanding [6].

The digitalization of education also has a dual impact: it expands access to knowledge, but at the same time it can reduce the level of interpersonal interaction and the sense of belonging to the academic community [3]. The lack of live communication sometimes leads to a decrease in the level of trust and psychological comfort [1].

Effective psychological safety requires a systemic approach that encompasses the organizational, pedagogical, and psychological levels [1; 2]. Such an approach should be based on the principles of humanistic pedagogy, where the student is considered an active subject of learning, not just an object of influence.

At the organizational level, it is important to implement clear policies on non-discrimination, academic integrity, and combating bullying. It is also necessary to create psychological support services for students [4]. At the same time, it is worth ensuring transparency of rules and procedures so that each participant in the educational process understands their rights and responsibilities. The administration of the educational institution should regularly assess the educational environment for the safety and well-being of students.

At the pedagogical level, it is advisable to use interactive teaching methods that promote active participation of students in the educational process [6]. Teachers should create an atmosphere of trust, encourage the expression of different points of view, and support students in the learning process [2]. Particular attention should be

paid to individualizing learning, taking into account the educational needs and capabilities of students. Using formative assessment helps to focus on progress, not just on the result.

At the psychological level, it is important to develop emotional intelligence, communication skills and a culture of mutual respect [4]. The formation of a tolerant attitude towards mistakes as a natural part of learning helps to reduce anxiety and increase students' confidence [1]. It is also important to teach students self-regulation and stress management skills, which increases their resilience to educational challenges. Separately, it is worth noting the problem of bullying and psychological pressure, which can manifest itself both in the student environment and in the interaction between a teacher and a student/students. This negatively affects the motivation to study and the psycho-emotional state of students [3]. Psychological support should be accessible, unobtrusive and focused on the needs of the individual.

Feedback also plays a significant role, which should be constructive, timely and aimed at development, rather than criticizing the individual [6]. Effective feedback involves a dialogue between the teacher and the student, which promotes reflection and awareness of one's own educational progress. It should emphasize strengths and provide clear recommendations for further improvement.

Therefore, psychological safety and ethics of interaction are key components of the effective functioning of a modern higher education institution. They provide a favorable educational environment in which students can fully develop, realize their potential and form professional competencies. In modern conditions, these issues require constant attention and improvement, since changes in society, technologies and educational approaches put forward new requirements for the organization of the educational process. Ensuring psychological safety and compliance with ethical norms is a shared responsibility of all participants in the educational process and an important condition for improving the quality of higher education.

References

1. Edmondson A. Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly*. 1999. Vol. 44, № 2. P. 350–383.

2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К. : Либідь, 2003. 280 с.
3. Bandura A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1977. 247 p.
4. OECD. Students' Well-Being in Higher Education. Paris : OECD Publishing, 2021. URL : <https://www.oecd.org/en/topics/students-well-being.html>
5. UNESCO. Reimagining our futures together: A new social contract for education. Paris : UNESCO, 2021. URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707>
6. Tinto V. Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition. Chicago : University of Chicago Press, 2012. 320 p.

Svitlana Fedorenko,

*Doctor of Science in Pedagogy, Professor,
Professor of the Department of Philology and Translation,
Kyiv National University of Technologies and Design*

ROLE OF CARE ETHICS THEORY IN MODERN HIGHER EDUCATION

***Abstract.** The article highlights the theory of the ethics of care and its role in the transformation of modern higher education in the context of digitalization, globalization and the growth of psychological stress on students. The transition from a normative-control educational model to a relational-oriented one, centered on relationships, trust and individualization of the educational process, is considered. It is noted that the implementation of the ethics of care contributes to the humanization of the educational environment and increases the effectiveness of professional training of higher education applicants.*

Keywords: *ethics of care, higher education, educational process, humanization of education, pedagogical interaction.*

Modern higher education is undergoing a complex transformation that includes digitalization, globalization, increased academic competition, and growing psychological stress on students. In these conditions, the limitations of traditional rational-normative models of organizing the educational process, primarily focused on control, standardization, and measurement of results, are becoming increasingly evident. Instead, there is a growing need for approaches that take into account the emotional, relational, and value dimensions of education.

In this context, the ethics of care, the conceptual foundations of which were formulated in the works of C. Gilligan [1] and N. Noddings [2; 3], acquires special importance. In particular, C. Gilligan [1] emphasizes the importance of the contextuality of moral thinking and interdependence in the formation of ethical decisions, offering an alternative to dominant abstract-universalist models of morality. Analytically, this approach challenges the notion of morality as a system of immutable rules and instead proposes understanding it as a process of interpreting specific life situations in which relationships, personal experience, and social context are crucial. This perspective shifts the focus from the principle of formal equality to sensitivity toward the differences and needs of individuals, which is especially important in educational interactions where standardized approaches often overlook students' unique characteristics.

In turn, N. Noddings [2] develops the idea of ethics as a relationship of care, where the central element is not a rule but a concrete interaction between people. From an analytical point of view, this implies a transition from normative ethics to relational ethics, in which morality is not independent of interaction but is formed through the process of encountering the Other. Such a model assumes that ethical action is not a mechanical application of general principles but the result of attentive perception of another person's needs and a responsible response to them.

In a pedagogical context, this creates a basis for rethinking the role of the teacher as a subject who not only evaluates but also emotionally and cognitively engages in the student's learning process. The ethics of care, as a theoretical direction of modern moral philosophy, emerges as a critique of traditional ethical approaches focused on abstract principles of justice. C. Gilligan [1] argues that moral thinking has multiple forms, one of which is grounded in care, responsibility, and relational context rather than solely in formal equality. Analytically, this highlights that universalist models of ethics often abstract from the real social conditions in which decisions are made, whereas the ethics of care returns morality to the realm of concrete experience. This is particularly relevant in education, where standardized requirements may conflict with individual developmental trajectories of students.

Developing the abovementioned idea, N. Noddings in "Caring: A Relational Approach to Ethics and Moral Education" defines care as a basic ethical attitude that is realized in specific interpersonal relationships, where one party responds to the needs of another [2]. From an analytical perspective, this means that moral action acquires a procedural character and depends on the quality of mutual perception and communication. In the pedagogical dimension, this transforms the educational process into a space of mutual influence, where learning occurs not only through the transfer of knowledge, but through the construction of relationships of trust, support and responsibility. Thus, education appears as an ethically saturated practice, and not only as an instrumental activity. In the work "The Challenge to Care in Schools", N. Noddings emphasizes that educational institutions should be organized in such a way that care is not a random individual practice, but becomes a structural principle of the functioning of a school or university [3]. This is particularly important for higher education, where institutional mechanisms often dominate the interpersonal dimension of interaction. Analytically, this means the need to institutionalize care as a systemic element of educational policy, which involves not only the ethical sensitivity of individual teachers, but also the creation of organizational conditions that support empathetic pedagogical practice. In this approach, care ceases to be an individual moral option and becomes a structural principle of the functioning of the

educational system. In modern higher education, the ethics of care performs the function of rethinking the interaction between the main participants in the educational process. If the traditional model of education is focused on standardized results, then the approach based on the ideas of C. Gilligan and N. Noddings shifts the emphasis to the quality of relationships and the learning process as a space for personal development. In this context, the teacher ceases to be just a translator of knowledge and appears as a subject of responsible care. As N. Noddings notes, pedagogical interaction should be based on the principle of “encounter” (engrossment and motivational displacement), when the teacher is able to emotionally and cognitively engage in the student’s situation [2]. This creates the prerequisites for a deeper understanding of the educational needs of students.

In this context, the educational process acquires an individualized character, where not only the results of the assessment but also the dynamics of the student’s development become important. This involves the use of mentoring, dialogic forms of learning and regular feedback, which is not of a control but of a supportive nature.

Despite the significant humanistic potential, the implementation of the ethics of care in higher education faces a number of systemic challenges. One of them is institutional inertia, which retains the priority of formalized performance indicators over the qualitative characteristics of educational interaction.

Another challenge is the risk of reducing the ethics of care to superficial “psychologism”, when the emphasis on support can be replaced by a decrease in academic requirements. In this context, it is important to take into account the position of Noddings, who emphasizes that caring does not mean the rejection of demandingness, but implies its ethically justified form [2].

The ethics of caring, formed in the works of C. Gilligan and N. Noddings, is an important theoretical basis for rethinking modern higher education. It allows you to move from a normative-control model to a relational-oriented educational paradigm, centered on relationships, trust and responsibility.

Its integration into higher education contributes to the formation of a more humanistic, psychologically safe and individualized educational environment. At the

same time, the effective implementation of this approach requires institutional changes, the development of pedagogical culture and a rethinking of the role of the teacher as a carrier not only of knowledge, but also of the ethics of professional care.

References

1. Gilligan C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development. Cambridge : Harvard University Press, 1982. 216 p.
2. Noddings N. Caring: A Relational Approach to Ethics and Moral Education. Berkeley : University of California Press, 2013. 256 p.
3. Noddings N. The Challenge to Care in Schools. – New York : Teachers College Press, 2005. 191 p.

Liudmyla Matsuk,

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Department of Theory and

Methods of Preschool and Special Education,

Vasyl Stefanyk Carpathian National University

THEORETICAL FOUNDATIONS OF PSYCHOLOGICAL SAFETY AND ETHICS OF INTERACTION IN THE TRAINING OF FUTURE EARLY CHILDHOOD EDUCATION SPECIALISTS IN THE USA

***Abstract.** The article analyzes the role of psychological safety and ethics of interaction in the system of training future specialists in preschool education in the USA. It is substantiated that a psychologically safe educational environment and normative and value principles of professional ethics are interrelated conditions for the effective professional development of teachers. It is stated that their integration contributes to the development of reflexivity, emotional maturity and pedagogical responsibility of future educators.*

Keywords: *psychological safety, ethics of interaction, preschool education, teacher training, professional competence, USA, reflection, socio-emotional development.*

The modern system of training preschool education specialists in the USA is under the influence of profound social, pedagogical and cultural transformations. The growing attention to early childhood as a critical period of personality development leads to increased requirements for the professional competence of teachers, their emotional maturity and ethical responsibility. In this context, the issues of psychological safety of the educational environment and the ethics of interaction are of particular relevance, which determine not only the quality of training of future educators, but also the nature of their further professional activities.

The American model of training preschool teachers is increasingly oriented towards the integration of academic training, practical training and socio-emotional development. This involves the formation of such learning conditions in which students can not only acquire professional knowledge, but also safely develop their own pedagogical identities through interaction, reflection and practical experience.

The concept of psychological safety in the educational environment is considered a key condition for effective learning and professional development. The study by A. E. Shafer, S. B. Wanless, D. Winters, M. I. Swartz [3] emphasizes that psychological safety in early childhood education is a determining factor in teachers' engagement, motivation, and willingness to implement innovative practices. The authors emphasize that an environment in which teachers are not afraid of mistakes, criticism, or social condemnation contributes to deeper professional learning and effective implementation of educational programs [3].

It should be noted that psychological safety is not limited to emotional comfort. It involves a balance between high professional demands and the presence of support structures that allow future professionals to work constructively with errors, uncertainty, and complex pedagogical situations. Thus, psychological safety is a

systemic characteristic of the educational environment, not just an individual experience.

An important regulatory mechanism in the training of educators in the USA is the National Association for the Education of Young Children (NAEYC) Code of Ethical Conduct, which defines the basic principles of professional interaction in the field of early childhood [2]. The document emphasizes respect for the dignity of the child, the professional responsibility of educators, honesty in interaction with families and colleagues, as well as the need to maintain a safe and inclusive educational environment.

From an analytical point of view, the ethics of interaction in this context performs not only a normative, but also a formative function. It affects the formation of the professional identity of future educators, setting the framework of acceptable behavior and defining standards of professional communication. It is important that ethical norms in preschool education in the USA are considered not as an external control mechanism, but as an internally accepted system of values that regulates pedagogical practice.

In the context of training future specialists in preschool education, psychological safety acquires special importance as a condition for effective professional development. A. E. Shafer et al.'s research [3] demonstrates that learning environments with a high level of psychological safety contribute to increased student engagement, development of their reflexivity, and readiness for innovative pedagogical activities.

Analytically, this allows us to consider psychological safety as an integrative characteristic of the educational process, which includes the quality of interaction between teachers and students, the style of pedagogical leadership, and the presence of support mechanisms in the learning environment. The lack of psychological safety, on the contrary, can lead to a decrease in motivation, formal assimilation of knowledge, and risk avoidance in professional practice.

In this context, the approach implemented in “The Incredible Years” program (<https://www.incredibleyears.com/>) is important, which is a comprehensive evidence-

based system of training and support for teachers, parents, and young children. The program was designed to prevent and correct behavioral difficulties in children, as well as to increase the professional competence of educators through structured training and behavioral interventions [4]. A key feature of the program is its multi-level structure, which encompasses three interrelated components: teacher training, work with parents, and direct support for children. In the training of educators, the emphasis is on developing skills in positive behavior management, effective communication with children, building an emotionally supportive environment, and preventing destructive forms of interaction in the group.

From an analytical perspective, “The Incredible Years” program demonstrates the shift in the contemporary paradigm of preschool education in the United States from a purely instructional model to an integrative one, where the professional training of a teacher includes not only a cognitive component (knowledge of methods and programs), but also an emotional-behavioral component (self-regulation, empathy, stress management) and a social component (partnership with parents, team interaction). This approach allows for the formation of sustainable professional competencies in future educators that directly affect the quality of the educational process in preschool institutions. The program is based on the principle of modeling effective pedagogical behavior and active training of skills in a safe environment, which promotes the gradual transfer of acquired strategies into real educational practice. As a result, the integration of emotional, behavioral and cognitive components of learning provides a more holistic training of preschool education specialists, focused on the development of the child and supporting his or her socio-emotional well-being.

An important aspect of teacher training is the development of moral thinking and the ability to ethical reflection. Moral judgment in the context of education for sustainable development does not always require direct discussion of complex ethical issues, but is formed through everyday interaction practices and pedagogical decisions [1]. This allows considering ethics not as a separate discipline, but as an integrated component of the professional activity of the educator. In such a

perspective, moral thinking is developed through practice, dialogue and reflection, which is especially important for preschool education, where the teacher constantly makes ethical decisions in interaction with children, parents and colleagues.

Analytical consideration of the modern system of training of educators in the USA allows us to conclude about the close relationship between psychological safety and ethics of professional interaction. Psychological safety creates conditions for open learning, reflection and professional development, while ethics of interaction determines the normative framework of this process. In combination, these two components form a holistic model of training of a specialist in preschool education, in which professional competence is inextricably linked with emotional maturity, the ability to empathy and responsible decision-making. Such integration allows us to avoid the reduction of pedagogical training to a purely technical or instrumental level.

To conclude, psychological safety and ethics of interaction are key system-forming components of training of future specialists in preschool education in the USA. They provide a balance between academic requirements and a supportive educational environment, contributing to the formation of professionally mature, emotionally stable and ethically responsible teachers. The analysis shows that effective teacher training requires not only the acquisition of methodological knowledge, but also the development of the ability to reflect, empathize, and make moral judgments. In this context, psychological safety and ethics of interaction are not additional elements, but fundamental conditions for high-quality professional education in the field of preschool education.

References

1. Audley S., Ginsburg J. L., Furlong C. We Don't Always Have to Be Talking about It: Moral Reasoning in US Early Childhood Education for Sustainable Development. *Sustainability*. 2024. Vol. 16, № 17. 7774. DOI : <https://doi.org/10.3390/su16177774>
2. NAEYC. Code of ethical conduct and statement of commitment. NAEYC, 2011. URL : <https://www.naeyc.org/sites/default/files/globally->

shared/downloads/PDFs/resources/positionstatements/Ethics%20Position%20Statement2011_09202013update.pdf.

3. Shafer A. E., Wanless S. B., Winters D., Swartz M. I. Psychological safety in early childhood education. *Child & Youth Services*. 2026. P. 1–33.

4. Webster-Stratton C., Reid M. J. The Incredible Years parents, teachers, and children training series: A multifaceted treatment approach for young children with conduct problems. *Evidence-based psychotherapies for children and adolescents* / J. R. Weisz & A. E. Kazdin (eds.). The Guilford Press, 2018. P. 122–141.

СЕКЦІЯ 4.
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ БІОЕТИЧНИХ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ
ПІДХОДІВ В ОСВІТНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ

Любов Барна,
к. п. н., доцент
доцент кафедри загальної біології
та методики навчання природничих дисциплін
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИЙ ПІДХІД ЯК ПРІОРИТЕТ СУЧАСНОЇ
ОСВІТИ: ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У контексті трансформації освітньої системи України та сучасних соціальних викликів, зокрема пов'язаних із воєнним станом, особливої ваги набуває впровадження здоров'язбережувального підходу в освітню діяльність. Його ефективність визначається використанням відповідних педагогічних технологій, створенням безпечного освітнього середовища та належною підготовкою педагогічних працівників.

Ключові слова. Освіта, здоров'язбережувальні технології, безпечне освітнє середовище, здобувачі освіти, педагоги.

Однією з ключових компетентностей Нової української школи є «екологічна грамотність і здорове життя, уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя» [1, с. 12]. У сучасних умовах реформування системи освіти України, соціальних викликів, пов'язаних з воєнним станом, дистанційним навчанням, широкою цифровізацією особливого

значення набуває проблема збереження та зміцнення здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

Результати наукових досліджень засвідчують негативні тенденції у стані здоров'я молоді в Україні, що зумовлені малорухливим способом життя, незбалансованим харчуванням та поширенням шкідливих звичок. За наявними даними, лише незначна частка випускників закладів загальної середньої освіти може вважатися практично здоровою, що свідчить про стійку тенденцію до погіршення показників здоров'я молодого покоління [2].

Водночас, за інформацією ЮНІСЕФ, унаслідок воєнних дій 5 мільйонів українських дітей в Україні потребують психологічної підтримки [4]. Серед найбільш поширених проблем – посттравматичний стресовий розлад, тривожні та депресивні стани, а також порушення поведінки та розвитку.

Зазначені фактори обумовлюють необхідність посилення уваги до здоров'язбережувального підходу як одного з ключових напрямів модернізації освіти. У сучасному освітньому дискурсі зазначений підхід трактується як інтегративна система умов і практик, спрямованих не лише на збереження, а й активне формування культури здоров'я здобувачів освіти. Його доцільно розглядати як цілісну систему організаційних, дидактичних і соціально-психологічних умов, спрямованих на підтримку та зміцнення фізичного, психічного і соціального добробуту здобувачів освіти. Реалізація цього підходу передбачає інтеграцію здоров'язбережувальних практик у всі компоненти освітнього процесу – зміст, методи навчання, форми організації освітнього процесу та освітнє середовище загалом. Водночас поняття здоров'язбережувальних технологій охоплює різні напрями діяльності закладу освіти, орієнтовані на формування культури здоров'я [3].

Базовими засадами впровадження зазначеного підходу є визнання пріоритету здоров'я, орієнтація на особистість здобувача освіти, формування системи знань і навичок щодо збереження здоров'я, розвиток мотивації до здорового способу життя, створення безпечного й екологічно сприятливого

освітнього середовища а також активна популяризація у закладі освіти здорового способу життя.

Успішна реалізація здоров'язбережувального підходу є можливою за дотримання певних умов:

- по-перше, створення безпечного освітнього середовища, яке відповідає санітарно-гігієнічним та безпековим вимогам;
- по-друге, педагогічний супровід освітнього процесу, який передбачає раціональне планування навчального навантаження, врахування вікових особливостей здобувачів освіти та підтримку їхнього фізичного й психоемоційного стану, використання організаційно-педагогічних здоров'язбережувальних технологій;
- по-третє, впровадження технологій, спрямованих на зміцнення здоров'я, зокрема арттерапії, зорової гімнастики, технологій, що базуються на руховій активності тощо;
- по-четверте, систематичний моніторинг стану здоров'я здобувачів освіти;
- по-п'яте, забезпечення партнерської взаємодії між закладами освіти, сім'єю та громадою в питаннях здоров'язбереження.

Суттєву роль відіграють організаційно-педагогічні аспекти, що реалізуються безпосередньо під час навчальних занять. Йдеться, зокрема, про оптимізацію темпу і структури уроку, чергування різних видів діяльності, використання багатоканального подання інформації, застосування диференційованого підходу, створення ситуацій успіху та формування позитивного психологічного клімату. Такі підходи сприяють зниженню перевантаження та запобіганню психоемоційній напрузі.

Ключовою фігурою у впровадженні здоров'язбережувального підходу залишається педагог, який має володіти відповідною професійною компетентністю, демонструвати приклад відповідальної поведінки щодо власного здоров'я та інтегрувати здоров'язбережувальні практики у професійну

діяльність. У цьому контексті особливого значення набуває якісна підготовка майбутніх учителів, зокрема природничого профілю.

З огляду на зазначене, закладам вищої освіти доцільно оновлювати зміст освітніх програм, посилюючи їх здоров'язбережувальну складову. Водночас важливо передбачити відповідні тематичні модулі у програмах підвищення кваліфікації педагогічних працівників, що реалізуються центрами професійного розвитку.

На нашу думку, в умовах воєнного стану здоров'язбережувальний підхід набуває не лише педагогічного, а й соціально-психологічного значення. Важливим чинником його реалізації є системність впровадження відповідних технологій, створення сприятливого освітнього середовища і відповідна підготовленість педагогів. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці інноваційних моделей інтеграції здоров'язбережувальних практик у систему професійної підготовки майбутніх учителів.

Список використаних джерел

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Електронний ресурс. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 04.05.2026).
2. Свиридчук О.В. Здоров'язбережувальне середовище як засіб становлення особистості / *Андрогогічний вісник: Наукове електронне періодичне видання*. Випуск 5. 2014. С. 139-145.
3. Технології здоров'язбереження: теорія і практика / За заг. ред. Л. М. Рибалко. Електронний ресурс. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/files/original/14/9633/752ff161112580f85366f77dfca504a2ce3283fa.pdf> (дата звернення 05.05.2026 р.).
4. UNICEF. Children in Ukraine at heightened risk of mental health issues. 2023. Електронний ресурс. URL: <https://www.unicef.org/ukraine> (дата звернення 06.05.2026 р.).

Лілія Куцоконь,

*старший викладач кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії
Рівненський державний гуманітарний університет*

Тетяна Гусаковська,

*старший викладач кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії
Рівненський державний гуманітарний університет*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ БІОЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ГАЛУЗІ БІОЛОГІЇ В УМОВАХ ПАРАДИГМИ СТІЙКОСТІ

Анотація. У роботі обґрунтовано необхідність впровадження біоетичних підходів у процес підготовки фахівців-біологів у контексті сучасної парадигми стійкого розвитку. Актуальність теми зумовлена стрімким розвитком біотехнологій, генної інженерії та необхідністю вирішення глобальних екологічних проблем, що вимагає від фахівців не лише високого рівня професійних знань, а й сформованої етичної відповідальності за результати своєї діяльності.

Ключові слова: біоетика, парадигма стійкості, підготовка біологів, етична відповідальність, сталий розвиток, професійна етика.

Стрімкий розвиток біотехнологій, генної інженерії та екологічні виклики сучасності вимагають від фахівців-біологів не лише високого рівня теоретичної підготовки, а й сформованої етичної відповідальності.

Трансформація класичної біологічної освіти в інструмент формування екоцентричного світогляду базується на переході від антропоцентризму (природа для людини) до екоцентризму (людина — частина природи). Парадигма стійкості перетворює біологію з описової науки на ціннісно-орієнтовану.

Освіта біологів має базуватися на принципах, що поєднують збереження природи, біоетичну відповідальність та соціальну справедливість (здоров'я людини + здоров'я екосистеми).

Впровадження біоетики в освіту стає фундаментом для забезпечення «стійкості» (resilience) як окремого науковця, так і біосфери в цілому. Мета дослідження — обґрунтувати необхідність та визначити ключові вектори імплементації біоетичних норм у процес підготовки фахівців спеціальності «Біологія та біохімія».

В умовах парадигми стійкості біоетична підготовка виступає як інструмент мінімізації ризиків при втручанні в живі системи. Здобувач вищої освіти має усвідомлювати, що будь-яка інновація повинна оцінюватися через призму її впливу на стабільність екосистем. [1, с. 56]

Ключовим аспектом імплементації є впровадження принципів 3R (Replacement, Reduction, Refinement) в наукових дослідженнях та освіті. Принцип 3R — це золотий стандарт гуманного поводження з лабораторними тваринами, спрямований на мінімізацію їхніх страждань та оптимізацію наукових досліджень.

Розглянемо основні складові принципу 3R [3, с. 171]:

1. Replacement (Заміщення). Використання альтернативних методів замість живих хребетних тварин всюди, де це можливо. Наприклад, комп'ютерне моделювання (*in silico*), робота з культурами клітин і тканин (*in vitro*), використання нижчих організмів (бактерії, грибів) або манекенів для навчання.

2. Reduction (Скорочення). Отримання порівнюваних обсягів інформації від меншої кількості тварин або отримання більшої кількості даних від тієї ж кількості особин. Цей принцип включає статистичне планування експерименту, використання однорідних за генетикою та віком груп, а також обмін даними між лабораторіями, щоб уникнути дублювання тестів.

3. Refinement (Удосконалення). Покращення умов утримання та проведення процедур для мінімізації болю та стресу у тварин, які все ж задіяні в експерименті. Цей принцип базується на використанні адекватної анестезії та

знеболення, навчання персоналу делікатному поводженню та встановлення «гуманних кінцевих точок» (припинення експерименту до настання сильних страждань тварини).

Впровадження 3R не лише відповідає етичним нормам біоетики, а й підвищує якість наукових даних. Тварина в стані стресу має змінений гормональний фон і метаболізм, що може призвести до хибних результатів дослідження.

В контексті підготовки біологів та імплементації біоетики в освітній процес ми виділили кілька ключових рівнів формування професійних вмінь і навичок:

Світоглядно-теоретичний рівень (Фундаментальний) - включає формування етичної свідомості та розуміння парадигми стійкості, розуміння філософських концепцій: біоцентризму, екоцентризму та відповідальності за життя у всіх його проявах.

Змістовно-процесуальний рівень (Навчальний) - базується на інтеграції біоетичних модулів безпосередньо у фахові дисципліни (генетику, зоологію, фізіологію, цитологію), опануванні нормативно-правових баз (міжнародні конвенції, закони про захист тварин, правила біобезпеки).

Методично-технологічний рівень (Прикладний) - ґрунтується на впровадженні принципу 3R у лабораторну практику, а саме заміні реальних об'єктів віртуальними симуляціями, використанням альтернативних моделей (культури клітин замість організмів).

Професійно-діяльнісний рівень (Результативний) - базується на готовності майбутнього фахівця самостійно приймати етичні рішення в польових та лабораторних дослідженнях, що сприяє розвитку "етичного фільтра" при плануванні експериментів, де наукова доцільність співвідноситься з моральними нормами.

Парадигма стійкості (Sustainability Paradigm) в освіті біологів — це не просто збереження довкілля, а цілісний підхід, де наукова діяльність

розглядається через призму довгострокового виживання та процвітання біосфери.[2, с. 69]

У навчанні майбутніх біологів вона базується на трьох ключових ідеях:

1. *Системне мислення*: Розуміння того, що будь-яке біологічне втручання (від генної інженерії до польових досліджень) має «ефект доміно». здобувач вищої освіти вчиться бачити не лише безпосередній результат експерименту, а й його віддалені наслідки для екосистеми.

2. *Етична відповідальність перед майбутнім*: Це перехід від антропоцентризму (все для людини) до біоцентризму. Парадигма стійкості вимагає від біолога приймати рішення, які не обмежують можливості майбутніх поколінь користуватися біорізноманіттям планети.

3. *Превентивний підхід (Принцип обережності)*: Якщо наслідки впровадження нової біотехнології є непередбачуваними, етичніше відмовитися від неї або діяти максимально обережно. Це критично для тем ГМО, синтетичної біології та кліматичних маніпуляцій.

Імплементація цих складових у навчальний процес дозволяє перейти від простого «заучування правил» до формування культури біобезпеки. Біоетика не повинна обмежуватися окремим курсом. Її принципи мають бути інтегровані в профільні дисципліни: генетику, мікробіологію, зоологію та фізіологію. Це дозволяє здобувачам вищої освіти аналізувати конкретні кейси (наприклад, редагування геному) безпосередньо під час вивчення теоретичних модулів .

Імплементація біоетичних підходів в освітній процес — це не просто формальне виконання міжнародних стандартів, а стратегічне завдання для підготовки нової генерації біологів. Це забезпечує моральну стійкість фахівця перед викликами майбутнього та гарантує етичну безпеку біологічних досліджень.

Список використаних джерел.

1. Біоетика: від теорії до практики. Київ : ВД «Авіцена», 2021. 144 с.

2. Чешко В. Генетика, біоетика, політика: коеволюція культурно-психологічних парадигм сучасної цивілізації // Практична філософія. 2001. № 4.С. 44-71.

3. Biletska, H., Ivantsiv, O., Nazarko, I., Stepanyuk, A., Kazanishena, N., Liutko, N., Hrytsai, N., & Sopivnyk, R. (2025). Formation of Bioethical Knowledge in Adolescents during Their Biology Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 17(3), 158-176. <https://doi.org/10.18662/rrem/17.3/1017>

Олег Огірко,

доктор філософії, доцент,

доцент кафедри філософії та педагогіки

Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені Степана Гжицького

БІОЕТИКА ТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ПІДХОДИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Викладання предмету “Біоетика” у вищих навчальних закладах зумовлене: загальною кризою моральних цінностей, наслідком якої є непошана до людського життя; процесом дехристиянізації особистого і суспільного життя; розповсюдженням концепції абсолютної свободи індивіда; проникненням в суспільну ментальність так званої “культури смерті”; духовною кризою, якої зазнала Україна внаслідок недавнього масового атеїзму, бездуховного виховання на державному, політичному, побутовому рівнях; потребою підготовки працівників органів і установ охорони здоров'я, студентів, які б у душі християнської любові, високої гуманності, моральності були б готовими до пожертви в ім'я хворих та співчуття в їхньому терпінні та стражданні.

Наголошено, що життя – це найцінніший Божий дар людині, яке пов'язане з інтеграційними функціями організму. Запереченням дару життя є вбивство, аборт, самогубство, евтаназія.

Ключові слова. Біоетика, здоров'я, життя, християнська етика, цінності.

Біоетика, як наука, що захищає людське життя від моменту зачаття аж до природної смерті, вивчає моральність людської поведінки в біологічно-медичній галузі, а також охороні здоров'я, показує наскільки ця поведінка узгоджується з моральними нормами і цінностями. Поєднання біоетики з основами християнської етики забезпечує глибше розуміння перелічених проблем, їх узгодженість із загальнолюдськими універсальними цінностями.

Християнська етика завжди була уважною до проблем, пов'язаних з життям, розглядаючи їх у світлі Божих заповідей: "Не вбий" (Вих. 20.13; Мт. 5.21). Кожна людина має право на життя, що походить безпосередньо від Бога. Отже, не існує жодна інша людина, людська влада, наука, медичні, еugenічні, суспільні, економічні, моральні рекомендації, що могли б розпоряджатися невинним людським життям [2].

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) здоров'я – це стан повного фізичного, морального, духовного, біологічного, соціального благополуччя людини, коли немає хвороб. Це визначення потребує уточнення, бо здоров'я в такому вимірі не може існувати тому, що не може бути людина повністю "благополучна", оскільки протягом життя постійно перебуває в стані дискомфорту зі змінами так званого благополуччя. "Здоров'я" може бути як процес вдосконалення всіх складових: біологічної, моральної, соціальної, духовної сторін, при цьому ведуча ланка належить духовності [1]. Хвороба ж є патологічним процесом порушення діяльності організму як цілості (духовної, душевної і тілесної). Людське життя є святим.

Після Другої світової війни повстали норми і декларації прав людини: Загальна Декларація Прав Людини (ООН, 1948), Конвенція збереження прав і

свобод людини (Рим, 1950), Кодекс Медичної Етики (Женева, 1949), Вказівки Ради Європи щодо прав людини, особливо щодо права на життя (Брюссель, 1985). Одночасно з розвитком прав повстають пошуки філософського і етичного характеру. Не вистарчає лише самого права, виникає також потреба філософії права життя. Біоетика є наче результатом тих пошуків філософії моральності в біомедичній практиці.

Термін “біоетика” з’явився у 1971 році. Його запровадив американський біолог Р. Поттер з метою виділення вчення про моральність людської поведінки на ґрунті наук життя. Біоетика аналізує моральність людських чинів на медично-біологічному полі. Вона містить в собі медичну етику, але з іншої сторони – перевищує моральні проблеми в медицині, займаючись такими, що виникають з розвитку біологічних наук, а не тільки стисло медичних [3-4].

Цікаве визначення біоетики можна знайти в енциклопедії з біоетики, яка визначає біоетику в наступний спосіб: “Систематичні студії людської поведінки в біологічно-медичній галузі, а також в охороні здоров’я, наскільки ця поведінка згідна з моральними нормами і цінностями” [4].

Біомедична етика опрацювала принципи, що дозволяють оцінити дії на біомедичному полі, яким належить морально добра оцінка. До найбільш важливих принципів, якими керується біоетика, належить: право на життя, як невідчужувальне і природне право; принцип цілісності полягає в тому, що добро всього є визначальний фактор у порівнянні до частин, тому частини можуть послужити на користь всього; принцип подвійного наслідку – в діях що мають два чи більше наслідків, серед яких, зрозуміло, один є поганий чи не бажаний (принцип оправдує можливість непрямого вбивства, непрямого аборту, непрямой матеріальної співпраці). Він вимагає чотирьох умов: щоб дія в собі була морально добра або індіферентна (якщо дія погана – її не можна робити); добрий наслідок має вийти прямо від дії, а не від поганого наслідку (не можна робити погане, щоб мати добре, намір особи має бути прямий); добрий наслідок є в намірі, поганий наслідок є тільки терпимий (передбачую поганий наслідок, але його не хочу); має бути пропорційно великий мотив, щоб могли

дозволити поганий наслідок (між добром, що хочу мати, і злом, що передбачую, є пропорційність) [4].

Предметом біоетики є втручання людини в людське життя. Йдеться про втручання в людське життя, що належить до біологічно-медичної ділянки, яка може вести до маніпуляцій людським життям. Отже, предметом біоетики є людське життя як таке, починаючи від його початку (наприклад, запліднення в пробірці) аж до його кінця (евтаназія). Оскільки в центрі цього втручання завжди залишається людина, воно містить в собі також етичний аспект. Цей аспект стосується людини в її інтегральності і цілісності. Предметом етики є не лише людські цінності, але також цінність, якою є сама людина.

Розглядаємо етику, що розвивається в світлі людського розуму (тому біоетика є частиною філософії моральності). Біоетика є також частиною морального богослов'я.

Завданням у вивченні біоетики є аналіз її з перспективи моральної теології. Деякі випадки, деякі цінності можуть бути відкриті і прийняті лише з вірою, що з іншої сторони ніяк не протриває раціональності. Етичний вимір біоетики не може не враховувати її відношення до Бога. В цьому розумінні моральне богослов'я стає результативною мірою, що творить біоетиці етичний фундамент.

Існує чотири моделі біоетики. Перший ґрунтується на свободі, як на єдиній та абсолютній цінності. Добро не залежить від того, що робить людина, але як його робить. Конкретним прикладом такої етики є вимога “дозволу” абортів, евтаназії, можливості самовбивства і т.п. Другим є соціологічно-утилітаристичний метод, для якого критерієм оцінки цієї моделі є культура певного краю, місця, часу. Третім є науково-технічний метод, який представляє філософську концепцію. Підставовою цього є переконання, що людина з своєї природи є маніпулюючим підметом, буттям, яке втручається в дійсність, модифікує її. Також і життя є предметом такої модифікації, а, отже, також маніпуляції. Четвертою є етично-персоналістична модель, моральні критерії якої знаходяться в самій людині, як особі. Саме тому, що людина є

особою, людина є цінністю об'єктивною, надприродною, недоторканою, а, отже, має характер нормативний. Висновком у цих моделях є наступне твердження: добром є все те, що стереже, береже, уздоровлює, побуджує людину як особу; злом є все, що переслідує, применшує, ображає, інструменталізує, чи врешті елімінує особу. На біоетичному полі людина-особа існує як есенційний моральний критерій, оскільки трактується як живуча людська сутність. Через те повинна бути трактована: у своїй інтегральності, як сутність тілесно-психічно-духовна; звідси походить поняття людського тіла: у своїй розумності сприйнята як живе відношення до інших, звідси виводиться суспільний вимір особи; у своїй свободі і відповідальності, як істота, що має розум, волю, здатна любити; у своїй етичності, як істота, відкрита на цінності; у основному праві на життя, як та, яка ґрунтується тільки на розумне життя, як людина-особа, може виразити свої цінності і здійснити свої права. Людина може, а часом навіть мусить втручатися у людське життя. Таке втручання названо у медичному світі "маніпуляція". Відомий є також інший термін, тобто експериментування. Оскільки термін маніпуляція містить радше негативне забарвлення, що означає втручання, яке має на меті використання людського життя, зведеного до рівня речей, або також знаряддя, засобу. Існують різні критерії такого втручання. Втручання у людське життя необхідно визнати слухним, якщо воно має за мету захист людського життя, який буде виражатись також через різні форми його лікування: терапія з пробою усунення причини захворювання, загальне поправлення стану здоров'я. У будь-якому випадку метою має бути життя і здоров'я людини, яке слід розглядати як в індивідуальному, так і суспільному аспекті. Людина є суспільною особою, а також і хвороба, і здоров'я, погіршення і покращення життя відбуваються у суспільстві. До суспільства належить моральний обов'язок захистити життя і здоров'я всіх членів тієї ж спільноти [4].

У культурі секулярно-технологічного суспільства існують загрози, або інакше, спроби, по-перше, не розглядати морального значення засобів, вжитих для втручання; по-друге, дозволити на перевагу права наслідку, для якого є

важливими лише результати, які можливо досягнути. Але потрібно це ясно сказати, що вживання лише морально допустимих засобів, хоча би і у певний спосіб обмежували свободу досліджень, може провадити до справжнього науково-технічного прогресу, який буде кваліфікуватись і як людський (гуманний).

Експерименти у рамках людського життя не потрібні, щоб краще пізнати дійсність, а відтак і саму людину. Але експериментування не може бути позбавлене моральних критеріїв. Загалом потрібно мати на увазі два моральних критерії: експериментування має відображати гідність людини, яка починається від моменту запліднення, з другого боку її не бракує у невилікувально хворих. Ті, котрі здійснюють експерименти, не мають права це забути. По-друге, належить наголосити, що для виконання експерименту необхідна згода зацікавленої особи, або особи, що її репрезентує. Якщо людська особистість не є здатною дати таку згоду (наприклад, ембріон), дозвіл повинен впливати зі становища її особистої гідності, втручання мають здійснюватись лиш для терапії, оздоровлення чи покращення умов життя. Морально недопустимі є експериментування над плодом лише з огляду на наукові дослідження.

Людина має вважати на наслідки, які можуть виникати з її вибору і її дій. Говорячи про наслідки, слід звернути увагу, що вони є не лише біологічно-фізіологічного походження, чи психологічного, а одночасно культурного і суспільного характеру, які теж необхідно брати до уваги.

Після подання тих загальних моральних критеріїв, що роблять можливим етичність втручання у людське тіло, необхідно ще додати, що у конкретних випадках така інтервенція має ґрунтуватись не тільки на науку (техніку), але у такій самій мірі і на совість людини.

Серед усіх вищих навчальних закладів України вперше у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького з 1998 року розпочато викладання предмету за тематикою “Біоетика” доценткою Галиною

(с. Діогеною) Терешкевич, авторкою одноіменних навчальних посібників та підручників.

Список використаних джерел

1. Дутка Р. Визначення поняття “здоров’я” та “хвороба”. Праці НТШ. Медичні науки 2017. Vol. XLIX. Львів. 2017. С. 87-88.
2. Огірко О.В. Християнська етика : навч. посіб. Острог : НУ “Острозька академія”, Суми : В-во «Ярославна», 2012. 324 с.
3. Терешкевич Д.-Г.Т. Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти : навч. посіб. Львів : Світ, 2008. 344 с.
4. Терешкевич Г.Т. Основи біоетики та біобезпеки : підручник. Тернопіль : ТДМУ, 2018. 400 с.

Лариса Ойцюсь,

к.б.н., доцент,

доцент кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Рівненський державний гуманітарний університет

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У доповіді розглянуто роль екологічної освіти у формуванні здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти. Проаналізовано взаємозв'язок між станом навколишнього середовища та здоров'ям людини, визначено значення екологічної свідомості у формуванні здорового способу життя. Особливу увагу приділено використанню природотерапії та навчання на природі як ефективних здоров'язбережувальних підходів в освітньому процесі. Обґрунтовано значення екологічної освіти для збереження фізичного та психоемоційного благополуччя особистості.

Ключові слова: екологічна освіта, здоров'язбережувальна компетентність, здоровий спосіб життя, природотерапія, навчання на природі.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується значними екологічними, соціальними та психоемоційними викликами, які безпосередньо впливають на стан здоров'я населення. Погіршення якості довкілля, урбанізація, інформаційне перевантаження, недостатня рухова активність та зростання рівня стресу особливо негативно позначаються на фізичному й психічному благополуччі дітей та молоді. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти [1].

Освітній процес сьогодні має бути спрямований не лише на передачу знань, умінь і навичок, а й на формування ціннісного ставлення до власного здоров'я, розвитку екологічної культури та відповідальної поведінки щодо навколишнього середовища. Важливу роль у цьому відіграє екологічна освіта, яка сприяє усвідомленню взаємозв'язку між станом довкілля та здоров'ям людини.

Екологічна освіта формує екологічне мислення, сприяє розвитку навичок здорового способу життя, виховує відповідальність за збереження природних ресурсів та власне здоров'я. У сучасній педагогіці дедалі більшого значення набувають здоров'язбережувальні технології, серед яких особливе місце займають природотерапія, навчання на природі та використання природного середовища як засобу психоемоційного відновлення [2, 4].

Отже, одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти. Під здоров'язбережувальною компетентністю розуміють здатність людини зберігати та зміцнювати власне здоров'я, вести здоровий спосіб життя, здійснювати профілактику захворювань та створювати безпечне середовище життєдіяльності. Задля формування цієї компетентності необхідно усвідомити

цінність здоров'я, розвивати навички самозбереження, формувати культуру харчування, підтримувати фізичну активність, розвивати психоемоційну стійкості, дотримуватися екологічно безпечної поведінки.

У сучасному освітньому середовищі особливого значення набувають здоров'язбережувальні технології, які спрямовані на створення сприятливих умов для навчання без перевантаження та стресу. До таких технологій належать інтерактивні методи навчання, фізкультхвилинки, арт-терапевтичні практики, психологічна підтримка та використання природного середовища у навчальному процесі [3].

Розглянемо найбільш використовувані технології, наприклад, природотерапія. Природотерапія — це система використання природних чинників для підтримки фізичного та психічного здоров'я людини. Її основною метою є відновлення емоційної рівноваги, зниження рівня стресу та покращення загального самопочуття. Сучасні дослідження підтверджують, що перебування у природному середовищі позитивно впливає на нервову систему людини. Спостереження за природою, прогулянки в парках чи лісах, взаємодія з рослинами та тваринами сприяють зниженню тривожності, покращенню настрою та підвищенню працездатності.

У межах освітнього процесу природотерапія може реалізовуватися через проведення занять на свіжому повітрі; екологічні екскурсії; догляд за рослинами; створення шкільних садів; екоарт-терапію; спостереження за природними явищами; туристично-краєзнавчу діяльність [3, 5].

Одним із ефективних таких напрямів є садотерапія — залучення здобувачів освіти до догляду за рослинами та озеленення територій. Така діяльність не лише сприяє формуванню екологічної відповідальності, а й позитивно впливає на психоемоційний стан, розвиває терпіння, уважність та відчуття гармонії.

Екоарт-терапія, наприклад, поєднує творчість і взаємодію з природою. Використання природних матеріалів у художній діяльності допомагає знизити рівень емоційного напруження, розвиває уяву та сприяє самовираженню.

Отож, навчання на природі поєднує освітню, виховну та оздоровчу функції. Воно сприяє активізації пізнавальної діяльності, формує практичні навички взаємодії з довкіллям та позитивно впливає на фізичний і психоемоційний стан здобувачів освіти.

Особливо важливим є використання такого підходу в умовах сучасного інформаційного суспільства, де значну частину часу молодь проводять у цифровому середовищі. Перебування на природі допомагає знизити втому від використання гаджетів, нормалізувати емоційний стан та покращити соціальну взаємодію.

Практика проведення занять на природі може включати екологічні спостереження, польові дослідження, інтегровані заняття, екологічні квести та природничі експерименти. Такі форми роботи сприяють розвитку самостійності, відповідальності та командної взаємодії.

Отже, екологічна освіта є важливим складником формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти. Усвідомлення взаємозв'язку між станом довкілля та здоров'ям людини сприяє розвитку екологічної свідомості, відповідального ставлення до природи та навичок здорового способу життя.

Використання природотерапії та навчання на природі створює сприятливі умови для гармонійного розвитку особистості, покращення психоемоційного стану та підвищення ефективності освітнього процесу. Такі підходи допомагають не лише зміцнювати фізичне й психічне здоров'я, а й формувати екологічну культуру та соціальну відповідальність.

Сучасна освіта повинна орієнтуватися на створення безпечного, екологічно доцільного та здоров'язбережувального освітнього середовища, у якому здобувачі освіти матимуть можливість гармонійно розвиватися та формувати ціннісне ставлення до власного здоров'я і навколишнього світу.

Список використаних джерел

1. Колонькова О.О. Формування екологічної компетентності у студентів екологів / О.О. Колонькова // Педагогічний процес : теорія і практика [зб. наук. праць]. – 2007. – Вип. 1. – С. 55-64.
2. Максимова Н. М. Здоров'язбережувальна освіта у школі: методика та практика. Харків: Видавництво «Основа», 2018. 320 с.
3. Розлуцька Г. М. Інноваційні технології в педагогічному процесі вищої школи. Педагогіка, соціальна робота. 2011. С. 121- 123.
4. Рудишин С.Д. Екологічна компетентність як загальна компетентність вчителів природничих дисциплін / С.Д. Рудишин, І.М. Коренева, В.І. Самілик // Український педагогічний журнал. – 2016. – № 3. – С. 74-83.
5. Шапран Ю.П. Сутнісні ознаки, структурні компоненти і вимірювання екологічної компетентності студентів-біологів педагогічного університету / Ю.П. Шапран // Педагогічна освіта : теорія і практика. – 2015. – № 18. – С. 320-325.

Поліна ПОДЕРНЯ,

викладач кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Рівненський державний гуманітарний університет

Володимир ЛАЗАРЧУК,

ст.викладач кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Рівненський державний гуманітарний університет

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ДОСЛІДНИЦЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розкрито проблему формування здоров'язбережувальної компетентності учнів засобами дослідницько-краєзнавчої діяльності в умовах сучасного освітнього процесу. Обґрунтовано

актуальність поєднання краєзнавчої роботи з практиками збереження та зміцнення здоров'я школярів. Визначено сутність здоров'язбережувальної компетентності як інтегрованої якості особистості, що охоплює знання, уміння, навички та ціннісні орієнтації, спрямовані на ведення здорового способу життя. Наведено приклади основних форм і методів організації краєзнавчих досліджень: екскурсій, туристичних походів, польових досліджень.

Ключові слова: *здоров'язбережувальна компетентність, учні, дослідницько-краєзнавча діяльність, здоровий спосіб життя, краєзнавство, освітній процес, екологічна культура, формування компетентностей.*

Сучасна система освіти України спрямована не лише на формування знань, умінь і навичок учнів, а й на розвиток особистості школяра, здатної дбати про власне здоров'я та безпеку. Одним із пріоритетних завдань Нової української школи є формування здоров'язбережувальної компетентності як важливої складової гармонійного розвитку дитини.

В умовах зростання рівня психоемоційного навантаження, малорухливого способу життя та погіршення екологічної ситуації особливого значення набуває пошук ефективних форм і методів зміцнення здоров'я учнів. Одним із дієвих засобів реалізації цього завдання є дослідницько-краєзнавча діяльність, яка поєднує пізнавальну активність, фізичний розвиток, екологічне виховання та практичну діяльність школярів.

Проблема формування здоров'язбережувальної компетентності знайшла відображення у працях сучасних педагогів і психологів. Дослідники наголошують на необхідності створення здоров'язбережувального освітнього середовища та впровадження інноваційних педагогічних технологій. Значну увагу науковці приділяють туристсько-краєзнавчій діяльності як засобу фізичного, морального та патріотичного виховання учнів [1, с.7].

Водночас питання використання дослідницько-краєзнавчої діяльності для формування здоров'язбережувальної компетентності потребує подальшого теоретичного обґрунтування та практичного висвітлення.

Здоров'язбережувальна компетентність є важливою складовою ключових компетентностей сучасного учня. Вона передбачає здатність особистості свідомо ставитися до власного здоров'я, дотримуватися правил безпечної поведінки, вести здоровий спосіб життя та застосовувати набуті знання у повсякденній діяльності.

Формування такої компетентності є тривалим процесом, що потребує комплексного підходу та активного залучення учнів до різних видів діяльності. Саме дослідницько-краєзнавча діяльність створює сприятливі умови для поєднання навчання, виховання й оздоровлення [2, с.95].

Краєзнавча діяльність сприяє розвитку пізнавального інтересу до рідного краю, формує екологічну свідомість та відповідальне ставлення до природи. Під час екскурсій, туристичних походів, польових досліджень і спостережень учні перебувають на свіжому повітрі, активно рухаються та зміцнюють здоров'я.

Особливе значення мають дослідницькі методи роботи, які передбачають самостійний пошук інформації, проведення спостережень, аналіз природних і соціальних явищ, виконання творчих проєктів. Така діяльність розвиває критичне мислення, комунікативні навички, уміння працювати в команді та приймати відповідальні рішення [3, с.48].

Ефективними формами дослідницько-краєзнавчої діяльності є: екологічні стежки; туристичні походи; дослідницькі проєкти; екскурсії історичними місцями; участь у краєзнавчих гуртках та конкурсах. У процесі такої діяльності учні набувають практичних навичок здорового способу життя: дотримання режиму дня, правил особистої гігієни, безпечної поведінки в природному середовищі, організації активного відпочинку. Крім того, спільна діяльність сприяє створенню позитивного психологічного клімату в колективі, розвитку взаємопідтримки та емоційної стійкості.

Важливою умовою ефективності дослідницько-краєзнавчої діяльності є педагогічний супровід. Учитель має не лише організувати діяльність учнів, а й мотивувати їх до пізнання, формувати ціннісне ставлення до здоров'я та природи, сприяти розвитку самостійності й творчості [4, с.137].

Висновки. Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів є одним із пріоритетних завдань сучасної освіти, оскільки стан здоров'я дітей та молоді безпосередньо впливає на їхній фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток. У сучасних умовах особливої актуальності набуває пошук ефективних педагогічних технологій, здатних забезпечити не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування практичних навичок здорового способу життя. Одним із таких ефективних засобів виступає дослідницько-краєзнавча діяльність, яка поєднує освітній, виховний, оздоровчий та соціокультурний потенціал. У процесі дослідження встановлено, що дослідницько-краєзнавча діяльність створює сприятливі умови для всебічного розвитку особистості учня.

Важливим результатом дослідницько-краєзнавчої роботи є формування в учнів ціннісного ставлення до власного здоров'я та навколишнього середовища. Практична взаємодія з природою, вивчення екологічного стану місцевості, дослідження історичних і культурних особливостей рідного краю сприяють розвитку екологічної культури, патріотичної свідомості та громадянської відповідальності. Учні усвідомлюють значення здорового способу життя, необхідність дбайливого ставлення до природи та важливість збереження природних ресурсів.

Таким чином, дослідницько-краєзнавча діяльність є важливим педагогічним ресурсом у формуванні здоров'язбережувальної компетентності учнів. Її використання сприяє гармонійному розвитку школярів, зміцненню їхнього фізичного та психічного здоров'я, формуванню активної життєвої позиції, екологічної культури та готовності до здорового способу життя.

Список використаних джерел

1. Бойченко Т. Є. Здоров'язбережувальна компетентність як ключова компетентність сучасної освіти // Основи здоров'я та фізична культура. 2019. № 2. С. 6–9.
2. Крутий К. Л. Організація дослідницько-краєзнавчої діяльності учнівської молоді. Харків : Основа, 2019. 144 с.
3. Топузов О. М. Краєзнавча діяльність учнів у системі компетентнісного навчання // Український педагогічний журнал. 2021. № 3. С. 45–52.
4. Ципін В. Л. Методика організації краєзнавчої роботи в школі. Львів : Світ, 2018. 176 с.

Вадим Пономаренко,

викладач,

викладач кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Рівненський державний гуманітарний університет

Маргарита Жигadlo,

здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності Терапія та реабілітація

Рівненського державного гуманітарного університету

ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО НАДАННЯ ДОЛІКАРСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ З УРАХУВАННЯМ ГІГІЄНІЧНИХ ВИМОГ

Анотація. У даній роботі розглянуто особливості підготовки здобувачів вищої освіти до надання долікарської медичної допомоги з урахуванням сучасних гігієнічних вимог. Обґрунтовано актуальність формування у майбутніх фахівців цілісної системи знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного реагування на невідкладні стани, збереження життя і здоров'я постраждалих, а також попередження ускладнень і поширення інфекцій. Визначено основні складові підготовки, що включають теоретичний,

практичний та санітарно-гігієнічний компоненти, з акцентом на дотриманні правил особистої безпеки, асептики та антисептики. Проаналізовано методичні підходи до організації навчального процесу, зокрема використання симуляційного навчання, тренінгів і ситуаційних завдань. Особливу увагу приділено формуванню відповідального ставлення до гігієнічних норм як невід'ємної складової професійної компетентності. Доведено, що інтеграція гігієнічних вимог у зміст підготовки сприяє підвищенню якості надання долікарської допомоги та зниженню ризиків для постраждалих і осіб, які її надають.

Ключові слова: *долікарська медична допомога, здобувачі вищої освіти, гігієнічні вимоги, професійна підготовка, асептика, антисептика, невідкладні стани.*

Сучасні умови розвитку суспільства, зокрема зростання кількості надзвичайних ситуацій, травматизму та викликів, пов'язаних із військовими діями, актуалізують проблему якісної підготовки здобувачів вищої освіти до надання долікарської медичної допомоги. Особливого значення набуває не лише формування практичних навичок надання допомоги, але й дотримання гігієнічних вимог, що забезпечують безпеку як постраждалого, так і особи, яка надає допомогу.

Підготовка здобувачів вищої освіти до надання долікарської медичної допомоги повинна здійснюватися на засадах компетентнісного підходу, який передбачає не лише засвоєння певного обсягу знань, але й формування здатності ефективно діяти в реальних, часто стресових і непередбачуваних умовах. Такий підхід інтегрує теоретичні знання, практичні уміння і ціннісні орієнтації, що забезпечують готовність майбутнього фахівця до відповідального прийняття рішень та оперативного реагування на невідкладні стани [1, с. 52].

Теоретична складова охоплює засвоєння основ анатомії, фізіології, патофізіології невідкладних станів, а також розуміння механізмів виникнення

травм і критичних порушень життєвих функцій організму. Водночас важливо, щоб ці знання мали прикладний характер і були тісно пов'язані з практикою їх застосування. Практична підготовка передбачає формування стійких навичок виконання базових алгоритмів надання допомоги, доведених до автоматизму, що є критично важливим в умовах обмеженого часу та підвищеного емоційного напруження.

Особливу роль відіграє оволодіння чіткими алгоритмами дій у невідкладних станах, зокрема оцінкою безпеки місця події, первинною оцінкою стану постраждалого за принципами «огляд – дихання – кровообіг», викликом екстрених служб та послідовним виконанням необхідних маніпуляцій. Володіння техніками серцево-легеневої реанімації, включаючи правильне виконання компресій грудної клітки та штучної вентиляції легень, є базовою компетентністю, яка безпосередньо впливає на виживання постраждалого. Не менш важливими є навички зупинки зовнішніх кровотеч різними методами (прямий тиск, накладання джгута, використання гемостатичних засобів), а також іммобілізації при підозрі на переломи чи ушкодження хребта [2, с. 30].

Одним із ключових аспектів підготовки є формування у здобувачів вищої освіти глибокого розуміння гігієнічних принципів надання долікарської медичної допомоги як невід'ємної складової професійної безпеки. Йдеться не лише про знання базових санітарних норм, а про усвідомлення механізмів передачі інфекцій, факторів ризику зараження та шляхів їх попередження під час контакту з постраждалим.

Дотримання правил особистої гігієни, використання засобів індивідуального захисту (медичних рукавичок, масок, захисних екранів, антисептичних засобів), а також правильна обробка рук до і після контакту з постраждалим є обов'язковими елементами безпечної допомоги. Важливо навчити здобувачів не лише формальному використанню цих засобів, а й правильній техніці їх застосування, зокрема алгоритмам надягання та зняття рукавичок, уникненню контамінації, дотриманню послідовності гігієнічних дій [4, с. 12].

Суттєве значення має також формування навичок обробки робочих поверхонь, інструментів і підручних засобів, що використовуються під час надання допомоги. У випадках контакту з біологічними рідинами (кров'ю, слиною тощо) необхідно забезпечити адекватну дезінфекцію та утилізацію використаних матеріалів відповідно до санітарно-гігієнічних вимог. Це сприяє запобіганню перехресному інфікуванню та поширенню збудників інфекційних захворювань.

Особливої актуальності дотримання гігієнічних принципів набуває в умовах підвищеного епідемічного ризику, зокрема під час поширення інфекційних захворювань, а також у польових, екстремальних або обмежених умовах, де доступ до стерильних матеріалів і води може бути обмеженим. У таких ситуаціях важливо сформувати у здобувачів здатність адаптувати свої дії до наявних ресурсів, зберігаючи при цьому максимально можливий рівень безпеки.

Зміст підготовки має передбачати вивчення основ асептики та антисептики, механізмів передачі інфекцій, правил утилізації медичних відходів та безпечного контакту з біологічними рідинами. Важливо, щоб здобувачі усвідомлювали небезпеку перехресного інфікуванню та вміли запобігати йому під час надання допомоги.

Ефективність підготовки значною мірою залежить від методів навчання. Доцільним є використання симуляційних технологій, тренінгів, кейс-методів, моделювання реальних ситуацій, що дозволяє наблизити навчальний процес до практичних умов. Такі підходи сприяють формуванню стійких практичних навичок, розвитку критичного мислення та здатності швидко приймати рішення в екстремальних умовах [3, с. 33].

Важливою складовою є також міждисциплінарна інтеграція знань з гігієни, мікробіології, медицини та психології. Це дозволяє забезпечити комплексний підхід до підготовки майбутніх фахівців, враховуючи як фізіологічні, так і психоемоційні аспекти надання допомоги.

Окрему увагу слід приділити формуванню відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. Здобувачі повинні усвідомлювати важливість дотримання гігієнічних норм не лише в навчальному процесі, але й у повсякденній діяльності та професійній практиці.

Підготовка здобувачів вищої освіти до надання долікарської медичної допомоги з урахуванням гігієнічних вимог є комплексним процесом, що поєднує теоретичну підготовку, практичні навички та формування відповідних цінностей. Її ефективність визначає рівень готовності майбутніх фахівців до дій у критичних ситуаціях, сприяє збереженню життя та здоров'я людей, а також забезпечує дотримання безпечних умов надання допомоги.

Список використаних джерел

1. Білоус Т. Л. Долікарська допомога : навч. посіб. / Т. Л. Білоус. – Суми : ВВП «Мрія», 2020. – 148 с. – URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8235>
2. Устянська О. В., Радаєва І. М. Перша долікарська допомога з основами БЖД. Ч. 1 : Перша долікарська допомога при НС : метод. вказівки. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2023. – 37 с. – URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/36876>
3. Пономаренко В.Ю. Новітні підходи до формування навичок домедичної допомоги в здобувачів вищої освіти. Природнича освіта та наука. №1. 2025. С. 33-38. DOI <https://doi.org/10.32782/NSER/2025-1.06>
4. Щербакова Т. М., Гузенко О. М., Рахлицька О. М., Снігур Д. В. Перша долікарська допомога з ознайомчою медичною практикою. Розділ: Отруєння : метод. посіб. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2022. – 95 с. – URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/34413>

Катерина Потапчук,

здобувач вищої освіти ОС «Магістр»

спеціальності Біологія та біохімія

Рівненський державний гуманітарний університет

Ольга Саламадзе,

кандидат мед.наук, доцент

кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Рівненський державний гуманітарний університет

РОЛЬ ВІТАМІНУ D У РЕГУЛЯЦІЇ ФІЗІОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЗБЕРЕЖЕННІ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ

***Анотація.** У роботі розглянуто роль вітаміну D у регуляції фізіологічних процесів та збереженні здоров'я студентської молоді. Проаналізовано основні функції вітаміну D в організмі людини, зокрема його вплив на кальцієво-фосфорний обмін, імунну, нервову та м'язову системи. Визначено значення вітаміну D для підтримання працездатності, когнітивних функцій і психоемоційного стану студентів. Окрему увагу приділено причинам розвитку дефіциту вітаміну D серед студентської молоді, серед яких недостатнє перебування на сонці, нераціональне харчування та малорухливий спосіб життя. Також висвітлено основні джерела надходження вітаміну D до організму та заходи профілактики його недостатності. Зроблено висновок про важливість підтримання оптимального рівня вітаміну D для зміцнення здоров'я, профілактики захворювань і забезпечення ефективної навчальної діяльності студентів.*

***Ключові слова:** вітамін D, здоров'я студентів, фізіологічні процеси, імунітет, кальцієво-фосфорний обмін, профілактика дефіциту, когнітивні функції.*

Вітамін D є однією з найважливіших біологічно активних речовин, що забезпечують нормальне функціонування організму людини. Його значення для підтримання здоров'я надзвичайно велике, оскільки він бере участь у регуляції багатьох фізіологічних процесів. Особливо важливу роль вітамін D відіграє у житті студентської молоді, адже саме в цей період організм зазнає значних інтелектуальних, психоемоційних та фізичних навантажень. Нерегулярний режим дня, недостатнє перебування на свіжому повітрі, стреси та незбалансоване харчування часто призводять до дефіциту цього вітаміну, що негативно впливає на загальний стан здоров'я та працездатність студентів [1, с.18].

Вітамін D належить до групи жиророзчинних вітамінів. Основними його формами є вітамін D₂, який надходить до організму з рослинною їжею, та вітамін D₃, що синтезується у шкірі під впливом ультрафіолетового випромінювання і міститься у продуктах тваринного походження. Після потрапляння в організм вітамін D проходить складний процес активації у печінці та нирках, перетворюючись на активну форму — кальцитріол, який здійснює регуляцію багатьох фізіологічних функцій.

Найважливішою функцією вітаміну D є регуляція кальцієво-фосфорного обміну. Він забезпечує всмоктування кальцію та фосфору у кишечнику, підтримує нормальний рівень цих елементів у крові та сприяє мінералізації кісткової тканини. Саме завдяки вітаміну D підтримується міцність кісток і зубів, знижується ризик розвитку остеопорозу, рахіту та інших захворювань опорно-рухової системи. Для студентів це має особливе значення, оскільки в молодому віці продовжується формування кісткової тканини та накопичення пікової кісткової маси [2, с.69].

Крім впливу на кісткову систему, вітамін D відіграє важливу роль у функціонуванні імунної системи. Він активує захисні клітини організму, сприяє синтезу антимікробних речовин і підвищує стійкість до інфекційних захворювань. Недостатність вітаміну D може призводити до ослаблення імунітету, підвищення частоти гострих респіраторних захворювань та

затяжного перебігу хвороб. Для студентів, які часто перебувають у великих колективах і зазнають постійного психоемоційного навантаження, підтримання нормального рівня цього вітаміну є важливим чинником профілактики захворювань.

Вітамін D також має значний вплив на нервову систему та когнітивні функції. Він бере участь у передачі нервових імпульсів, роботі головного мозку та підтриманні психоемоційної рівноваги. Достатній рівень вітаміну D позитивно впливає на пам'ять, концентрацію уваги, працездатність і здатність до навчання. При його дефіциті можуть спостерігатися швидка втомлюваність, сонливість, погіршення настрою, зниження мотивації та навіть розвиток депресивних станів. Для студентської молоді це особливо важливо під час інтенсивного навчального процесу, складання іспитів та підготовки до занять [3, с.273].

Не менш важливою є роль вітаміну D у забезпеченні нормальної роботи м'язової системи. Він сприяє підтриманню м'язового тону, сили та координації рухів. Недостатність цього вітаміну може викликати м'язову слабкість, підвищену втому та зниження фізичної витривалості. Це негативно впливає як на фізичну активність студентів, так і на їх загальне самопочуття.

Сучасні наукові дослідження також свідчать про важливу роль вітаміну D у профілактиці багатьох хронічних захворювань. Достатній рівень цього вітаміну пов'язують зі зниженням ризику розвитку серцево-судинних патологій, цукрового діабету, аутоімунних захворювань та деяких психічних розладів. Таким чином, вітамін D впливає не лише на окремі системи організму, а й на загальний стан здоров'я людини [4, с.15].

Основними причинами дефіциту вітаміну D серед студентів є недостатнє перебування на сонці, тривале навчання у приміщеннях, малорухливий спосіб життя, порушення режиму сну та нераціональне харчування. Особливо гостро проблема проявляється в осінньо-зимовий період, коли сонячна активність значно знижується. Для профілактики дефіциту необхідно регулярно перебувати на свіжому повітрі, дотримуватися збалансованого харчування,

включати до раціону продукти, багаті на вітамін D, підтримувати фізичну активність і за потреби приймати вітамінні препарати за рекомендацією лікаря.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що вітамін D відіграє надзвичайно важливу роль у регуляції фізіологічних процесів та збереженні здоров'я студентів. Він забезпечує нормальне функціонування кісткової, імунної, нервової та м'язової систем, впливає на працездатність, психоемоційний стан і здатність до навчання. Підтримання достатнього рівня вітаміну D є важливою умовою зміцнення здоров'я студентської молоді та профілактики багатьох захворювань.

Список використаних джерел:

1. Григор'єва Н. В., Поворознюк В. В. Вітамін D і здоров'я кісткової системи // Український ревматологічний журнал. 2018. № 2. С. 15–22.
2. Камінський О. В., Афанасьєва О. В. Роль вітаміну D у функціонуванні імунної системи // Міжнародний ендокринологічний журнал. 2019. №5. С. 67–73.
3. Holick M. F. Vitamin D Deficiency // New England Journal of Medicine. 2007. Vol. 357. P. 266–281.
4. Pludowski P., Holick M. F., Pilz S. et al. Vitamin D effects on musculoskeletal health, immunity, autoimmunity, cardiovascular disease and cancer // Frontiers in Endocrinology. 2013. Vol. 4. P. 1–20.

Інна Сяська,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Рівненський державний гуманітарний університет

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ДО
ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПИТАНЬ РЕПРОДУКТИВНОГО
ЗДОРОВ'Я ТА ПЛАНУВАННЯ СІМ'Ї**

Наголошується на важливості проблематики репродуктивного здоров'я та планування сім'ї в Україні. Розглянуто роль вчителя біології у просвітницькій діяльності щодо підтримання репродуктивного здоров'я підростаючого покоління. Окреслено ключові проблеми формування професійної готовності майбутнього вчителя біології до викладання питань репродуктивного здоров'я і планування сім'ї та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *репродуктивне здоров'я, просвітницька діяльність, майбутній учитель біології, здоров'язбереження.*

Проблематика репродуктивного здоров'я населення в сучасній Україні набуває особливої актуальності в умовах демографічної кризи, погіршення стану здоров'я молоді, зростання психоемоційного навантаження та негативних наслідків військових дій. Репродуктивне здоров'я є важливою складовою загального фізичного, психічного та соціального благополуччя людини, а також одним із ключових показників соціального розвитку держави. Саме тому питання формування відповідального ставлення молоді до власного здоров'я, сімейних цінностей і батьківства потребують комплексного педагогічного та просвітницького підходу.

За останні роки в Україні спостерігається тенденція до зниження народжуваності, погіршення репродуктивного потенціалу населення та збільшення кількості захворювань репродуктивної системи серед молоді. Значного поширення набувають інфекції, що передаються статевим шляхом, гормональні порушення, проблеми безпліддя та психологічні труднощі, пов'язані з формуванням міжособистісних і сімейних відносин. Особливу небезпеку становить недостатній рівень обізнаності підлітків і молоді щодо основ репродуктивного здоров'я, безпечної поведінки, планування сім'ї та відповідального батьківства.

Складна соціально-економічна ситуація, інформаційний вплив соціальних мереж, поширення недостовірної інформації та зниження ролі сімейного виховання нерідко формують у молоді викривлені уявлення про репродуктивне

здоров'я. У зв'язку з цим система освіти повинна забезпечити не лише передачу біологічних знань, а й формування свідомого ставлення до здорового способу життя, морально-етичних цінностей і культури міжстатевих відносин.

Особливе значення має планування сім'ї як складова репродуктивної культури населення. Воно передбачає усвідомлене прийняття рішень щодо народження дітей, відповідальне батьківство, збереження здоров'я матері та дитини, а також психологічну готовність до створення сім'ї. Саме тому питання репродуктивного здоров'я мають розглядатися не лише в медичному, а й у педагогічному, соціальному та психологічному контекстах.

У сучасних умовах українська школа стає важливим середовищем формування здоров'язберезувальної компетентності учнівської молоді. Водночас ефективність цієї діяльності значною мірою залежить від рівня професійної підготовки педагогів, насамперед учителів біології, які мають необхідні фахові знання для висвітлення питань анатомії, фізіології людини та основ здоров'я.

Учитель біології відіграє важливу роль у формуванні наукового світогляду учнів щодо функціонування організму людини, збереження здоров'я та відповідального ставлення до власного життя. Саме під час вивчення біології учні отримують базові знання про анатомо-фізіологічні особливості організму жінки та чоловіка, репродуктивну систему, процеси статевого дозрівання та фактори, що впливають на репродуктивне здоров'я.

Просвітницька діяльність учителя біології повинна бути спрямована не лише на передачу теоретичної інформації, а й на формування в учнів навичок безпечної поведінки, критичного мислення та відповідального прийняття рішень. Важливо, щоб педагог створював атмосферу довіри та психологічного комфорту, у якій учні можуть відкрито обговорювати складні питання, пов'язані зі здоров'ям, міжособистісними відносинами та сімейними цінностями.

Особливу роль учитель біології виконує у профілактиці ризикованої поведінки серед молоді. Через освітню діяльність педагог може сприяти

попередженню ранніх статевих зв'язків, інфекцій, що передаються статевим шляхом, небажаної вагітності та шкідливих звичок, які негативно впливають на репродуктивну систему людини. Водночас просвітницька діяльність повинна здійснюватися з урахуванням вікових особливостей учнів, принципів педагогічної етики та наукової достовірності інформації.

Сучасний учитель біології має бути не лише носієм знань, а й наставником, консультантом та організатором здоров'язбережувального освітнього середовища. Ефективна просвітницька діяльність потребує від педагога комунікативної компетентності, психологічної підготовки, вміння працювати з чутливими темами та застосовувати інтерактивні методи навчання.

Крім роботи з учнями, важливим напрямом діяльності педагога є співпраця з батьками, медичними працівниками та психологами. Така міждисциплінарна взаємодія дозволяє забезпечити комплексний підхід до формування репродуктивної культури молоді та створити умови для гармонійного розвитку особистості.

Підготовка майбутніх учителів біології до просвітницької діяльності потребує використання сучасних педагогічних підходів, які забезпечують не лише засвоєння теоретичних знань, а й розвиток практичних умінь, ціннісних орієнтацій та професійної мотивації. Одним із найбільш ефективних є компетентнісний підхід, який орієнтує освітній процес на формування здатності застосовувати знання в реальних життєвих ситуаціях.

У процесі вивчення дисциплін біологічного та педагогічного циклів доцільно використовувати інтерактивні технології навчання. До них належать тренінги, дискусії, аналіз проблемних ситуацій, кейс-методи, рольові ігри та проектна діяльність. Такі форми роботи сприяють активному залученню студентів до освітнього процесу, розвитку критичного мислення та навичок комунікації.

Особливого значення набуває використання здоров'язбережувальних технологій, спрямованих на формування відповідального ставлення студентів до власного фізичного та психічного здоров'я. Майбутні педагоги повинні

усвідомлювати вплив способу життя, шкідливих звичок, стресів та екологічних факторів на репродуктивне здоров'я людини.

Ефективним засобом формування системи знань є міждисциплінарний підхід, який поєднує біологічні, медичні, психологічні та соціально-педагогічні аспекти проблеми. Це дозволяє студентам комплексно розуміти природу репродуктивного здоров'я та усвідомлювати його значення для майбутньої професійної діяльності.

Важливу роль відіграє також цифровізація освіти. Використання мультимедійних презентацій, онлайн-платформ, освітніх відеоматеріалів та інтерактивних ресурсів підвищує рівень засвоєння інформації та сприяє формуванню інформаційної культури майбутніх педагогів. Водночас викладачі повинні навчати студентів критично оцінювати інформацію та відрізняти науково обґрунтовані дані від недостовірних джерел.

Таким чином, формування професійної готовності майбутнього вчителя біології до викладання питань репродуктивного здоров'я є важливим складником сучасної педагогічної освіти. Разом з тим нами виявлено низку ключових проблем у цьому процесі. З власної педагогічної практики та досвіду пропонуємо до уваги шляхи й механізми з їх подолання:

1. Недостатня увага до тематики репродуктивного здоров'я у системі педагогічної освіти. У програмах підготовки майбутніх учителів біології питання репродуктивного здоров'я часто висвітлюються фрагментарно та переважно з біологічної точки зору без достатнього педагогічного і психологічного компонентів. Шляхи подолання проблеми:

- оновлення освітніх програм педагогічних ЗВО;
- введення спеціалізованих курсів і тренінгів;
- інтеграція міждисциплінарних модулів з педагогіки, психології та громадського здоров'я.

2. Недостатній рівень практичної підготовки студентів. Студенти мають обмежений досвід проведення просвітницьких занять, тренінгів та комунікації з учнями на чутливі теми. Шляхи подолання проблеми:

- проведення педагогічних практикумів;
- використання рольових ігор та моделювання ситуацій;
- організація просвітницьких проєктів під час педагогічної практики.

3. *Психологічна неготовність майбутніх педагогів до обговорення делікатних тем.* Частина студентів відчуває сором'язливість, невпевненість або страх помилитися під час висвітлення питань статевого розвитку, сексуальної освіти та планування сім'ї. Шляхи подолання проблеми:

- розвиток комунікативної компетентності;
- психологічні тренінги;
- формування толерантного та безпечного освітнього середовища у ЗВО.

4. *Відсутність сучасного навчально-методичного забезпечення.*

Недостатня кількість сучасних підручників, методичних рекомендацій та інтерактивних матеріалів для підготовки майбутніх учителів. Шляхи подолання проблеми:

- створення нових методичних комплексів, зокрема Благодійний фонд БФ «Здоров'я жінки і планування сім'ї», з яким співпрацює РДГУ, розробив серію методичних матеріалів з впровадження комплексної сексуальної освіти в освітніх закладах різних рівнів;

- розроблення цифрових освітніх ресурсів;
- адаптація міжнародного досвіду до української системи освіти.

5. *Низький рівень обізнаності молоді щодо власного репродуктивного здоров'я.* Студенти самі нерідко мають недостатній рівень знань про репродуктивне здоров'я, профілактику захворювань та відповідальне батьківство. Шляхи подолання проблеми:

- проведення інформаційно-просвітницьких заходів у ЗВО;
- співпраця з медичними фахівцями;
- популяризація здорового способу життя серед молоді.

6. *Вплив соціальних стереотипів та табуованість теми.* У суспільстві питання статевого виховання та репродуктивного здоров'я часто залишаються соціально чутливими або табуованими. Шляхи подолання проблеми:

- формування культури відкритого й науково обґрунтованого діалогу;
- просвітницька робота з батьками;
- підвищення ролі школи у формуванні здоров'язбережувальної культури.

7. *Недостатня міжвідомча взаємодія.* Освітні установи, медичні заклади та соціальні служби часто працюють відокремлено. Шляхи подолання проблеми:

- створення міждисциплінарних програм;
- залучення медичних працівників і психологів до освітнього процесу;
- реалізація спільних просвітницьких проєктів.

8. *Вплив сучасних суспільних викликів та війни.* Воєнні дії, стрес, міграція населення та погіршення доступу до медичних послуг негативно впливають на фізичне й психічне здоров'я молоді. Шляхи подолання проблеми:

- посилення здоров'язбережувального компонента освіти;
- психологічна підтримка студентів та учнів;
- розвиток програм збереження репродуктивного здоров'я в умовах кризових ситуацій.

Отже, формування готовності майбутніх учителів біології до просвітницької діяльності з питань репродуктивного здоров'я та планування сім'ї потребує комплексного підходу, що поєднує модернізацію педагогічної освіти, розвиток практичних навичок, психологічну підготовку та створення сучасного освітнього середовища. Не менш важливим є розвиток навичок педагогічної комунікації. Учитель повинен уміти доступно та коректно пояснювати складні біологічні й соціальні питання, уникати дискримінаційних висловлювань та забезпечувати психологічну безпеку освітнього середовища. Саме тому у процесі професійної підготовки необхідно створювати умови для розвитку комунікативної культури та педагогічної рефлексії студентів. Вирішення зазначених проблем сприятиме підготовці компетентного педагога, здатного ефективно формувати здоров'язбережувальну культуру молодого покоління.

Таким чином, формування готовності майбутніх учителів біології до просвітницької діяльності з питань репродуктивного здоров'я та планування сім'ї є важливим напрямом модернізації педагогічної освіти. Від рівня професійної підготовки педагога значною мірою залежить ефективність формування здоров'язберезувальної компетентності учнівської молоді, їхнього відповідального ставлення до власного здоров'я, сімейних цінностей та майбутнього батьківства.

Інна Толочик,

к.б.н., доцент,

доцент кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Рівненський державний гуманітарний університет

ВПЛИВ ЕЛЕКТРОННИХ СИГАРЕТ НА ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Анотація: Дослідження присвячене аналізу проблеми використання електронних сигарет і вейпів серед підлітків. З'ясовано, що звичка використовувати електронні сигарети формується, в основному в 16-19 років. Розуміння проблеми впливу електронних сигарет та вейпів на дихальну систему усвідомлюють 76% респондентів, на серцево-судинну систему - 18%, на мозок підлітків - 6%. Формування відповідального ставлення до власного здоров'я, усвідомлення ризиків використання електронних сигарет та популяризація здорового способу життя є важливими складовими сучасного освітнього процесу, особливо у контексті здоров'язберезувальної компетентності.

Ключові слова: електронні сигарети, вейпи, підлітки, здоров'я, здоров'язберезувальна компетентність.

Популяризація модного стилю життя сприяла стрімкому розвитку ринку електронних сигарет і вейпів. Сьогодні вейпінг став одним із найпоширеніших трендів серед молоді, що забезпечує стабільне зростання прибутків виробникам цієї продукції [1, с. 11]. В останні роки електронні сигарети дедалі частіше позиціонуються як альтернатива традиційному палінню та набувають особливої популярності серед підлітків. Часто молодь використовує їх як спосіб зняття емоційного напруження чи уникнення стресових ситуацій, що є характерним для підліткового віку [2, с. 37]. З 2006 року електронні сигарети появились на світовому ринку і зайняли панівне положення серед продаж [4, 5]. Відомо, що в 37 країнах Європи у 2024 році 22% підлітків віком 15-16 років використовували вейпи регулярно, а 44% пробували один-два рази [6, с. 3]. В Україні продаж і використання електронних сигарет регулюються законодавством, спрямованим на збереження здоров'я населення. Зокрема, з 11 липня 2023 року набули чинності нові обмеження щодо виробництва ароматизованих продуктів для вейпів, місць їх використання та вікових обмежень [3, с. 1].

Актуальність проблеми поширення вейпінгу серед підлітків зумовлює необхідність імплементації біоетичних і здоров'язбережувальних підходів в освітню діяльність. Формування відповідального ставлення до власного здоров'я, усвідомлення ризиків використання електронних сигарет та популяризація здорового способу життя є важливими складовими сучасного освітнього процесу. Саме тому дослідження потенційного впливу електронних сигарет на здоров'я підлітків є надзвичайно важливим і актуальним.

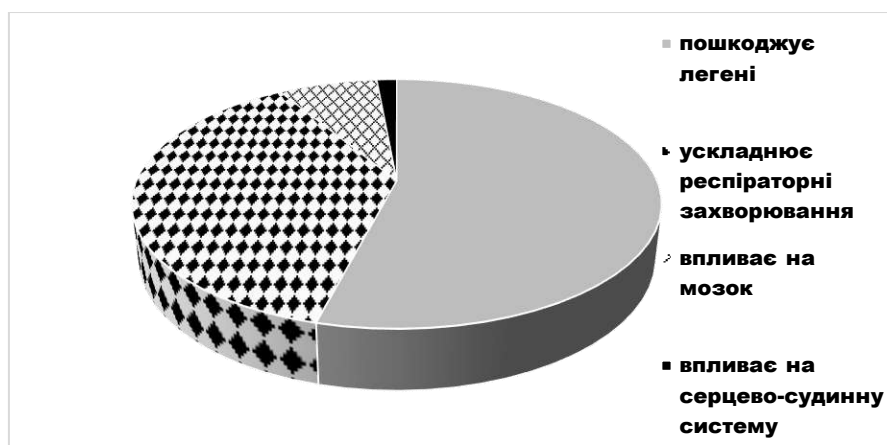
Дослідження проблеми використання електронних сигарет та вейпів проведено серед підлітків віком від 12 до 25 років. В результаті анкетування встановлено наступне: постійно палять електронні сигарети 18 дівчат та 24 хлопці, ніколи не палили 8 дівчат, декілька разів палили, або кинули – 38 дівчат та 12 хлопців.

Зауважимо, що відмінність між вейпом та електронною сигаретою

підлітки оцінюють за: вибором нікотинових речовин 30 респондентів; за функціональними даними 26 респондентів; за вартістю та терміном використання 14 респондентів; за контролем пароутворення 30 опитаних.

Основними причинами відмови від паління серед підлітків в рівній кількості є дорога вартість електронних сигарет та страх смерті від раку легень. Так вважають 31,3% дівчат і 38,9% хлопців.

Розуміння проблеми впливу електронних сигарет та вейпів на дихальну систему усвідомлюють 76% респондентів, на серцево-судинну систему - 18%, на мозок підлітків - 6% (рис. 1).

Рис.1. Розуміння проблеми впливу електронних сигарет на здоров'я підлітків, %

За результатами проведеного дослідження встановлено, що використання електронних сигарет є досить поширеним явищем серед молоді. Зокрема, 42% опитаних регулярно користуються електронними сигаретами, 50% респондентів періодично повертаються до їх використання з різних причин, і лише 8% учасників дослідження зазначили, що ніколи не вживали такі вироби.

Отримані дані свідчать про високий рівень поширення вейпінгу в молодіжному середовищі. Також визначено, що звичка до використання електронних сигарет переважно відбувається у віковому періоді 16–19 років. Саме тому формування відповідального ставлення до власного здоров'я, усвідомлення ризиків використання електронних сигарет та популяризація

здорового способу життя у контексті здоров'язберезувальної компетентності є важливими складовими сучасного освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Безсонов Д. В. Вейпінг – питання безпеки. *Безпека життєдіяльності*. 2017. №10 (202). С. 10-16.
2. Бабій В. Ф., Брень Н. І., Кондратенко О. Є. Електронні сигарети: огляд досліджень щодо небезпеки та принципів поводження з ними. ДУ «Інститут громадського здоров'я ім. О.М. Марзєєва НАМН України». Київ : 2018. №2 (87). С. 36-41.
3. Закон України №1978-IX від 11.07.2023 р. «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення».
4. Laugesen M. Safety Report on the Ruyan e-cigarette Cartridge and Inhaled Aerosol: Ruyan Cartridge Report. 2013.
5. McKee M., Daube M., Chapman S. E-cigarettes should be regulated. *Medical Journal of Australia*. 2016. №204 (9). P. 331.
6. Kaur G., Pinkston R., Mclemore B. Immunological and toxicological risk assessment of e-cigarettes. *European Respiratory Review*. 2018. 27 (147). P. 1-14.

Олег Чепурка,

доктор філософії, доцент,

доцент кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Рівненський державний гуманітарний університет

ЗАСТОСУВАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАБІЛІТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

У сучасних соціально-економічних умовах трансформації суспільства проблема збереження та зміцнення здоров'я населення набуває особливої науково-практичної значущості. Негативні тенденції, пов'язані з погіршенням екологічної ситуації, зростанням рівня хронічних неінфекційних захворювань, підвищенням рівня психоемоційного напруження, а також наслідками воєнних дій і вимушеного переміщення населення, зумовлюють необхідність пошуку ефективних стратегій підтримки та відновлення здоров'я людини. У цьому контексті особливого значення набуває застосування біологічних підходів як науково обґрунтованої основи формування здоров'язбережувальної компетентності та забезпечення ефективної реабілітації населення.

Біологічні підходи передбачають опору на фундаментальні знання про закономірності функціонування організму людини, вікову динаміку розвитку, механізми гомеостазу та адаптації до змін зовнішнього середовища, а також вплив поведінкових і середовищних чинників на стан здоров'я. Їх застосування дозволяє не лише пояснити етіологію та патогенез багатьох захворювань, а й обґрунтувати ефективні профілактичні та відновлювальні заходи, спрямовані на підтримання оптимального рівня життєдіяльності людини.

У науковому дискурсі здоров'язбережувальна компетентність трактується як інтегративна характеристика особистості, що включає систему знань про здоров'я, сформовані практичні вміння і навички його збереження, здатність до усвідомленого прийняття рішень щодо способу життя, а також стійку мотивацію до саморозвитку та самозбереження [1; 3; 4]. Застосування біологічних підходів у цьому контексті виступає методологічною основою, яка забезпечує наукову обґрунтованість процесу формування зазначеної компетентності та сприяє її практичній спрямованості.

Особливої значущості набуває впровадження біологічно орієнтованих підходів в освітньому середовищі, яке виступає провідним соціальним інститутом формування культури здоров'я. Засвоєння знань з анатомії, фізіології, гігієни, раціонального харчування, профілактики захворювань та формування навичок безпечної поведінки сприяє розвитку відповідального

ставлення до власного здоров'я. При цьому важливим є використання сучасних педагогічних технологій, спрямованих на розвиток критичного мислення, саморегуляції та здатності до практичного застосування знань у повсякденній життєдіяльності [4].

Застосування біологічних підходів є визначальним чинником і в системі реабілітаційного забезпечення населення. Сучасна реабілітація розглядається як комплексний процес, що охоплює медичні, психологічні, педагогічні та соціальні заходи, спрямовані на відновлення порушених функцій організму, підвищення рівня адаптації та повернення людини до активного життя. Водночас ефективність реабілітаційних заходів значною мірою залежить від урахування індивідуальних біологічних характеристик організму, зокрема стану функціональних систем, рівня фізичної витривалості, адаптаційних резервів та індивідуальної реакції на фізичні та психоемоційні навантаження [2].

Важливим аспектом є інтеграція процесів реабілітації та формування здоров'язбережувальної компетентності. У процесі відновлення особистість має не лише отримувати спеціалізовану допомогу, а й набувати знань і практичних умінь щодо самостійного підтримання здоров'я, зокрема дотримання режиму рухової активності, принципів раціонального харчування, методів психоемоційної саморегуляції та профілактики ускладнень. Такий підхід забезпечує пролонгований ефект реабілітації та сприяє зниженню ризику рецидивів захворювань [3].

Реалізація зазначених підходів потребує міждисциплінарної взаємодії фахівців різних галузей – медиків, педагогів, психологів, фізичних терапевтів і соціальних працівників. Саме комплексність і системність забезпечують ефективність впливу на всі складові здоров'я людини – фізичну, психічну та соціальну.

Отже, застосування біологічних підходів у формуванні здоров'язбережувальної компетентності та забезпеченні реабілітації населення є науково обґрунтованим і соціально значущим напрямом, що сприяє

підвищенню рівня громадського здоров'я, формуванню культури здоров'язбереження та забезпеченню високої якості життя населення.

Список використаних джерел

1. Башавець Н. А. Здоров'язбережувальна компетентність майбутнього фахівця як основа його культури. *Наука і освіта*. 2013. № 1-2. С. 120–122.
2. Кушнірук С. А., Белкова Т. О. Професійна підготовка майбутніх фахівців із фізичної реабілітації до формування здоров'язбережувального освітнього середовища (науково-теоретичний аспект). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2023. № 96. С. 60–65.
3. Міхеєва Л., Лунков О. Здоров'язбережувальна компетентність як ключова компетентність майбутніх психологів. *PHYSICAL CULTURE AND SPORT: SCIENTIFIC PERSPECTIVE*, 2024. № 4, С. 20–25. <https://doi.org/10.31891/pcs.2024.4.3>
4. Отравенко О. Педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності учнівської та студентської молоді в умовах ступеневої освіти. *Health, sport, rehabilitation*. 2016. № 2(4). С. 47–50.

СЕКЦІЯ 5.
МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПІДХОДИ ДО СУЧАСНИХ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН

Михайло Барабаш,

здобувач вищої освіти ОС «Магістр»

спеціальності Середня освіта (Фізика та астрономія)

Рівненський державний гуманітарний університет

Юрій Галатюк,

к. пед. н., професор,

професор кафедри фізики, астрономії та методики викладання

Рівненський державний гуманітарний університет

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ В КОНЦЕПЦІЇ
РОЗВИТКУ STEM-ОСВІТИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕЙРОКОГНІТИВНІ
ВИКЛИКИ

Анотація. Проаналізована роль цифрових інструментів у викладанні фізики як базового компонента STEM-освіти, що дозволяє візуалізувати складні процеси та організувати активну дослідницьку діяльність здобувачів освіти. Виявлені нейрокогнітивні виклики, зумовлені неконтрольованою цифровізацією побуту учнів, та запропоновано шлях їх подолання через формування цифрової стійкості та навичок нейрогігієни.

Ключові слова: STEM-освіта, фізика, цифрові інструменти, нейрокогнітивні виклики, цифрова стійкість, нейрогігієна, віртуальні симуляції.

Сучасний розвиток інформаційного суспільства вимагає суттєвих змін у підходах до викладання природничих дисциплін. Фізика, як фундаментальна наука про природу, є основою для інженерних та технологічних інновацій, що

робить її стрижневим компонентом STEM-освіти (Science, Technology, Engineering, Mathematics) [1, с. 15]. Успішна реалізація цього підходу сьогодні тісно пов'язана з впровадженням цифрових інструментів, які трансформують традиційний урок у високотехнологічне дослідницьке середовище.

У процесі вивчення фізики цифрові інструменти виконують кілька важливих функцій: візуалізацію складних процесів, моделювання явищ, які неможливо або небезпечно відтворити в умовах шкільного кабінету, та високоточний збір даних. Практичний досвід та дослідження показує, що найбільш ефективними для STEM-навчання є такі групи цифрових засобів: інтерактивні симуляції та віртуальні лабораторії (наприклад середовище PhET Interactive Simulations) та мобільні вимірювальні комплекси. Зокрема, використання датчиків сучасних смартфонів дозволяє перетворити персональний гаджет здобувача освіти на потужний інструмент для збору фізичних даних у реальному часі.

Водночас, впровадження цифрових технологій в освітній процес вимагає критичного переосмислення, виходячи з останніх нейрокогнітивних досліджень. Як зазначає доктор Джаред Куні Горват у своїй доповіді для Комітету Сенату США, неконтрольована та надмірна експансія цифрових технологій має пряму кореляцію зі зниженням когнітивного розвитку здобувачів освіти. Аналіз глобальних оцінювань показує, що тривалий час перед екраном уповільнює навчання, фрагментує увагу та послаблює здатність до утримання інформації в пам'яті [3].

Проте, аналізуючи причини падіння рівня концентрації та когнітивних здібностей учнів, важливо об'єктивно розмежовувати використання спеціалізованих навчальних інструментів та загальну неконтрольовану цифровізацію їхнього повсякденного життя. У межах стандартного уроку фізики безпосередня взаємодія з екраном має чітко дозований і педагогічно виправданий характер, займаючи від сили 10-15 хвилин.

Наприклад, під час вивчення теми «Ядерна енергетика» вчитель може використати 5-хвилинний відеофрагмент для демонстрації руйнівних наслідків

вибуху атомної бомби (шкода для навколишнього середовища та непоправні наслідки для організму людини), після чого показати приховані від людського ока мікропроцеси – ланцюгову реакцію та поділ ядра урану у віртуальній лабораторії. Цей короткий цифровий епізод є лише імпульсом, який далі супроводжується живим поясненням педагога, глибоким аналізом, розрахунками та дискусією в класі.

Натомість у позаурочний час дитина перебуває в умовах неконтрольованого споживання цифрового контенту, годинами граючи в динамічні відеоігри, переглядаючи мультфільми або гортаючи стрічку в соціальних мережах (наприклад TikTok чи розважальні канали на YouTube). Розважальні платформи побудовані на алгоритмах швидкої дофамінової винагороди та постійній зміні яскравих візуальних стимулів.

Такий непропорційний дисбаланс у часі та якості споживаного контенту свідчить про те, що головним фактором фрагментації уваги є не освітнє програмне забезпечення, а фоновий стиль цифрового життя. Здобувачі освіти приходять на урок із вже перевантаженою нервовою системою і сформованим «кліповим» мисленням, що критично ускладнює сприйняття глибоких і складних концепцій фундаментальної фізики [2, с. 67]. У цьому контексті STEM-інструменти вимагають від учня протилежного – активної пізнавальної діяльності, фокусування та встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Соціальний аспект. Впровадження цифрових інструментів у навчання фізики є не лише технологічним викликом, але й стратегічним кроком у напрямі забезпечення соціальної рівності та інклюзивності в межах парадигми стійкості. Цифровізація дозволяє нівелювати бар'єри, які раніше обмежували доступ окремих груп здобувачів освіти до якісного наукового пізнання.

Підтримка користувачів з особливими освітніми потребами. Сучасні вимоги до програмного забезпечення STEM-лабораторій передбачають обов'язкову наявність засобів для повноцінної роботи користувачів з особливими потребами. Це включає можливості адаптації інтерфейсів, використання екранних читців, субтитрів для відеодемонстрацій та

альтернативних способів керування віртуальними приладами. Такі інструменти дозволяють дітям з порушеннями зору, слуху чи опорно-рухового апарату брати повноцінну участь у дослідницькій діяльності, яка в традиційному лабораторному форматі могла бути для них фізично недоступною.

Подолання гендерних стереотипів. Одним із пріоритетів сучасної соціальної політики в освіті є залучення дівчат до технічних та інженерних галузей. Використання «гендерночутливих» STEM-уроків дозволяє змінити сприйняття фізики як виключно «чоловічої» дисципліни. Цифрові симуляції та ігрові формати створюють емоційно комфортне середовище, де пізнавальний інтерес переважає над соціальними упередженнями.

Забезпечення освітньої стійкості в умовах криз. Цифрові інструменти вирішують проблему «географічної нерівності». Віртуальні лабораторії (PhET, Go-Lab) забезпечують доступ до високотехнологічного обладнання учням із сільської місцевості, внутрішньо переміщеним особам та дітям, які перебувають на дистанційному навчанні через безпекові виклики. Це гарантує безперервність освітнього процесу та рівні стартові можливості для всіх здобувачів освіти, незалежно від їхнього місця перебування чи матеріально-технічного стану конкретного закладу освіти.

Висновки. Впровадження цифрових інструментів у навчанні фізиці значно розширює можливості повноцінної реалізації STEM-освіти. Інтерактивні симуляції та відеодемонстрації доводять свою високу дидактичну ефективність за умови їх дозованого (10-15 хвилин) та цілеспрямованого використання. Проте їх застосування стикається з серйозним викликом загальної «розважальної» цифровізації життя учнів, яка годинами виснажує їхні когнітивні ресурси поза школою. Головне завдання сучасної освіти полягає не у відмові від технологій, а у формуванні в учнів культури нейрогігієни – вміння перетворювати гаджет зі звичайної іграшки для безперервного перегляду відео на дієвий інструмент наукового пізнання.

Отже, розбудова освітньої політики в умовах цифровізації має базуватися на переході від стратегії обмеження гаджетів до стратегії формування цифрової стійкості, де цифрові STEM-інструменти виступають головним засобом інтелектуального розвитку та збереження когнітивного потенціалу нації.

Формування цифрової стійкості через STEM-освіту є не лише освітнім завданням, а й пріоритетом соціальної політики, спрямованим на виховання критично мислячої, адаптивної та конкурентоспроможної особистості у сучасному турбулентному світі.

Список використаних джерел

1. STEM/STEAM-освіта: від теорії до практики: методичний посібник / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, Г. В. Онопченко, О. В. Онопченко, І. М. Шевченко. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. 121 с. URL: https://iod.gov.ua/content/docs/documentspdf/203/stem-steam-osvita--vid-teoriyi-do-praktiki--metodichniy-posibnik_.pdf?2 (дата звернення: 21.03.2026).

2. Галатюк Ю.М., Галатюк Т.Ю. Формування методологічної культури учнів у контексті реалізації STEM-освіти в новій українській школі. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія педагогічна. Випуск 27. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2021. С.66–69.

URL: <http://ped-series.kpnu.edu.ua/issue/view/17588> (дата звернення: 21.03.2026).

3. Horvath J. C. Written Testimony Before the U.S. Senate Committee on Commerce, Science, and Transportation. Washington, D.C. : U.S. Senate, 2026. URL: <https://www.commerce.senate.gov/services/files/A19DF2E8-3C69-4193-A676-430CF0C83DC2> (дата звернення: 21.03.2026).

Михайло Василенко,

здобувач вищої освіти ОС «Магістр»

спеціальності Середня освіта (історія та громадянська освіта)

Херсонський державний університет

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ТА АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНЩИНИ В 2022 РОЦІ

Анотація. Актуальність проведеного дослідження визначається тим, що у 2022 році Російська Федерація оголосила Україні війну, яку вони прозвали “Спеціальна военна операція на Україні”, під час бойових дій Росії вдалося захопити обласний центр Херсонщини - Херсон та утримувати його під своїм контролем більше 9 місяців, під час яких, вони проводили активну пропаганду серед місцевого населення. Наша наукова робота покликана охарактеризувати періодичні видання, які російська сторона використала для пропагандистського впливу на жителів Херсонщини.

Ключові слова: *пропаганда, періодичні видання, телефір, окупація.*

Саме поняття пропаганда, від латинського *propago* – поширювати, являє собою поширення будь-яких ідей в суспільстві, головною метою яких є маніпулювання розумом людини. Пропаганда існує давно, але свого розквіту вона набула в ХХ ст. у таких тоталітарних країнах як Нацистська Німеччина, Фашистська Італія та Радянський Союз. Розквіт пропаганди був спричинений збільшенню ролі засобів масової інформації у житті людини, тепер доносити свої наративи партії було в рази легше через появу кінематографу, збільшенню тиражів періодичних видань таких як газети, журнали, агітаційними плакатами були всіяні головні вулиці міст. Можна впевнено сказати, що пропаганда є в будь-якій країні, але її рівень всюди різний, а в недемократичних, тоталітарних державах влада тримається завдяки пропаганді. Пропаганда буває двох видів

внутрішньою, яка розрахована на пересічного громадянина всередині країни, та зовнішньою, яка працює проти іншої країни або цілого альянсу. Після закінчення Холодної війни і розпаду Радянського Союзу рівень як зовнішньої так і внутрішньої пропаганди між країнам згас. Але вже в 2014 році Росія розпочинає проти України гібридну війну, окупувавши Крим та розпочавши війну на Донбасі, країна агресор починає проводити інформаційну пропаганду проти України використовуючи телебачення та Інтернет. Росія штампує тисячі фейків на будь-який смак від «хлопчика в трусиках, якого розп'яли на хресті⁷» до того, що Україна не є самостійною державою і є всього на всього «маріонеткою Заходу⁸», російська пропаганда навіть оживила таке поняття, як «бандеровці». Але апогеєм російської пропаганди став початок повномасштабного вторгнення Росії на територію України.

У захопленні села та міста крім військового контингенту заходить і офіційна російська пропаганда і Херсонщина не стала винятком. Херсон став єдиним адміністративним центром, який змогла захопити російська армія з 2014 року тому особливий аспект пропаганди був приділений саме цьому місту. Працюючи над дослідженням, нами було взято примірники “Надднепрянской правды” у кількості трьох екземплярів, два примірника “Комсомольской правды” та декларацію “Русский Херсон”, також ми проаналізували роботу пропагандистських телеканалів «ВТВ Плюс» та «Таврия ТВ». Ці всі екземпляри нами були зібрані та збережені у період окупації правого берегу Херсонщини.

«Комсомольская правда» починає свою історію в 1925 р., як щоденна газета, що повинна була висвітлювати справи комсомолу. За свою столітню історію газета залишалася головним рупором пропаганди СРСР, серед періодичних видань, вже після розпаду Радянського Союзу газета зробила ухил на світське життя зірок, а після початку російської агресії проти України повернулася до своїх коренів.

«Надднепрянская правда» - херсонська газета, яка друкувалася з 1917 року і була органом Херсонського обкому Компартії України та обласної ради

народних депутатів⁹. До початку повномасштабного вторгнення газету видавали обмеженим накладом не більше 100 копій. Через проблеми з фінансуванням. Після окупації Херсону видавництво перейшло на сторону ворога і почало поширювати ворожу пропаганду на жителів Херсонщини.

Проаналізувавши газети «Надднепрянская Правда» та «Комсомольская Правда» в період липень – серпень 2022 року можна сказати, що основна пропаганда стосується «ущімленіє» прав російськомовних, Майдану 2014, який вони називають державним переворотом під час якого до влади потрапили «нацисти» і «бандерівці» та спільної історії Херсонщини, що йде всю свою історію рука об руку із «старшим братом» Росією. Хоча періодичні видання вже не встигають за швидкісним потоком інформації і залишаються «вікном» у світ лише для людей похилого віку, у яких немає доступу до альтернативної інформації, пропагандисти у своїх газетах звертаються також і до молоді та закликають їх до поїздок в окупований ще в 2014 році Крим для відпочинку в літніх таборах, а також вони оголошують про початок вступної кампанії в університети Херсону та початок нового навчального року за російською програмою в усіх функціонуючих школах Херсонщини. Крім того, в газетах за цей період починається кампанія за референдум про вступ Херсонської області до складу Російської Федерації.

Апогеєм російської пропаганди на території Херсонщини стала декларація “Русский Херсон”. 30 липня 2022 року в приміщенні Херсонського державного університету відбувся форум, який отримав назву “Мы вместе с Россией”, в якому за словами пропагандистів прийняло участь близько 1000 делегатів із всіх районів Херсонської області. На цьому зібранні було проголошено основні принципи декларації, ось декілька з них написані мовою оригіналу:

- Недопустимость нацизма, фашизма, расизма в любых проявлениях, языковой и национальной дискриминации;
- Право на самоопределение народа Херсонской области и других народов и регионов;
- Приоритет традиционной русской славянской культуры и языка.

Хоча в доктрині і зазначено про недопустимість мовної дискримінації, але поширеним явищем на окупованих територіях є викрадення україномовних жителів та ув'язнення їх у місцеві в'язниці та катівні, які в народі прозвали “взяти на підвал”, в цих катівнях людей змушували зізнаватися, що вони наводили артилерію ЗСУ на об'єкти російської армії або були причетні до спонсорування армії України.

Також крім екскурсу в історію в декларації в кількох абзацах описано майбутнє, яке очікує Херсонщину під керівництвом Росії, а саме інтеграція регіону в транспортну, інфраструктурну, енергетичну та портову систему Російської Федерації.

Крім періодичних видань російська пропаганда взялась за телебачення на території Херсонщини. Було взято під контроль місцевий телеканал «ВТВ ПЛЮС», який до травня 2022 року був повністю україномовним, але після захоплення, керівництво каналу пішло на співпрацю з окупантами і 10 травня 2022 року телеефір перейшов на російську мову. Телеканал займався розповсюдженням російської пропаганди та наративів про один народ. 25 серпня українським хакерам вдалося взламати телеканал і в проміжку з 15:00 до 22:00 в ефірі були українські новини та пісні патріотичного характеру.

Своє мовлення телеканал припинив 18 жовтня 2022 року у зв'язку з евакуацією на лівий берег Херсонщини. Керівництву телеканалу було оголошено підозру за співпрацю з російськими окупаційним режимом.

Крім перетворення вже існуючих каналів на рупори пропаганди було засновано окремий телеканал, який був створений на базі каналу «Скіфія» і отримав назву «Таврия ТВ». Директором телеканалу став Ісмаїл Абдуллаєв, який до цього був экс-директором пропагандистської телекомпанії «Оплот ТВ», яка вела свою діяльність на окупованій в 2014 році території Донецька¹⁰. Одним із основних людей, які займалися пропагандою на окупованій території став Олександр Малькевич, який займався телеканалами «Мариуполь 24», «ЗаТв» та «Таврия». Під час окупації Херсона він працював завідуючим кафедри журналістики і медіа комунікації в Херсонському державному університеті.

Програма телеканалу наповнена новинами про «українських бойовиків» які підло обстрілюють територію Херсону прицільно б'ючи по цивільному населенню, крім новин місцевого характеру. Ефірний час заповнюють такі програми: «СВОи діти», де пропагандисти розповідають про дітей, які живуть в окупації під постійними обстрілами з боку української сторони, окремої уваги варто приділити програмі «Зона окупації», де ведучий розповідає про життя в Херсоні, що «знаходиться під окупацією України», «Мы дома» - програма, в якій беруть інтерв'ю в колаборантів Херсонщини серед учасників можна відзначити головного колаборанта області Володимира Сальдо, та представників Херсонського державного університету – Тетяна Томіліна та Тетяну Кузьміч. Крім пропагандистського матеріалу на телеканалі є програма «Культурний прогрес», де розповідається про культуру на окупованій території Херсонщини. Після звільнення Правобережжя Херсонщини телеканал переїхав у Генічеськ.

Як ми можемо помітити, пропаганда Росії на окупованих територіях, а в нашому випадку на території Херсонщини, базується на трьох стовпах: історія, мова та віра. В цьому плані російська пропаганда розмиває будь-які кордони між Україною та Росією, для них “ коварный Запад” підступно розділив колись велику державу СРСР, щоб знищити Росію. Тому для нинішнього режиму в Росії та його очільника Володимира Путіна ми навіки залишимося їхнім придатком, який немає ніякого права хоч на якусь незалежність, бо як говорить російська пропаганда з періодичних видань, з телевізору, інтернету чи радіо: “ Киев - мать городов русских”, тому поки вони не візьмуть під свій контроль всю Україну вони не заспокояться. А нам, в свою чергу, потрібно боротися проти російської пропаганди, бо на жаль, більша половина Херсонщини все ще залишається під окупацією Росії, яка триває майже 4 роки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларация «Русский Херсон» С.22 - 2022

2. Комсомольская правда Специальный выпуск «Освобожденные территории» №7 июль 2022 С.8
3. Комсомольская правда Специальный выпуск Херсон №11 Август 2022 С.8.
4. Надднепрянская Правда №6 4 августа 2022 С.12
5. Надднепрянская Правда №8 18 августа 2022 С.12
6. Надднепрянская Правда №9 25 августа 2022 С.12
7. https://youtu.be/kgfkWExDrUQ?si=96f_ep1H1NXdfk4I
8. <https://youtu.be/RLhMmg6Hoh4?si=ByEAZcolsd-FnEFD>
9. <https://esu.com.ua/article-71518>
10. https://focus.ua/voennye-novosti/525131-propagandist-iz-dnr-vozglavil-sozdannyi-v-okkupirovannom-herson-e-telekanal-tavriya#google_vignette
11. <https://meduza.io/feature/2023/04/27/chtoby-zriteli-verili-vse-budet-no-ne-srazu>

Михайло Галатюк,

к.п.н., доцент,

доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту

та соціальної роботи

Рівненський державний гуманітарний університет

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У науковій розвідці зосереджено увагу на проблемі дослідження можливостей застосування сучасних цифрових технологій під час підготовки майбутніх фахівців. Коротко схарактеризовано цифрові технології спортивної діяльності. Запропоновано приклади мобільних додатків, які є одним з інструментів підсилення фізичної активності та розвитку спортивної культури здобувачів вищої освіти.*

Ключові слова: цифрові технології, цифрова педагогіка, спортивна культура, мобільні додатки, діяльність.

Упродовж останніх років галузь фізичної культури та спорту на системному рівні зазнає впливу державних реформ, які стосуються цифрової трансформації в освіті. Зокрема, з кожним роком цифрові технології активно впроваджуються у студентський спорт, а також суттєво впливають на управління процесом розвитку спортивної культури студентів.

У сучасних умовах цифрової трансформації освітнього простору посилюється *суперечність* між об'єктивно зумовленим стрімким розвитком цифрових технологій та недостатнім рівнем науково-педагогічного обґрунтування методики їх впровадження у процес розвитку спортивної культури студентів у закладах вищої освіти. Незважаючи на доступність сучасних цифрових технологій в освіті, їх дидактичний і виховний потенціал залишається реалізованим фрагментарно. Відзначена суперечність зумовлює необхідність дослідження на системному рівні можливостей сучасних цифрових технологій та визначення педагогічних механізмів їх використання у процесі розвитку спортивної культури студентів.

Мета нашого дослідження – розкрити можливості сучасних цифрових технологій спортивної діяльності як дидактичного засобу розвитку спортивної культури здобувачів вищої освіти.

Успішне впровадження цифрових технологій в спортивну діяльність і фізичне виховання студентської молоді залежить від багатьох чинників. Наприклад, одним з них є активна розробка засобів та інструментів цифрових технологій, концептуальних підходів, новітніх методик, а також їх доступність і можливість використання в освітній практиці.

На нашу думку, завдання цифровізації галузі освіти має вирішуватись у межах новітніх досягнень науково-технічного прогресу, кібернетики, педагогіки та психології, а також на рівні тісної взаємодії закладів середньої і вищої освіти, наукових інституцій та ІТ-індустрії.

У науковому дискурсі простежується зростання уваги до проблематики трансформації педагогіки спорту в ефективний інструмент управління інформаційними процесами, які забезпечують організацію спортивної, навчальної і виховної діяльності студентської молоді. Йдеться про те, що поступово відбувається системна цифровізація педагогічної науки, яка реалізується через інтеграцію електронних компонентів в освітній процес [1]. Водночас у наукових дослідженнях активно розробляється цифрова педагогіка (*Digital Pedagogy*), що розглядається як галузь педагогічної науки, яка досліджує закони і закономірності передачі та відтворення освітнього досвіду у фізичній і віртуальній реальності. До джерел конструювання методологічної основи цифрової педагогіки належить поширення інформаційно-комунікаційних технологій у системах відкритої освіти, що забезпечує нові формати суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі [1; 2].

Цифровізацію розуміють як упровадження електронно-цифрових технологій у фізичний простір, що забезпечує налагодження комунікації між суб'єктами цього простору за допомогою цифрових пристроїв. У сфері освіти важливим завданням цифровізації є створення цифрового освітнього простору на основі розроблення та застосування інноваційних мультимедійних, інформаційно-комп'ютерних засобів і сучасного навчального обладнання.

Аналіз опису цифрової компетентності педагогічного працівника засвідчує, що цифрові технології поєднують чотири основні складові, які є взаємопов'язаними та взаємообумовленими. Цими складовими є: цифрові системи обробки та доставки даних (інтернет, сервери, обчислювальні пристрої, мережеві технології та ін.); цифрові системи генерування (створення) даних (інтернет-речей, смартсистеми); цифрові системи зберігання даних (хмарні платформи, NAS-системи та ін.); цифрові системи автоматизованої аналітики (штучний інтелект, нейронні мережі та ін.) [3].

До цифрових технологій студентського спорту належать інноваційні інструменти, програмне забезпечення, пристрої, платформи та інше, які використовуються для моніторингу, вдосконалення, організації та аналізу

фізичної активності, тренувань, спортивних заходів і змагань студентів. Вони інтегрують сучасні технологічні досягнення науки й техніки в спортивну діяльність, яка стає доступною для студентів різного рівня фізичної підготовки. Запровадження цифрових технологій в спортивну діяльність сприяє підсиленню мотивації до занять спортом, а також розвитку спортивної культури студентів.

Ураховуючи сучасні підходи до навчання й виховання студентської молоді із застосуванням цифрових технологій, а також результати досліджень щодо їх запровадження у спортивну діяльність студентів, виокремимо сукупність цифрових технологій, які є ефективними дидактичними засобами розвитку спортивної культури студентів. До цих технологій належать: мобільні додатки, технології ШІ, віртуальна і доповнена реальність, онлайн платформи, соціальні мережі, фітнес-гаджети та пристрої. До прикладу, коротко схарактеризуємо один з перелічених вище цифрових дидактичних засобів, а саме – *мобільні додатки*.

Мобільні додатки є ефективним інструментом підсилення фізичної активності та розвитку спортивної культури студентів. Мобільні додатки надають широкі можливості для організації тренувального процесу, мотивації до занять спортом, допомагають аналізувати результати фізичної активності та способу життя студентів. Широкий вибір мобільних додатків, їх доступність надає можливість кожному підібрати той мобільний додаток, який сприяє досягненню поставленої мети і конкретних завдань. До мобільних додатків, які користуються популярністю належать:

– платформи для відстеження рівня рухової активності в процесі ходьби та бігу (“Google Fit”, “Strava”, «Nike +” та ін.);

– мобільні додатки, які допомагають здійснювати контроль і моніторинг фізичної підготовки (“Coach Fitbit”, “Training Club Nike”, “Fitness Buddy”);

– мобільні додатки для силових тренувань і покращення рівня фізичної підготовки (“Fitness & Bodybuilding”, “Домашні Тренування”, “Workout trainer”);

– мобільні додатки, які допомагають планувати розпорядок дня, дотримуватись правил збалансованого харчування та підтримувати водний баланс людини (“FoodDiary”, “Waterbalance”, “MyFitnessPal”);

– електронні платформи, що сприяють підтримці ментального здоров’я, допомагають впоратися зі стресом і покращити сон (“MindShift”, “Better Me: Mental Health”, “Happify”).

Зручність мобільних додатків полягає в їх доступності, можливості адаптуватись до рівня фізичної підготовки студентів.

Таким чином, впровадження цифрових технологій в освітній процес значно підсилює продуктивність фізичного виховання молоді. Цифрові технології спортивної діяльності – це важливий чинник трансформації підходів до управління й популяризації спорту серед молоді.

Висновки. Впровадження цифрових технологій надають нові можливості для оптимізації тренувального процесу, організації спортивних заходів і поширенню цінностей спортивної культури серед молоді. Зокрема, цифрові технології допомагають зробити студентський спорт доступнішим, а також підвищують рівень мотивації до спортивної діяльності. На нашу думку, впровадження цифрових технологій в студентський спорт є необхідною умовою розвитку спортивної культури студентів.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю., Лещенко М. П. Цифрова гуманістична педагогіка відкритої освіти. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія. Харків : НТУ «ХП», 2016. № 4. С. 115–130.

2. Brett D. Hirsch. Digital Humanities Pedagogy: Practices, Principles and Politics. Cambridge: Open Book Publishers, 2012. 426 pp.

3. Morze N., Bazeliuk O., Vorotnikova I., Dementiievska N., Zakhar O., Nanaieva T., Pasichnyk O., & Chernikova L. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. Електронне наукове фахове видання "Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету". Київ, 2019. С. 1–53.

Аліна Джурило,

к. пед. наук, доц., старший дослідник,

старший співробітник відділу порівняльної педагогіки

Інститут педагогіки НАПН України

ПАРАДИГМА СТІЙКОСТІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ІНСТИТУЦІЙНІ РЕФОРМИ БЕЗПЕКИ ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

***Анотація.** Тези присвячено дослідженню парадигма стійкості шкільної освіти України крізь призму інституційних реформ у сфері безпеки. Аналізуються нормативно-правові зміни, зокрема Закон № 4609-IX, впровадження концепції «Безпечна і дружня до дитини школа», створення підземних шкіл та інтеграцію психосоціальної підтримки в умовах воєнного стану. Показано, як ці реформи трансформують освітню політику, посилюючи інституційну стійкість системи та забезпечуючи безперервність навчання. Обґрунтовано необхідність міждисциплінарного підходу (педагогіка, психологія, соціальна робота) для подальшого розвитку парадигми стійкості.*

***Ключові слова:** стійкість шкільної освіти, інституційні реформи, безпека в освіті, воєнний стан, освітня політика, психологічна безпека, НУШ.*

Сучасні виклики, зокрема повномасштабна війна, актуалізували парадигму стійкості та резильєнтності як ключових елементів освітньої та соціальної політики. Шкільна освіта в Україні стала не лише простором передачі знань, а й інституцією забезпечення фізичної, психологічної та соціальної безпеки дітей і спільнот [1, с. 12]. Інституційні реформи безпеки перетворюються на фактор системної трансформації освітньої політики, поєднуючи нормативні зміни, інфраструктурні рішення та педагогічні інновації. Метою даної роботи є аналіз цих реформ у контексті парадигми стійкості та визначення їх впливу на трансформацію шкільної освіти. У фокусі дослідження – інституційні

механізми забезпечення безпеки та стійкості шкільної освіти України 2022-2026 рр.

Парадигма стійкості в освіті передбачає здатність системи швидко адаптуватися до кризових умов, зберігаючи якість і доступність навчання. За визначенням дослідників, стійкість включає інституційну гнучкість, психосоціальну підтримку та інтеграцію безпекових практик [2].

В Україні ця парадигма розвивається на перетині реформи НУШ та воєнних реалій. Концепція «Безпечна і дружня до дитини школа» була розроблена за підтримки UNICEF і стала основою для створення безпечного середовища, що поєднує фізичну безпеку з емоційним комфортом. Зазначена концепція ґрунтується на міжнародній моделі Child-Friendly Schools, розробленій UNICEF та апробованій у низці країн Європи, Азії та Африки. Зокрема, досвід таких країн, як Фінляндія, Канада та Нідерланди, демонструє ефективність інтеграції безпечного освітнього середовища з акцентом на психологічне благополуччя, інклюзивність та участь учнів у шкільному житті.

У цих країнах безпека розглядається не лише як фізичний захист, але як комплексна система підтримки дитини, що включає політики запобігання цькуванню, розвиток соціально-емоційних навичок та між секторальну взаємодію (освіта, соціальні служби, громада). Українська модель адаптує ці підходи до умов воєнного стану, посилюючи компонент фізичної безпеки (зокрема, укриття та підземні школи) та психосоціальної підтримки. Таким чином, на відміну від більшості країн ЄС, де акцент зроблено на превентивних і психосоціальних механізмах безпеки, українська модель поєднує їх із заходами фізичного захисту в умовах воєнних загроз, що свідчить про формування унікальної моделі освітньої стійкості [3].

Ключовим кроком стало ухвалення Закону України № 4609-IX від 18.09.2025 р. (набрав чинності 17.01.2026), яким було внесено зміни до Закону «Про повну загальну середню освіту», посилюючи безпеку в школах. Він обмежує доступ сторонніх осіб, регулює правила перебування на території навчальних закладів та зобов'язує створювати безпечне освітнє середовище,

посилювати відповідальність керівників [4]. Типові вимоги розробляє МОН спільно з МВС, а правила схвалюються колективом і оприлюднюються.

Практичними проявами реформ стали:

- створення майже 100 підземних шкіл (станом на березень 2026 р.) та план на ще 100+ до кінця року [5];
- впровадження інспекторів Служби освітньої безпеки (понад 1250 осіб) для тренінгів і моніторингу [6];
- оновлення програми «Захист України» з акцентом на сучасні безпекові виклики.

Ці заходи забезпечують фізичну стійкість, але не менш важлива психологічна складова. Психологічна безпека стає критерієм якості освітнього середовища в умовах війни. Програми психосоціальної підтримки охопили десятки тисяч педагогів і учнів, інтегруючись у повсякденну практику шкіл [7].

Реформи впливають і на організаційну структуру: гнучкі форми навчання (дистанційна, змішана, асинхронна), збереження фінансування закладів незалежно від тимчасового переміщення учнів, спрощення процедур. Це демонструє перехід від жорсткої централізації до адаптивного управління [8, с. 45-47].

Інституційні зміни трансформують освітню політику за кількома напрямками:

1. **Інтеграція секторів** – поєднання освіти, внутрішніх справ, соціальної роботи та психології.
2. **Цифровізація як фактор стійкості** – платформи для дистанційного навчання та моніторингу.
3. **Інклюзивність** – особлива увага до дітей з ООП та ВПО.

Дослідження показують, що школи з впровадженими елементами концепції «Безпечна і дружня до дитини школа» демонструють вищу адаптивність і кращі показники психоемоційного стану учнів [3]. Водночас залишаються виклики: нерівномірність ресурсного забезпечення регіонів,

кадровий дефіцит психологів та потреба в подальшій науково-методичній підтримці.

Порівняно з довоєнним періодом, реформи безпеки прискорили трансформацію НУШ, зробивши її більш орієнтованою на компетентності XXI ст., включаючи стійкість і безпеку.

Для подальшого розвитку парадигми стійкості необхідні: повна цифровізація моніторингу безпеки, масштабне навчання педагогів міждисциплінарним практикам, міжнародне партнерство для обміну досвідом, розробка національної стратегії стійкості шкільної освіти на наступні 5, 10 років.

Інституційні реформи безпеки стали каталізатором трансформації освітньої політики України в умовах війни. Вони не лише забезпечують фізичний захист, але й закладають основу для психологічної та соціальної стійкості покоління. Парадигма стійкості шкільної освіти виходить за межі кризового реагування і стає стратегічним орієнтиром розвитку. Подальше посилення міждисциплінарного підходу та ресурсного забезпечення дозволить Україні не тільки зберегти, але й суттєво модернізувати систему шкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Лондар О. П., Босенко М. В., Гайдук О. О. Ensuring the resilience of Ukrainian education system in wartime conditions // Науковий вісник ІЕА. 2024. № 5. С. 5–25. <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-6-5-25>
2. Nechitailo I. Resilience of the educational system in conditions of global social upheavals // Innovation: The European Journal of Social Science Research. 2025. <https://doi.org/10.1080/13511610.2025.2462959>
3. Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ» : [концепція]. Київ : UNICEF, 2020. 64 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/3646/file/safe_school_in_NUS.pdf
4. Закон України № 4609-IX «Про внесення змін до Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо запровадження заходів безпеки в

зкладах загальної середньої освіти» від 18.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4609-20#Text>

5. Три роки системних змін в освіті і науці України в умовах війни // Сайт МОН України. 23.03.2026. URL: <https://mon.gov.ua/news/try-roky-systemnykh-zmin-v-osviti-i-nautsi-ukrainy-v-umovakh-viiny>

6. Під землею і з надією: нова реальність української школи // Frontliner. 30.08.2025. URL: <https://frontliner.ua/shkola-pid-chas-viiny-ukrayina/>

7. Як Україна стала прикладом стійкості завдяки EdTech // Освіторія. 02.11.2025. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-ukrayina-stala-prykladom-osvitnoyi-stijkosti-v-umovah-vijny-zavdyaky-edtech/>

8. Ukrainian Education: Challenges, Reforms, and Resilience // ResearchGate. 2025. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.17881.84324>

Геннадій Загоруйко,

д.б.н., професор,

професор кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Рівненський державний гуманітарний університет

Віталій Марциновський,

к.б.н., професор,

професор кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Рівненський державний гуманітарний університет

КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація. У статті проаналізовано ключові чинники розвитку сучасної науки в умовах глобалізаційних трансформацій. Розглянуто вплив цифровізації, інтернаціоналізації наукових досліджень, міждисциплінарності, інноваційної економіки та геополітичних викликів на динаміку наукового прогресу.

Обґрунтовано, що сучасна наука функціонує як складна відкрита система, інтегрована у глобальні соціально-економічні процеси. Визначено перспективні напрями розвитку науки в умовах постіндустріального суспільства.

***Ключові слова:** міждисциплінарність, наукова політика, глобалізація, наука, інновації, цифровізація,*

Сучасний етап розвитку науки характеризується переходом від дисциплінарної до інтегративної моделі пізнання, що зумовлено ускладненням досліджуваних систем, цифровізацією та глобалізацією наукового простору. Класичні наукові дисципліни, сформовані у ХІХ–ХХ століттях, дедалі частіше виявляються недостатніми для пояснення багатовимірних явищ, таких як кліматичні зміни, біомедичні процеси, соціально-економічні трансформації та розвиток штучного інтелекту [1; 6]. У цих умовах міждисциплінарність стає не лише інструментом дослідження, а фундаментальною характеристикою сучасної науки. Вона забезпечує інтеграцію знань, методів і дослідницьких стратегій, формуючи нові наукові парадигми та сприяючи інституційним змінам. Ускладнення досліджуваних систем і глобальні виклики потребують комплексного наукового аналізу, що виходить за межі окремих дисциплін [8].

Класична наука базувалася на принципах редукціонізму, що передбачав розкладання складних явищ на прості компоненти. Однак у другій половині ХХ століття стало очевидним, що багато систем мають властивості, які не можуть бути пояснені через аналіз окремих елементів. Сучасні наукові проблеми мають комплексний характер і не можуть бути вирішені в межах однієї дисципліни [3; 4]. Це зумовило перехід до проведення інтегративних досліджень, де ключовими є:

- цілісність досліджуваної системи;
- взаємодія елементів всередині досліджуваної системи;
- нелінійна динаміка взаємодії елементів системи.

Міждисциплінарність у цьому контексті виступає як епістемологічна відповідь на складність світу. Це зумовлює необхідність розвитку

міждисциплінарних підходів, які дозволяють інтегрувати різні типи знань [7]. Проблематика міждисциплінарності активно досліджується у працях як українських, так і зарубіжних учених [1; 6–10]. Значна увага приділяється методології міждисциплінарних досліджень та їх ролі в інноваційному розвитку.

Міждисциплінарність є формою інтеграції знань, що забезпечує новий рівень наукового пізнання [6]. Вона включає різні типи взаємодії між науковими дисциплінами — від мультидисциплінарності до трансдисциплінарності [8].

Методологія міждисциплінарних досліджень включає:

- системний підхід [2];
- синергетичний підхід [8];
- сучасні цифрові методи аналізу [9].

Міждисциплінарність [5] проявляється у:

- поєднанні природничих і гуманітарних наук;
- розвитку нових гібридних дисциплін;
- використанні комплексних методологій.

Це дозволяє:

- отримувати більш цілісні результати;
- підвищувати прикладну значущість науки;
- формувати нові наукові напрями.

Інноваційний потенціал міждисциплінарності призводить до синергії сучасних фундаментальних наукових знань та технологічному прориву.

Інновації найчастіше виникають на перетині дисциплін. Наприклад:

- біоінформатика (біологія + ІТ);
- нейроекономіка (нейронаука + економіка);
- нанотехнології (фізика + хімія + інженерія).

Синергія знань створює ефект, який перевищує суму окремих компонентів. Отже, міждисциплінарні дослідження сприяють створенню інновацій та розвитку високотехнологічних галузей [1].

Україна має потенціал розвитку міждисциплінарних досліджень, але стикається з низкою системних проблем. Водночас інтеграція до європейського наукового простору створює нові можливості.

Висновки. Міждисциплінарність є ключовим фактором розвитку науки та інновацій. Її ефективна реалізація потребує інституційної підтримки, реформування наукової системи та активної міжнародної співпраці. Міждисциплінарність є не просто трендом, а новою парадигмою розвитку науки. Вона:

- змінює логіку наукового пізнання;
- стимулює інновації;
- трансформує інституції.

Її ефективна реалізація потребує системних змін у науковій політиці, вищій освіті та реального фінансування наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Дикий О.В., Ульянова Г.О., Кібік О.М. Роль міждисциплінарних підходів у сучасній науці. *Інклюзивна економіка*, 2025;3(09): 48 – 55.
2. Ущатовський Ю.В. Методологічний потенціал інституційних досліджень у сучасній економічній науці. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023;2 (104):26 – 31.
3. Лопатинський Ю., Кондзерський Ст, Остапенко С. Інституції в умовах глобальних змін. *Науковий вісник Чернівецького Національного університету імені Юрія Федьковича*. 2025. Серія Економіка, (844), 3-10.
4. Svitlana Sysoieva. Interdisciplinary studies in education. Theory and methodology of continuous education. 2017;4(53):7-11.
5. Tobi, H., Kampen, J. Research design: the methodology for interdisciplinary research framework. *Interdisciplinary research methodology. Qual Quant*. 2018; 52:1209–1225.
6. Boon, Mieke, Sophie Van Baalen. Epistemology for interdisciplinary research—shifting philosophical paradigms of science. *European journal for philosophy of science* 9.1 (2019): 16.

7. Raimbault, J. На agent-based model of interdisciplinary interactions in science. 2020. arXiv preprint arXiv:2006.16399.

8. Mikko Salmela, Bianca Vienni-Baptista, Kirsi CheasRong, G. et al. Towards the Recognition of Interdisciplinary and Transdisciplinary Researchers. Minerva, 2025 – Springer.

9. Van Baalen, Peter, and Luchien Karsten. The evolution of management as an interdisciplinary field. Journal of management history 2012: 18.2 219-237.

Галина Краєвська,

*к.е.н., ст. досл., провідний науковий співробітник
Інститут демографії та досліджень якості життя
імені Михайла Птухи НАН України*

ВПЛИВ МЕРЕЖЕВИХ ВІДНОВИН НА СТІЙКІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ

***Анотація:** У статті досліджено вплив мережеских відносин на формування стійкості територіальних громад як складних адаптивних систем. Автор обґрунтовує, що стійкість локальних соціосистем детермінується розбудовою багаторівневих зв'язків, що поєднують внутрішню згуртованість та зовнішню інтеграцію. Окрему увагу приділено трансформації громади з об'єкта управління в адаптивну систему через подолання інформаційної асиметрії та впровадження моделі розподіленого лідерства. Доведено, що мережева організація локальних виробників та волонтерських ланцюгів створює «структурну надмірність», яка забезпечує життєдіяльність громади в умовах системних збоїв. Аргументовано, що інклюзія вразливих верств населення у процеси прийняття рішень через мережеву взаємодію є критичним чинником зниження соціальної напруги та підтримання соціального миру в кризовий період.*

Ключові слова: територіальна громада, стійкість, мережеві відносини, соціальний капітал, самоорганізація, адаптивна система, партисипація.

Вплив мережевих відносин на стійкість територіальних громад розглядається як здатність локальних соціосистем до самоорганізації та відновлення через розбудову горизонтальних і вертикальних зв'язків. Вплив мережевої взаємодії на стійкість територіальних громад ґрунтується на інтерпретації локальних соціосистем як адаптивних комплексів, здатних до аутопоезису та функціональної рекуперації. Це забезпечується через інтенсифікацію горизонтальної та вертикальної детермінації зв'язків. Домінантні вектори зазначеного впливу включають: формування багаторівневої системи соціальних зв'язків, децентралізація управління та когнітивна стійкість, ресурсна автономність та структурна надмірність, соціальна інклюзія та партисипація.

Багаторівнева система соціальних зв'язків детермінується діалектичною єдністю двох конфігурацій соціального капіталу: локальної когезії та транслокальної інтеграції. Ексклюзивні внутрішньогрупові мережі мешканців є фасилітатором оперативного реагування на мікрорівні. Це формує ефект «соціальної адгезії», що мінімізує ризики соціальної аномії, дезорганізації та психоемоційної дестабілізації соціуму в умовах екзогенних шоків. Транслокальна інтеграція представлена диференційованими мережами комунікації з іншими муніципалітетами, державними органами та міжнародними організаціями відкривають доступ до критично важливих ресурсів (інвестицій, експертизи, допомоги), яких громада не може забезпечити самостійно.

Децентралізація управління та когнітивна стійкість як напрям впливу мережевих відносин на стійкість територіальних громад трансформує їх з об'єкта лінійного адміністративного спрямування у складну адаптивну систему, що характеризується високим ступенем автономії елементів та здатністю до самоорганізації. Горизонтальні комунікаційні мережі забезпечують високу

швидкість циркуляції потоків даних, що сприяє колективному навчанню. В межах складних адаптивних систем це призводить до ефекту дифузії інновацій: успішні стратегії адаптації окремих агентів (домогосподарств, активістів) через механізми ітерації та взаємообміну миттєво поширюються, спричиняючи системну трансформацію та підвищуючи загальний рівень стійкості. Мережеві відносини стимулюють виникнення емерджентних властивостей системи – появу ситуативних лідерів (волонтерів, мережевих хабів), чия активність не є заздалегідь запрограмованою. Це забезпечує функціональну надмірність та гнучкість: у моменти критичного напруження, коли ієрархічні структури втрачають ефективність, система активує внутрішні ресурси самоорганізації, компенсуючи інституційну обмеженість офіційних органів влади.

Ресурсна автономність та структурна надмірність як домінантні вектори впливу мережевих відносин на стійкість громади проявляються в прямій залежності стійкості від наявності альтернативних шляхів життєзабезпечення. Створення мереж малих виробників, локальних енергетичних кооперативів чи волонтерських логістичних ланцюгів створює «структурну надмірність». Якщо один вузол (наприклад, велике підприємство чи централізована мережа) виходить з ладу, громада продовжує функціонувати завдяки множинності дрібних мережевих зв'язків.

Мережева архітектура відносин є каталізатором громадської партисипації, ініціюючи інклюзію диференційованих соціальних груп (зокрема ВПО, молодіжного сегмента та осіб похилого віку) у процесі муніципального управління. Дана взаємодія забезпечує деескалацію соціальної напруженості та нівелює ризики суспільної відчуженості. Релевантний рівень мережевої інклюзії гарантує верифікацію та врахування специфічних потреб вразливих категорій населення, що є стратегічним імперативом для підтримання стабільної якості життя та пролонгації соціального консенсусу в періоди екзогенної турбулентності.

Мережеві відносини відіграють ключову роль у подоланні невизначеності та запобіганні поширенню опортуністичної поведінки. Вони сприяють

ефективному здійсненню економічних і політичних трансакцій навіть за умов обмеженої раціональності учасників. Крім того, соціальні мережі забезпечують моральну підтримку, соціальний захист і впливають на формування громадської думки у визначеному напрямі, що є надзвичайно важливим для кожної особистості. Війна в Україні сприяла зміцненню горизонтальних зв'язків, удосконалила механізми співпраці та посилила роль репутації в суспільстві. Українське суспільство самоорганізовується та гуртується без зовнішніх лідерів чи втручання влади. Люди спонтанно об'єднуються у відповідь на нагальну проблему чи потребу. Їхня мотивація, види діяльності, цілі та кількість учасників можуть суттєво відрізнятись, але їх співпраця триває доти, доки існує спільна мета. Лідерство у таких ініціативах зазвичай короткочасне й залежить від ситуації. Об'єднання виникає навколо вирішення проблеми, а не завдяки впливу конкретної особистості. Люди часто ставлять колективний інтерес та інтереси країни вище власних потреб.

Дослідження «Феномену самоорганізації і гуртування українського суспільства під час війни» [1] свідчить, що практично вся допомога постраждалим від війни людям і територіям, а також підтримка військових і ЗСУ, зосереджені в секторі громадянського суспільства. Майже всі потреби армії, цивільних, тварин, відновлення інфраструктури тощо з першого дня війни забезпечуються зусиллями волонтерської спільноти. Незважаючи на брак спеціальних знань, навичок та досвіду, незалежно від віку, статі чи наявності ресурсів, люди беруться вирішувати проблеми, породжені війною. Вони об'єднують однодумців, акумулюють необхідні ресурси, опановують нові компетенції, створюють організації та ініціюють нові бізнес-моделі.

У дослідженні reSCORE 2023 горизонтальні відносини оцінюються за допомогою чотирьох показників. Це Співпраця у громаді з оцінкою 5,5 з 10, Соціальна толерантність з 5,7 з 10, Соціальна близькість із результатом 5,4 з 10 і Відсутність відчуття соціальної загрози, яка отримала 6,9 з 10 [3]. Хоча рівень співпраці в громаді за два роки суттєво не змінився, у 2021 році спостерігалася значна різниця між містами та сільськими районами. Дослідження SCORE

виявило суттєві відмінності між населеними пунктами різних типів: у великих та більш урбанізованих містах співпраця в громаді була слабшою, ніж у малих містах і сільській місцевості. Іншими словами, до початку повномасштабного російського вторгнення мешканці більших міст проявляли більше індивідуалістичних тенденцій і меншою мірою залежали від горизонтальних відносин. Результати дослідження reSCORE 2023 показують, що з часом ці відмінності зменшилися. Показник співпраці у великих містах зріс з 4,4 у 2021 році до 5,5 у 2023 році. Це свідчить про значне зміцнення відчуття солідарності, спільної мети та готовності до співпраці з членами своєї громади у великих містах під час російського військового вторгнення.

Розбудова вертикальних зв'язків у сучасних умовах соціально-економічної трансформації громад стикається зі значними викликами. До основних перешкод належать ризики зловживання владою, розбалансування інтересів ключових стейкхолдерів та посилення соціальної напруги, що зумовлені безпековими загрозами й нестабільністю процесів децентралізації. За таких обставин особливої актуальності набуває налагодження ефективної комунікації між органами місцевого самоврядування та різними групами мешканців. Це питання є критичним для забезпечення безпеки деокупованих територій. Пріоритетом має стати створення прозорої системи інформування, яка охоплюватиме результати діяльності влади, плани відновлення житла та алгоритми доступу до необхідних послуг.

Не менш суттєвим є формування інформаційно-комунікаційної платформи для взаємодії з населенням. Залучення інструментів Е-демократії, таких як звернення, петиції, громадський бюджет, разом зі створенням громадських просторів сприятиме ефективному обміну інформацією та залученню громади до управлінських процесів. Ці заходи набувають особливого значення в умовах великих площ замінованих територій, зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, демобілізованих військовослужбовців, а також жителів, які зазнали втрат здоров'я, майна чи житла. Дослідження Підхід SeeD до розуміння соціальної

згуртованості в Україні та в контекстах інших країн [2] свідчить, що індикатори вертикальної згуртованості, до яких належить відчуття, що українська влада піклується зросли в 2023 р. в порівнянні із довоєнним 2021 р. (із 2,6 до 4,6), але вони все ще мають найнижчі значення і можуть надалі погіршуватись.

Таким чином мережева модель розвитку територіальної громади є фундаментальною передумовою її стійкості в умовах сучасної турбулентності. Завдяки синергії внутрішньої згуртованості та зовнішньої інтеграції, громада формує стійкий соціальний капітал, здатний ефективно акумулювати ресурси. Трансформація в адаптивну систему дозволяє: нівелювати інформаційні бар'єри, прискорюючи колективне навчання та адаптацію до нових викликів; забезпечити вітальність критичних систем через структурну надмірність та децентралізацію, що робить громаду менш вразливою до точкових збоїв; зміцнити соціальний консенсус шляхом інклюзії та партисипації, перетворюючи пасивне населення на активних суб'єктів самоорганізації. Мережева взаємодія перетворює локальну спільноту із керованого об'єкта на активну систему, здатну до адаптації. Це не скасовує ієрархію, а створює гібридну модель, де порядок поєднується з гнучкістю – і саме такий синтез є запорукою виживання територіальної громади в умовах невизначеності. Мережеві відносини є не просто інструментом комунікації, а стратегічним ресурсом, що перетворює громаду на гнучку, життєздатну систему, здатну не лише протистояти шоківим подіям, а й використовувати їх як імпульс для якісного оновлення.

Література

1. Дослідження феномену самоорганізації і гуртування українського суспільства під час війни. Пильгун Л. за підтримки ІСАР Єднання у межах проекту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства», що реалізується ІСАР Єднання у консорціумі з Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД) та центром демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ). URL:

<https://api.home.ednannia.ua/upload/kch/24/02/20/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D>

[0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%9F%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D1%83%D0%BD.pdf](https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PRE_DGEUkr23_reSCORE23_UKR_Social-cohesion-event-presentation_FIN.pdf) (дата звернення: 10.05.2025).

2. Загальна картина: Підхід SeeD до розуміння соціальної згуртованості в Україні та в контекстах інших країн. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PRE_DGEUkr23_reSCORE23_UKR_Social-cohesion-event-presentation_FIN.pdf (дата звернення: 10.05.2025).

3. Соціальна згуртованість в Україні: Частина II Оцінювання горизонтальних відносин за допомогою індексу RESCORE 2023. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-03/Social-Cohesion-in-Ukraine_part_II_ukr.pdf (дата звернення: 13.05.2025).

Влада Лобур,

здобувачка вищої освіти ОС «Магістр»

спеціальності « Біологія та біохімія»

Рівненський державний гуманітарний університет

Олег Рудь,

к. вет. н., доцент,

доцент кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Рівненський державний гуманітарний університет

ТУРБОТА ПРО ПОТОМСТВО ЯК ПРОЯВ БЕЗУМОВНОГО РЕФЛЕКСУ У ПРЕДСТАВНИКІВ КЛАСУ ССАВЦІ

Анотація. В даному дослідженні проаналізовано результати становлення поведінкових реакцій у представників класу ссавці, які забезпечують їх взаємодію та зв'язок з навколишнім середовищем, формуючи безумовні та умовні рефлексії, які виникли в процесі їх філогенезу та онтогенезу.

Ключові слова: безумовні та умовні рефлекси, філогенез, онтогенез, ссавці.

Життя багатоклітинних організмів нерозривно пов'язане з функціонуванням їх нервової системи. І чим вона є більш розвиненою, тим складніша поведінка тварини. Усі багатоклітинні організми володіють природженими реакціями, які ми називаємо безумовними рефlekсами, які тварина успадковує від своїх предків. А саме, дії тварин, які зумовлюються станом її організму та відповідно здійснюються, як відповідь на зовнішні подразники й називаються поведінковими реакціями, або поведінкою. Чинники зовнішнього середовища на які реагує тварина називають стимулами або подразниками.

Таким чином, поведінка тварин є одним із вагомих способів пристосування до умов навколишнього середовища, які постійно зазнають змін. Отже, природжена поведінка характерна усім тваринам, на різних рівнях їх розвитку. Наприклад, усі ми бачили, як швидко біжать до миски, наповненої їжею, голодні коти, незалежно чи вони домашні чи вуличні. Саме, рух до миски і є природженою реакцією тварини, яку вони успадкували від своїх предків. На відміну від вуличного кота, для якого брязкіт дверцят холодильника не виявить ніякої реакції, домашній кіт, стрімко бігтиме на звук холодильника, з якого він неодноразово отримував їжу, це є набутий рефлекс.

Типи та форми поведінки тварин вивчають науки зоопсихологія та етологія, які проявляються саме у вигляді пристосувальної діяльності для забезпечення біологічно доцільних реакцій.

Перші наукові підтвердження складності розумової діяльності тварин були отримані в кінці 19 століття видатним фізіолог Іваном Павловим, який провів ряд геніальних експериментів з собаками, в результаті яких появилася концепція умовно-рефлекторної реакції, яка в свою чергу лягла в основу науки про поведінку тварин і людей, в тому числі. У вченні Івана Павлова одиницями поведінки виступають безумовні, або вроджені рефлекси, які проявляються у відповідь на певні (безумовні) подразники з навколишнього середовища, і

також, умовні рефлексії, що виникають після зв'язування спочатку інертного подразника з безумовним. Завдяки цьому напрацюванню, Павлов розробив вчення про другу сигнальну систему.

Під час ряду експериментальних досліджень, направлених на вивчення поведінкових реакцій тварин, з'ясувалося, що перше місце серед ссавців зайняли вовки та лисиці, а за ними розташувались собаки, єнотовидні собаки, кішки, кролі.

При цьому, слід відзначити, що пацюки в своїй діяльності, майже не поступалися собакам і переважали кішок. І навіть хатні миші, в порівнянні з польовими, розв'язували завдання, хоча й допускали певні помилки.

Цікаві результати були отримані під час вивчення дослідницької діяльності антропоїдів, яка стала вершиною їх інтелектуальної поведінки і утворилась за рахунок причинно-наслідкових зв'язків та відповідностей. Так, під час експерименту, дослідивши ящики, шимпанзе виявило, що вони наповнені піском і для побудови піраміди вона спочатку розвантажує ці ящики висипаючи пісок, а тоді вже пусті використовує для побудови піраміди, на яку піднімається, щоб дістати поживу. Проте, слід відзначити, що саме інтелектуальна поведінка виявляє значні індивідуальні відмінності між особинами.

Зрозуміло, що поведінка тварин в природі є лише однією із їх форм взаємодії з природним середовищем і характеристикою їх активності в угрупованнях. Хоча й тут слід відзначити, що в природі існують особини, що вступають в контакт між собою лише заради продовження роду. Проте, більшість тварин об'єднується в сім'ї, зграї, або стада, для спільного вирощування потомства, пошуку їжі, й уникнення нападу хижаків. Такі спільноти мають свою організацію й головними принципами поведінки в якій є домінування і територіальний розподіл.

Становлення науки етології, пройшло складний та тривалий шлях розвитку. Проте, вирішальне значення у виникненні й розвитку порівняльних експериментальних досліджень поведінки тварин мали роботи Чарльза Дарвіна, в яких він вперше застосував об'єктивний метод вивчення психічної поведінки

тварин. Чарльз Дарвін встановив, що людина й примати в однаковій мірі використовують подібні рухи. В результаті він дійшов висновку, що прояви відчуттів у людини і тварин мають також багато спільних рис.

Якщо припустити, що люди і мавпи мають одного спільного предка, то легко можна пояснити подібність деяких способів вираження емоцій у цих різних, але близьких видів, наприклад, подібність рухів одних і тих же м'язів в моменти сміху в людини і шимпанзе. Саме за цим Ч. Дарвін і прийшов до висновку, про їх спільність походження. Значною заслугою Ч. Дарвіна було те, що він вперше застосував принцип об'єктивного аналізу до психічного явища, як вираз емоцій, яке саме до нього вважалось суб'єктивним.

Спостерігаючи за поведінковими реакціями тварин, в дикій природі та за умов неволі Чарльз Дарвін прийшов до висновку, що існують три основні категорії поведінки, а саме: інстинкт, здатність до навчання (отримання певного досвіду в процесі виконання дій) та елементарна здатність до «міркування».

Такої класифікації поведінкових реакцій дотримується більшість вчених і на теперішній час. Теорія еволюції Дарвіна виявила не тільки спільні риси будови організма, але й виявила багато спільного в поведінкових реакціях людини і тварин. Велику увагу приділяв проблемі подібності психіки людини і тварин однодумець Чарльза Дарвіна натураліст Джордж Роменс, який доводив єдність і безперервність розвитку психіки на усіх щаблях еволюції. Серед усього різноманіття проявів поведінки хребетних тварин він виокремив «розумні» дії, які були результатом пристосування до змінених умов існування.

Не можна не згадати про роботи англійського психолога Конві Ллойда Моргана, який відіграв велику роль при визначенні критеріїв, необхідних для розмежування різних форм поведінки. В своїх роботах, він вивчав проблему співвідношення інстинктів і навчання в поведінці тварин. Чітко розділяючи все успадковане, інстинктивне і індивідуально набуте, Ллойд Морган в той же час звертав увагу на тісне переплетення цих компонентів в поведінкових реакціях.

Слід вказати, що крім вчених зоологів, вивченням проблем поведінки тварин займалися і психологи, наприклад І. Бейтендік та У. Джеймс.

Не можна не згадати про англійського вченого Едварда Лі Торндайка, роботи якого набули великого значення для розвитку науки про поведінку тварин та видатного фізіолога Івана Павлова, який вважався засновником наукового методу дослідження процесу навчання контрольованих умовах лабораторії.

Підсумовуючи можна стверджувати, що найважливіший внесок у вивчення поведінкових реакцій тварин внесли австрійський вчений Конрад Лоренц, нідерландський вчений Ніколас Тінберген і німецький вчений Карл фон Фріш, які й стали засновниками сучасної етології. Їх науковий наробок був підготовлений дослідженнями Уїтмена і Крейга в Америці, а також Хейнрота в Німеччині, проте, саме їх дослідження стали основою для майбутнього розвитку етології, як науки.

В основі поведінки тварини лежить діяльність його нервової системи з її найбільш складним відділом - головним мозком. Тому для розуміння закономірностей формування поведінки тварин необхідне знання основних фізіологічних процесів. Саме цього й дотримувався Іван Павлов розробивши вчення про вищу нервову діяльність.

Так, зрозуміло, що в основі поведінки тварин лежать прості й складні вроджені реакції, або їх ми називаємо безумовними рефlekсами, що стійко передаються у спадок. Для прояву безумовного рефlekсу тварина не потребує певного надбання досвіду або навчання, вона народжується з готовими рефlekторними механізмами їх прояву, маючи зразу побудовану рефlekторну дугу, яка забезпечує проходження нервового подразнення від рецептора до відповідного органу. Наприклад, у відповідь на болюче подразнення лапи, тварина її обов'язково відсмикуватиме. Дана реакція безумовно проявляється у будь-якого собаки, незалежно від породи, віку, статі й тому реакції такого типу І. П. Павлов назвав безумовними рефlekсами.

До найперших вроджених реакцій новонародженого дитинчати слід віднести дихальний акт, здатність смоктати, сечовиділення та інші фізіологічні акти, які проявляються у вигляді безумовних рефlekторних реакцій і

направлені на задоволення потреб існування організму. Їх формують подразнення, які йдуть від внутрішніх органів, наприклад наповнений сечовий міхур, кал в кишці, сприяє випорожненню. По мірі зростання та формування особини, проявляється ряд нових безумовних рефлексів, наприклад статевий та батьківський.

Так, у прояві безумовно-рефлекторної реакції приймають участь ряд простих безумовно-рефлекторних актів. Наприклад, харчова реакція новонародженого цуценяти здійснюється за участю простих актів смоктання, ковтання, рефлекторного виділення слини та залоз шлунка. У випадку коли один безумовно-рефлекторний акт є поштовхом до появи наступного, то можна говорити про ланцюгову реакцію безумовних рефлексів.

Таким чином, в процесі еволюції, істоти що мали більш досконалу систему команд, які керували діяльністю організмом, знаходились в більш вигідному положення, а їх носії мали значні переваги над ворогами. В даний час усі вищі організми мають системи регуляції, що здатні доповнювати одна одну.

Так, забезпечення усіх важливих життєвих функцій організму забезпечується комплексною роботою нервової та ендокринної систем. Знаючи фізіологічні процеси організму можна пояснити принцип роботи нервової системи, який базується на перетворенні зовнішніх подразнень в електрохімічні імпульси і далі у реакцію організму. В той час, робота залоз внутрішньої секреції була автономною, з моменту її виникнення і регулювалась центральною нервовою системою по нервових провідниках за допомогою гормонів інших ендокринних залоз. Тому, сьогодні ми впевнено говоримо, про нейро-ендокринну регуляцію роботи організму.

В дослідженні інстинктів важливе значення належить роботам Чарльза Дарвіна, який дав чітке визначення інстинктам.

Отже, інстинкти можна визначити як складні безумовні рефлекси, які доповнюються умовно-рефлекторними проявами, що є характерними і специфічними для кожного індивіда. Основними критеріями, які відрізняють інстинктивну поведінку від не інстинктивної є велика доля безумовно-

рефлекторних компонентів в порівнянні з умовно-рефлекторними, які відповідають певному типу поведінки.

Сучасне уявлення про фізіологічну природу інстинктів пояснює сторони інстинктивної діяльності тварин. Саме етологам належить вагомий внесок у вивченні інстинктивної поведінки тварин в природних умовах, в першу чергу.

Список використаних джерел

1. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі.- Київ.: Форум. 2002. - Т 1-2. - 798 с
2. Туриніна О.Л., Сердюк Л.З. порівняльна психологія.- Київ.: МАУП, 2005.-228 с.
3. Чайченко Г.М. Зоопсихологія та порівняльна психологія. – Київ.: Либідь, 1992. – 385 с.
4. Шевців М.В. Зоопсихологія з основами етології [текст] підручник / М.В. Шевців, М.М. Філоненко. - Київ.: «Центр учбової літератури», 2013. - 242 с.
5. Шевців М.В., Марциновський В.П. Форми поведінки як еволюція соціальної спільноти. Збірник наук. праць ХДУ.- Херсон,2006. –С. 254-258.

Оксана Оздемір,

*к. філол. н., доцент кафедри української та зарубіжної літератури
Рівненський державний гуманітарний університет*

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У тезах розглянуто методичні засади формування емоційного інтелекту учнів на уроках зарубіжної літератури через комплексний аналіз художнього тексту. Акцентовано увагу на специфіці використання конкретних методичних прийомів для розвитку емпатії, саморефлексії та соціальної чутливості школярів на прикладах творів Ч. Дікенса, А. де Сент-

Екзюпері, Е. Гемінгвея, О. Вайльда та Р. Бредбері. Запропоновано шляхи інтеграції психологічних аспектів аналізу персонажів у структуру сучасного уроку літератури.

Ключові слова: *емоційний інтелект, зарубіжна література, методика викладання, емпатія, рефлексія, художній текст, компетенція.*

Сучасна освітня парадигма вимагає від вчителя-словесника не лише передачі певної суми знань про літературний процес, а й формування цілісної особистості, здатної до розуміння власних емоцій та почуттів оточуючих. У цьому контексті розвиток емоційного інтелекту (EQ) стає одним із пріоритетних завдань уроків зарубіжної літератури. Як зазначає Л. Мірошниченко, література як вид мистецтва слова має потужний потенціал для формування ціннісних орієнтацій учнів саме через емоційний вплив художнього образу [8].

Теоретичні засади дослідження. Поняття емоційного інтелекту включає здатність розпізнавати емоції, розуміти наміри інших людей та керувати власними станами. Л. Ракітянська підкреслює, що емоційний інтелект є важливим особистісним чинником професійного становлення майбутнього вчителя та поєднує емоційний, когнітивний і поведінковий компоненти особистості [9]. Важливим методичним прийомом є «Емоційна карта персонажа», що допомагає учням простежити динаміку переживань героя, розвиваючи емпатію та навички самосвідомості й рефлексії через порівняння власних реакцій із реакціями героя. Окрім емоційної карти дієвими є подібні методики, наприклад «Емоційний калейдоскоп», які також спрямовані на роботу з почуттями в межах емоційно-етичної компетентності [6].

Практичне застосування методики розвитку EQ. Ефективність формування EQ зростає при залученні текстів із глибоким психологізмом:

1. Трансформація емоційної сфери у Ч. Дікенса («Різдвяна пісня в прозі»). Опис Скруджа: «*О, Скрудж був справжній "витискач", "викрутач", "здирач"... Його внутрішній холод заморозив старечі риси його обличчя...*» [4],

ілюструє блок почуттів. Прийом «Діалог через час» допомагає учням аналізувати шлях героя від емоційної ригідності до емпатії.

2. Розвиток соціальної чутливості за А. де Сент-Екзюпері («Маленький принц»). Сцена про «приручення»: *«Але якщо ти мене приручиш, ми станемо потрібні одне одному...»* [10], реалізує прийом «Емпатійного слухання». Ж. Клименко зауважує, що сучасна літературна освіта має бути спрямована на розвиток потенціалу учня, де текст виступає як простір для емоційного діалогу [7, с. 45].

3. Формування моральної стійкості за Е. Гемінгвеєм («Старий і море»). Цитата: *«Але людина створена не для поразки... Людину можна знищити, а здолати її неможливо»* [3], стає основою для методики «Рефлексивного екрана», де учні проєктують стійкість героя на власні виклики.

4. Емоційна глухота в романі О. Вайльда («Портрет Доріана Грея»). Момент усвідомлення: *«На обличчі на портреті з'явилася якась жорстока складка біля рота... він бачить у ньому власну душу»* [2]. Прийом «Дзеркало душі» вчить школярів усвідомлювати наслідки емоційних виборів.

5. Емоційне пробудження в антиутопії Р. Бредбері («451 градус за Фаренгейтом»). Усвідомлення Монтега: *«Він не був щасливий. Він промовив це сам собі. Він визнав це щиро й беззастережно»* [1]. Прийом «Сенсорний детокс» допомагає обговорити вплив інформаційного шуму на здатність відчувати справжні емоції.

Методичні рекомендації. Для системного розвитку емоційного інтелекту доцільно використовувати інтерактивні методичні прийоми:

- «Щоденник почуттів героя» – опис внутрішніх переживань у кульмінаційні моменти.
- «Айсберг мотивації» – візуалізація прихованих емоцій персонажа.
- «Крісло відвертості» – рольова гра для вербалізації емоційних станів і розвитку рефлексії

Як зазначає О. Ісаєва, читацька діяльність – це глибоко емоційна праця, яка формує духовний світ [5]. Вчитель має створювати атмосферу безпеки, де оцінюється глибина аналізу та ширість рефлексії.

Висновки. Розвиток емоційного інтелекту на уроках зарубіжної літератури дозволяє зробити читання особистісно значущим процесом. Це сприяє не лише засвоєнню матеріалу, а й формуванню психологічно здорової особистості, здатної до успішної соціалізації.

Список використаних джерел

1. Бредбері Р. 451 градус за Фаренгейтом / пер. з англ. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=406> (дата звернення: 10.05.2026).
2. Вайльд О. Портрет Доріана Грея / пер. з англ. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=21> (дата звернення: 10.05.2026).
3. Гемінгвей Е. Старий і море / пер. з англ. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=109> (дата звернення: 10.05.2026).
4. Дікенс Ч. Різдвяна пісня в прозі / пер. з англ. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8611> (дата звернення: 10.05.2026).
5. Ісаєва О. О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників. Київ : НПУ, 2003. 380 с. URL: <file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/100206626.pdf> (дата звернення: 10.05.2026).
6. Кириленко Н., Прокопенко М. Формування емоційно-етичної компетентності учнів середніх класів під час вивчення воєнної літератури // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2024. № 6 (140). С. 209-220. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/49f5d2e7-6870-4c84-90fd-d24231598eb8/content> (дата звернення: 10.05.2026).

7. Клименко Ж. В. Літературна освіта в контексті викликів часу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2015. Вип. 45. С. 43-48. URL: <https://enpuir.edu.ua/handle/123456789/7810> (дата звернення: 10.05.2026).

8. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання зарубіжної літератури. Київ : Вища школа, 2002. 339 с.

9. Ракітянська Л. М. Емоційний інтелект як особистісний чинник професійного становлення майбутнього вчителя // *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2019. № 1(157). С. 162-165. URL: <https://surl.li/sspgwe> (дата звернення: 10.05.2026).

10. Сент-Екзюпері А. де. Маленький принц / пер. з фр. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=490> (дата звернення: 10.05.2026).

Оксана Оздемір,

к. філол. н., доцент кафедри української та зарубіжної літератури

Рівненський державний гуманітарний університет

Ілона Никончук,

здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності 014 Середня освіта.

«Мова і література (англ.)»

Рівненський державний гуманітарний університет

ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ФЕНОМЕН «ЧИКЛІТ» (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Г. ФІЛДІНГ «ЩОДЕННИК БРІДЖИТ ДЖОНС»)

Анотація. Тези присвячені дослідженню «чикліт»-літератури кінця ХХ століття як самобутнього жанрового явища масової культури. На прикладі роману Гелен Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс» (1996) проаналізовано жанрові особливості «чикліту», механізми формування жіночої ідентичності

в постфеміністичному дискурсі та культурний вплив твору на подальший розвиток масової жіночої прози.

Ключові слова: «чикліт», жіноча ідентичність, постфемінізм, самоіронія, масова культура.

Наприкінці ХХ століття у жіночій прозі відбувся помітний жанровий зсув: поряд із традиційним сентиментальним романом виник «чикліт» – жанр, який по-новому заговорив про жіночий досвід. Якщо класична жіноча проза тяжіла до ідеалізації та моральних повчань, то «чикліт» запропонував іншу модель оповіді: розмовний стиль, нарацію від першої особи, гумор, самоіронію та увагу до повсякденного життя. Термін «чикліт» (англ. chick lit) уперше з'явився 1995 року як іронічна назва антології постфеміністичної жіночої прози за редакцією К. Мацца та Дж. Де Шелла. Попри зовнішню легкість, жанр активно використовує епітети, метафори, гіперболи та авторські неологізми, які створюють ефект живого й автентичного мовлення [1, с. 35].

Поява чикліту була пов'язана зі змінами в суспільстві: жінка отримала більше свободи й професійної незалежності, однак водночас опинилася під сильним впливом медійних стандартів успіху, зовнішності та «ідеального» способу життя.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що чикліт-література відображає суперечності формування жіночої ідентичності в сучасній культурі та демонструє трансформацію традиційних моделей жіночого образу в масовій літературі. Метою дослідження є визначення жанрових особливостей чикліту та аналіз роману Гелен Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс» як одного з найвідоміших зразків жанру. Для реалізації поставленої мети окреслено основні риси чикліт-літератури, проаналізовано образ головної героїні та простежено вплив твору на подальший розвиток масової жіночої прози.

Чикліт формується в межах постфеміністичного дискурсу, де головним стає не боротьба за права, а переживання суперечності між здобутою свободою й суспільними очікуваннями. Жіноча ідентичність у таких текстах постає не як

щось стабільне, а як процес постійного самопошуку. Героїні намагаються поєднати кар'єрні амбіції, особисте життя та потребу залишатися собою. Самоіронія тут виконує не лише комічну функцію, а й стає способом психологічного захисту від невпевненості та соціального тиску. Р. Монторо зазначає, що героїні чикліту відображають реальні цінності сучасної жінки так, щоб читачки могли впізнавати в них власний досвід [5, с. 127]. Чикліт став одним із перших жанрів масової літератури, у якому жіночий повсякденний досвід перетворився на центральний предмет художнього осмислення.

Роман Гелен Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс» (1996) запропонував новий тип літературної героїні. Щоденникова форма оповіді створює відчуття максимальної близькості між персонажем і читачем: фрагментарна структура, колоквиалізми та емоційність передають безпосередній потік думок героїні. Бріджит Джонс – не ідеальна героїня і не трагічний персонаж, а звичайна 32-річна жінка, яка веде списки обіцянок, рахує калорії, помиляється й іронізує над собою. Як зазначає І. Репушевська, вона уособлює «синдром сучасної жінки» – прагнення знайти баланс між традиційними гендерними моделями та особистою свободою [2, с. 153]. Важливо, що Філдінг робить недосконалість героїні не приводом для співчуття, а способом упізнання: читачка бачить у Бріджит не чужу історію, а власний повсякденний досвід.

Особливу роль у романі відіграє інтертекстуальний зв'язок із «Гордістю та упередженням» Джейн Остін. Марк Дарсі є сучасною інтерпретацією класичного містера Дарсі, а сам сюжет частково повторює рух від упередження до взаєморозуміння. Проте Філдінг не просто переносить класичний роман у сучасні реалії. Через іронію та пародію авторка переосмислює традиційний романтичний сюжет і демонструє зміну уявлень про жіноче щастя в культурі кінця ХХ століття, де важливими стають не лише романтичні стосунки, а й особистісна автономія та самовизначення. [3, с. 275].

Культурний вплив «Щоденника Бріджит Джонс» виявився значно ширшим за успіх окремого бестселера. Роман фактично сформував жанрову модель чикліту: героїня з іронічним ставленням до себе, поєднання особистісного,

романтичного та професійного самовизначення, а також соціальна критика в межах розважального тексту. Н. Гулей характеризує твір як текст, що поєднує постфеміністичну свободу з іронічним осмисленням культурних норм, яким неможливо повністю відповідати [4, с. 4]. Після успіху роману та його екранізації образ Бріджит Джонс перетворився на впізнаваний культурний архетип, а чикліт став одним із найпопулярніших жанрів жіночої масової літератури. Успіх чикліту засвідчив зміну читацьких запитів: масова література почала орієнтуватися на психологічно впізнаваних героїнь. Це вплинуло на популяризацію творів, побудованих за подібною жанровою моделлю, зокрема серії «Щоденник шопоголіка» Софі Кінселли та роману Лорен Вайсбергер «Диявол носить Prada», у яких поєднуються іронічна оповідь, жіноча саморефлексія та критика культури споживання.

Отже, чикліт-література кінця ХХ століття запропонувала новий спосіб говорити про жінку – через гумор, психологічну щирість і відмову від ідеалізованих образів. Роман Гелен Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс» став одним із ключових текстів жанру, оскільки поєднав щоденникову форму, інтертекстуальний діалог із класичною літературою та образ героїні, яка репрезентує суперечності постфеміністичного досвіду. Образ Бріджит залишається актуальним і сьогодні, адже відображає конфлікт між прагненням до самовизначення та суспільними очікуваннями. *Перспективи подальших досліджень* пов'язані з аналізом національних моделей чикліту та трансформацією жанру в умовах цифрової культури та розвитку онлайн-комунікації.

Список використаних джерел

1. Красуля А. В., Шишка Т. О. Лінгвостилістичні особливості жанру «chick-lit» і способи їх перекладу (на матеріалі роману Гелен Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс») // Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. 2020. № 4. С. 34–39.

2. Репушевська І. І. «Чикліт – література для пустушок чи відображення життя сучасної жінки» // 72 проф.-викл. наук.-техн. конф. : зб. тез доп. Одеса : ОНМУ, 2019. С. 153–154.

3. Eckert K. Pride and pastiche: Humor and intertextual parody in Bridget Jones's Diary // English Language and Literature. 2020. № 63. P. 263–279.

4. Gulei N. (De)Construction of Gender Stereotypes in Helen Fielding's Novels Bridget Jones's Diary (1996) : master's thesis. Vilnius : Vilniaus universitetas, 2017. 62 p.

5. Montoro R. Chick Lit: The Stylistics of Cappuccino Fiction. London : Continuum International Publishing, 2012. 262 p.

Юрій Пелех,

д.п.н., професор,

професор кафедри шкільних та медіа-досліджень,

Інститут педагогіки та філософії

Університету Жешувського

Андрій Матвійчук,

д.філос.н., професор,

професор кафедри правових та природоохоронних дисциплін,

Навчально-науковий інститут права та гуманітарних наук

Національний університет водного господарства та природокористування

СФОРМОВАНІСТЬ ЦІННІСНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗНИЖЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. *Порушується питання застосування міждисциплінарного підходу у контексті вирішення питання зниження корупційних ризиків у*

професійній діяльності майбутніх юристів. Обґрунтовується позиція, що одним із напрямів вирішення відповідного концептуального завдання є системна увага в освітньому процесі до формування ціннісного інтелекту у студентів-юристів. Позиція аргументується авторськими теоретичними напрацюваннями щодо концепту ціннісного інтелекту та положеннями нормативно-правових актів, засадничих для професійної діяльності правника.

Ключові слова: *правнича освіти, ціннісний інтелект, антикорупційна культура, запобігання корупції.*

Незворотність європейського та євроатлантичного курсу української держави прямо корелює з практичним вирішенням забезпеченням ефективної національної антикорупційної політики. Прикметно, що увага до відповідної сфери, реалізація вже двох Антикорупційних стратегій (2014-2017 та 2021-2025 років) мають певні позитивні результати. Зокрема, експерти Національного агентства з питань запобігання корупції констатують, що протягом 2007-2024 років масштаб поширення корупційного досвіду серед населення, що проживає на території України, скоротився більше ніж утричі (2007 рік 67%; 2018 рік – 41,5%; 2024 рік – 18,7%) [1]. Та попри вказані оптимістичні результати ті ж таки експерти визнають, що і нині корупція в Україні й досі визнається однією з найважливіших проблем суспільства та перешкод у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України.

При цьому у трійку пріоритетних сфер запобігання корупції – загалом їх 16, у проекті Антикорупційної стратегії на 2026-2030 роки віднесено: 1) судоустрій та статус суддів; 2) прокуратуру, правопорядок і протидію злочинності; 3) адвокатуру та правничу допомогу [1]. Означене є свідченням особливого суспільного запиту на запобіганні корупції у судовій та правоохоронній сфері.

Принагідно зауважимо, що у практиці реалізації державної політики, зокрема антикорупційної, типово застосовують правові, інституційні, адміністративно-організаційні, інформаційні та просвітницькі механізми. Втім,

на наше переконання, вартій спеціальної уваги і освітній механізм, який потенційно може сприяти формуванню у здобувачів освіти сталих ціннісних установок та моральних переконань щодо доброчесності, нетолерування корупції та хабарництва, внутрішню мотивацію до етичної поведінки. При цьому ми наполягаємо на особливій увазі до ціннісного навантаження освітнього процесу професійної підготовки майбутніх правників, зокрема на формуванні у здобувачів освіти відповідного профілю ціннісного інтелекту як передумови зниження корупційних ризиків у контексті професійної діяльності.

Наша позиція заснована на тому, що потреба у сформованому ціннісному інтелекті заснована на очевидному і вагомому ціннісному складнику професійної діяльності правника. Проаналізовані нами нормативно-правові акти – процесуальні кодекси та профільні закони, які визначають правові засади організації та діяльності правоохоронних й правозахисних органів та інститутів – прокуратори, адвокатури, національної поліції або Служби безпеки України, містять окремі статті, у яких визначено засади (принципи), тобто ціннісні орієнтири їхньої діяльності – зокрема і у контексті антикорупційної культури [2]. Типово, такими засадами (принципами) законодавцем визначено цінності-ідеали або цінності-норми, як-от: верховенство права і законність (тобто доброчесність); рівність перед законом і судом (тобто справедливість); повага до людської гідності; невтручання у приватне життя (тобто приватність); відкритість і гласність (тобто публічність) і так далі.

Змістовний аналіз українських процесуальних кодексів та профільних законів у частині заявлених засад і принципів вказує на їхню відповідність європейським цінностям, які є фундаментальними для правової системи ЄС та держав-членів об'єднання. З означеного походить, що проблема реформування національної правової системи полягає не у легітимації європейських цінностей у національному законодавстві, а у засвоєнні відповідних цінностей, реальній орієнтації на них у практичній діяльності усіх суб'єктів правової системи.

Наголосимо, що лише ознайомлення з відповідними цінностями замало, завдання професійної підготовки майбутнього правника є засвоєння й

усвідомлення відповідних цінностей, набуття ними характеру невід'ємних складників ціннісно-сислової сфери особи фахівця вказаного профілю. Досягнути ж такого результату можливо за умови сформованості у студентів-юристів ціннісного інтелекту.

Ціннісний інтелект, це авторський концепт, що належить до традиції наукового осмислення феномену інтелекту Л. Терстоуна, Е. Торндайка, Г. Гарднера, Д. Гоулмана, Р. Бар-Она та інших, але фокусується на специфічній області компетенцій, пов'язаних із цінностями. Він охоплює спроможність особистості розпізнавати цінності в різних контекстах, розуміти їх значення, інтерпретувати їх стосовно професійних та соціальних ситуацій, а також застосовувати їх на практиці. При цьому ціннісний інтелект визначається як «...специфічна когнітивна якість особистості, що засвідчується сукупністю психічних інтелектуальних процесів, які забезпечують людині можливість ціннісного самовизначення на підставі інтеріоризованого аксіологічного знання і ієрархізованого індивідуально-особистісного ціннісного ряду, що виступають основою вирішення життєвих (ціннісних) колізій» [4, с. 175]. Тут аксіологічне знання постають основою здатності особистості як до ціннісної саморефлексії, так і до комунікації у контексті аксіологічного діалогу. Відповідні саморефлексії як і комунікації вмотивовані необхідністю моделювати життєві стратегії, зокрема професійну діяльність на основі цінностей. Зрештою сформованість ціннісного інтелекту розглядаємо як вагому передумову знаходження правильного рішення у ціннісному дискурсі, що може бути максимально використано різними сторонами потенційних між особистісних або суспільних конфліктів, які, як правило, мають ціннісну природу.

Увага до формування ціннісного інтелекту у студентів-юристів є критично важливою саме підчас їхньої професійної підготовки. По-перше надзвичайно важливий акцент на ціннісні аспекти теоретичного матеріалу різних галузей права. По-друге, обов'язковим є наголос на наслідках нехтування засадами-цінностями, що прямо передбачені у процесуальних кодексах та профільних законах. Зрештою, формування ціннісного інтелекту забезпечується активним

залученням студентів-юристів ще під час здобуття правничої освіти до різних видів юридичної практики, що також сприятиме здатності ідентифікувати, розуміти й керуватися цінностями, а також реалізувати ціннісні орієнтації у майбутній професійній діяльності. Реалізація цих трьох напрямів в освітньому процесі надаватиме студентам-юристам реальних можливостей розвивати свою здатність до критичного мислення, зміцнюватиме відданість цінностям права – справедливості, свобода, доброчесність, посилюватиме відповідальне ставлення до майбутніх професійних обов'язків, зокрема мінімізуватиме корупційні ризики та спокуси. Це є важливим кроком у напрямку створення більш справедливого та прозорого суспільства, де юридична система буде користуватися довірою громадян.

Прикметно, що у проєкті Антикорупційної стратегії на 2026-2030 роки у загальній системі запобігання та протидії корупції особливе місце відводиться саме антикорупційній освіті, просвітницькій роботі та інформаційні політиці. Автори цього документу прямо визнають, що «система освіти недостатньо сприяє формуванню у здобувачів освіти сталих переконань щодо доброчесності, що зумовлює слабку внутрішню мотивацію молоді до етичної поведінки та соціальну байдужість до проявів корупції» [1]. Отже, наша позиція полягає в тому, що увага до формування ціннісного інтелекту у студентів-юристів в освітньому процесі здатна сприяти вирішенню проблеми формування у майбутніх правників сталих переконань щодо доброчесності. Аргументом у даному випадку є обґрунтований нами принцип формуючої ролі цінностей, відповідно до якого індивід займає свою позицію у певній соціальній системі (соціальній групі), а також принцип ціннісних критеріїв, що вказує на значення цінностей для вибору змісту й характеру активності особистості. Необхідність системної уваги до формування ціннісного інтелекту у студентів-юристів зумовлена і констатованим нами фактом «широкого функціонального навантаження цінностей, що можуть виступати детермінантами (чинниками), каталізаторами/інгібіторами, фасилітаторами/блокаторами індивідуальної й соціальної активності» [3, с. 132-133].

На сам кінець резюмуємо принципи для нашої позиції моменти:

- 1) євроінтеграційний курс України не може бути реалізованим без ефективної антикорупційної політики;
- 2) одним з механізмів забезпечення результативності й незворотності такої політики вважаємо освітній механізм;
- 3) оскільки освіта значною мірою формує особистість майбутнього правника, то з точки зору ціннісного відношення до доброчесності та несприйняття корупції й хабарництва важливою є сформованість ціннісного інтелекту;
- 4) відповідна когнітивна якість особистості здатна відігравати засадничу роль у розумінні важливості цінностей права, справедливості й доброчесності, що допомагатиме у майбутньому правникам приймати зважені моральні рішення та уникати й запобігати корупційним правопорушенням. Означене зумовлює особливу увагу до теорії й практики імплементації концепту «ціннісний інтелект» в освітній процес з професійної підготовки майбутніх юристів.

Список використаних джерел

1. Антикорупційна стратегія на 2026-2030 роки. Національне агентство з питань запобігання корупції, 2026. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/antykoruptionsiyna-strategiya-na-2026-2030-roky/> (дата звернення: 7.05.2026)
2. Матвійчук А. В. Ціннісний інтелект у контексті професійної підготовки майбутніх правників. *Україна-2025: глобальні та регіональні виклики: Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції, м. Рівне, 22 травня 2025 р.* / за заг. редакцією О. А. Мітчук. Рівне, Навчально-науковий інститут права Національного університету водного господарства та природокористування, 2025. С. 91–95.
3. Pelekh Y. *Axiopedagogy: Theoretical And Methodological Concept And Practical Perspectives*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2024. 350 p.
4. Pelekh Y., Matviichuk A. Value intelligence as a means of installation of theoretical axiology in the modern social and cultural space and in education. *Studia z teorii wychowania*. 2024. № 2(47), TOM XV. Str. 173–188.

Роман Сачук,

*д. вет. н., професор кафедри
олімпійського та професійного спорту, туризму і рекреації
Рівненський державний гуманітарний університет*

Олег Рудь,

*к. вет н., доцент кафедри
біології, здоров'я людини та фізичної терапії
Рівненський державний гуманітарний університет*

Сергій Жигалюк,

*вчитель біології
Рівненський ліцей «Гармонія» Рівненської міської ради*

КОРЕКЦІЯ МЕТАБОЛІЧНИХ ПОРУШЕНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРЕПАРАТУ «БТФ ПЛЮС» ПРИ ФАСЦІОЛЬОЗІ ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ

***Анотація.** В дослідженні представлено особливості перебігу фасціольозу великої рогатої худоби в умовах зони Полісся та оцінка ефективності корекції метаболічних порушень із застосуванням препарату «БТФ Плюс».*

***Ключові слова:** фасціольоз, велика рогата худоба, інвазія, метаболізм.*

Розвиток сучасного тваринництва значною мірою залежить від рівня ветеринарного забезпечення, зокрема своєчасної діагностики, лікування та профілактики паразитарних захворювань. Серед чинників, що обмежують реалізацію продуктивного потенціалу великої рогатої худоби, важливе місце посідають гельмінтози, які спричиняють істотні економічні збитки та негативно впливають на стан здоров'я тварин [1, 2].

Одним із найбільш поширених і небезпечних гельмінтозів у зоні Полісся є фасціольоз великої рогатої худоби. Захворювання характеризується хронічним перебігом, ураженням печінки та жовчовивідних шляхів, зниженням

продуктивності, погіршенням якості молока і м'яса, а в окремих випадках – загибеллю тварин. Природно-кліматичні умови Полісся, зокрема надмірне зволоження, наявність заболочених пасовищ і водойм, створюють сприятливі умови для розвитку проміжних хазяїв фасціол, що зумовлює стабільну циркуляцію збудника в господарствах регіону [5].

Тривале паразитування фасціол в організмі великої рогатої худоби призводить не лише до механічного ураження печінкової тканини, але й до глибоких метаболічних порушень. Порушується білковий, вуглеводний, жировий, мінеральний та вітамінний обміни, розвиваються явища інтоксикації та імунодефіциту, що значно ускладнює перебіг хвороби та знижує ефективність антигельмінтної терапії [3, 5].

У зв'язку з цим актуальним є комплексний підхід до лікування фасціольозу, який передбачає не лише знищення збудника, а й корекцію метаболічних порушень в організмі тварин. Особливий інтерес становить застосування препаратів метаболічної дії, зокрема препарату «БТФ Плюс», який сприяє відновленню функціонального стану печінки, нормалізації обміну речовин та підвищенню резистентності організму.

З огляду на викладене, вивчення особливостей перебігу фасціольозу великої рогатої худоби в умовах Полісся та оцінка ефективності корекції метаболічних порушень із застосуванням препарату «БТФ Плюс» є актуальним і має важливе наукове та практичне значення.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження було вивчення особливостей перебігу фасціольозу великої рогатої худоби в умовах зони Полісся та оцінка ефективності корекції метаболічних порушень із застосуванням препарату «БТФ Плюс».

Методи дослідження. У процесі виконання роботи використовували такі методи дослідження: клінічні (оцінка загального стану тварин); епізоотологічні (аналіз поширення фасціольозу); гельмінтокопрологічні (для підтвердження інвазії); біохімічні (визначення показників білкового, вуглеводного, жирового обміну та активності гепатоспецифічних ферментів у сироватці крові);

лабораторні інструментальні методи; методи варіаційної статистики для обробки отриманих результатів.

Результати досліджень. Основним методом прижиттєвої діагностики фасціольозу є дослідження фекалій на наявність яєць фасціол.

Із великого арсеналу методів гельмінтологічних досліджень найбільш широко розповсюдженим є метод послідовних промивань фекалій, який отримав широке розповсюдження у ветеринарній практиці. Також запропонований флотаційно-седиментаційний метод Демидова та флотаційний Вишняускаса, з розчином азотнокислого свинцю по Котельнінову-Хренову.

Дослідження проводили в умовах фермерського господарства «Мрія» на коровах, інвазованих збудниками фасціольозу. Для проведення досліду було відібрано 6 корів, клінічно хворих на фасціольоз, однакових за віком, живою масою, фізіологічним станом та рівнем продуктивності.

На першому етапі всім тваринам проводили антигельмінтну обробку відповідно до рекомендованих схем. Після дегельмінтизації коровам здійснювали метаболічну корекцію із застосуванням препарату «БТФ Плюс».

Препарат «БТФ Плюс» вводили тваринам парентерально у рекомендованій виробником дозі 0,2–0,4 мл на 10 кг маси тіла один раз на добу протягом 3–5 днів. Препарат застосовували з метою нормалізації обмінних процесів, відновлення функціонального стану печінки та зменшення проявів інтоксикації організму. Для оцінки ефективності корекції метаболічних порушень у тварин проводили біохімічні дослідження сироватки крові.

Дослідження показників крові проводили: на 3-тю добу після дегельмінтизації (до початку дії метаболічної корекції); на 8-му добу після дегельмінтизації - після застосування препарату «БТФ Плюс». У сироватці крові визначали показники білкового (загальний білок, альбуміни, глобуліни), вуглеводного (глюкоза), жирового (загальний холестерол) обміну, а також активність гепатоспецифічних ферментів (АлАТ, АсАТ).

Клінічні дослідження ветеринарного лікарського засобу проводили відповідно до вимог Керівництва з проведення клінічних досліджень

ветеринарних препаратів на цільових видах тварин, а також з урахуванням положень, викладених у виданні «Клінічні дослідження ветеринарних препаратів та кормових добавок» за редакцією І.Я. Коцюмбаса (2013) [4].

Лабораторні дослідження крові тварин виконували на базі лабораторії з контролю якості, безпечності та реєстрації ветеринарних лікарських засобів і кормових добавок ТОВ «ДЕВІЕ» із застосуванням сучасного аналітичного обладнання: автоматичного гематологічного аналізатора ВС-6000 Mindray, багатофункціонального мікропланшетного фотометра ImmunoChem-2100, термошейкера на два планшети Immunochem-2200-2, а також сертифікованих наборів реактивів виробництва ТОВ «Філісіт-Діагностика».

Під час експериментальних досліджень усі маніпуляції з тваринами здійснювали з дотриманням чинних нормативних документів, що регламентують використання тварин у наукових дослідженнях, та відповідно до принципів Європейської конвенції про захист хребетних тварин, які використовуються в експериментальних та наукових цілях (Страсбург, 1986).

Статистичну обробку отриманих результатів проводили методами варіаційної статистики з використанням програмного забезпечення StatPlus 7.6.5.0. Дані подавали у вигляді середніх значень із стандартним відхиленням за рівня довірчої ймовірності 95 %, а достовірність відмінностей оцінювали за критерієм Фішера.

Так, дослідження показали, що у 2020-2022 рр. екстенсивність інвазії була відповідно 3,3% і 2,7% (EI). Проте вже починаючи з 2022 року спостерігається значне збільшення числа інвазованих тварин з 1289 до 3139 від усієї кількості досліджених тварин і відповідно показника екстенсивності фасціольозної інвазії (EI) вже становила 5,9%.

Можна відмітити позитивну тенденцію до зниження рівня фасціольозної інвазії за останні п'ять років, які вказують на зниження рівня інвазованості з 3,5% до 0,1%. Проте слід вказати, що це зниження не поступове, а стрибкоподібне. В 2022 році EI становила 0,4%, а в наступному році 2023 – зросла до 1,5%. На нашу думку, це є свідченням того, що заходи щодо

регулювання чисельності інвазованих тварин мають не достатній характер, або вони є частковими, охоплюючи не все наявне поголів'я.

На нашу думку, необхідно акцентувати увагу, на те що поряд із зниженням рівня екстенсивності інвазії (EI), Інтенсивність фасціольозної інвазії (II) залишається значною. Так, при подальшому обстеженні інвазованих тварин було встановлено, що рівень інтенсивності інвазії (II) коливався в середньому в межах від 4,0 до 21 яєць / на 1 г. фекаліїв.

Як зазначалось вище, фасціольозна інвазія у великої рогатої худоби супроводжується вираженими порушеннями обміну речовин, що зумовлено ураженням печінки, інтоксикацією організму та тривалим паразитуванням збудника. Для оцінки функціонального стану організму корів, хворих на фасціольоз, було проведено біохімічне дослідження сироватки крові.

Аналіз показників білкового обміну свідчить про розвиток гіпопротеїнемії. Зокрема, вміст загального білка в сироватці крові корів був зниженим і становив $58,49 \pm 1,53$ г/л, що істотно нижче референтних значень. Також відмічалось зменшення рівня альбумінів ($37,70 \pm 0,7$ г/л) та загальних глобулінів ($24,14 \pm 1,63$ г/л), що вказує на порушення білоксинтезуючої функції печінки та зниження імунобіологічної реактивності організму.

Показники азотистого обміну (сечовина та креатинін) перебували в межах фізіологічної норми, що свідчить про відсутність виражених порушень функції нирок у досліджуваних тварин. Водночас встановлено зниження рівня глюкози до $2,15 \pm 0,09$ ммоль/л, що є проявом гіпоглікемії та підтверджує порушення вуглеводного обміну, характерні для фасціольозу.

Показники жирового обміну загалом залишалися в межах референтних значень, однак рівень загального холестеролу ($3,22 \pm 0,31$ ммоль/л) свідчить про напруження ліпідного обміну на тлі хронічного ураження печінки. Активність гепатоспецифічних ферментів характеризувалася зниженням активності АЛАТ ($0,55 \pm 0,018$ ммоль/год·л) та відносно підвищеною активністю АсАТ ($1,73 \pm 0,24$ ммоль/год·л), що є типовим для хронічних дистрофічних і запальних процесів у печінці. З метою корекції виявлених метаболічних порушень коровам, хворим

на фасціольоз, після дегельмінтизації застосовували препарат «БТФ Плюс», який містить бутафосфан, L-карнітин та ціанокобаламін (вітамін В₁₂). Комплексна дія препарату спрямована на стимуляцію енергетичного обміну, нормалізацію білкового та вуглеводного метаболізму, відновлення функціонального стану печінки. Отримані результати свідчать про доцільність включення препарату «БТФ Плюс» до комплексної схеми лікування фасціольозу великої рогатої худоби як ефективного засобу метаболічної корекції.

Висновки. Відмічається позитивна тенденція до зниження рівня фасціольозної інвазії за останні п'ять років так рівень інвазованості знизився з 3,5% до 0,1%. Застосування препарату «БТФ Плюс» сприяє зменшенню проявів інтоксикації, покращенню загального клінічного стану тварин, активізації обмінних процесів та підвищенню резистентності організму.

Список використаних джерел

1. Березовський А.В. Особливості терапії фасціольозу у жуйних. //Ветеринарна медицина України.-2000.-№1.-С.44-45.
2. Галат В.Ф., Березовський А.В., Ткаченко В.Ю. Паразитологія та інвазійні хвороби с/господарських тварин. Навчально-методичний посібник.- Вінниця: Нова книга, 2007.- 184 с.
3. Дахно І.С. Імуноморфологічні зміни в брижових лімфатичних вузлах при фасціольозі корів.// Вет. мед. України.-2000.-№11.-С.17-18.
4. Клінічні дослідження ветеринарних препаратів та кормових добавок / І. Я. Коцюмбас, І. Ю. Бісюк, В. М. Горжеєв, О. Г. Малик [та ін.]; за ред. І. Я. Коцюмбаса. Л.: ТОВ Видавничий дім «САМ», 2013. 252 с.
5. Паразитологія та інвазійні хвороби сільськогосподарських тварин: навчальний посібник /О.М. Єрохіна. – К.: Аграрна освіта, 2014. – 431 с.

Світлана Семенюк,

старший викладач кафедри сучасних європейських мов

Державний торговельно-економічний університет

USING THE PRINCIPLES OF INCLUSIVE EXCELLENCE IN THE FORMATION OF LEARNING ENVIRONMENT AT CANADIAN UNIVERSITIES

***Annotation.** The paper reflects the application of the principles of inclusive excellence in the formation of learning environment at Canadian universities, with particular attention to equity, diversity, and inclusion (EDI). It analyses institutional strategies and pedagogical practices aimed at fostering safe, supportive, and culturally responsive academic settings. The study highlights the impact of these approaches on student engagement, academic success, and the development of inclusive university communities.*

***Key words:** learning environment, inclusive excellence, Canadian universities, equity, diversity, inclusion.*

Canadian universities pay much attention to creating a learning environment aimed at developing students' intercultural and global competencies as well as their professional and academic growth, improving communication skills, and mastering strategies for effective interaction in international teams.

Students' safety, well-being and inclusion are a priority for Canadian universities. It is for this purpose that most Canadian universities have developed and approved principles, action plans and strategies for their activities as well as various educational programs. The learning environment of universities is based on the principles of tolerance, respect, non-discrimination and inclusion. An analysis of these principles provides grounds for introducing Canadian experience into Ukrainian pedagogical practice.

One of the features of the learning environment formation at Canadian universities is its creation according to the principles of inclusive excellence. In particular, the rectors of Canadian universities have undertaken the obligation to be defenders of equity, diversity and inclusion (EDI) in university communities and university space. These obligations were made public through the seven principles of inclusive excellence of Canadian universities [3].

The principles mentioned above are integrated through teaching, academic research, engaging into community and administration [3]. Universities realize the importance of the diversity in identities and ideas as well as existence of space for the diversity of ideas, background, cultures and opinions [4].

The areas of work to build an inclusive university culture include the following: attracting and retaining diverse talent (faculty and staff), increasing resources to support new initiatives, embedding the principles of equity, diversity and inclusion into institutional systems, governance structures, etc. Ensuring that students feel engaged regardless of gender, gender identity, race, ethnicity, disability, sexual orientation, religion, culture, socio-economic background or residency status is essential to maintaining Canada's global leadership in education and talent attraction [4].

In Canadian multicultural society, students can use the principles of equity, diversity, and inclusion during their studies or in their future professional activities. Adherence to these principles allows them to adapt more quickly in a team, work successfully with representatives of different cultural backgrounds, take an active part in social events, and understand cultural characteristics and norms of behaviour in different cultures.

Canadian scholars A. Green, A. Tulissi, S. Eras, S. Cairns, D. Bruckner emphasize the need to form intercultural competence of students through pedagogical mechanisms that include experiential learning, critical thinking, self-reflection, cultural mentoring, which lead to the transformation of students. These mechanisms contribute to a change in the attitude of students in the learning space of the university, they learn not to use stereotypes and not to make assumptions about

people belonging to a certain cultural group, contribute to improving intercultural communication and engagement, establishing connections and creating a sense of belonging to the community, inspire action and further development of intercultural skills, contribute to personal growth [1, p. 55].

The University of Waterloo, through its strategic and action plans, emphasizes building a sense of community that enables every student to succeed. This sense of community is reflected in the vision of resilient and diverse communities and is embodied in the University of Waterloo's 2020-2025 Strategic Plan. Promoting and supporting equity, diversity and inclusion has been identified as a key purpose of the university. In support of this goal, the University has established an Inclusive Research Team and adopted an Inclusive Research Strategy for 2020-2025 [5].

The University of British Columbia has embodied inclusive excellence in its five principles. The first principle emphasizes that the cultural and social diversity of students enriches and enhances the university, and that a welcoming campus community actively engages all diversity in serving students and their institutional learning. The second principle states that excellence cannot be achieved without inclusion, and that structural and systematic support is needed for all students, faculty, and staff to succeed and for the university to achieve excellence in research and teaching. According to the third principle, inclusion means not simply welcoming students from diverse cultural backgrounds but caring for their well-being because their experiences enrich the learning environment [4].

The fourth principle reflects the fact that systemic change should be a priority, the university needs to examine procedures and practices, identify outcomes that can be measured to ensure accountability. The fifth principle emphasizes that collaboration and partnership are the key to success, the Office of Equity and Inclusion collaborate with partners and builds on existing strengths [5].

Thus, Canadian universities are actively shaping the learning environment of the university according to the principles of inclusive excellence, an integral part of which is equity, diversity and inclusion (EDI). Canadian universities implement these principles in their educational activities in all its areas, including teaching, research,

with the aim of social inclusion of students. This environment is one in which students feel safe, through a respectful attitude towards representatives of different cultures. The creation of such an environment by Canadian universities provides students with the opportunity to learn effectively, to reveal their potential, to successfully interact with each other and with teachers.

An important aspect of this approach is the constant review of educational practices and policies, considering the principles of equity, diversity and inclusion. Universities also implement professional development programs for their staff aimed at increasing their sensitivity to the needs of different groups of students. In addition, considerable attention is paid to the creation of inclusive educational content that reflects the diversity of experiences and perspectives. As a result, such initiatives contribute to the formation of a more open, tolerant and effective academic community.

Список використаних джерел:

1. Green A., Tulissi A., Eras S., Cairns S., Bruckner D. Building an Inclusive Campus: Developing Students' Intercultural Competencies Through an Interreligious and Intercultural Diversity Program. *Canadian Journal of Higher Education / Revue canadienne d'enseignement supérieur*. 2018. 48(3). P. 43–64. DOI: <https://doi.org/10.7202/1057128ar>
2. The University of British Columbia. Inclusive Excellence at UBC. Strategy 4. Inclusive excellence. URL: <https://equity.ubc.ca/resources/inclusive-excellence/> (дата звернення: 15.04.2026)
3. Universities Canada. Inclusive Excellence Principles. October, 2017. URL: <https://univcan.ca/wp-content/uploads/2017/10/equity-diversity-inclusion-principles-universities-canada-oct-2017.pdf> (дата звернення: 15.04.2026)
4. Universities Canada. Equity, Diversity and Inclusion at Canadian Universities. Universities Canada's 2022 survey on equity, diversity and inclusion. URL: https://univcan.ca/wp-content/uploads/2024/09/UC-2023-EDI-Report_EN_FA_Web.pdf (дата звернення: 10.04.2026)

5. University of Waterloo. Inclusive Research. Inclusion in the Research Ecosystem at Waterloo. URL: <https://uwaterloo.ca/research/about-research/inclusive-research> (дата звернення: 10.04.2026)

*Євгеній Серган,
старший викладач
кафедри біології здоров'я людини та фізичної терапії
Рівненський державний гуманітарний університет*

*Еміна Мамедова,
здобувачка вищої освіти ОС «Бакалавр»
спеціальності І7 Терапія та реабілітація
Рівненський державний гуманітарний університет*

ВСЕ ПРО МАГНІТОТЕРАПІЮ. ПИТАННЯ ТА ВІДПОВІДІ

***Анотація:** Магнітотерапія — це метод фізіотерапії, який використовується для стимуляції фізичних реакцій за допомогою магнітних полів. Магнітотерапія корисна для здоров'я, оскільки сприяє полегшенню болю при артриті, фіброміалгії, невралгії, нормалізації сну, загоєнню ран, а також зниженню інтенсивності мігрені та головного болю. Магнітотерапія — це метод фізіотерапії, який використовується для стимуляції фізичних реакцій за допомогою магнітних полів. . Електромагнітне поле стимулює вивільнення факторів росту, необхідних для утворення нових клітин, підвищує активність ферментів і сприяє виведенню продуктів обміну з тканин.*

***Ключові слова:** медицина .реабілітація .магнітотерапія.*

Магнітотерапія є безболісним методом лікування і реабілітації, принцип дії якого заснований на використанні магнітного поля, що впливає на стан тканин і

органів. Наприклад, магнітотерапія може бути корисною для пацієнтів із захворюваннями суглобів і нервової системи.

Що таке магнітотерапія?

Магнітотерапія — це метод фізіотерапії, який використовується для стимуляції фізичних реакцій за допомогою магнітних полів. Цілями магнітотерапії є полегшення симптомів (наприклад, болю) та підвищення ефективності лікування різних захворювань.

Чим корисна магнітотерапія для здоров'я?

Магнітотерапія корисна для здоров'я оскільки сприяє полегшенню болю при артриті, фіброміалгії, нейропатії, нормалізації сну, загоєнню ран, а також зниженню інтенсивності мігрені та головного болю. Потенційні механізми дії магнітотерапії, заснованої на лікувальних властивостях магніту, включають активізацію кровообігу, зменшення запалення, прискорення регенерації тканин та вивільнення ендорфінів. Ендорфіни — це гормони, які допомагають полегшити біль, знизити рівень стресу та покращити самопочуття.

Які бувають види магнітотерапії?

Поширені види магнітотерапії містять транс краніальну магнітну стимуляцію, лікування з використанням постійних магнітів, низькочастотних, високочастотних електромагнітних імпульсів та радіочастотних полів. Також виділяють загальну (впливає на весь організм) та локальну (впливає на окремі органи та частини тіла) магнітотерапію.

Кому показана магнітотерапія?

Магнітотерапія — це метод фізіотерапії, який використовується для стимуляції фізичних реакцій за допомогою магнітних полів. Наприклад, магнітотерапія може бути показана при тендинопатії, остеопенії, остеопорозі, остеоартрозі, та пошкодженні суглобового хряща. Також магнітотерапія може призначатися при неврологічних захворюваннях (наприклад, хвороби Альцгеймера), онкології (при пухлинах) і при тривалому загоєнні ран.

Як відбувається сеанс магнітотерапії?

Скерування на магнітотерапію дає лікар (наприклад, фізіотерапевт чи невролог) після огляду, уточнення інформації про можливі протипоказання, супутні травми та захворювання. Самостійно не можна призначати собі процедуру.

Курси магнітотерапії проводяться амбулаторно та не вимагають анестезії.

Етапи магнітотерапії:

1. Пацієнт знімає всі металеві предмети (наприклад, брекети, прикраси) та приймає рекомендоване положення тіла.
2. Магніти розміщуються біля частини тіла, яку необхідно впливати під час сеансу магнітотерапії (наприклад, біля коліна).
3. Медичний працівник включає апарат, робота якого може супроводжуватись гучними клацаннями (для захисту органів слуху можуть використовуватися беруші).

Після терапії рекомендується відпочити кілька хвилин. За результатами перших сеансів лікар може вносити корективи до курсу лікування.

Що відчуває пацієнт під час магнітотерапії?

У більшості випадків магнітотерапія не впливає на самопочуття (винятки можуть становити слабко виражене відчуття тепла або легкі судоми). Для прикладу під час магнітотерапії при п'ятковій шпорі пацієнт може відчувати дискомфорт в п'яті. У разі виникнення побічних ефектів (наприклад, болю) після магнітотерапії необхідно повідомити про симптоми медичного працівника.

Скільки триває курс магнітотерапії?

Тривалість і кількість сеансів визначає лікар. Наприклад, курс лікування магнітотерапією може бути розрахований на кілька днів або тижнів і включати три-п'ять сеансів на тиждень від кількох хвилин до кількох десятків хвилин.

Чи можна робити магнітотерапію дітям?

Магнітотерапію можна робити дітям тільки за призначенням лікаря. Перед магнітотерапією для дітей проводиться діагностика, що дозволяє виявити можливі протипоказання.

Чи можна робити магнітотерапію вагітним?

При вагітності не можна робити магнітотерапію. Вплив сильних магнітних полів на плід до кінця не вивчений, тому замість магнітотерапії лікар може підібрати для жінки альтернативні методи лікування (наприклад, легкий масаж).

Чим корисна магнітотерапія після травм?

Магнітотерапія може бути корисною після травм (наприклад, при розтягах) за рахунок прискорення загоєння тканин. Електромагнітне поле стимулює вивільнення факторів росту, необхідних для утворення нових клітин, підвищує активність ферментів і сприяє виведенню продуктів обміну з тканин.

Чи допомагає магнітотерапія при мігрені?

Магнітотерапія допомагає при мігренях, зменшуючи тяжкість, тривалість та частоту симптомів патології у пацієнтів різних вікових категорій. Магнітне поле стимулює нервові клітини, сприяючи зменшенню збудливості кори головного мозку, полегшенню головного болю та профілактиці нападів.

При яких гінекологічних захворюваннях призначають магнітотерапію?

Магнітотерапія може призначатися в гінекології при запальних захворюваннях, хронічних болях та дисменореї (болючими рецидивуючими спазмами матки, які починаються незадовго до місячних або на початку циклу). Також лікар може призначити курс магнітотерапії при запаленні слизових оболонок матки.

Чи корисна магнітотерапія при застуді?

Під час проведення досліджень, присвячених магнітотерапії, не вдалося встановити взаємозв'язок між впливом магнітного поля та динамікою симптомів при застуді, а також хронічних респіраторних захворюваннях. Наприклад, магнітотерапія є малоефективною при ларингіті, оскільки магнітне поле не впливає безпосередньо на інфекційних збудників (наприклад, на стафілококи). Однак магнітотерапія може мати терапевтичний ефект при використанні в комплексному лікуванні нежиті.

Чим корисна магнітотерапія при між хребцевій грижі?

Магнітотерапія може використовуватися при між хребцевій килі як допоміжний метод лікування, який сприяє полегшенню симптомів захворювання. Також сеанси магнітної терапії можуть призначатися в ході реабілітації після хірургічного лікування гриж з метою профілактики ускладнень, нормалізації кровообігу, прискорення регенерації тканин та скорочення періоду відновлення. Щоб запобігти розвитку міжхребцевої грижі, можна проводити магнітотерапію на ранніх стадіях деградації дисків (наприклад, при шийному остеохондрозі).

Чи допомагає магнітотерапія схуднути?

Магнітотерапія може бути корисною для схуднення у випадках, коли зайва вага є наслідком розладів харчової поведінки. За рахунок впливу на дофамінові рецептори магнітна терапія може зменшити патологічну тягу до їжі та запобігти компульсивному переїданню.

Високоінтенсивна магнітотерапія також може використовуватися для корекції фігури (наприклад, підвищення тону м'язів живота). Для прискорення схуднення рекомендується поєднувати магнітотерапію з регулярною фізичною активністю та дієтою.

Чи можна робити магнітотерапію при підвищеній температурі?

Магнітотерапію рекомендовано робити за нормальної температури. Вплив магнітного поля може спровокувати загострення симптомів патологій, які супроводжують пропасницю (наприклад, інфекційних захворювань).

Чи можна робити магнітотерапію в домашніх умовах?

Магнітотерапію можна робити вдома за погодженням із лікарем. Однак можливості малопотужних магнітних апаратів для домашнього використання (наприклад, що використовуються під час лікування захворювань суглобів) не можна порівняти з професійним медичним обладнанням.

Чи можуть бути побічні ефекти від магнітотерапії?

Побічні ефекти після магнітотерапії (погіршення самопочуття) виникають у поодиноких випадках і можуть включати судоми, головний біль,

запаморочення, нудоту, сонливість, дискомфорт і поколювання в м'язах. Тривалість більшості побічних ефектів вбирається у кілька хвилин після сеансу.

При яких захворюваннях не можна робити магнітотерапію?

У більшості випадків магнітотерапія не завдає шкоди, проте вимагає попереднього огляду, в ході якого можуть виявитися протипоказання до процедури. Протипоказання до магнітотерапії включають тяжкі форми неврологічних та серцево-судинних патологій.

Наприклад, магнітотерапія не проводиться при гіпертонії та епілепсії, оскільки магнітне поле може підвищити тиск або спровокувати сильні судоми. При тромбозі магнітотерапія може призвести до тяжких порушень кровообігу. Також магнітотерапія та магнітолазерна терапія можуть завдати шкоди за наявності в тілі кардіостимулятора, металевих імплантатів або уламків.

Що краще — магнітотерапія чи електрофорез?

Магнітотерапія та електрофорез розрізняються за принципом дії (об'єктивно порівняти ефективність неможливо, оскільки процедури не взаємозамінні). На відміну від магнітотерапії, електрофорез заснований на використанні електричного струму для доставки ліків (наприклад, знеболюючим або протизапальним ефектом) у підшкірні тканини. Щоб підібрати курс лікувальних процедур необхідно звернутись до лікуючого лікаря.

Список використаних джерел:

1. World Confederation for Physical Therapy. Physiotherapy in Post-Trauma Rehabilitation. 2023.
2. The Lancet. Neurological Rehabilitation and Stroke Recovery in Eastern Europe. 2021.
3. Міністерство охорони здоров'я України. Протоколи реабілітації після травм 2023.
4. European Journal of Physical Rehabilitation Medicine .Evidence-Based Physiotherapy Approaches in Trauma Recovery. 2022.

Анастасія Тишкевич,

здобувачка вищої освіти ОС «Магістр»

спеціальності « Біологія та біохімія»

Рівненський державний гуманітарний університет

Олег Рудь,

к. вет. н., доцент,

доцент кафедри біології, здоров'я людини та фізичної терапії

Рівненський державний гуманітарний університет

ВИДОВИЙ СКЛАД КОМАХ-ШКІДНИКІВ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

Анотація. В роботі проведено аналіз та узагальнено популяційні характеристики комах-шкідників зернових культур. Визначено якісний та кількісний склад та економічні пороги шкодочинності шкідників зернових культур. Розглянуто інтегровані системи захисту зернових злакових культур.

Ключові слова: зернові культури, комахи-шкідники, популяційні характеристики, шкодочинність.

Основне значення зернових культур полягає в тому, що вони є не тільки безпосередньо необхідними і незамінними продуктами харчування людей, а й використовуються як сировина у переробній промисловості. Із зерна виробляють крохмаль, спирт, пиво, декстрин, глюкозу, фітин тощо; із стебел - папір, целюлозу, деревний спирт, картон, поташ та ін. Солому й полову зернових культур використовують як грубі корми.

Наша країна є однією із лідерів по експорту зерна у світі. Однак значних збитків зерновому господарству України завдають шкідники.

Фітосанітарна ситуація на полях загострилася через низьку культуру землеробства: порушення сівозмін, спрощення технології вирощування культур, вживання захисних заходів у вкрай недостатніх обсягах або повне їх ігнорування.

На зернових злаках в Україні відомо понад 300 видів шкідників, з яких найбільшої шкоди завдають близько 50 видів. Впродовж періоду вегетації вони спричинюють різні типи пошкоджень рослин: виїдають висіане насіння та паростки, пошкоджують надземну частину вегетуючих рослин і їх кореневу систему, знищують значну частину врожаю, погіршують його якість [1, 6].

Основними шкідниками є попелиці, хлібні клопи, трипси, п'явиці, хлібні жуки, пильщики, злакові мухи та ін. [3, 4].

Перед аграрною наукою постає завдання розробляти і запроваджувати у виробництво не тільки біологічно ефективні, але й екологічно безпечні та рентабельні методи захисту хлібного поля. А це передбачає, насамперед, досконалі знання об'єктів негативного впливу, способу їх життя, особливостей біологічного розвитку, місць локалізації і характеру розселення, елементів прогнозу чисельності та впливу на неї факторів середовища.

Саме тому обрана тема для дослідження набуває надзвичайного актуального значення.

Виконуючи поставлені завдання нами були використані загальноприйняті в ентомології методики вивчення стану популяції комах в польових умовах.

А саме, при вивченні малорухливих шкідників проводили регулярний огляд рослин. Перший облік проводимо у фазі повного кушіння ярих зернових і на початку виходу в трубку озимої пшениці. На кожному полі відбирали 12 проб. Ступінь заселення рослин встановлюють за шестибальною шкалою: 0 - рослини не заселені; 1 - окремі особини або поодинокі невеликі колонії (3-5 попелиць) на рослині; 2 - мала кількість, не більше 5-6 невеликих колоній на рослині, у піхві листків і на листках; 3 - колонії із середньою і великою чисельністю, розміщені, в основному, за піхвою верхнього листка; 4 - численні колонії попелиць за піхвою верхнього листка, частково інших листків, рослина має знебарвлену піхву, гофровану і скручену пластинку верхнього листка, колоніями попелиць покрито до 20 % поверхні рослин; 5 - маса попелиць за піхвами більшості листків, колоніями вкрито понад 50 %, поверхні рослин.

Для встановлення кількості відкладених яєць і ураження їх теленомінами уважно оглядаєм листки і стебла злаків. Обліковуємо за вищеописаним способом.

Для обчислення пошкодження стебел і білоколосиці пшениці під час повного виколошування обліковуєм пошкоджене колосся, що добре помітне на фоні зелених здорових рослин. Для цього на 12 облікових ділянках розміром 0,25 м² вираховуєм загальну кількість колосся та кількість солом'яно-жовтих, пустоколосих. Результати записуєм у процентах на 1 м².

До групи *внутрішньостеблових шкідників* належать такі види: шведська, гесенська, яра, озима, опоміза, зеленоочка й пшенична мухи. Для встановлення чисельності шкідників цієї групи посіви злакових обстежують восени, навесні та влітку. На кожному полі відбираємо 12 проби по 0,25 м² у шаховому порядку. Відмічаємо кількість рослин і колосся, а потім розкриваємо піхву нижнього листка і підраховуємо чисельність личинок [2, 5].

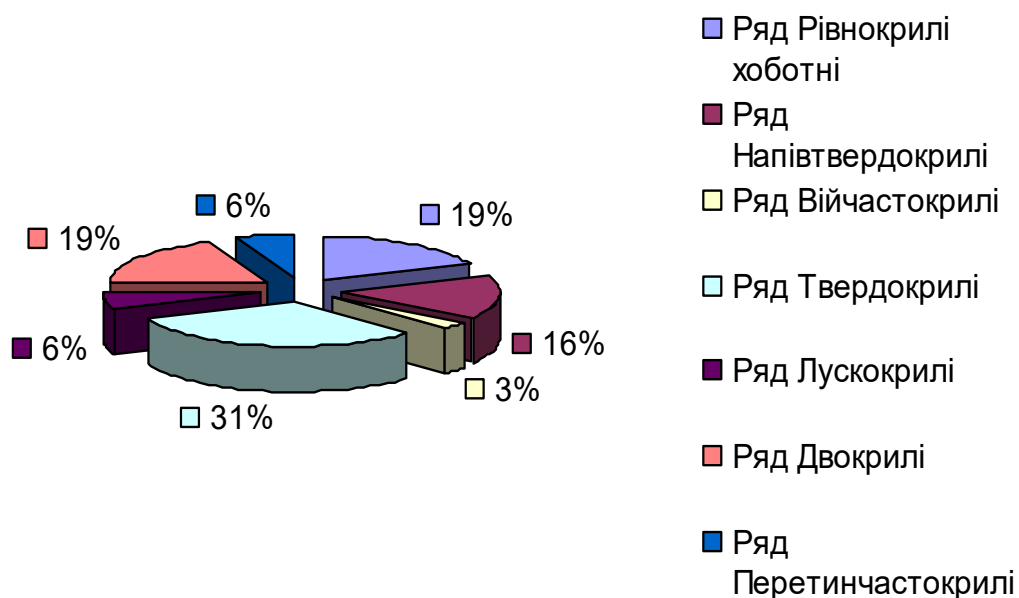
Для обліку імаго використовуємо метод косіння ентомологічним сачком. Для цього на кожному полі відбираєм 12 проб (кожну по 8 помахів сачком). Виловлених комах вибираєм із сачка й підраховуєм. Потім визначаєм середню їх чисельність на 100 помахів сачком.

При обліках пошкодження зерна з 3-х проб відбираємо по 25 колосків, обережно перетираємо їх у руках, відбираємо пробу очищеного зерна і зважуємо три наважки по 10 г. Зерно кожної наважки переглядаєм, відбираєм пошкоджене, зважуємо і підраховуємо процент зернин, заселених личинками шведської мухи (вони легко розламуються при надавлюванні).

Популяційна характеристика шкідників зернових злакових культур вивчалася на загальній площі поля 0,9 га. Облікова площа ділянок становила 0,3 га. Досліди були закладені в трьох варіантах. Перший варіант - поле, засіяне з осені озимою пшеницею, другий - поле засіяне озимим ячменем і третій - посіви вівса.

За літературними даними на посівах зернових культур Рівненщини було визначено та систематизовано 32 найбільш поширені види шкідників зернових культур, які належать до 7 рядів [1, 6].

При виконанні польових досліджень найбільш часто попадались представники родин: Цикадки (Cicadellidae), Свинушки (Delphacidae), Попелиці (Aphididae), Щитники-черепашки (Scutelleridae), Щитники (Pentatomidae), Трипси (Thripidae), Жужелиці (Carabidae), Пластинчастовуси (Scarabaeidae), Листоїди (Chrysomelidae), Коваликові (Elateridae), Совки (Noctuidae), Листовійки (Tortricidae), Злакові мушки (Chloropidae), Галиці (Cecidomyiidae), Квітковниці (Anthomyiidae), Стеблові пильщики (Cephididae).

Рис. 1. Процентне співвідношення найбільш поширених шкідників зернових злакових культур

За результатами наших досліджень у виробничих посівах зернових злакових культур, на яких проводилось спостереження було обліковано 9 видів шкідників, які виявлені безпосередньо, чи за результатами своєї життєдіяльності, тобто за характерними для них пошкодженнями. Як показали результати аналізу, обліковані нами шкідники відносяться до 8 родин, 4 рядів.

Результати вивчення систематичного положення комах свідчать, що до Ряду Твердокрилі – Coleoptera належать види: жук-хрестоносець -Anisoplia

agricolaa; смугаста хлібна блішка - *Phyllotreta vitulla* Redt; п'явиця синя - *Oulema lichenis* Voet.; ковалик посівний - *Agriotes sputator*.

До ряду Напівтвердокрилі: елія гостроголова - *Aelia acuminata*; клоп шкідлива черепашка - *Eurygaster integriceps* Put. Ряд Двокрилі або *Diptera* представлено також двома видами, а саме: пшенична муха - *Phorbia securis* Tiensus; та гессенська муха - *Mayetiola destructor* Say. Одним видом представлений ряд Рівнокрилі хоботні *Homoptera*, а саме звичайною злаковою попелицею - *Schizaphis graminum*. Отже, як видно з результатів досліджень, найбільше видів - 4 (45% від загальної кількості) належать до ряду Твердокрилі (*Coleoptera*). Було знайдено також по 2 представники з рядів Напівтвердокрилі (*Hemiptera*), та Двокрилі (*Diptera*), що становить 22% кожен ряд від загальної кількості облікованих шкідників, а також 1 вид, що належить до ряду Рівнокрилі хоботні (*Homoptera*).

Отже, результати наших досліджень свідчать, що основними шкідниками зернових злакових культур в Україні є: цикадки, попелиці, хлібні клопи, трипси, хлібна жужелиця, хлібні жуки, стеблові блішки, п'явиці, звичайна зернова совка, злакова листовійка, шведські мухи, гессенська муха, озима муха, пшенична муха, пильщики і інші, які належать до 7 рядів: Рівнокрилі хоботні (*Homoptera*), Напівтвердокрилі (*Hemiptera*), Війчастокрилі (*Thysanoptera*), Твердокрилі (*Coleoptera*), Лускокрилі (*Lepidoptera*), Двокрилі (*Diptera*) та Перетинчастокрилі (*Hymenoptera*).

Список використаних джерел

1. Бобовський В. Стан клопа шкідливої черепашки на полях Київщини // Пропозиція: виробничий. – Київ, 2010.- №6.- С 93-95.
2. Верещагін Л.М., Іващенко В.А., Дикий В.В. Хлібна жужелиця – К.: Юнівест Маркетинг, 2001. – 44 с.
3. Гладовська Т.М. Шкідники сільськогосподарських культур: навчально-методичний посібник. – Рівне: НУВГП, 2010. – 102 с.

4. Довгань С.В. Чисельність клопа шкідливої черепашки піддається господарському регулюванню. // Захист і карантин рослин. – 2008.- № 7.- С. 10-13.

5. Круть М.В. Знизимо шкідливість стеблових хлібних пильщиків. // Пропозиція: виробничий. – Київ, 2010.- №7.- С 97-98.

6. Рубан М.Б., Гадзало Я.М. та ін. Сільськогосподарська ентомологія: Підручник. - К: Арістей, 2007.- 520 с.

Dr. Piotr Karaś,

Katedra Badań Szkoły i Media,

Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Rzeszowskiego (Rzeszów, Polska)

SYNERGIA PLATFORM E-LEARNINGOWYCH I SZTUCZNEJ INTELIGENCJI W PROCESIE DYDAKTYCZNYM

SYNERGY OF E-LEARNING PLATFORMS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE TEACHING PROCESS

Keywords: e-learning platform, artificial intelligence, AI integration with Moodle.

Rozwój sztucznej inteligencji powoduje, iż wkracza ona do edukacji zdalnej. Platforma Moodle to zaawansowane narzędzie wspomagające na odległość została wyposażona w możliwość integracji modeli sztucznej inteligencji. Moodle uzyskuje wsparcie od AI - Azure API, Open AI API. AI umożliwia analizę i generowanie raportów Moodle, wsparcie komunikacji ze studentami. Sztuczna inteligencja usprawnia pracę nauczycieli i wykładowców, jednak niezbędna jest stała weryfikacja wygenerowanych treści przez człowieka ze względu na ryzyko halucynacji modeli językowych.

The development of artificial intelligence is making its way into distance learning. The Moodle platform, an advanced remote support tool, has been equipped with the ability to integrate artificial intelligence models. Moodle receives support from AI – Azure API and Open AI API. AI enables analysis and generation of Moodle reports, supporting communication with students. Artificial intelligence improves the work of teachers and lecturers, but constant human verification of generated content is necessary due to the risk of hallucinations in language models.

*Dr Grzegorz Polański,
Instytut Pedagogiki
Uniwersytet Rzeszowski*

POSTAWY OBYWATELSKIE MŁODYCH DOROSŁYCH Z POKOLENIA Z

Raport z badania

W badaniu, w którym wzięło udział 217 osób w wieku od 18 do 30 lat (152 kobiety i 65 mężczyzn) analizowaliśmy postawy obywatelskie w wymiarach: 1. zaufanie i poczucie kontroli (związek z aktualnym system politycznym w kraju), 2. zaangażowanie obywatelskie (udział w akcjach i działaniach na rzecz społeczności) i 3. tożsamość obywatelska (utożsamianie się z własnym krajem). Analizie został poddany również wymiar optymizmu dyspozycyjnego respondentów. Okazuje się, że porównując wymiary postaw obywatelskich to badane kobiety deklarują wyższy poziom zaangażowania obywatelskiego niż mężczyźni (inne wymiary postaw obywatelskich są na bardzo podobnym poziomie). Wykształcenie średnie i wyższe nie różnicuje osób biorących udział w badaniu w zakresie postaw obywatelskich. Natomiast wyższy poziom optymizmu dyspozycyjnego charakteryzuje mężczyzn oraz osoby z wyższym wykształceniem. Analiza związków pomiędzy zmiennymi wskazuje, że istnieje pozytywna relacja pomiędzy optymizmem dyspozycyjnym a

zaangażowaniem obywatelskim u mężczyzn oraz pomiędzy optymizmem dyspozycyjnym a tożsamością obywatelską u badanych kobiet z pokolenia Z.

Adam J. Rasmussen,

PhD, Professor,

Professor of Humanities, Dean of the College of Arts and Humanities,

and Fellow at the Cultural Research Center

Arizona Christian University

EXPLORING WORLDVIEW FORMATION AS PART OF AN INTERDISCIPLINARY MODEL OF HEALING IN POST-WAR UKRAINE

ABSTRACT

The mental health consequences of the war in Ukraine represent one of the most complex post-conflict challenges of the modern era. Studies document alarming rates of PTSD, depression, anxiety, and moral injury among soldiers, civilians, and displaced persons, with an estimated 3.5 million children at additional risk. Compounding these challenges, Ukraine's healthcare infrastructure has been decimated — over 1,380 hospitals and clinics destroyed and nearly 40% of its healthcare workforce displaced or lost. Conventional clinical interventions, while urgently needed, may prove insufficient on their own. Drawing on the American Worldview Inventory 2024 (Barna), this paper examines the moderately strong inverse correlation between biblical worldview and the frequent experience of anxiety, depression, and fear, and explores its implications for post-conflict recovery in Ukraine. The research suggests that worldview formation — encompassing purpose, moral grounding, community, and hope — represents an underutilized but measurable dimension of psychological resilience. Educational policy, social infrastructure, and faith communities each have a critical role in cultivating these foundations. A fully integrated recovery strategy must address not only the physical

and economic wounds of war, but the philosophical and spiritual ones as well.

Keywords: post-conflict mental health, worldview formation, biblical worldview, psychological resilience, Ukraine reconstruction, educational policy, trauma.

Serhii TELESHEV,

kierunek: Pedagogika Ogólnoakademicka,

specjalność: Pedagogika Medialna z Animacją Kultury,

Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiki i Filozofii, Instytut Pedagogiki

KRYTYCZNE MYŚLENIE W ERZE INFORMACJI

Streszczenie

W czasach, gdy dostęp do informacji jest bardzo łatwy, a ilość tej informacji przekracza możliwość jej szybkiej i krytycznej analizy przez człowieka - powstaje pytanie: w jaki sposób nauczyć człowieka prawidłowo analizować treści internetowe, myśleć krytycznie i nie poddawać się wpływowi tak dużej ilości informacji. Według przeanalizowanej przeze mnie literatury, dochodzę do wniosku, iż edukację w zakresie krytycznego myślenia należy zaczynać od tego, jakie wartości i w jaki sposób są przekazywane dzieciom w rodzinie. Rzeczywiście edukacja w zakresie krytycznego myślenia musi być częścią programów nauczania w celu rozwoju umiejętności analitycznych i oceny wiarygodności źródeł przez uczniów. Właśnie takie zajęcia pomogłyby m. in. w kształtowaniu postaw obywatelskich oraz odpowiedzialności społecznej wychowanków. W dobie dezinformacji, niezbędne jest nauczanie uczniów rozpoznawać manipulacje internetowe, a także umieć argumentować swoją opinię logicznie i spójnie. Podsumowując, rozwój krytycznego myślenia w erze informacji jest jednym z najbardziej istotnych celów, które ma osiągnąć współczesne społeczeństwo, aby móc skutecznie funkcjonować w świecie mediów i informacji oraz podejmować świadome decyzje w życiu.

Abstract

At a time when access to information is very easy and the amount of this information exceeds the ability of humans to analyze it quickly and critically, the question arises: how to teach humans to properly analyze internet content, think critically and not be influenced by so much information. According to the literature I have analyzed, I conclude that critical thinking education should begin with what values and how they are passed on to children in the family. Indeed, critical thinking education must be part of curricula to develop analytical skills and assess students' credibility of sources. Such activities would help, among other things, shape civic attitudes and social responsibility of the students. In the age of disinformation, it is essential to teach students to recognize online manipulation and be able to argue their opinion logically and coherently. In summary, the development of critical thinking in the information age is one of the most important goals that modern society aims to achieve to be able to function effectively in the world of media and information and make informed decisions in life.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ІНТЕГРАЦІЯ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ	4
<i>Бабич Елла</i> РОЗВИТОК РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ	
<i>Бабич Елла</i> РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	7
<i>Бабійчук Тамара</i> АКТИВНА КНИГОТЕРАПІЯ: ПОВІСТЬ «ПОЗА МЕЖАМИ БОЛЮ» ОСИПА ТУРЯНСЬКОГО В СТУДЕНТСЬКІЙ АУДИТОРІЇ	12
<i>Галатюк Михайло, Галатюк Юрій</i> ВИКОРИСТАННЯ МАРКОВСЬКИХ ПРОЦЕСІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ПЕДАГОГІЧНИХ ЯВИЩ	20
<i>Дзюбар Анастасія</i> ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	24
<i>Казимирська Віта</i> РОЛЬ АВТЕНТИЧНИХ ТЕКСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ УЧАСНИКАМИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	28
<i>Калінчук Наталія, Литвинчук Алла</i> РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК НАПРЯМ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ	33
<i>Лепіхова Наталія</i> ВПЛИВ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РОЗВИТОК УСНОГО ІНШОМОВНОГО МОВЛЕННЯ, МОТИВАЦІЇ ТА КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ	37
<i>Оксенюк Оксана, Мартинюк Валерія</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ТА ПОТРЕБИ СІМЕЙ ОНКОХВОРИХ ДІТЕЙ	41
<i>Остапчук Микола, Ліпка Вікторія</i> ПОШУК І ЦІЛЕСПРЯМОВАНИЙ ВІДБІР ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА, ПСИХОЛОГА, ВЧИТЕЛЯ ПРЕДМЕТНИКА	44
<i>Савченко Ольга, Антонюк Марина</i> ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	51
<i>Савченко Ольга, Кустовський Олександр</i> КОМУНІКАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ: ІНТЕГРАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАКТИК	56

<i>Савченко Ольга, Медведюк Катерина</i> РОЗВИТОК УПРАВЛІНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕФОРМ	61
<i>Савченко Ольга, Радіца Мирослав</i> РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	66
<i>Солодка Анжеліка</i> СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	70
<i>Трейтяк Дмитро</i> ПРОВІДНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ	75
<i>Щербатюк Тетяна, Букорос Тетяна, Мокроусова Олена</i> МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ДНК У КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ: ДОСВІД НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ТА ВИХОВНОЇ РОБОТИ	80
<i>Ivashkevych Eduard, Kharchenko Yevhen</i> POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER OF TEENS IN THE SITUATION OF WAR IN UKRAINE	85
<i>Mykhalchuk Nataliia, Ivashkevych Ernest</i> CONTEMPORARY APPROACHES TO THE PHENOMENON OF PROCRASTINATION	91
<i>Wrońska Marta</i> SZTUKA NAUCZANIA-UCZENIA SIĘ: NAUCZYCIEL CZY UCZEŃ JAKO HOMO HUBRIS W PRZESTRZENI MEDIALNEJ?	97
СЕКЦІЯ 2. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ПІДТРИМКА ОСОБИСТОСТІ ТА СПІЛЬНОТ У КРИЗОВИХ УМОВАХ	100
<i>Антонюк Ольга, Остапчук Микола</i> СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	
<i>Бибик Дар'я</i> СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ ГРОМАДИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	105
<i>Гелецька Ірина</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМЕЙ ЗАГИБЛИХ ТА ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	110
<i>Грищенко Надія</i> ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА	116
<i>Котисько Вікторія</i> РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ	121

<i>Левчук Ірина, Тарасюк Руслан</i> ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ПРИ РОБОТІ З СІМ'ЯМИ ЗАГИБЛИХ ТА ПОРАНЕНИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ	124
<i>Левчук Ірина, Яремчук Ігор</i> АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ, ЯКІ МАЮТЬ ПРОЯВИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ (ПТСР)	128
<i>Левчук Ірина, Ярославський Михайло</i> ОСОБЛИВОСТІ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ЛЮДЬМИ З РОЗЛАДАМИ ПСИХІКИ ТА ПОВЕДІНКИ	132
<i>Оксенюк Оксана</i> СОЦІАЛЬНІ РЕКЛАМНІ КАМПАНІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ	136
<i>Оксенюк Оксана, Урбановська Анастасія</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З РОДИНАМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	141
<i>Останчук Микола, Андрущук Світлана</i> МОЛОДІЖНІ БАНКИ ІНІЦІАТИВ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ	147
<i>Останчук Микола, Філоненко Руслана, Соломко Наталія</i> СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ДІТЬМИ СИРОТАМИ В УКРАЇНІ	151
<i>Радчук Мар'яна</i> СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ	155
<i>Стеца Наталія</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ВЕТЕРАНІВ ЯК СКЛАДОВА ПАРАДИГМИ СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА	159
<i>Persepelytsia Sofiia</i> MEDIA SPOŁECZNOŚCIOWE A EDUKACJA	164
СЕКЦІЯ 3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЕТИКИ ВЗАЄМОДІЇ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	167
<i>Бабич Елла</i> ВПЛИВ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПСИХОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ СТУДЕНТІВ	
<i>Бабич Елла</i> ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ В УМОВАХ ВІЙНИ	171
<i>Бабич Елла</i> САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ЧИННИК ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ПСИХОЛОГІВ	175

<i>Кулаковський Тарас, Янковець Вікторія</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТРИВОЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	178
<i>Нагорна Олена, Кошева Марія</i> ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ТА ГЕНДЕРНО РІВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	180
<i>Пухно Світлана</i> ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ	186
<i>Хасматулін Артур, Безкоровайна Ольга</i> СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В АКАДЕМІЧНОМУ ПРОСТОРИ	190
<i>Bernadin Dmytro</i> PSYCHOLOGICAL SAFETY AND ETHICAL REGULATION OF CADET INTERACTION IN UNITED STATES MILITARY ACADEMIES	194
<i>Bondarenko Oleksandra</i> PSYCHOLOGICAL SAFETY AND ETHICS OF INTERACTION IN A MODERN HIGHER EDUCATION INSTITUTION	200
<i>Fedorenko Svitlana</i> ROLE OF CARE ETHICS THEORY IN MODERN HIGHER EDUCATION	205
<i>Matsuk Liudmyla</i> THEORETICAL FOUNDATIONS OF PSYCHOLOGICAL SAFETY AND ETHICS OF INTERACTION IN THE TRAINING OF FUTURE EARLY CHILDHOOD EDUCATION SPECIALISTS IN THE USA	209
СЕКЦІЯ 4. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ БІОЕТИЧНИХ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ	215
<i>Барна Любов</i> ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИЙ ПІДХІД ЯК ПРІОРИТЕТ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ	
<i>Куцоконь Лілія, Гусаковська Тетяна</i> ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ БІОЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ГАЛУЗІ БІОЛОГІЇ В УМОВАХ ПАРАДИГМИ СТІЙКОСТІ	219
<i>Огірко Олег</i> БІОЕТИКА ТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ПІДХОДИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	223
<i>Ойцюсь Лариса</i> РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	229
<i>Подерня Поліна, Лазарчук Володимир</i> ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ДОСЛІДНИЦЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	233
<i>Пономаренко Вадим, Жигadlo Маргарита</i> ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО НАДАННЯ ДОЛІКАРСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ З УРАХУВАННЯМ ГІГІЄНІЧНИХ ВИМОГ	237

<i>Потанчук Катерина, Саламадзе Ольга</i> РОЛЬ ВІТАМІНУ D У РЕГУЛЯЦІЇ ФІЗІОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЗБЕРЕЖЕННІ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ	242
<i>Сяська Інна</i> ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ДО ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПИТАНЬ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я ТА ПЛАНУВАННЯ СІМ'Ї	245
<i>Толочик Інна</i> ВПЛИВ ЕЛЕКТРОННИХ СИГАРЕТ НА ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	252
<i>Чепурка Олег</i> ЗАСТОСУВАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАБІЛІТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ	255
СЕКЦІЯ 5. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПІДХОДИ ДО СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН	259
<i>Барабаш Михайло, Галатюк Юрій</i> ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ В КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ STEM-ОСВІТИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕЙРОКОГНІТИВНІ ВИКЛИКИ	
<i>Василенко Михайло</i> ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ТА АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНЩИНИ В 2022 РОЦІ	264
<i>Галатюк Михайло</i> ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	269
<i>Джурило Аліна</i> ПАРАДИГМА СТІЙКОСТІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ІНСТИТУЦІЙНІ РЕФОРМИ БЕЗПЕКИ ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ	274
<i>Загоруйко Геннадій, Марциновський Віталій</i> КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	278
<i>Краєвська Галина</i> ВПЛИВ МЕРЕЖЕВИХ ВІДНОВИН НА СТІЙКІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ	282
<i>Лобур Влада, Рудь Олег</i> ТУРБОТА ПРО ПОТОМСТВО ЯК ПРОЯВ БЕЗУМОВНОГО РЕФЛЕКСУ У ПРЕДСТАВНИКІВ КЛАСУ ССАВЦІ	288
<i>Оздемір Оксана</i> РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ	294
<i>Оздемір Оксана, Никончук Ілона</i> ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ФЕНОМЕН «ЧИКЛІТ» (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Г. ФІЛДІНГ «ЩОДЕННИК БРІДЖИТ ДЖОНС»)	298

<i>Пелех Юрій, Матвійчук Андрій</i> СФОРМОВАНІСТЬ ЦІННІСНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗНИЖЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	302
<i>Сачук Роман, Рудь Олег, Жигалюк Сергій</i> КОРЕКЦІЯ МЕТАБОЛІЧНИХ ПОРУШЕНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРЕПАРАТУ «БТФ ПЛЮС» ПРИ ФАСЦІОЛЬОЗІ ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ	308
<i>Семенюк Світлана</i> USING THE PRINCIPLES OF INCLUSIVE EXCELLENCE IN THE FORMATION OF LEARNING ENVIRONMENT AT CANADIAN UNIVERSITIES	314
<i>Серган Євгеній, Мамедова Еміна</i> ВСЕ ПРО МАГНІТОТЕРАПІЮ. ПИТАННЯ ТА ВІДПОВІДІ	318
<i>Тишкевич Анастасія, Рудь Олег</i> ВИДОВИЙ СКЛАД КОМАХ-ШКІДНИКІВ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР	324
<i>Karaś Piotr</i> SYNERGIA PLATFORM E-LEARNINGOWYCH I SZTUCZNEJ INTELIGENCJI W PROCESIE DYDAKTYCZNYM	329
<i>Polański Grzegorz</i> POSTAWY OBYWATELSKIE MŁODYCH DOROSŁYCH Z POKOLENIA Z	330
<i>Rasmussen Adam J.</i> EXPLORING WORLDVIEW FORMATION AS PART OF AN INTERDISCIPLINARY MODEL OF HEALING IN POST-WAR UKRAINE	331
<i>Teleshev Serhii</i> KRYTYCZNE MYŚLENIE W ERZE INFORMACJI	332

Наукове електронне видання

МАТЕРІАЛИ

I Міжнародної науково-практичної конференції
**«ПАРАДИГМА СТІЙКОСТІ: ВИКЛИКИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ОСВІТНЬОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ»**

15 травня 2026 року

м. Рівне

Формат 60×84/16. Гарнітура Times New Roman

Редакційно-видавничий відділ РДГУ
вул. С. Бандери, 12, м. Рівне, 33000

Електронне видання розміщене на сайті РДГУ:

<https://www.rshu.edu.ua/contact/naukovi-vydannia/2407-4-materialymizhnarodnykh-ta-vseukrayinskykh-naukovo-praktychnykh-konferentsiy>